

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ ANA BİLİM DALI**

**İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ
MÜFREDATI KONULARININ İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN
DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU MESELESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Naim ŞAHİN**

**HAZIRLAYAN
Sami DURGUT**

KONYA 2007

ÖNSÖZ

Çalışmamız İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programının çocukların dini gelişim niteliklerine uygunluğunu konu edinmektedir. Bu konuyla ilgili olarak öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşlerini ele alan çalışmalar, programın uygulandığı verimliliği göstermesi bakımından önemlidir.

Bu amaçla, 2000 yılında yenilenip, 2000-2001 eğitim öğretim yılından itibaren ilköğretim okullarında okutulmaya başlanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi programının muhtemel eksikliklerini tespit etmeye çalıştık. Bu noktada uygulayıcı olarak birebir programı tanıyan öğretmenlerin görüşlerini ele alan ve öğrencilerin ilgilerini ortaya koyan çalışmalar bize yardımcı oldu. Programı, çocukların dini gelişim niteliklerini temel alarak inceledik. Programda ele alınan konuların çocukların dini gelişimleri itibariyle ilgi duydukları konular olup olmadığı ve ele alınan konuların çocukların gelişim özellikleri itibariyle kavranıp kavranamayacağını ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız, giriş, iki bölüm ve sonuçtan ibarettir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu ve problemi, araştırmanın önemi, araştırmanın sınırları, araştırmanın yürütülmesi gibi konulara değinilmiştir. Birinci bölümde çocukların dini gelişim nitelikleri ve bu niteliklerle programın karşılaştırılması yapılmıştır. İkinci bölümde ise daha çok içeriğe yönelik olarak programda ele alınan konuların çocukların gelişim özellikleri ve ilgileri doğrultusunda nasıl öğretilbileceğini ortaya koymaya çalıştık.

Sağlıklı bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretimi nasıl olmalıdır, bu çerçevede ihtiyaç duyulan içerik ve yöntem nedir? Gibi sorulara cevap bulunması, öğretim kalitesinin artırılması için önemlidir. Kaliteli bir Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretiminin sağlanması, öğretim ortam ve şartlarının öğretime uygunluğuna bağlıdır. Bu sebeple, çocukların gelişim özellikleri en önemli şartlardan biridir. Çocukların gelişim özelliklerini dikkate alarak yapılacak bir öğretim onların dini ve ahlaki gelişimlerine daha faydalı olacaktır.

Çalışmamızın bu hale gelmesinde emeği ve yardımlarını bizden hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Naim Şahin'e, bölüm başkanımız Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu'na ve yardımlarını esirgemeyen diğer hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Sami DURGUT

Konya -2007

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
İçindekiler.....	ii
Kısaltmalar.....	vi
Giriş.....	1

-Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
-Araştırmanın Önemi.....	2
-Araştırmanın Sınırları	3
-Araştırmanın Yürütülmesi.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İLKÖĞRETİM ÇOCUKLARININ DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİ

A. KAVRAMLARIN TANIMLANMASI.....	5
1- Gelişim.....	5
2- Eğitim.....	6
3- 10-14 Yaş Çocuklarının Gelişim Özellikleri ve Öğretim İlişkisi.....	7
B. BİLİŞSEL GELİŞİM.....	10
1- Somut İşlemler Dönemi.....	11
2- Soyut İşlemler Dönemi.....	12
C. DUYGUSAL GELİŞİM.....	14
1- Son Çocukluk Dönemi Duygusal Gelişim.....	15
2- Ergenlik Dönemi Duygusal Gelişim.....	17
D. SOSYAL GELİŞİM.....	19
1- Son Çocukluk Dönemi Sosyal Gelişim.....	19
2- Ergenlik Dönemi Sosyal Gelişim.....	21
E. AHLAKİ VE DİNİ GELİŞİM.....	24
1- Ahlak ve Ahlakın İlişkili Olduğu Bazı Kavramlar.....	24
a) Ahlak Değer İlişkisi.....	25
b) Ahlak Tutum İlişkisi.....	26
2- Ahlaki Gelişim.....	26

a) Son Çocukluk Dönemi Ahlaki Gelişim.....	28
b)Ergenlik Dönemi Ahlaki Gelişim.....	31
3- Dini Gelişim.....	33
a) Son Çocukluk Dönemi Dini Gelişim.....	34
b) Ergenlik Dönemi Dini Gelişim.....	36
II. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ PROGRAMI	
KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE	
UYGUNLUĞUNUN SINANMASI.....	39
A. EĞİTİM PROGRAMI.....	39
1- Eğitim Programının Unsurları.....	41
2- Eğitim Programının Temelleri.....	42
3- Eğitim Programının Nitelikleri ve Eğitim İçin Önemi.....	44
4- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programının Tarihi Gelişimi.....	45
5- Din Öğretiminde Farklı Ülkelerden Uygulama Örnekleri.....	46
B. PROGRAMIN HAZIRLANIŞINDA ESAS ALINAN TEMEL İLKELER VE	
ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU.....	49
C. PROGRAMIN GENEL AMAÇLARI VE ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM	
NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU.....	53
1- Bireysel Açıdan Genel Amaçlar.....	53
2- Toplumsal Açıdan Genel Amaçlar.....	54
3- Ahlâkî Açıdan Genel Amaçlar.....	56
4- Kültürel Açıdan Genel Amaçlar.....	56
5- Evrensel Açıdan Genel Amaçlar.....	57
D. PROGRAMIN ÖZEL AMAÇLARI VE KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNİ	
GELİŞİM NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU.....	58
1- Dördüncü Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dini Gelişim	
Niteliklerine Uygunluğu.....	58
2- Beşinci Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine	
Uygunluğu.....	63
3- Altıncı Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine	
Uygunluğu.....	67
4- Yedinci Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine	
Uygunluğu.....	71

5- Sekizinci Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dini Gelişim Niteliklerine Uygunluğu.....	74
E. İLKÖĞRETİM DKAB. PROGRAMI İÇERİĞİNİN AMAÇLARA UYGUNLUĞU VE AMAÇLARA ULAŞMA DÜZEYİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	78
F. DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARININ AMAÇLARA UYGUNLUĞU	83

İKİNCİ BÖLÜM

I. 4-5. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE GÖRE ÖĞRETİMİ

A. ÖĞRENME, ÖĞRETME VE ÖĞRETİM KAVRAMLARININ TANIMLANMASI..	85
B. DİN VE AHLAK ÖĞRETİMİNDE METODUN ÖNEMİ.....	85
1- Gelişim Çağları ve Metot İlişkisi.....	86
2- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Konuları ve Metot İlişkisi.....	88
C. İMAN.....	89
1- Allah İnancı.....	93
2- Peygamber İnancı.....	96
D. İBADET.....	98
1- Temizlik.....	106
2- Dua.....	107
3- Güzel Ahlak Niteliklerinin Kazandırılması.....	109
E. SEVGİYE DAYALI BİR ÖĞRETİM.....	112
1- İnsan Sevgisi.....	114
2- Vatan ve Millet Sevgisi.....	116
3- Tabiat Sevgisi.....	117

II. 6-8. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE GÖRE ÖĞRETİMİ

A. İMAN.....	120
1- Allah İnancı.....	120
2- Peygamber İnancı.....	121
3- Kutsal Kitaplar.....	124
4- Görünmeyen Varlıklar.....	127
5- Kaza ve Kader İnancı.....	129
B. İBADET.....	130
1- Güzel Ahlak Niteliklerinin Kazandırılması.....	135

2- Dünya Hayatının Amacı.....	137
3- İnsan İlişkileri.....	139
C. DİN VE İLİŞKİLİ OLDUĞU BAZI KAVRAMLAR.....	140
1- Kültür-Din İlişkisinin Anlatılması.....	140
2- Din-Akıl-Bilim İlişkisi.....	141
D. VATAN VE MİLLET SEVGİSİ.....	143
E. AİLE KURUMUNUN TANITILMASI.....	145
F. DİĞER DİNLERİN TANITILMASI.....	146
1- İslam ve Diğer Dinlerin Öğretimi.....	148
2- Farklı Fikir ve İnançlara Saygı.....	149
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	151
KAYNAKÇA.....	154
Ek-1.....	159

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DKABDK.	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı
DKAB.	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
DEM.	: Değerler Eğitimi Merkezi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
no.	: Numara
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
ss.	: Sayfalar
MEBTD.	: Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi
TDV.Yay.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Eğitimin amacı; toplumun değerlerini özümsemiş, kendîni içinde bulunduğu toplumun bir parçası olarak kabul eden, sağlıklı bir benlik yapısına kavuşmuş, dengeli ve uyumlu bireyler yetiştirmektir. Bu sebeple, her toplum kendi eğitim sistemini oluşturmuş ve kendi değerlerini mensubu bulunan bireylere aktarmaya çalışmıştır.

Toplumların eğitime verdikleri önemi ve eğitime duydukları ihtiyacı insanın yapısıyla açıklayabiliriz. İnsanın, hem maddi hem de manevi unsurların hakim olduğu bir yapısı vardır. Aynı zamanda hayatını, sadece aklıyla değil duygularıyla ve inancıyla şekillendirmektedir.

İnsanın, diğer yönlerinde olduğu gibi inanç alanında da kendîni geliştirebilmesi eğitimle sağlanabilir. Eğitim faaliyeti süreç içinde bazen bireysel, bazen de kurumsal olarak sürdürülmüştür. Günümüzde ise tüm alanlarda olduğu gibi doğru inancın bireylere öğretilmesi işi de kurumsal bir yapıya kavuşmuş ve eğitim kurumları tarafından yürütülmektedir. Farklı ülkelerin eğitim sistemlerinde din dersi diye adlandırılan bu alan, bizim eğitim sistemimizde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi adıyla kendine yer bulmuştur.

Öğretim ve eğitimde gündeme gelen yeni bakış açısı, önceden kullanılan yöntem ve tekniklerin de sorgulanması neticesinde öğrenciyi merkeze alma ve öğrencinin ihtiyaçlarına daha fazla önem verme yaklaşımı güçlenmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak; öğrencilerin gelişim özellikleri, gelişim ödevleri ve ihtiyaçları daha çok dikkate alınmaya başlanmıştır. Bunların tespit edilmesi için birçok çalışma yapılmış ve öğrencilere daha sağlıklı bir öğretim ve eğitimin yapılabilmesi için nelerin yapılması gerektiği ortaya konulmuştur. Çünkü, yapılan öğretim ve eğitime muhatap olan bireylerin gelişimlerine uygun bir içerik ve bu içeriğin bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi sağlıklı bir öğretim ve eğitim için gereklidir. Bu sebeple dîni değerlerin öğretilmesinde bireylerin dîni gelişim niteliklerinin bilinmesi ve bu özelliklerin öğretim programında yer bulması, öğretim için konulan hedeflere ulaşılmasında önemli bir etkidir.

Diğer alanlarda olduğu gibi Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimi alanı da, eğitim sistemi ve eğitim yöntem ve metotlarındaki değişmelere bağlı olarak sekülerleşme ve küreselleşme sürecinde dönemin gerektirdiği değişimleri geçirmektedir. Bu sebeple, insanı hayata hazırlayan önemli unsurlardan biri olan öğretim ve eğitim, değişen şartlarda

şimdiye kadar kabul edilen din öğretimi metot ve içeriklerini de tartışma konusu yapmıştır. Zira, önceden öğretmen ve hazırlanan metin merkezli bir anlayış benimsenirken değişen şartların da etkisiyle eğitimde teknolojik imkanların kullanımı gündeme gelmiş ve yaygınlaşmıştır.

Çalışmamız, öğretime konu olan bireylerin gelişim özelliklerinin programda dikkate alınmasının önemine binaen; Talim Terbiye Kurulunun, 19.09. 2000 tarih ve 373 sayılı kararıyla kabul edilip, Ekim 2000 tarihinde, 2517 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayımlanarak, 2000-2001 eğitim öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi programının, çocukların dînî gelişim niteliklerine uygun olup olmadığı sorusuna yanıt aramaktadır.

İlköğretim DKAB. Programı Çocukların gelişim dönemleri itibariyle kazanmaları gereken bilgileri tam olarak veriyor mu?

İlköğretim DKAB. Programı kavranabilirlik yönüyle çocukların dînî gelişim niteliklerine uygun mu?

İlköğretim DKAB. Programı dînî ve ahlâkî bilgi ihtiyaçlarına cevap verme yönüyle çocukların dînî gelişim niteliklerine uygun mu?

Sınıf düzeyi ile İlköğretim DKAB. Programı'nın çocukların ihtiyaçlarına cevap vermesi arasında ne gibi bir ilişki vardır?

Sınıf düzeyleri itibariyle; çocukların gelişim dönemleri, ilgi ve ihtiyaçları ile Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi konularının dağılımında bir paralellik var mıdır?

Çocukların sınıf düzeyleri ile derse olan ilgileri arasında ne gibi bir ilişki vardır?

İlköğretim DKAB. Programı'nın, mevcut ünite sayısı dikkate alınarak dersin amaçları açısından önem sırasına göre bir dizilim yapıldığında, yeni konular eklenmeli midir?

İlköğretim DKAB. Programı içindeki bazı konuların çıkarılması gerekli midir?

İlköğretim DKAB. Programı'nın uygulanması sürecinde yapılan değerlendirme çalışmaları hedeflerle ne kadar uyumlu?

İlköğretim DKAB. Programı başarısı ile yardımcı materyalin yeterli olmayışı arasında bir ilişki var mıdır? Soruları ise problemi açıklayan yardımcı sorular olarak ortaya konulmuştur.

Araştırmanın Önemi

Bireye, mensubu bulunduğu topluma ait değerler öğretim ve eğitim yoluyla kazandırılmaktadır. İlköğretimde, değerler öğretim ve eğitimini içine alan ders, DKAB.

dersidir. Bir Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni için, öğrencilerin gelişim özelliklerini ve bu özellikler doğrultusunda daha kaliteli öğretimin nasıl yapılacağını bilmek mesleki başarısı açısından önemlidir.

Dîn öğretiminde klasik anlayış dînî kuralların öğretilmesi ve ezberletilmesi ve Kuran-ı Kerîm'i okumayı öğretmek olarak algılanıyordu. Din öğretiminde, sosyal bilimlerde kullanılan yöntem ve tekniklerin kullanılması diğer alanlara göre daha sonra olmuş, bu da birçok bilimin doğmasını sağlayan din öğretiminin kendisinin müstakil bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Bu sebeple din öğretimi alanında yapılacak çalışmalar alanın gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Diğer alanlarda olduğu gibi din öğretimi alanında da çocukların dînî gelişim niteliklerinin bilinmesi ve mevcut programın bu niteliklere uygunluğunun ortaya konması, DKAB. dersi için, daha verimli programların hazırlanabilmesine ve daha verimli bir din ve ahlâk öğretimi yapılabilmesine yardım edecektir.

Araştırmanın Sınırları

Yaptığımız çalışma ile, İlköğretim DKAB. Konularının, İlköğretim çağı çocuklarının dînî gelişim nitelikleriyle uyumlu olup olmadığını ortaya koymayı hedefledik. Bireylerin dînî gelişimleriyle ilişkili olan, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim özellikleri, dînî ve ahlâkî gelişim özelliklerine paralel olarak verilmiş ve bu gelişim özellikleri programın değerlendirilmesi sürecinde bize kaynaklık etmiştir. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi, İlköğretimin dördüncü sınıfında başladığından yukarıda dile getirilen özellikler 4-8. sınıf arasını kapsayacak şekilde ele alınmış, bu dönem dışındaki özellikler ise değerlendirmeye alınmamıştır.

Programı değerlendirirken hedefler, amaçlar, içerik ve değerlendirme çalışmalarından herhangi birine göre yapılacak bir değerlendirme çalışması mı yoksa bunların tamamını içine alacak bir değerlendirme çalışması mı yapılacak, bunun belirlenmesi, çalışmanın seyrini ve içeriğini belirleyecektir. Bu çalışma esnasında biz daha çok hedeflere ve içeriğe bakarak, bu hedefler ve içeriğin çocukların dînî gelişim niteliklerine uygunluğunu ortaya koymaya çalıştık. Bu çerçevede çalışmamızı, program başlığı altında ele alınan; programın hazırlanışında temel alınan ilkeler, genel ve özel amaçlarla bunlara yönelik hazırlanan konu içeriği ve bunların hedeflere ulaşma oranlarını ölçmek için kullanılan değerlendirme çalışmalarıyla çalışmamızı sınırlandırdık.

Araştırmanın Yürütülmesi

İlköğretim DKAB.'nin çocukların dînî gelişim niteliklerine göre değerlendirilmesi çalışmamızın konusunu oluşturduğu için, öncelikle çocukların dînî gelişim niteliklerini ortaya koyduk. Daha sonra çocukların dînî gelişim nitelikleri ve programı değerlendirme üzerine yapılmış çalışmaların verileri ile programın problem edindiğimiz bölümlerini bir karşılaştırmaya tabi tuttuk. Bu karşılaştırmaların neticesi olarak varılan yargı ve sonuçları ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca, vardığımız sonuçlar ışığında programda ele alınan konuların, çocukların dînî gelişim niteliklerine uygun bir şekilde öğretilmesi hususunu ele aldık.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İLKÖĞRETİM ÇOCUKLARININ DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİ

A. KAVRAMLARIN TANIMLANMASI

1- Gelişim

Gelişim, “bireysel organizmanın olgunlaşması aşamasında meydana gelen içsel ve dışsal değişikliklerdir.”¹ Bu bağlamda gelişme kavramı; düzenli, uyumlu ve sürekli bir ilerleme sürecini ifade eder.² Bu ilerleme sürecinde birey, gelişiminin her döneminde yaşadığı dünyanın kendisinden beklediği görevleri yerine getirmeye hazır hale gelir.

Gelişim, Cüceloğlu tarafından; bireyin biyolojik, bilişsel ve sosyal olarak olgunlaşma, belli görevleri yapma yeterliliğine ulaşma süreci olarak tanımlanmıştır.³ Cüceloğlu aynı yerde gelişime etki eden faktörlerden de bahsetmiştir. Bu açıklamalar, gelişimin karmaşık ve birbirini etkileyen pek çok etkenin bir arada olduğu süreçlerden meydana geldiğini göstermektedir. Bu etkenleri tam olarak kavramadan bireyin gelişimi hakkında fikir sahibi olmamız veya da bireyin gelişimiyle ilgili olası aksaklıkları tespit etmemiz zor görünmektedir. Sosyal gelişimde ailenin tavırlarının çocuğun sosyal ilişkilerinde takınacağı tavrı etkilemesi buna örnek olarak verilebilir.⁴ Çocuğun yetersiz beslenmesi sebebiyle bedensel gelişiminin, yaşlılarıyla farklılık arz etmesi bir başka etken olarak verilebilir.⁵

Gelişim, tanımlanırken kendisiyle ilişkilendirilen kavramlar büyüme ve olgunlaşmadır. Ancak bu kavramlar gelişimle ilişkilendirilmekle beraber gelişimle karıştırılmamalıdır. Çünkü büyüme, kilo ve boydaki artışları kapsarken, olgunlaşma bir davranışı yapabilecek seviyeye gelmedir.⁶ Gelişme, büyüme olgunlaşma ve hazırbulunuşluk ve öğrenme kavramlarını kapsayan bir süreçtir.⁷ Gelişimi incelerken kapsadığı kavramları ve gelişimin bu kavramlarla ilişkisini ortaya koymak, gelişimin anlaşılması için gereklidir. Ayrıca bireyin yapabileceği davranışlar ve kavrayabileceği zihinsel etkinliklerin belirlenmesinde gelişim-büyüme-olgunlaşma kavramlarının tanımlanması ve ilişkilerinin ortaya konulması önemlidir.

1 Tokur, Behlül, *Kişisel Gelişim (NLP)-Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006. s. 2.

2 Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002. s. 27.

3 Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998. ss. 332-336. Ayrıntılı bilgi için bkz.

4 Yavuzer, a.g.e. s.129.

5 Yavuzer, a.g.e. s. 36.

6 Yavuzer, a.g.e. ss. 27-28.

7 Fersahoğlu, Yaşar, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yay., İstanbul 1998. s. 38.

Gelişim dönemleri, bir zincirin parçaları gibi birbirine sebep sonuç ilişkisiyle bağlıdır. Örneğin işlem öncesi dönemde kazanılan özelliklerin çocuğu somut işlemler dönemine hazırlaması gibi. Bu yaklaşımla bir dönem önceki dönemin kazanımları üzerine kurulurken bir sonraki dönem görevlerine de hazırlık sürecini işletmektedir denilebilir.⁸

Birey, doğum öncesi dönemden başlayarak belli ilkeler doğrultusunda, belli davranış ve özellikleri kazandığı gelişim dönemleri geçirir. Bu dönemler, sistemli bir yapıya sahiptir ve tüm bireylerde benzer özelliklere sahiptir. Gelişimin sistemli oluşunu; dinamik bir olgu olması, genetik bir bireyselliğin sonucu olması, giderek artan bir özelleştirme süreci olması, dengeli bir yapıya sahip olması, ardı ardına görülen düzenli bir süreç olması⁹ gibi ilkelere bağlayabiliriz.

Gelişimi etkileyen faktörler gelişimin kapsadığı alana göre değişir. Bedensel gelişimde yetersiz beslenme olurken, ahlâkî gelişimde kötü örnek etkili olabilir.¹⁰ Sosyal gelişimde ise okul çocuğu üzerinde akran grubu etkilidir.¹¹ Gelişimi etkileyen ve yönlendiren faktörlere kalıtım ve çevre başlığı altında inceleyebiliriz.¹²

Ayrıca gelişim, bireyin tüm yönlerini kapsamakla beraber bireyin geliştirdiği özelliğe göre farklı alanlar altında ele alınmaktadır. Bireyin toplumla uyum sağlama süreci olan sosyalleşmenin sosyal gelişim olarak adlandırılması gibi.¹³ Sonuç olarak gelişimin, bireyin sadece bedensel büyümesini değil tüm yönlerini kapsayıcı bir yapısı vardır ve bireyin zihni, duygusal, bedensel vb. özellikleri itibarıyla bulunduğu konumdan daha ileri bir konuma gelebilmesini ifade eder. Burada gelişimi, bireyin bizi ilgilendiren yönleri ve dönemlerini dikkate alarak açıklamaya çalışacağız.

2- Eğitim

Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak davranış değişikliği meydana getirme sürecidir. Bu süreç, yapılan eğitimin önceden belirlenmiş amaçları doğrultusunda ve amaçlara ulaşma çabasıyla, öğretme ve öğrenme faaliyetleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bu öğretme ve öğrenme faaliyetleri neticesinde bireyin kazanmış olduğu bilgiler bireyin daha ileri bir seviyeye gelmesine yardımcı olmaktadır.¹⁴

8 Gander, J. Mary-Gardiner, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Yay. Haz. Bekir Onur), İmge Kitabevi, Ankara 2004. s. 339.

9 Yavuzer, a.g.e. s. 29.

10 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dîmî Gelişim*, Morpa Kültür Yay., İstanbul 2004. s. 96.

11 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 341.

12 Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yay., Ankara 1994. s. 35.

13 Başaran, a.g.e. s. 129.

14 Büyükkaragöz, Savaş-Çivi, Cuma, *Genel Öğretim Metotları*, Öz Eğitim Yay., İstanbul 1999. ss. 34-36.

Eğitim, bir yönüyle bireyin gelişimini sağlarken diğer yönüyle de toplumun şekillenmesine yardım etmekte, bireyin bilgi ve davranışlarıyla istenilen yönde değişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu sebeple toplumlar, kendine has bir eğitim yapısı oluşturmuştur.

Her toplum, dünya milletleri içindeki yerini korumak veya konumunu daha ileriye götürebilmek için değişmek, gelişmek zorundadır. Bu değişme ve gelişmeyi nitelik ve nicelik bakımından başlatan ve sonuçlandıran başlıca etkenlerin başında öğretim ve eğitim gelmektedir. Eğitim, toplumdaki değişmeleri, amaçlar ve işleyişler bakımından etkilerken, kendisi de bu değişmelerden, müfredat ve metot bakımından etkilenmekte ve değişikliğe uğramaktadır.

Eğitimin alt başlıklardan birisi olarak değerlendirebileceğimiz din öğretimi de eğitimde oluşan değişme ve gelişmelerden etkilenmektedir. Çünkü, eğitimin bütün alanları için geçerli olan esaslar din öğretimi için de geçerlidir.¹⁵ Önemli olan uygun içerik ve metotlarla bu değişimi istenilen yönde geliştirebilmektir.

Dîni değerleri öğretim faaliyetini eğitim sistemimiz içinde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi üstlenmektedir. Her derste olduğu gibi, dersimiz konularının öğretilmesi sürecinde de dersin yapısına uygun yöntem ve tekniklerin kullanılması gerekir. Bu sebeple, dersin ilk başladığı dönem olan dördüncü sınıftan itibaren hedefler tespit edilerek kademeli ve dengeli bir şekilde içeriğin dağıtılması, başarı için önemli bir etken olarak görünmektedir. Dersin temelini oluşturabilecek konular müfredat içine gerekli ağırlıklarda, gerekli olan sürelerde makul şekilde verilmesi başarı için gereklidir.

Din gibi genel ve soyut bir alanı kendisine konu edinen Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin konularının gelişim dönemlerine uygun olarak sıralanması önem arz eder. Araştırmamızın alanına giren ilköğretim çağı çocuklarının gelişim düzeylerini tespit etmek bu sebeple çok önemlidir.

3- 4-8. Sınıf Çocuklarının Gelişim Özellikleri ve Öğretim İlişkisi

İnsanın, diğer varlıkların yanında kendine has özelliklere sahip bir yapısı vardır. Bu yönüyle her insanı ayrı bir birey olarak görmek, öğretimin bir ilkesidir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi programında da aynı esasa vurgu yapmak için, “konuların işlenmesinde öğrencinin bilişsel ve duyuşsal özgeçmişini ile ilişki kurulmaya çalışılacak,

¹⁵ Ayhan, Halis, *Türkiye’de Din öğretimi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1999. s. 505.

örnekler günlük hayattan seçilerek verilecektir”¹⁶ ifadesi kullanılmıştır. Bu, bize bireysel farklılıkların önemli olduğunu hatırlatmaktadır.

Öğretimi, “herhangi bir öğrenmeyi kılavuzlama faaliyeti”¹⁷ olarak tanımlayabiliriz. Kılavuzlama faaliyeti sırasında ön plana çıkan en temel unsurlardan birisi Altaş’ın da belirttiği gibi, öğretmen öğrenci değişkenleridir.¹⁸ Bu değişkenlerden bizi ilgilendiren öğrenci değişkenleri, öğretimin başarılı olabilmesi için öğrencinin esas alınması gereken özellikleridir. Yani, yapılacak kılavuzlama faaliyetinde başarıya ulaşmak için öğrencinin kişisel özelliklerine dikkat edilmesinin önemlidir.

Her birey çok geniş bir yelpazede ve değişik etkenlere de bağlı olarak kendine özgü bir gelişme biçimi gösterir. Bireyin gelişimindeki bu kendine özgü oluşmasında bireyin genetik yapısı, cinsiyet, aile yapısı, arkadaş ortamı, beslenme biçimi v.b. etkenler rol oynar. Bu faktörlerin en azından bazıları her bireyde farklı olacağı için gelişimde, bireye özgü, yani bireysel farklılık vardır.¹⁹ Bu farklılıklar gelişimin bireye özgü bir gelişim göstermesine sebep olur. Örneğin, dindar bir ailede büyüyen bir çocuğun dînî konulara yaklaşımı ile dindar olmayan bir ailede büyüyen çocuğun dînî konulara yaklaşımı bir olmayacağı gibi sağlıklı beslenen bir çocuk ile aynı imkana sahip olmayan çocuğun bedensel gelişimi aynı olmayacaktır.

İnsanların gelişiminde, bireysel farklılıklarından başka bir de bütün insanlarda genel hatlarıyla birbirine benzer değişimler gösteren süreçler vardır. Bunlar bütün bireylerde aynı özellikleri taşımaktadır ve doğum öncesinden başlayarak belli dönemler halinde devam etmektedir.²⁰ Biz bunlara gelişim dönemleri diyoruz. Bu dönemlerin her birinin farklı özellikleri vardır. Bu özelliklerin bilinmesi öğretim faaliyetinin başarıya ulaşması için önemli bir faktördür. Bu özellikler, öğretime konu olan bireyin kendi yeterliliklerini ve öğrenme kapasitesini ifade ederek, bireyin olgunlaşma düzeyi hakkında bize bilgi verir. Gelişimin tanımlarında da bunu görmekteyiz.²¹

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersinin başladığı 4.sınıf çocuklarının, gerek gözlemlerde dikkatimizi çeken, gerekse bilimsel araştırmalarda ortaya çıkan fikirler ışığında öne çıkan özellikleri dine karşı büyük ilgi duymaları ahlâkî davranışları öğrenmeye istekli oluşlarıdır. Bu sebeple, çocukların bu dönemde dînî konuları anlama ve

16 MEBTD. Sayı: 2517, Öğrenme-Öğretme Sürecinde Uyulması Gereken İlkeler, ss. 916-917.

17 Altaş, Nurullah, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001. s. 26.

18 Altaş, a.g.e. s. 26.

19 Pearce, John, *Çocuklarda Büyüme ve Gelişme*, Doruk Yay., Ankara 1996. ss. 60-63

20 Yavuzer, a.g.e..ss.27-28.

21 Fersahoğlu, a.g.e. s. 38.

öğrenmeleri daha kolaydır. Bu çağda onların ahlâkî konuları değerlendirme yetisi ve mesuliyet duyguları da gelişmiştir. Buna paralel olarak onların dînî konu ve meselelere yönelik ilgileri artmakta ve hatta bazı dînî uygulamalara başladıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda dînî tutum ve davranışlarda hassasiyeti artan çocuklar, özellikle namaz, oruç gibi ibadetleri yerine getirmeyi bir ödev olarak görmektedirler. Bunun için ibadetlerinde gerekli görülen dua ve sureleri ezberlemek ve öğrenmek isterler.²²

Kavrama kabiliyeti açısından bakıldığında, dördüncü sınıf düzeyindeki çocukların dînî konuları kavrayabilecek olgunluğa eriştiklerini görüyoruz.²³ Ancak, bu olgunluğa ulaşana kadar çocukların dînî ve ahlâkî duygularının doyurulmaması ve sorularının yeterince cevaplanmamış olması, geriye dönük olarak telafisi zor sonuçlar doğurabilmektedir. Bunun önlenmesinin, aile ve okulda din öğretiminin başladığı zamana kadar takınılacak bilinçli bir tavırla mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Bu sebeple, etkili tavır bu öğretim ve eğitimin okul öncesi dönemden başlayarak bilinçli ellerle yapılmasıdır. Böyle yapıldığı zaman olumsuz olarak adlandırabileceğimiz sonuçlar en aza indirilebilir.

Çocukların İlköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda inceledikleri konuları kavramaları “üzerinde akıl yürütebileceği bilgi ile görsel ya da fiziksel ilişki kurmasına, yani uygulamasını görebilmesine veya empâti kurabilmesine bağlıdır.”²⁴ Bu sebeple, konuların ele alınmasında görsel ve fiziksel öğelerin kullanılmasına dikkat edilmeli ve onların hayatlarıyla bağ kurarak akıl yürütebilecekleri bir içerikle sunulmalıdır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi çocukların ilgilerinden başlamalıdır.²⁵ Bunun için öncelikle çocukların ilgileri, daha sonra da çocukların gelişim düzeylerine uygun olarak ilgi alanlarına giren konunun nasıl anlatılabileceği tespit edilmelidir. Bunlar, eğitimin başarısı için önemli bir şart olarak gösterilebilir, pedagojik olarak yapılması gereken de budur.

Çiftçi ekeceği toprağın cinsini, marangoz işleyeceği ahşabın türünü bilmek zorunda olduğu gibi çocuğun ilk öğretmeni olan aile ve daha sonra da öğretmen eğiteceği çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimini iyi bilmek durumundadır. Bu yolla öncelikle aile, işe çocuğunun dînî sorularının başladığı dönemde, sıkılmadan onun sorularına cevap vermeli ve cevaplarını da kendi anladıkları gibi değil de onların anlayabilecekleri şekilde

22 Fersahoğlu, a.g.e. s. 65.

23 Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV. Yay., Ankara 1996. s. 257.

24 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 343.

25 Kaymakcan, Recep, *Günümüz İngiltere'sinde Din öğretimi*, DEM Yay., İstanbul 2004. s.81.

ayarlamalıdır. Hz. Peygamber'in başarıya ulaşmasını sağlayan en önemli faktörlerden biri, muhataplarını iyi tanması ve eğitimini ona göre yapmasıdır. Aile ve okul döneminde de öğretmen, çocuğunun merakına cevap verirken, onlara yanlış cevap vermekten kaçınmalı, bilgisi yetmiyorsa doğrusunu öğrenerek çocuğuna doğru olanı aktarmalıdır. Çocuğun sorularına doğru cevap verilmemesi onun yanlış inanışlara sahip olmasına sebep olabileceği için, doğru cevabın verilmesi çok önemlidir.²⁶

Aile ve öğretmen, çocuğa sözle cevap vermekle kalmamalı aynı zamanda verdiği cevabın gerektirdiği fiilleri de kendi davranışlarında göstererek, çocuğa somut olarak da cevabını verebilmelidir. Aksi halde verdiği cevabın tersine davranış sergileyen bir kişi çocuğa güven vermez. Örneğin yalanın yanlışlığını anlatan bir anne çocuğunun önünde yalan söyleyebiliyorsa, bu annenin sağlıklı bir örnek olarak çocuk tarafından kabul edilmesi zordur.²⁷ Çocuklarının özelliklerini bilmek ilk eğitim yuvası olan aile ve daha sonra bu görevi yürüten öğretmen için çok önemlidir.

Çocuğun bir davranışı kabul veya reddetmesinde etkili olan faktör bir değil, pek çoktur ve bunların başında aile gelmektedir. Çünkü, çocuklar okula geldiklerinde, sosyal çevre ve aile tarafından büyük ölçüde şekillendirilmişlerdir. Ancak, çocuğun bu bilgileri çok da düzenli bilgiler değildir. Bunları düzenli ve doğru bir şekilde sokacak olan okuldur. Bu, DKAB. dersi konularında daha büyük bir önem kazanır.²⁸

B. BİLİŞSEL GELİŞİM

Biliş (cognition) sözcüğü, dünyamızı öğrenmeyi anlamayı içeren zihinsel faaliyetlerdir. Biliş kavramı, algılama, bellek, muhakeme, düşünme, kavrama gibi süreçleri kapsar.²⁹ Bilişsel gelişim ise; özel olarak, bireyin içinde bulunduğu ortamı anlama ve kavrama çabası iken daha geniş bir yaklaşımla içinde bulunduğu dünyayı anlama ve kavrama çabasını ifade eder.³⁰ Bu çaba çocuğun dünyaya gelmesiyle başlar. Çocuk, ilk önce emme faaliyetiyle başladığı öğrenme sürecinde daha sonra içinde bulunduğu odayı, daha sonra yakın çevresini, etrafındaki maddelerin isimlerini, bu maddeleri bir özelliğe göre sınıflamayı, maddenin korunumunu, maddenin birden çok özelliğini, yani renk ve büyüklüğüne göre sınıflamayı, soyut işlemler dönemine geldiğinde ise mantıksal sonuçlar

26 Ay, M. Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din öğretimi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2005. ss. 47, 53.

27 Ay, a.g.e. s. 29.

28 Selçuk, Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, TDV Yay., Ankara 1991. s. 136.

29 Yavuzer, a.g.e. s. 39.

30 Cüceloğlu, a.g.e. s. 346.

çıkarma yeteneğini kazanır.³¹ Ancak çocuk, bu anlama ve kavrama çabasında bulunduğu gelişim basamağının elverdiği ölçüde başarılı olabilir. Örneğin, somut işlemler döneminde olan bir çocuğun bir fikir yürütebilmesi, soyut çıkarımlar yapabilmesi beklenmemelidir.³²

Bilişsel gelişim özelliklerini incelediğimiz 4-8. sınıf çocuklarına baktığımız zaman iki farklı dönemi içine aldığını görüyoruz. Bu dönemlerden ilk olarak somut işlemler dönemi özelliklerini incelemek istiyoruz.

1- Somut İşlemler Dönemi

Somut işlemler dönemi denildiğinde bireyde görülen en önemli değişiklik, bireyin artık gördüğü somut şeyler hakkında bile olsa zihinsel işlem yapabilmesidir. Uzun bardaktan kalın bardağa su döküldüğünde suyun miktarının değişmediğini söyleyebilmesi bunun göstergesidir. Ayrıca maddeleri birden fazla özelliğine göre sınıflayabilme bireyin diğer gelişen yönüdür.

Çocuk, maddenin dış görünüşü olan renk, boyut gibi dış özelliklerinden başka kütle, hacim gibi özelliklerini kavramaya başlar. Bu, çocuktaki sayı becerisi, cinsiyet farklılıklarını kavrama gibi görevlerde kendinî gösterir. Bireyin empati becerisi gelişir. Çocuk dış dünyada gördüğü nesnelere yerine zihnine yerleştirdiği sembollerle işlem yapmaya başlar. Çocuk, bu zihinsel işlem yapma becerisini 9-10 yaşlarında tamamlar.³³ Çocuğun zihinsel düzeyde işlem yapabilmesi başladığı noktaya geri dönebilmesi anlamına gelir.³⁴ Bardak örneğinde yapılan işlem de buna örnek olarak verilebilir.

Zihinsel gelişim, özümleme yani yeni alınan şeyi mevcut şemada eritme ve yerini geldiğinde de yeni durumlara uyum sağlamakla oluşur.³⁵ Birey, yaşadığı ortamda problemleri çözdükçe ve bu problemleri çözerken biraz kendi bilgilerini kullanarak, biraz da problem çözme esnasında yeni öğrendiği bilgi ve becerileri kendi bilgi haznesine ekleyerek gelişim sürecini devam ettirir.

Çocuğun zihinsel anlamda beceri geliştirmesi, soyut işlemler dönemine hazırlık olarak değerlendirilebilir. Çünkü, bu gelişim sayesinde birey artık soyut çıkarımlar yapacak bir zihni yeterliliğe ulaşmaya başlar.³⁶ “Ordu, düşman kalesini sardı”³⁷ gibi bir

31 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 460.

32 Yavuzer, a.g.e. s. 112.

33 Cüceloğlu, a.g.e. 349-352.

34 Yavuzer, a.g.e. s. 40.

35 Yavuzer, a.g.e. ss. 40-42.

36 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 339.

cümlenin anlattığı şeyi anlayabilmek için soyut bir hayal gücü gerekir. Bireyin hayal etmeyi başarabilmesi soyut gelişimin de göstergesidir. Bu aşamada, bireyin görmediği şeyleri hayal ederek kavrayan birey, aynı zamanda kendi düşüncelerini de eleştirmeyi başarır. Bundan önceki dönemlerde bireyin kendi düşüncelerini eleştirme gibi bir gelişim özelliği yoktur.³⁸

Birey, dokuz on yaşlarına geldiğinde gelişen zihni yapı sayesinde, mekanik aygıtlarla çalışmaya istekli olduğunu, bilimsel projeler tasarlamaya başladığını, gizemli öykü ve hikâyeleri okumaya ilgi duyduğunu görüyoruz.³⁹ Çocuklar, somut işlemler döneminde, yeni birçok yetenek kazanmakta ve bunları kendi tarzlarıyla ortaya koymaktadırlar. Bu işleri kişiselleştirmek için de düşünmeye başlarlar.⁴⁰ Bunun bir sonucu olarak, somut işlemler döneminin sonlarına doğru çocukta, problemleri kendi girişimleriyle çözme yeteneğinin geliştiği görülür.⁴¹ Bu gelişme, bireyin zihni olarak hayal kurma, zihinde tasarlama ve tasarladıkları hakkında fikir yürütme yeteneğine kavuşmaya başladığını göstermektedir. Hayal kurma ve tasarlama yeteneğinin kazanılması tasavvur gerektiren ahiret gibi bir konunun kavranabilmesini sağlar.

Bireyin fikir yürütme yeteneğine kavuşması somut işlemler döneminin sonlarına doğru meydana gelir. Bireyin 11 yaşına gelmesiyle birlikte artık varlıklar ve olaylarla ilişkin kavramların soyut kavramlara dönüştüğü görülür.⁴² Bu şekilde birey bir gelişim döneminin sonuna gelmiştir. Bir sonraki dönem soyut işlemlerin başarılmasıdır. Aynı zamanda soyut işlemler dönemine giren birey yetişkin bireyin özelliklerini kazanmaya başlar.

2- Soyut İşlemler Dönemi

Soyut kavramlar, elle tutulmayan, gözle görülmeyen ancak gerek yapılışıyla gerekse varlığıyla zihinle kavranabilen kavramlardır. Meleklerin ve ahiretin varlığı ve belli harflerden çok sayıda isim üretme işleminin yapılması buna örnek olarak verilebilir.⁴³ Zihinde yaşanan bu gelişme, bireyin yetişkin insanların düşünme kapasitesine ulaşmaya

37 Başaran, a.g.e. s. 92.

38 Başaran, a.g.e. s. 92.

39 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 339.

40 Clarke, Jean Illsey, *Çocuk Bakımı ve Eğitimi –II*, Papirüs Yay., İstanbul 1996. s. 25.

41 Yavuzer, a.g.e. s. 115.

42 Başaran, a.g.e. s. 93.

43 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 461-463.

başladığını gösterir. Çocuk, artık aşama aşama çocukluktan kurtulup erişkin olarak nitelenebilecek seviyeye ulaşır.

Birey, artık yetişkinler gibi düşünmeyi, onlar gibi hareket etmeyi ister. Çünkü zihinde yaşanan bu gelişme vücutta yaşanan değişikliklerle de desteklenmektedir.⁴⁴ Vücutta yaşanan bu değişikliklerle, ortaya yeni bir olgun insanın çıktığını görürüz. Yeni olgun insanın sağlıklı olabilmesi için onda meydana gelen veya gelmesi gereken değişikliklerin iyi bilinmesi gerekir. Çünkü, altın çağ olarak ifade edilen ve dengeli bir yapıya kavuşan bireyin⁴⁵ ergenlikle birlikte gelişen bedensel yapısı sebebiyle bir dengesizlik ve uyumsuzluk yaşadığı görülür.⁴⁶ Bu dönemde, birey artık yeni bir bedene sahiptir ve bu yeni bedeniyle barışık olmak bu dönemde bireyin başarması gereken görevleri arasındadır.⁴⁷

Dengesizlik ve uyumsuzluk sadece bedende değil zihinsel yapıda da kendini gösterir. Bireyde daha önce oluşan kabuller, yerini şüphelere ve çatışmalara bırakır. Bu şüphe ve çatışmaların oluşturduğu dengesizlik, bireyin gelişmesini sağlar. Birey gerek bedensel, gerekse zihinsel yapısını dengeye oturttuğunda beden ve zihnen sağlıklı bir yetişkin olacaktır.⁴⁸

Yaşanan bedensel ve zihinsel değişimler bireyin yeni bir dünya görüşü oluşturmasını sağlar. Düşünceler idealler üzerinde yoğunlaşır.⁴⁹ Bunun, bireyin zihinsel ve bedensel anlamda yaşadığı değişimler sonucunda kendisinde oluşan yeni bir benlik geliştirme gereksinimi duymasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Bireyin yeni bir benlik kazanmasını sağlayan etkenlerin başında başkalarının görüş açılarını dikkate alarak işlem yapabilmeleri gelir. Bireyin oluşturmakta olduğu kişilikte bu gelişim özelliğinin önemli bir yeri vardır.⁵⁰ Birey daha önce taklit olarak yaptığı davranışları soyut düşünme yeteneği sayesinde artık kendine özgü hale getirmiştir.⁵¹ Çünkü birey başkalarının davranışlarının sebeplerini bu sayede anlayabilecek ve geliştireceği davranış için bu bilgileri altyapı olarak kullanma imkânına sahip olacaktır.

44 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 445.

45 Yavuzer, a.g.e. s. 117.

46 Yavuzer, a.g.e. s. 263.

47 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 451.

48 Hökeleli, a.g.e. ss. 266-270.

49 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 458.

50 Yavuzer, a.g.e. ss. 267-268.

51 Başaran, a.g.e. s. 101.

Soyut işlemler dönemi bireyin ergenlik dönemi denilen dönemine rast gelir. Ergenlik, büyüme olgunlaşma demektir.⁵² Bu sebeple bireyin soyut işlemler dönemiyle alakalı olarak ergenlik ve özelliklerinin de bilinmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Ergenlik dönemini yaşayan bireyin kazanımları, çocuk denilen insanın yetişkin hüviyetine bürünmesi, bireyin bedensel ve zihinsel becerilerinin gelişmesidir. Bunlardan en somut olanı bedensel değişimlerdir. Çünkü, bedensel olarak birey artık kendi hemcinslerinin olgunlaşmış halini almaya başlar. Yaşanan bedensel gelişim, bireyin duygusal, sosyal, ahlâkî ve zihinsel olgunlaşmasının da temelini oluşturur.⁵³ Bu gelişim, bireyin çocukluktan kurtulup yetişkin görüntüsünü kazanmasını sağlar.⁵⁴

Birey için somut işlemler döneminde olduğu gibi, olan şeyler üzerinde işlem yapma değil olası şeyler üzerinde düşünme yeteneği gelişmeye başlamıştır. Bireyde yaşanan bu gelişme sayesinde artık soyut kavramlar üzerinde tartışma yapabilecek zihinsel yeterliliği kazanmaya başlar. Tartışma ve mantık yürütme yeteneği kazanan birey deneme yanılma ile başarıya ulaştığında doyuma ulaşır.⁵⁵ Doyuma ulaşma, zihinsel işlemlerin birey tarafından başarılı bir şekilde sonuca ulaştırılabildiğini göstermektedir. Birey, kendîni doyuma ulaştıran bu sonuçlar sayesinde yeni bir bilgi ve zihinsel beceri dağarcığı oluşturur. Bireye yapılacak öğretimde, bireyin verilen zihinsel yeterliliğinin dikkate alınması konuların birey tarafından kavranabilmesi için gereklidir.

C. DUYGUSAL GELİŞİM

Duygu, “şuurun etkisi olmadan iç ve dış olaylara verilen tepki olarak beliren ve genellikle dil ile anlatılması güç olan, hoş ya da hoş olmayan ruhsal olgulardır.”⁵⁶ Duygunun yapılan tanımında tam olarak kelimelerle ifade edilememesi ve şuur dışı olması en dikkat çekici yönleridir. Bu sebeple duygu çok tartışmalı bir konu olmuş ve gerek kapsamı gerekse mahiyeti ile tek bir tanım altında toplanamamıştır.⁵⁷

Duyguya insana ait bir faaliyet gözüyle bakmak ve duygunun anlaşılmasında duygunun fizyolojik yönüne dikkat etmek gerekir. Bu yaklaşımla duygunun, “fizyolojik,

52 Yavuzer, a.g.e. s. 262.

53 Yavuzer, a.g.e. s. 264.

54 Cüceloğlu, a.g.e. s. 345.

55 Yavuzer, a.g.e. ss. 267-268.

56 Fersahoğlu, a.g.e. s. 25.

57 Fersahoğlu, a.g.e. s. 24.

temel ve belirtileri çoğu kez bilinmeyen ve şiddeti olmayan duygusal durumlar olarak kabul edilen duygulardır”⁵⁸ diye tanımlanması da bunu gösterir.

“Duygu, dış ya da iç çevreden gelen etkilerin, bireyde haz ya da elem türünden izlenimler yaratmasıdır.”⁵⁹ Bu izlenimler bireyin bu davranışlara karşı tutumlarını da belirler ve insan davranışlarını şekillendirici etki yaparlar. Herhangi bir şeyle ilgili olumlu duygular elde edilmiş ve birey tatmin olabilmisse aynı davranışlar için, bu duygu pekiştireç görevi üstlenebilir. Ancak bunun tersi olur da olumsuz bir duygu elde edilirse, bu sefer bu olumsuz duygu, davranışı engelleyici bir rol üstlenebilir.⁶⁰

Duygunun, davranışların oluşması sürecinde engelleme veya yönlendirme biçiminde bir güdüleme etkisi vardır.⁶¹ Bu sebeple insanın davranışlarının temelinde duygusal bir altyapı olduğunu söyleyebiliriz. Duyguların olumlu yönlendirilmesinde öğrenmenin etkili olduğunu ve bu öğretimin bireyin özelliklerine uygun olduğu takdirde bireyin olumsuz davranışlarını engelleyici rol üstlenebileceğini düşünüyoruz.⁶²

Duygular bireyin doğuşundan itibaren var olmakla genetik bir özelliğe sahiptirler ancak davranışın klasik koşullanma örneğinde olduğu gibi ⁶³ sonradan kazanılan bir yönü vardır. Bu yönüyle duyguların öğrenmeyle elde edilen, değişen, gelişen bir özelliği de vardır.⁶⁴ Duyguların öğrenmeyle kazanılan yönlerine baktığımızda davranışların şekillendirilmesinde bu özellikten faydalanılması ve Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimi yapılırken davranışlara yön verme oranının artırılmasında duygu öğretim ve eğitimi önemli bir görev üstlenebilir.

1- Son Çocukluk Dönemi Duygusal Gelişim

Çocuğun duygusal özelliklerinden birçoğu okul öncesi dönemde ortaya çıkar. Bebek doğduğu andan itibaren elem ve haz duyduğu durumları gerek ağlayarak gerekse olumlu bir yaklaşım göstererek belli eder. Çocuktaki birçok korkular bu dönemde ortaya çıkar. Çocuğun etrafındakilere, korkuların oluşumu ve önlenmesi hususunda büyük görevler düşer. Çünkü, onların hassasiyeti çocuğun duygusal gelişimini etkileyecektir.

58 Mehmedoğlu, Yurdagül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV. Yay., Ankara 2005. s. 10.

59 Başaran, a.g.e. s. 103.

60 Cüceloğlu, a.g.e. ss. 141-142.

61 Fersahoğlu, a.g.e. s. 44.

62 Yavuzer, a.g.e. s. 277.

63 Cüceloğlu, a.g.e. s. 141.

64 Fersahoğlu, a.g.e. s. 44.

Çocuğun anneye bağlı olduğu bu dönemde, ihtiyaç duyduğu şeylerin temin edilmesi ve onun gereksiz yere korkutulmaması duygusal gelişiminde önemli bir yer tutar.⁶⁵

Çocuk gösterdiği öfke sonucunda istediklerini elde edebilirse bu davranışını sürekli tekrar etmeye başlar. Çocuk zamanla bu davranışı genelleyerek bütün isteklerini elde etmede bir yöntem olarak kullanabilir.⁶⁶Böyle bir davranışın önüne ise, öfkenin pekiştirilmesinin önlenmesiyle geçilebilir. Çocuğun öfkesini uygun olmayan yerde sergilemesi durumunda karşısına kararlı bir şekilde durup taviz verilmeden sınırların belirlenmesi genellemeyi önleyecektir.⁶⁷

İlkokul çağına gelinirken çocuktaki öfke, kıskançlık ve nefret gibi duygularında önemli oranda azalma görülür. Çocuktaki bu duygusal olgunlaşma, yeni katıldığı sosyal ortamın şartları ve gelişim döneminin de etkisiyle yerini özgürlük duygusuna bırakır. Ancak bu özgürlük duygusunun engellendiği durumlarda sönmeye yüz tutmuş olan öfke duygusunun ortaya çıktığı görülür. Çocuğun, okuldaki olgunlaşması evdeki kardeşini kıskanmasını engellemez. Çocuktaki bu davranış farkı roller gereği ortaya çıkar.⁶⁸

Son çocukluk döneminde bireyde hakim olan korkulardan bazıları, yangı, hastalık, karanlık, hayvanların zarar vermesi, yaralanmak ve kazaya uğramaktır. Kızlar ise daha çok alay edilmek, ayıplanmak gibi şeylerden korkarlar. Korkulara baktığımızda, yeni sosyalleşen çocuğun; çevre tarafından kabul edilme çabası içinde olduğu ve bu hedef sebebiyle sosyal çevrenin onayladığı şeylere dikkat etme çabasıyla onaylanamama korkusu taşıdığı söylenebilir.⁶⁹

Son çocukluk döneminin sonuna doğru bireyde ergenlik öncesi bir dengenin hakim olduğu görülür. Bu dönem, on yaş altın çağ olarak adlandırılır. Bunun sebebi, çocuğun okula başlamasıyla ortaya çıkan son çocukluk dönemi özelliklerinin hazmedilmesidir. Bu sebeple, on yaş duygusal olarak da sükunetin hakim olduğu bir yıldır. Çocuğun öfkesini en az gösterdiği yaş da on yaşıdır. Çocuk, bu yaşta öfkeyle mücadele ettiğini söyler.⁷⁰

Duygusal kabiliyetlerimize yön veren şeylerden birisi de ihtiyaçtır. Bireyde bir şeye karşı duyulan ihtiyaç hissi bireyi o davranışı yapmaya yönlendirir. Bireyde davranışa yön veren bu duygunun oluşumunda gerek duyma biçiminiz yani zorunluluk sırası

65 Yavuzer, a.g.e. s. 277. ayrıca bkz. Başaran, a.g.e. ss. 104-106.

66 Başaran, a.g.e. s. 105.

67 Cüceloğlu, a.g.e. ss. 142-143.

68 Başaran, a.g.e. ss. 106-107.

69 Başaran, a.g.e. s. 107.

70 Yavuzer, a.g.e. s. 118.

önemlidir. Çünkü, açlık çekiyorsanız sevgiyi veya da sanat yapmayı düşünemezsiniz. Hayatınızı emniyete aldıktan sonra ancak diğer şeyleri ihtiyaç hissedersiniz.⁷¹

Maslow'un bu ihtiyaçlar hiyerarşisinin dışında, duygunun öğrenilen yönüyle bir sıralama yaptığımız zaman, öğrenmenin insan hayatını yönlendirmede ve davranışları şekillendirmede ne kadar etkili olduğunu görürüz. Eğer biz, bireye öğrenmeyi bir ihtiyaç olarak hissettirebilirsek yani öğrenme merakını oluşturabilirsek öğrenme isteği, öğrenme duygusu olarak ortaya çıkar. Bu sebeple, konuların dağılımı ve işlenişinde bireyin duygusal gelişim özelliklerinin dikkate alınması, konunun kavranması için önemlidir.

2- Ergenlik Dönemi Duygusal Gelişim

Ergenlik dönemi, yeni bir benlik arayışının sürdüğü ve kişilik oluşturma çabalarının öne çıktığı bir dönemdir. Bu özelliğin, duyguları da etkilediği ve duyguların aynı şekilde bir şekillenme sürecini yaşadığı göze çarpar.⁷² Ergen, diğer gelişim ödevlerini tamamlaması sürecinde olduğu gibi, duygusal gelişim görevlerini tamamlaması sürecinde de bir karmaşa yaşar.⁷³ Yaşanılan bu karmaşanın dengeye kavuşması, ergenliğin başarılı bir şekilde geçirilmesiyle mümkün olacaktır.

Bireyin, son çocukluk döneminin tamamlanmasıyla girdiği ergenlik döneminde korkuları azalır, ancak bazı üzüntü ve endişe duygularının ön plana çıktığı görülür. Bu korkuların bir kısmı daha önce yaşayıp atlattığı, bir kısmı da ergenliğin gelişim özelliklerine has korkular ve endişelerdir. Bunlara, karşıt cins tarafından beğenilmeme endişesi ve gelecek kaygısı örnek olarak verilebilir.⁷⁴

Ergenlik döneminde kişilik oluşturma çabasında olan birey okul, aile, arkadaş gibi dış etkenlerin de etkisiyle bir değişim süreci geçirmektedir. Bu değişimin başarıya ulaşması bireyin verdiği kararların isabetli oluşuyla ilişkilidir. Birey değişim sürecinde kendi yapmak istedikleri veya çevrenin istediği kimliğe uygun hareketler sergileyebilmesi sonucunda çatışmayı azaltabilir. Bu süreç sonunda birey, başarıya ulaşırsa bir kimlik kazanmanın rahatlığını yaşayacak, ancak gelişimin başarılı sonuçlanmamasıyla bir rol karmaşasına düşecektir. Bu da duygusal bir çöküntü sonucu bireyin alkol, uyuşturucu gibi farklı bağımlılıklarla çare aramasına sebep olabilir.⁷⁵

71 Cüceloğlu, a.g.e. s. 236.

72 Clarke, a.g.e. 136.

73 Yavuzer, a.g.e. s. 269.

74 Başaran, a.g.e. s. 107.

75 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 477, 490.

Ergende hakim olan duygulardan birisi de imrenme duygusudur. İmrenme, önceleri bazı eşyalar için söz konusu iken daha sonraları sahip olmak isteyip de sahip olamadıkları eşyalara yönelir. İmrenilen şeylerin önceleri kötülendiği görülse de daha sonraları bu hayranlığa dönüşür.⁷⁶ Bu hayranlık duygusu, bireylerin davranışlarını etkiler ve imrenilen eşyalara sahip olma isteğinde olduğu gibi imrenilen kişilere benzeme çabası olarak ortaya çıkabilir. Bu benzeme çabasının, kişiliğin oluşumunda etkili sayılabilecek bir dış etken olarak kabul edilebileceğini düşünüyoruz. Buna örnek olarak, dil gelişiminde öğrenme kuramını savunanları gösterebiliriz. Dil gelişiminde öğrenme kuramını savunanlar dilin anne-baba ve diğer kişiler tarafından şekillendirildiğini düşünmektedirler.⁷⁷ Bir anne-baba veya sayılan diğer etkenler çocuğun kelime haznesinin oluşmasında, şivesinin belirlenmesinde etkili olduğu gibi imrenilen kişiliğin de ergenin kişilik tercihini belirlemede etkin rol oynadığı kanaatindeyiz.

Ergenlik dönemindeki genç, her yönüyle hızlı bir değişim ve gelişim geçirmektedir. Genç, geçirdiği bu hızlı değişim sebebiyle duygusal, dengesiz, önseziden yoksun bir yapıya sahiptir.⁷⁸ Genç bu dengesiz yapısının eski kişilik yapısıyla yeni oluşturmaya çalıştığı kişilik yapısının uyuşmamasından kaynaklandığını düşünüyoruz.

Genç bedensel ve duygusal olarak olgunlaşması neticesinde gelecekle ilgili planlar yapmaya başlar. Genç, yetişkin olmakla baş gösteren meslek tercihi, yuva kurma tercihi gibi hayatın dönüm noktalarıyla alakalı tercihleri sebebiyle kararsızlıklar yaşar. Bu duygusal olarak da kendisini gösterir. Ergenliğin özelliklerinden birisi de karşı cinsten birisine bağlanmış olmaktır. Bireyin bu konularda bir eksikliğin olması üzüntü kaynağı olabilir. Çünkü bu dönemde birey ön plana çıkma, gözde bir kişilik olma gibi isteklere sahiptir. Gençte, gelişime ayak uydurma çabasıyla birlikte oluşan utangaçlık duygusu bireyin davranışlarında beceriksizlik olarak kendîni gösterebilmektedir.⁷⁹

Ergenlik döneminin kendine has bazı duygu biçimleri vardır. Bunlardan bazıları yukarıda açıklanmıştır. Diğerleri ise;

- Objelere karşı duyulan korkular, köpek korkusu gibi,
- Sosyal korku, başka insanlarla tanışmaktan çekinmek gibi,
- Kendinden kaynaklanan korkular, fakirlik gibi.

76 Başaran, a.g.e. s. 110.

77 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 202.

78 Yavuzer, a.g.e. s. 268.

79 Başaran, a.g.e. ss. 110-111. ayrıca bkz. Yavuzer, a.g.e. s. 269.

- Endişe, genelde hayali şeylerden oluşur ve yaşa göre değişir. Ortaokulda fiziksel zarar görme iken, üniversitede sosyo-ekonomik sebepler ön plana çıkar.

- Öfke, gencin prestij kaybetme endişesi buna neden olabilir.⁸⁰

Ergenlik dönemi yukarıda aktarıldığı gibi değişik sebeplerden kaynaklanan çatışmalar ve denge oluşturma çabalarının sonuçlandırılmasının, bir görev olarak kabul edildiği dönemdir. Bu görevlerin başarılı bir şekilde yerine getirilmesi, bireyin ergenlik dönemi sonunda kavuşması gereken dengelerin sağlanmasında önemlidir. Bireyin, bu görevleri yerine getirmesi ve kişiliğin dengeye oturmaya başlamasının göstergesi dengesiz yapının yerini mutluluğun almasıdır.⁸¹

D. SOSYAL GELİŞİM

1- Son Çocukluk Dönemi Sosyal Gelişim

Son çocukluk dönemini oluşturan 6-12 yaşlar, çocuğun sosyal hayatı için bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde çocuk, ailesinden başka okul ve yaşıt gruplarıyla ilişkiye girer. Okul ve oyun alanı gibi yerler de daha önce ailede olan topluallaştırma görevine katkıda bulunurlar. Çocuğun üzerinde etkili olan bu yeni ortamlar, çocuğun orta çocukluk toplumsal görevlerini öğretme görevini aile ile birlikte üstlenirler.⁸²

Son çocuklukta gelişim dönemi çocuğa bazı görevler yükler. Çocuk, üzerine yüklenen görevler sebebiyle oluşan beklentilerin farkındadır. Toplumun kendisinden beklediği rolü üstlenemeyen veya beklediği davranışı gösteremeyen birey toplumsal baskıya maruz kalır. Bu toplumsal baskı bireyin toplumdan dışlanmasına kadar gidebilir.⁸³ Bireyin sosyal gelişimi bu yönüyle toplum tarafından kabul görmesi ve sağlıklı ilişkiler geliştirebilmesi için önemlidir.

Bireyi topluma hazırlayan en önemli kurum ailedir. Okula başladığı zaman bireyin sosyal başarısı aslında ailenin bireyi topluma hazırlamadaki başarısıdır. Toplumsal ilişkilerdeki başarı çocuğun kazanması gereken temel güven duygusuyla alakalıdır. Okul döneminde ise, başarı beklentileri kazanacak orandaysa kendinî başarılı hisseder ancak, aksi olursa aşağılık duygusu olarak ortaya çıkan bir başarısızlık hissi oluşacaktır.⁸⁴

80 Yavuzer, a.g.e. ss. 269-273.

81 Başaran, a.g.e. s. 111.

82 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 394.

83 Başaran, a.g.e. s. 101.

84 Cüceloğlu, a.g.e. s. 358.

Bireyin bu duygusu, toplumsallaşmayı başarıp başaramaması ile ilgilidir. Bireyin toplumsallaşması, mensubu bulunduğu toplumun değer veya davranış örüntülerini özümseyebilmesi demektir.⁸⁵ Bireyin toplumsallaşmadaki başarısı aynı zamanda onun başarı duygusu kazanmasında da etkilidir.

Bireyin son çocuklukta sosyal gelişim özelliklerine baktığımızda, aileden ayrılıp okula giden, arkadaş ortamına giren bireyin hemcinsleriyle etkileşime önem verdiğini görürüz. Bireyin arkadaşlarının davranışlarından en kolay etkilendiği dönem bu dönemdir. Birey, bu dönemde kolay etkilenmekle beraber karşıt görüşte olmasıyla dikkat çeker. Bireyin bir özelliği de rekabet içinde olmasıdır. Bilhassa çok çocuklu aileden gelen çocuklarda daha belirgin olan bir sorumluluk duygusu da özellikler arasındadır.⁸⁶

Bireyin grup içine katılmasında zekâsı, olumlu veya olumsuz olarak etki eder. Çocuk, çok zeki ve başarılı olduğunda gerek ilgileri itibariyle gerekse öğretmenin gözdesi olmasıyla dışlanabilir. Eğer bireyin zekâsı normalin altında ise birey yine grubun ortamına uyum sağlamakta zorlanacak, bu da gruba kabulde bir olumsuzluk olarak öne çıkacaktır. Nazlı büyüyen ve güçlü olmayan, grubun normlarına uyumsuzluk gösteren birey de grup tarafından kabul görmeyecektir. Bireyin gruba kabulünde cinsiyet de bir başka faktördür. Kızlar daha az aktif oldukları için gruba kabulde daha az seçici olurken erkekler daha seçici davranırlar.⁸⁷

Bireye baktığımızda içinde bulunduğu gruba uyma eğilimi vardır. Birey, öğretmeni ile evdekilerin kişilik özelliklerini karşılaştırır. Beğendiği kişilik özelliklerini kendisine bir örnek olarak alır. Bu, bireyin benliği için bir temel bilgi olur. Çocuk kendi davranışları ile arkadaşlarının davranışlarını karşılaştırır. Bu da, benlik gelişiminde önemlidir.⁸⁸ Grup baskısına uymanın doruğa çıktığı yaş on-on bir yaşlarıdır.⁸⁹ Bu dönemdeki özellikleri, ailenin sosyal çocuğunun sosyal gelişimi için yaptığı faaliyetlerin bir sonucu olduğu kadar ergenlik dönemiyle başlayacak olan benlik gelişimine bir hazırlık basamağı olarak değerlendirilebiliriz.

Sosyal grup, bireyin benzer yeterlilikleri olan diğer arkadaşlarıyla kendini karşılaştırmasına imkan verir. Birey takındığı rollerle diğer üyelerin tepkilerini ölçer ve davranış örüntülerini buna göre oluşturur. Grup ortamı, bireye kendi dönemsel

85 Başaran, a.g.e. s. 101.

86 Yavuzer, a.g.e. ss. 115-118.

87 Başaran, a.g.e. s. 135.

88 Başaran, a.g.e. s. 134, 136.

89 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 400.

problemlerini tartışma ortamı sağlar. Bu tartışma bireyin bağımsızlık duygusunu elde edebilmesinde önemli bir yer tutar.⁹⁰

Bireyin sosyal gelişiminde altın çağ, bilişsel gelişimde olduğu gibi on yaşıdır diyebiliriz. Bu yaşta birey, ergenlik öncesi bir denge içindedir. İçinde bulunduğu arkadaş grubu ve öğretmenleriyle yakın ilişkileri vardır. On yaşındaki çocuk dokuz yaşındaki çocuğa göre ailesine daha fazla bağlıdır.⁹¹ On yaşın altın çağ olarak kabul edilmesinde bireyin tutarlı davranışlar gösterebilmesi,⁹² dönemselsel olarak en uyumlu dönemini yaşaması, öncesi ve sonrasına göre dengeye ulaşmış bir yapıya ulaşmış olması ve dengenin ve uyumun zirvesine ulaşması etkili olmaktadır. Bireyde oluşmuş olan bu dengeli yapı sayesinde, DKAB. konularının öğretilmesi ve öğretilenlerin davranışa dönüştürülmesi daha kolay sağlanabilir. Çünkü dengeli, çocukluk korkuları ve ergenlik karmaşasından uzak olan bireyin kendine sunulan bilgileri öğrenip davranışa dönüştürmesi daha kolaydır.

2- Ergenlik Dönemi Sosyal Gelişim

Bedensel, bilişsel ve cinsel anlamda oluşan değişimlerle başlayan ergenlik dönemiyle birlikte birey, özgür hareket etme isteği gösterir. Okul arkadaşları ve aileden etkilenen birey, kişiliğinde ve toplumsal davranışlarında önemli değişimler geçirir. Bu değişim süreci bireyi bir karmaşa içinde bırakır. Birey, bu dönemde bu karmaşaları çözmek ve kişiliğini sağlıklı bir şekilde oluşturmak durumundadır. Aksi halde kendîni, madde bağımlılığı veya antisosyal davranış gibi olumsuz durumlara sokabilir.⁹³

Ergen, bedensel değişime karşı eleştirici bir tavır sergileyebilir. Bu tavrıyla, ergenin bedeninde daha önce dengeye kavuşan bedensel benlik kavramı sarsıntıya uğrar. Geçirdiği hızlı değişimler benliğini sarsmıştır. Giriştiği işlerde başarısız olduğunu düşünür ve bu, onu cesaretsiz bir yapıya büründürebilir.⁹⁴

Ergenin takındığı eleştirici tavır veya geçirdiği çalkantılar, toplumdan topluma veya günün şartlarına göre değişiklik gösterebilir. Ancak her ergen bir şekilde bu çalkantıları yaşamaktadır. Çünkü, yeni bir vücudun yanında yeni bir benlik ve kişilik oluşturma çabası içindedir.⁹⁵ Bu çalkantıların olması aslında gelişimin de kaynağıdır çünkü bu çalkantılar olmasa bireyin daha önce oluşturduğu benliğin değişmesi düşünülemez.

90 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 400.

91 Yavuzer, a.g.e. ss. 118-119.

92 Cüceloğlu, a.g.e. s. 358.

93 Gander-Gardiner, a.g.e. s.477.

94 Başaran, a.g.e. s. 136.

95 Yavuzer, a.g.e. s. 276.

Yaşanan çalkantı, yerine oturan önceki dönem özelliklerini tartışılır hale getirir ve döneme uygun özelliklerin bu dönem içinde bireyde oluşmasını sağlar. Ayrıca bu ergenlik çalkantılarında birey, ideal benliğe uygun davranmaya çalışır ama gelişim düzeyi sebebiyle bu mümkün olmadığı için karamsarlığa düşer. Ancak birey, çalkantıların durulmasıyla bu karamsarlığı atar ve gerçekleri kabul etmeye başlar.⁹⁶

Ergen, bir çocuk değildir fakat çevresince bir yetişkin olarak da kabul edilmez. Kendine ideal bir statü belirleyen ergen için yetişkinlerin sahip olduğu toplumsal statüler ilgi çekici hale gelir. Birey kendisine hedef seçmiş olduğu statünün davranışlarını sahip olduğu çocuk davranışları ile değiştirir. Yapmaya çalıştığı bu değişiklik onun bir yetişkin gibi davranmaya çalışmasıyla ortaya çıkar. Birey, özgürce yeni benlik oluşturmaya çalışır. Ancak bu çabalarında daha önce kendisine gerek aile gerekse okul ve arkadaşlar tarafından verilmiş olan sosyal tecrübeleri kullanmak durumundadır. Bu süreçte, ailenin daha önce yapmış olduğu eğitim, bireyin başarılı bir kişilik oluşturması için önemlidir.⁹⁷

Çocukluktan yetişkinliğe başarılı bir gelişim göstermek için ergen, özdeşleşme yoluyla kendine örnek alabileceği bir benlik bulur. Birey kendisine ideal benlik olarak seçtiği ve onun gibi olmak istediği bireylerin davranışlarını, mesleğini, içinde bulunduğu sosyal ortamın elverdiği veya gerektirdiği şekilde dengeye oturtmak ister.⁹⁸ Ergenin özdeşleşmek için seçtiği kişi veya kişilik onun davranışları, hayat biçimi, meslek seçimi gibi çok önemli sayılan özelliklerini etkiler. Bireyin özdeşleşme için seçmiş olduğu kişiliği tespit etmesinde ailenin daha önceki dönemlerde verdiği eğitimin etkisinin büyüktür.

Ergenlik döneminde bireyin davranışlarını yönlendiren etkenlerden birisi de arkadaş grubudur. Birey için arkadaş grubu ergenlik döneminde önemli değerlerden birisi olarak göze çarpar. Arkadaşlık grubunun birey üzerindeki etkisi aile ile aynı düzeydedir. Ancak bu toplumdan topluma göre farklılık gösterebilir.⁹⁹

Birey, ergenlik döneminde içinde bulunduğu grupla sadece somut davranışları değil aynı zamanda fikirlerini de şekillendirmeye başlar. İçinde buldukları grup onlar için bir denetleme mekanizması gibi hareket eder. Birey, grubun savunduklarını savunmaya, onlar gibi düşünmeye başlar. Birey, grubun ilkelerini benimser. Artık değer verdiği şeyler daha çok grubun değer verdiği şeylerdir. Genç bunları istemli ya da istemsiz olarak yapar. Ancak grubun bir üyesi olmak için grubun normlarına uygun davranışlar

96 Başaran, a.g.e. s. 136.

97 Yavuzer, a.g.e. ss. 276-277.

98 Cüceloğlu, a.g.e. s. 359, ayrıca bkz. Yavuzer, a.g.e. s. 277.

99 Cüceloğlu, a.g.e. s. 360.

ortaya koymalıdır. Aksi halde sosyal çevre olarak kendisi için çok değerli olan gruptan dışlanabilir.¹⁰⁰

Ergenlik döneminde grupların oluşmasında ortak ilgiler, yetenekler, sosyal statüler gibi belirleyiciler vardır. Ergen, grup oluştururken veya bir gruba katılırken bu gibi kriterleri göz önünde bulundurur. Küçük gruplara katılmayan bireyler katılmak için çok fazla özelliğin aranmadığı büyük gruplara katılırlar. Bu gibi ortak ilgi ve özelliklere sahip, başkalarını bulamayan, geçimsiz olup diğerleriyle geçinemeyen veya da kabul edilmeyen tipler çeteleri oluştururlar. Bu çete üyelerinin işledikleri suç miktarı arttıkça birbirlerine olan bağlılıkları da artar.¹⁰¹

Ergen bireyin sağlıklı bir sosyal gelişim gösterebilmesinde, daha önceki dönemlerin, yani okul öncesi aile ile geçilen dönemler ve aile destekli okul döneminin sağlıklı geçirilmesi önemlidir. Çünkü, gelişim anne karnından ölüme kadar devam eden ve zincirin parçaları gibi birbirine sebep sonuç ilişkileriyle bağlı olan dönemlerden oluşur.¹⁰² Bu sebeple herhangi bir dönemi tek başına ele alıp değerlendirmek sağlıklı sonuçlar vermez.

Ergenlik döneminde bir problem varsa bu, problemlili bireyin hayatının tamamı incelenerek sağlıklı bir şekilde çözülebilir. Eğer aile, gerekli sosyal eğitimi çocuğuna vermemişse, böyle bir çocuğun problemsiz bir şekilde sosyalleşmesi zor görünmektedir. Bu sebeple çocuklarımızı, daha önceki dönemlerde ihtiyaçlarına uygun bir eğitimle yetiştirmenin bizden uzaklaşmaya başladıkları ergenlik döneminde bir suç grubuna katılma veya antisosyalleşme gibi olumsuz sonuçları azaltır.

Verilen sosyal gelişim özellikleri çerçevesinde bireyin yaşları itibariyle taşıdığı sosyal gelişim özellikleri, DKAB. öğretiminde kullanılmalıdır. Çocuğun, ailesine bağımlı olduğu dönemlerde aile ile işbirliği yapılmalı, sosyal grup ve arkadaş etkisiyle hareket ettiği dönemlerde de iyi arkadaşın nitelikleri ve arkadaşlığın sınırları hakkında bireyi bilgilendirerek dersimizin bireyin sosyal gelişimine katkıda bulunması sağlanmalıdır.

100 Başaran, a.g.e. ss. 136-139, ayrıca bkz. Yavuzer, a.g.e. s. 278.

101 Başaran, a.g.e. ss. 136-137.

102 Gander-Gardiner, a.g.e. s..339.

E. AHLÂKÎ VE DÎNÎ GELİŞİM

1- Ahlâk ve Ahlâkın İlişkili Olduğu Bazı Kavramlar

“Ahlâk, hulk kelimesinin çoğulu olup, seciye, din, tabiat, insanın iç ve dış dünyasını ifade eden bir kavramdır.”¹⁰³ Ayrıca ahlâk, batı dillerindeki moral ve ethic, ethique ve morale terimleri ile ifade edilmekle beraber¹⁰⁴ insanın iç dünyasına hitap etmesiyle duygu ve düşüncelere, dış dünyasına hitap etmesiyle de davranışlarına etki eder. Bu nedenle, ahlâk, insanın karakter yapısını, neyi yapıp neyi yapmayacağını belirleyen ve bu kurallarla ilgili değerlendirme ve davranışlarını düzenleyen kurallar bütünü olarak da tanımlanabilir.¹⁰⁵

Bir başka tanımda ise, insanın değerlendirilmesine vesile olan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünüdür diye tanımlanmıştır.¹⁰⁶ Ayrıca “ahlâk; nefiste köklü bir şekilde yerleşip kendisinden fiil ve davranışların, tekrar tekrar düşünmeye, zorlamaya ihtiyaç olmadan, kolaylıkla meydana gelmesi ve istikrar kazanmasına denir.”¹⁰⁷ Ahlâk, kural olarak değerlendirildiğinde; “insanın toplum içindeki her türlü davranışlarını ve onlarla olan ilişkilerini düzenlemek maksadıyla ortaya konulan ilkelerin, kuralların tamamıdır”¹⁰⁸ diye tanımlanmıştır.

Bir davranışın ahlâkî sayılabilmesi, ahlâkî kurallarla iyi ve kötü olarak nitelendirilebilmesi için, davranışa sebep olan huyun ruhta yerleşmiş olması ve birey tarafından zorlanma ve düşünmeye gerek kalmadan tekrar tekrar oluşması ve ahlâkî davranışın bireyin özgür iradesiyle ortaya çıkmış olması gerekir.¹⁰⁹ Bu açıklamalara dayanarak davranışın ahlâkî olmasıyla, insanın davranışlarından mesul tutulmasının aynı sebebe dayandığı söylenebilir.

Ahlâkın çoğulu olduğu hulk kelimesi insanın yaratılışına ait özelliklerini kapsamaktadır. Bireyin diğer gelişim özelliklerinde olduğu gibi ahlâkî özelliklerde de doğuştan gelen bazı özelliklerin önemi büyüktür. Bu konuda; Hz. Peygamber (s.a.v.): "Her çocuk fitrat üzerine doğar"¹¹⁰ buyurarak yaratılış orijinalliğine işaret etmiştir. Bu yönüyle ahlâkın yaratılıştan gelen bir yönünün olduğunu söyleyebiliriz. Ancak insanın doğuştan

103 Erdem, Hüsamettin, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-Er Yay., Konya 2003. s. 13.

104 Çapan, Aylin Sözer, *3-11 Yaş Çocuklarının Ahlâk Gelişimlerinin Piaget'in Ahlâkî Gelişim Kuramına Göre İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi., İstanbul 2005. s. 28. ayrıca bkz. Erdem, a.g.e. s. 18.

105 Özeri, Z. Nezahat, *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi*, DEM Yay., İstanbul 2004., s. 76.

106 Çapan, a.g.e. s. 28.

107 Erdem, a.g.e. s. 14.

108 Erdem, a.g.e. s. 15.

109 Erdem, a.g.e. ss. 14-15.

110 Kütüb-i Sitte, *www.mücahid.net*, no. 47.

gelen sert mizaçlılığı gibi şeyler iradesiyle oluşturduğu şeyler olmadığı için insan bu davranışlarından sorumlu tutulamaz. Çünkü davranışın ahlâkî sayılabilmesi için öncelikle insanın iradesi çerçevesinde olması gerekir. Bu sebeple ahlâk, yaratılıştan gibi olup ancak sonradan kazanılmış olan özellikleri kapsar. Bu yönüyle baktığımızda ahlâkî özelliklerin değiştirilebileceğini söyleyebiliriz.¹¹¹

Ahlâka bir kurallar bütünü olarak baktığımız zaman, ahlâkî davranışları ölçmeye yarayan bir terazi olarak görebiliriz. Terazinin bize tarttığı maddenin ağırlığı hakkında bilgi vermesi gibi ahlâkî kurallar da davranışların bir başka özelliği hakkında yani iyi olarak mı yoksa kötü olarak mı nitelenebileceği hakkında fikir verir.

a) Ahlâk-Değer İlişkisi

Ahlâk, davranışların iyi veya da kötü olarak nitelenmesini sağlar ve bu yönüyle bazı kalıpların oluşmasına katkıda bulunur. Bunlara değer adı verilir. Değerler, “bize bağlı olarak ortaya çıkan mantiki, ilmi, fiziki, tarihi, dînî, sosyal, siyasi, ekonomik olgu veya olaylar üzerine verdiğimiz bir takım hükümlerdir.” İnsanların, bu hükümleri vermesinde veya değer olarak nitelenen olguların bu özelliği kazanmasında insanların ahlâkî altyapılarının onlara vermiş olduğu yönlendirme gücünün etkisi vardır ve bu sayede değer olarak nitelenen olgular, insanların gözünde böyle bir özellik kazanmışlardır.¹¹²

Değerler, insanları güzel davranışlara yönlendirir. İnsanlara davranışlarının oluşması sürecinde yol gösterir. İnsanlar bu sayede olumlu davranışları kişiliklerinin bir parçası haline getirebilirler. Değerler bu özellikleriyle insanın kişiliğini şekillendirici bir etkiye sahiptirler. Günümüzde insanlığın yaşamış olduğu ahlâkî bunalımda insanların yaşadığı değer yoksunluğunun etkisi vardır. İnsanlığın varlığını mutlu ve güven içinde devam ettirebilmesinde değerlerin büyük fonksiyonu vardır. Bilginin elde edilmesinde akıla ihtiyaç duyulduğu gibi değerlerin kavranmasında ve özümsemesinde de ruha ihtiyaç duyulur. Hayatın anlam ve yüceliğinin kavranması değerlerin davranışlarda ortaya konulmasıyla mümkün olur.¹¹³

Değerler, bireyin bakış açısına göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, Süleymaniye Camisi’ne mimar, mimari değeri yönünden; tarihçi tarihsel değeri yönünden,

111 Erdem, a.g.e. s. 14.

112 Tavukçuoğlu, Mustafa-Hüsamettin, Erdem, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, Mikro Yay., Konya 2002. s. 6.

113 Çapan, a.g.e. s. 30.

Müslüman dînî değeri yönünden, piyasa uzmanı ekonomik değeri yönünden bakar ve baktığı yönüyle bir yargıya ulaşır.¹¹⁴

Değer, önce bilinçte oluşur ve kendine bir yer edînir. Değerin bilinçte kendine yer bulmasıyla davranışları yönlendirmeye başladığı görülür. Değerler bir toplumun toplumsal ve estetik nedenlerle önemli olduğuna inandığı özelliklerdir. Takdir ise değerin benimsenmesi ve olumlu yönde tepkide bulunulması, yani tasvip edilmesidir. Değerin yerleşmesini sağlayan da takdir yani tasviptir. Takdir insanların bir arada bulunma şekillerini oluşturur. Değere uygun davranış ve takdir duygusu sayesinde insanlar doğruya yönelmekte ve iyiyi kötüden doğruyu yanlıştan ayırabilmektedirler. Değerler insanların ortak bir tutum oluşturmalarını sağladıkları için onların uyumlu bir topluluk olmalarını sağlar ve birbirlerine bağlayarak toplum ve milletin oluşumuna katkı sağlarlar.¹¹⁵

b) Ahlâk-Tutum İlişkisi

Ahlâkî kurallar, insanların davranışlarında yönlendirici bir rol oynamaktadır. Ahlâkî kuralların davranışlara tesir etmesi ve belli davranışların belli uyarılara karşı standart olarak sergilenmesiyle tutumlar oluşur. “Tutum bireye atfedilen ve onun psikolojik bir objeye ile ilgili düşünce duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir.”¹¹⁶

Tutumların, davranışsal öğeleri; ibadetler, pratikler, faaliyetler, hareket ve işlerdir. Kişinin, değerlerin yönlendirmesiyle namaz kılması, oruç tutması, camiye gitmesi, muhtaca yardım etmesi gibi davranışları ortaya koyması tutumların davranış öğelerine örnek olarak verilebilir.¹¹⁷ Bu davranışlar, haklı bir gerekçeye dayandırılmıyorsa önyargı olarak değerlendirilir. Ancak, genelde olumsuz tutumlar önyargı olarak değerlendirilirler.¹¹⁸

2- Ahlâkî Gelişim

Gelişim, daha önce de tarif edildiği gibi düzenli, uyumlu ilerlemeyi ifade eden bir kavramdır. Ayrıca yalnız sayısal yani nicel gelişmeleri değil nitel özellikleri de kapsamı sebebiyle büyümeye göre daha kapsamlı bir anlam içeriğine sahiptir.¹¹⁹ Ahlâk, insanın diğer özellikleri ile ilişkili bir yapıya sahip olduğu için gelişim kavramı ile ifade edilmesi

114 Erdem, a.g.e. s. 36.

115 Çapan, a.g.e. s. 30.

116 Kaya, s. 43.

117 Kaya, a.g.e. s. 47.

118 Çapan, a.g.e. s. 22.

119 Yavuzer,a.g.e. s. 27. ayrıntılı bilgi için bkz.

mümkündür. Çünkü ahlâk gelişimi; ruhsal, sosyal, zihinsel ve kişilik gelişimi ile yakın ilişki içindedir.¹²⁰

İnsanın ahlâkî yönü, değerler, dînî yapı, kültür, sosyal ortam, bireysel farklılıklar, gibi değişkenlerin etkisiyle belli bir hüviyet kazanır.¹²¹ İnsanın ahlâkî yapısı bu nedenle diğer yönleriyle paralel olarak gelişir. İnsanın ahlâkî yönü belli etkenlere dayalı bir gelişim gösterir. Bu etkenler, din, sosyal normlar, insanın doğuştan getirdiği özellikler gibi ahlâkî yapının oluşmasına katkıda bulunan etkenlerdir.

Ahlâk ve kişilik gelişiminin temelleri hayatın ilk beş yılında atılmaktadır. Ahlâk gelişimi kişilik gelişiminin bir alt dalı ve ayrılmaz bir parçası olarak göze çarpmaktadır. Ahlâkî gelişim özellikleri bireyin diğer gelişim özellikleriyle birlikte, ergenlik ve gençlik yıllarında daha da belirginleşerek ortaya çıkar.¹²²

Bireyin ahlâkî yapısıyla ilgili çalışma yapanlardan Piaget, ahlâkî akıl yürütmenin ilk çocuklukla ergenlik arasında gitgide anlamlı bir biçimde değiştiğini, değişimlerin düzenli ve tahmin edilebilir bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Piaget'in bu söylemine göre bireyin ahlâkî yapısı tahmin edilebilir bir gelişim ortaya koymaktadır. Bu özellik sayesinde biz, bireyin olması gereken ahlâkî gelişim düzeyini ve özelliklerini tahmin edebilir ve varsa eksiklikleri tespit edebiliriz. Bu tespite dayanarak da uygun çalışmaları yapma imkanına sahip oluruz. Bu sebeple, ahlâkî gelişimin bireyin düşünce yapısındaki değişimle aynı özelliklere sahip olması, ahlâkî gelişimin dayandığı ilkeleri anlayabilmek için önemlidir.¹²³

Gander ve Gardiner, ahlâkî gelişimin; bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak üç temel öğeye dayandığını ifade etmişlerdir. Piaget'in yaklaşımında da olduğu gibi birey bilişsel gelişim düzeyi sayesinde ahlâkî kuralları anlar, yorumlar, duyguları ile yanlış mı doğru mu olduğuna karar verir ve davranışa dönüştürür.¹²⁴ Burada önem kazanan şey karar verme aşamasında rol oynayan duygunun bireyi nasıl bir tavra yönlendireceğidir. Bu aşamada duygunun gelişimi ve eğitimle ne kadar değiştirilebileceği önem kazanır. Duygunun özelliklerini anlamak için de insanın gelişim özelliklerini bilmek gerekir. İnsanın bu yönüyle daha çok gelişim ve öğrenme psikolojisi ilgilenmektedir.¹²⁵

120 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 93.

121 Erdem, a.g.e. ss. 13-15.

122 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 93.

123 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 284, 289-290.

124 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 283.

125 Fersahoğlu, a.g.e. ss. 35-36.

DKAB. Dersi, dördüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadar okutulmaktadır. Bireyler bu çağlarda son çocukluk ve ergenlik dönemini yaşamaktadırlar. Bu sebeple bireyin dördüncü sınıftan sekizinci sınıfa kadar geçirdiği ahlâkî gelişim sürecini incelemek istiyoruz.

a) Son Çocukluk Dönemi Ahlâkî Gelişim

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretiminin başladığı dördüncü sınıfta bireyler son çocukluk dönemini, bir başka ifadeyle de somut işlemler dönemini yaşarlar. Ahlâkî olarak Piaget'e göre ahlâkî gerçeklik evresini, Kohlberg'e göre ise geleneksel ahlâk düzeyini başarırlar.

Ahlâkî gelişim üzerine çalışmalar yapan Piaget, ahlâkî gelişime bilişsel bir olay gözüyle bakar. Piaget'e göre ahlâkî kuralların anlaşılması bilişsel gelişimle paralel olarak gelişir. Çünkü çocuğun ahlâkî kuralları anlaması ile onlara uyması arasında bir paralellik vardır. Bu sebeple daha çok kuralların anlaşılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Kuralların anlaşılması ise belli bir zihinsel olgunlaşmayı gerektirdiği için bilişsel gelişme ahlâkî gelişim için temel bir gereklilik olarak ön plana çıkar.¹²⁶ Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta çevremizdeki birçok kişinin yanlış yaparken onun yanlış olduğunu bilerek yapmasıdır. Ahlâkî davranış, bu yönüyle içsel bir yapıya sahiptir ve davranışların alt yapısını oluşturan duyguların kontrolü önemli bir etken olarak göze çarpmaktadır.¹²⁷

Piaget, ahlâkî gelişimi iki temel evreye ayırmıştır. Birinci evre, ahlâkî gerçeklik evresi ve ikinci evre de özerk ahlâk evresidir. Bu evrelerden ilki olan ahlâkî gerçeklik evresinde çocuk kuralların kesin, değişmez ve sabit olduğunu düşünür. Bu dönem çocuğuna göre kuralları çiğnemek yanlıştır. Gerçi, bu dönemde çocuk kuralları anlamaz, uyduğunu düşünse bile tam olarak uyamayabilir. Çünkü çocuk, benmerkezci bir yaklaşım içindedir. Bu sebeple doğru ve yanlışın sabit olduğuna inanır. Başkalarının da yanlış ve doğruyu kendileri gibi gördüğünü düşünür. Dolayısıyla, bu dönemde birey, davranışın yapılış niyetini anlama kabiliyetini kazanmamıştır. Sadece davranışın boyutu önemlidir. Örneğin kaza ile on tabak kıran birisi, bilerek bir tabak kıran birisinden daha suçludur. Küçük çocuklara bakıldığında çocuklar suçtan kaçınırken o suça verilen cezayı göz önünde bulundururlar. Eğer bir davranışa ceza verilmiyorsa, o davranış suç değildir anlayışı hakimdir.¹²⁸

126 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 284.

127 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 283.

128 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 283.

Ahlâkî gerçeklik evresi olarak adlandırılan ve kuralların sabit olduğuna inanılan evre 2-10 yaşlar arasındır. Bu dönem, çocukların işlem öncesi dönemi ve somut işlemler döneminin bir bölümünü oluşturur. Bağımlı ahlâk evresi olarak da adlandırılan bu dönem, kendi içinde iki farklı özelliğe sahip evreden oluşur. Bunlardan benmerkezci yani egosantrizm evresi 2-7 yaşlar arasını kapsar. Bu dönemde, doğru kurallara boyun eğme olarak algılanmaktadır. Suç ise, karşılığı ceza olan davranıştır.¹²⁹ Bu dönem somut işlemler dönemi adı verilen dönem içinde sona erer ve birey artık özerk ahlâk evresine ulaşır.¹³⁰ Ahlâkî gelişimle ilgili olarak Mehmedoğlu ise, özerk ahlâk dönemine 13 yaşına doğru ulaşıldığını ifade etmektedir.¹³¹

Ahlâkî gelişim üzerine çalışmalar yapan bir başka araştırmacı olan Kohlberg, ahlâkî gelişim kuramını Piaget'in kuramı üzerine bina etmiş ve O'nun kuramını daha ileri bir noktaya taşımıştır. Kohlberg, ahlâkî ikilemler içeren hikayeler oluşturmuş ve bu ahlâkî ikilemleri değişik yaşlarda bulunan çocukların değerlendirmelerini sağlamış ve çocukların kuralları değerlendirme güçleri, yani zihinsel yeterliliklerine göre ahlâkî gelişim evrelerini belirlemeye çalışmıştır.¹³²

Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramına baktığımızda; Piaget'den farklı olan şeylerden biri, bilişsel gelişmeyi ahlâkî algılama için gerekli görürken, ahlâkî kurallara uyum için güvence olarak görmemesidir. Ona göre dokuz yaşından önce gelenek öncesi evre yaşanmaktadır ve ergenlik döneminde geleneksel düzeye ulaşılır. Gelenek sonrası düzeye ise yirmi yaşından sonra ulaşılır, ancak bu düzeye sadece bazı kişiler ulaşabilir. Çünkü, yaş olarak daha büyük olan birçok suçlu da bu düzeyde bir ahlâk algılamasına sahiptir.¹³³

Kohlberg'in ahlâkî gelişim kuramı üç ana düzeyden ve altı ara evreden oluşmaktadır. Bu evreler her düzeyde ikişer evre olarak yer almaktadır. Düzeyler; gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası düzeyler olarak adlandırılmaktadır. Bu düzeylerden gelenek öncesi düzey; bağımlı ahlâk ve bireycilik, çıkarıcılık evresi, geleneksel düzey; kişiler arası uyma ve beklentiler ve toplumsal sistem ve vicdan, gelenek sonrası düzey; toplumsal sözleşme ve evrensel ahlâk evrelerinden oluşmaktadır.¹³⁴ Bu düzeylerden her biri diğer ikisiyle ilişkilidir. Bu evreler, belli bir sıra dahilinde oluşurlar ve sonraki evre

129 Özeri, a.g.e. s. 78.

130 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 283.

131 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, s. 89.

132 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 285 .

133 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 289, Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, s. 89.

134 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 285-288.

öncekinden nitelik olarak farklıdır. Bu düzeylerden her biri sonraki düzeyden önce başlamalı ve özümsemelidir.¹³⁵

4-8. sınıf çocukları, Kohlberg'e göre geleneksel düzeyde bir ahlâkî yapıya sahiptirler. Bu düzey; ilk olarak, karşılıklı kişiler arası beklentiler, ilişkiler ve kişiler arası uyma evresi ile ikinci olarak da toplumsal sistem ve vicdan evrelerinden oluşur.¹³⁶ Bu dönemin ilk evresinde çocuğun ahlâkî kararlarında aile yönlendirmesinin büyük fonksiyonu vardır. Bu, başkalarına kendîni kabul ettirme çabasıdır. Benmerkezcilikten kurtulmaya başlayan bireyin başkalarını anlayarak, onlarla güven ve nezaket ölçüleri çerçevesinde bir ilişki kurma çabası içinde olduğu görülür.¹³⁷

Ahlâkî gelişimi bilişsel gelişime dayandıran Piaget ve Kohlberg gibi psikologlardan farklı olarak bireyin davranışlarını sosyal temele dayandıran psikologlar, toplumsal öğrenme kuramını oluşturmuşlardır. Toplumsal öğrenme kuramcılarının göre insan, bireysel gelişim özellikleri ve bilhassa bilişsel gelişim özellikleri vasıtasıyla birçok ahlâkî yeterliliği kazanmaktadır. Bilişsel gelişim psikologları da bu nokta üzerinde durmuşlardır. İnsanın bilişsel yönünün ahlâkî özelliklerine etkisini araştırmış ve çeşitli sonuçları ortaya koymuşlardır. Ancak insan, tek başına yaşayan bir varlık olmadığı gibi çoğu kararlarında birlikte yaşadığı insan ya da insanlardan etkilenmekte ve onları etkilemektedir. Bu yönüyle davranışları ahlâkî açıdan değerlendirirken sadece bireysel gelişim özelliklerini dikkate almak yetersiz bir bakış açısı olacaktır. Toplumsal öğrenme kuramcılarının da bilişsel öğrenme kuramcılarının bu yönü eksik bıraktıkları gerekçesiyle eleştirmişlerdir.¹³⁸

Toplumsal öğrenme psikologları; bireyin farklı şartlar altında farklı davranışlar gösterebileceklerini ve hatta ahlâkî evrelerin belirlenmesinde kullanılan davranış kalıpları dikkate alındığında şartlara göre, farklı evrelere ait davranışları sergileyebileceklerini iddia etmişlerdir. Toplumsal öğrenme psikologları, buna paralel olarak ahlâkî ve ahlâk dışı davranışı etkileyen sosyal etkenlerle ilgilenmişlerdir. Bunlar; model alma, pekiştirme, ceza ve izin vericilik olarak adlandırılabilir.¹³⁹

Fiziksel ceza ve bilişsel yapılandırma ile heyecansal denetim ve bilişsel denetim konularında yapılan deneyler, toplumsal öğrenme psikologlarının verilerini oluşturmuştur.

135 Çapan, a.g.e. s. 44.

136 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 286-287.

137 Cüceloğlu, a.g.e. s. 354.

138 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 360.

139 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 360.

Cezanın hayvanlar ve çocuklar üzerinde yapılan deneylerde, cezanın acı büyüklüğü ve çabuk uygulanması etkisini artırmaktadır. Ceza ile birlikte cezanın nedeni de çocuklara anlatılırsa çocuğun davranıştan kaçınma sebebi ortaya konulmuş olur ki buna bilişsel yapılandırma adı verilmektedir. Ancak heyecansal denetim ve bilişsel denetim daha etkin bir yöntem olarak dikkat çekmektedir. Çünkü burada dışsal sonuçlardan çok içsel akıl yürütme kendîni göstermektedir. Böylece, ceza çocuklarda daha fazla genellenmiş ketlenmeye yol açmaktadır. Çocuklar bu sayede sadece cezalandırılan davranıştan değil aynı kategoride değerlendirilebilecek diğer davranışlardan da kaçınmaya başlamaktadırlar.¹⁴⁰

b) Ergenlik Dönemi Ahlâkî Gelişim

Son çocukluk döneminin sona erip ergenlik döneminin başlamasıyla birey ahlâkî olarak da farklı bir algılama geliştirir. Piaget'e göre birey ergenlik dönemiyle birlikte özerk ahlâk evresine ulaşır. Özerk ahlâk evresinde, kuralların algılanmasındaki değişikliğe paralel olarak bireyin ceza anlayışında da bir değişim gözlenmektedir. Birey, artık cezanın kaçınılmaz olduğunu düşünmez, bunun yerine bireyde suça denk olan adil bir cezalandırma anlayışı ortaya çıkar. Bazen, adalet anlayışının abartılı bir hal aldığı bile görülebilir. Örneğin; bu dönemi yaşayan öğrenciler bir sınıfın erken çıkması karşısında aynı haktan kendi sınıflarının da yararlanması gerektiğini düşünmeye başlarlar.¹⁴¹

Özerk ahlâk evresinde birey artık kuralların değişmeyeceğini düşünmez ve artık kurallar mutlak olmaktan çıkar. Kuralların oluşumundaki durumsal, içsel ve kişisel etkenleri dikkate alırlar. Bu nedenle artık kurallar duruma göre değişebilir olarak algılanmaya başlamıştır. Çünkü, bu dönemde bireyler, benmerkezci yaklaşımı aşmışlardır. Bireyler, benmerkezcilik duygusunu aştıkları oranda karşısındakinin fikirlerini de anlamaya başlarlar.¹⁴²

Bu dönemde, bireyler benmerkezcilik aşmış ancak, bunun yerini toplum merkezci bir yaklaşım almıştır. Buna sosyosantrizm de denir. Bu, 7-11 yaşlar arası dönemde gerçekleşir ve yine tek yanlı bir kabul söz konusudur.¹⁴³

Bireyin bağımsız bir ahlâk anlayışına kavuşması 10-11 yaşları civarında olur. Birey bu dönemde kurallara uymayı irdelemeye ve boyun eğmenin yerine eşit alış verişe

140 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 364-365.

141 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 358 .

142 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 357-358 .

143 Özeri, a.g.e. s. 79.

yönelmeye başlar. Piaget'in ahlâkî gelişim kuramı evreleri, görev ahlâkî ve hayır ahlâkî olarak da adlandırılabilir. Birincisinin davranış ögesi, çocuğun yetiştikine itaat etmesi, ikincisinin ise bireysel ve özgür irade ile yönlendirilen bir davranış örüntüsüdür.¹⁴⁴

Piaget'in yaptığı çalışmalar günümüzde artık kuşkularla karşılanmaktadır. Bu kuşkuların nedeni yeni yapılan çalışmalarda elde edilen bulgulardır. Piaget yaptığı çalışmalarda ahlâkî gelişimi bilişsel gelişimle paralel olarak değerlendirmekteydi, ancak ahlâk gelişimi ile ilgili yapılan çalışmalarda elde edilen bulgular ahlâkî davranışın yalnızca bilişsel gelişime değil aynı zamanda bireyin birden fazla bilgi parçasını değerlendirebilme kabiliyetiyle de ilgili olduğunu ortaya çıkarmıştır.¹⁴⁵ Davranışların ortaya çıkış sürecine baktığımızda akıl ve duygunun ortak bir paydada buluşması sonucunda oluştuğunu görmekteyiz.¹⁴⁶ Bu bakış açısıyla, davranışlara kaynaklık eden ahlâkî kuralların duygulardan bağımsız olduğunu düşünmenin yanlış olduğu kanaatindeyiz.

Kohlberg'e göre ise bireyler, ergenlik dönemiyle birlikte geleneksel düzeyin ikinci evresini yaşarlar. Bu evrede birey, içinde bulunduğu toplum veya grubun kurallarına zorunluluk olmadığı takdirde uyan bir birey portresi çizer. Artık rollerin kişiler arası ilişkiler ya da güdülerden farklı olduğunu kavrayan birey, rolleri ve sistemin bakış açısını benimsemeye başlar.¹⁴⁷ Çocuğun sosyal ortama katılması ile birlikte kararları bazında aile sınırlarını aşmaktadır. Bu noktada devreye içinde yaşadığı toplumun kuralları gelmektedir. Bireyin görevini yapması, yasalara uyması ve yasayı temsil eden otoriteyi dinlemesi ahlâkî davranış olarak adlandırılır.¹⁴⁸

Ergenlik dönemine girmesiyle birlikte bireyin yaşadığı karmaşaların ahlâkî gelişimde de ortaya çıktığı görülür. Birey, bu sebeple bazı ahlâkî ikilemleri yaşayabilir. Örneğin cinsel davranış, uyuşturucu kullanımı, küçük hırsızlıklar ve küçük yasadışı eylemler gibi.¹⁴⁹ Bu dönemdeki karmaşaların iyi bilinmesi ahlâkî yardım için önemlidir. Bu dönemdeki gelişimin tam olarak sağlanabilmesi ise erdemli insanın ortaya çıkarılması için gereklidir. Gerçek yardım ise çocuğun ahlâkî gelişim seviyesine inilerek yapılabilir. Aksi halde yapılacak nasihat faydalı olmayacaktır.¹⁵⁰

144 Özeri, a.g.e. s. 80.

145 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 358 .

146 Fersahoğlu, a.g.e. s. 122.

147 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 287.

148 Cüceloğlu, a.g.e. s. 354.

149 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 472.

150 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, ss. 94-95.

Kohlberg, yaptığı araştırmalarda ortaya koyduğu bulguların evrensel olduğunu iddia etmektedir ancak bu konu psikologları sürekli meşgul etmesine rağmen sonuçların evrenselliği ile ilgili kesin bulgulara ulaşılamamıştır. Ancak Kohlberg'in dayandığı bilişsel temel ahlâkî davranışlar için bir belirleyicidir.¹⁵¹

Ergenlik dönemiyle birlikte bireyin davranışlarında sosyal etki önem kazanmaktadır. Birey üzerinde oluşan sosyal etki daha çok akran grupları olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde birey erdemi anlama noktasında yeni bir kıyaslama yapar. Ahlâk kuralları da bu yüzden katı ve değişmezlikten uzaktır. Düşüncedeki değişme ile birlikte daha soyut kavramların anlaşılması başarıldığı için birey davranıştaki niyetleri de düşünmeye başlar.¹⁵² Ayrıca düşünme gücündeki değişimin de bireyin ahlâkî değerlendirmelerindeki bu değişmelerde etkisi vardır.¹⁵³

3- Dînî Gelişim

Gelişim kavramı insanın bütün yönlerini ilgilendiren bir kavramdır. Dolayısıyla bireyin dînî algısıyla da ilişki içindedir. Bireyin dînî gelişimi hakkında bilgi sahibi olmak için dikkate alınan; bilişsel gelişim, duygusal gelişim, sosyal ve ahlâkî gelişim özellikleri bize bireyin dînî olguları nasıl algıladığı hakkında fikir vermektedir. Dînî gelişim özellikleri bize bireyin algılama gücü hakkında bilgi vermekle beraber kazanılan bu algılama gücü dînî olguların hayata geçirilmesi için bir güvence olamamaktadır. Dînî kuralların hayata geçirilmesi uygun bir öğretim yöntemi ve uygun bir öğretim içeriğinin desteğiyle daha kolay olacaktır.

Gelişimin bir başka özelliği ise insanın hayatının tamamını kapsayan bir süreç olmasıdır. Öyle ki, insanın mevcut yapısı geçmiş yaşantılarına sıkı sıkıya bağlıdır ve bireyin belirlediği ideal kişilik gelişiminde etkili bir rol oynamaktadır.¹⁵⁴ Bu sebeple bireyi tanımlarken sadece bir dönemi ele alarak bireyin mevcut hali hakkında fikir sahibi olmaya çalışmak sağlıklı sonuçlar elde edilmesinin önüne geçebileceği için incelediğimiz dönemleri ele alırken önceki dönemlerle ilişkisine bakmak almak önemlidir.

Bizim incelediğimiz 4-8. sınıf çocukları zihinsel olarak; somut işlemler döneminin sonu ve soyut işlemler döneminin başlangıcına rast gelmektedir.¹⁵⁵ Birey okulla tanıştığı

151 Cüceloğlu, a.g.e. s. 354.

152 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 89.

153 Cüceloğlu, a.g.e. s. 352.

154 Hökelekli, a.g.e. s. 180.

155 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 345, 359, 459.

için yeni bir sosyal ortama girmiş ve arkadaş ilişkileri geliştirmeye başlamıştır. Bireyin yeni adapte olmaya başladığı yaşıt ilişkileri bireyin algılarının değişmesinde de etkili bir rol oynamaya başlamıştır.¹⁵⁶ Bireyde dînî duygular canlı bir seviyededir. Dînî duyguların dînî konulara ilgiyi artırdığı görülmekte ve bu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersine olan ilginin artmasını sağlamaktadır.¹⁵⁷

a) Son Çocukluk Dönemi Dînî Gelişim

Somut işlemler döneminde birey zihinsel işlem yapma ve mantık yürütme becerisi kazanır. Birey kazanmakta olduğu işlem yapma yeteneği sayesinde parçalar arasındaki bağları karşılaştırmayı başarır, varsa aralarındaki tutarsızlıkları ortaya çıkarabilir. Bireyin zihinsel gücü somut işlem yapabilme yeteneğine sahip olduğu için maddelerin görünümünden çok etkilenirler. Ayrıca maddeleri özelliklerine göre sıralama yaparken bir özelliği dikkate aldıkları görülür.¹⁵⁸ Dînî öğelerin somut kazanımları (mutlu dünya hayatı, Allah'ın nimetleri gibi) çocukların tutumlarında belirleyici rol oynayabilir.

Somut işlemler döneminde birey, bilişsel gelişiminde kazandığı zihinsel kapasitenin sonucu olarak kavramları anlamaya başlar. Bireyin zihinsel olgunlaşması sayesinde gerçekçi bir din anlayışının oluşmaya başladığı görülür. Çocuktaki bu gelişmelerin bir başka etkisi de, dine olan ilgisinin artmasıdır. Bu ilginin, bilinçli bir yapıya sahip olması dikkat çekicidir. Birey yeni bir gelişim dönemine adapte olmaya çalıştığı için sorularına aldığı cevapları sorgular. Bu sebeple bireyin sorularına ciddi ve doğru cevaplar verilmelidir.¹⁵⁹

9-11 yaş arasında bilişsel gelişim özelliklerinde ince geçişler bulunmaktadır. Bu geçişler, dînî düşüncede de kendîni gösterir ve dînî objelerin algılanmasında farklılıkların ortaya çıkmasını sağlar. Bu farklılaşmaya somut bir örnek olarak 7 yaşından 9 yaşına kadar masalımsı Allah inancının soyut özellikler taşıır hale gelmesi verilebilir.¹⁶⁰

Toplumumuz çocuklarının 7 yaşından itibaren dînî konularla ilgilenmeye başladıkları ve 10-12 yaşına geldikleri zaman da metafizik alan ile ilgilendikleri görülür. Ayrıca 10-12 yaşları civarında kendi dinlerini diğer dinlerden ayırma ve kendi dinlerinin ayırıcı özelliklerini kavramaya başlarlar. Bu değişimin 8 yaşında, “Tanrı, patronu için

156 Yavuzer, a.g.e. s. 115.

157 Hökelekli, a.g.e. ss. 256-257.

158 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 345-350.

159 Bilgin, Beyza-Selçuk, Mualla, Gün Yay., Ankara 2000. ss. 76-77.

160 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, s. 71.

çalışan biridir” anlayışından 10-12 yaşında dînî diğer dinlerden farklı olan özelliklerini kavramaya kadar gitmesi değişimin ne kadar hızlı olduğunu gösterir.¹⁶¹

Bireydeki yaratıcı algısı, bireyin dînî gelişim özellikleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple bireyin dînî objeler arasında en çok ilgisini çeken şeylerin başında Allah inancının geldiği bilinmektedir. Allah tasavvuru ile diğer dînî objelere bakışı arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Allah korkusunun ön plana çıkarıldığı durumlarda bakışın negatif olduğu yapılan çalışmalarda gözlemlenmiştir.¹⁶²

Çocuğun dînî algılarının oluşmasında içinde bulunduğu aile ve arkadaş grubu gibi sosyal ortamların büyük etkisi vardır. Anne baba dînî içerikli bir hayat tarzı benimsemişlerse bu, çocuğun merakını celbetmekte ve çocuğun dînî objeleri öğrenmek istemesini sağlamaktadır. Bu dönem çocuğunun üzerinde ailenin fikirlerinin hala geçerli olması aileye dînî öğretim ve eğitim adına fırsatlar vermekte ve aynı zamanda görevler yüklemektedir.¹⁶³ Sabahleyin annesinin güler yüzle uğurladığı çocuk kozmik iyiliğin parçası olmaya diğerlerinden daha hazır demektir. Yani din ve ahlâk gibi yüce değerleri kabul etmeye daha istekli bir tavır sergileyecektir. Bu sebeple ailenin oluşturduğu sevgi ortamı çocuğun tüm dünyasına olduğu gibi inanç dünyasına da olumlu etki yapacaktır.¹⁶⁴

Gelişim özelliklerinin şekillenmesinde sosyal çevreden başka etkili olan faktörlerden biri de cinsiyettir. Cinsiyet bireyin duygusal altyapısı ve hayat algısı üzerinde etkili olduğundan dînî kavramları algılamakta de yorum farklılığına sebep olmaktadır. Erkekler yaratıcının güçlü oluşuyla, olağanüstü şeyler başararak ilgilenirken, kızlar daha çok estetik yönüyle ilgilenmekte ve samimi, içten, pasif bir ilah anlayışı sergilemektedirler.¹⁶⁵ Dînî kavramların algılanışında gözlemlenen bu farklılıklar cinsiyetteki farklılıkların algılar üzerindeki etkisine işaret etmekten başka öğretim içeriğinin de belirlenmesine ışık tutacak şekildedir. Bu sebeple, yaratıcının gücünün yanında sevgisi de vurgulanmalıdır.

11-12 yaşlarına kadar çocuğun zihni yapısı henüz basit bir yapıya sahiptir ve gelişimini tamamlamamıştır. Bu sebeple dînî bilgiler daha basit ve derine inilmeden anlatılmalıdır. Dînî bilgiler, çocuğun kendi hayat tecrübesi ve yaşamış olduğu somut örnekler ışığında aktarılmalı, onun zihninin karışmamasına dikkat edilmelidir. Daha yüksek

161 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, ss. 71-73.

162 Gülçür, a.g.e. ss. 30-35.

163 Gülçür, a.g.e. ss. 35, 43, ayrıca bkz. Hökelekli, a.g.e. ss. 257-258.

164 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, ss. 78-79.

165 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, ss. 76-77.

ve karmaşık bilgi içeriğine sahip bir öğretim yapısı çocuğun ilgi alanının dışında kalacaktır.¹⁶⁶

b) Ergenlik Dönemi Dînî Gelişim

Ergenlik, ön ergenlik denilen ve bir-iki yıl kadar süren bir safhayı da içine alan yedi-sekiz yıllık bir süreçtir.¹⁶⁷ Ergenlik öncesi denilen bu dönemde, çocuklar bütün yönleriyle farklı bir yapıya kavuşurlar. Bu değişimlerin en somut örneği, bedende meydana gelen değişimlerdir. Ancak bu değişimlerin ruhsal uzantıları da göz ardı edilmemelidir. Bu değişimlerin bireyde bir çatışma ve huzursuzluk yarattığı gözlemlenir.¹⁶⁸ Bireyin zihinsel olarak 11 yaşından sonra soyut düşünce gücünü kazanması dînî algılarında değişikliklere yol açar.¹⁶⁹

Birey soyut işlemler dönemine girdiğinde somut operasyonlardan formel operasyonlara geçiş yapar. Bireyin bilişsel seviyesi artık son seviyesine ulaşmıştır. Bu sayede artık yetişkinler gibi düşünen ve onların gözüyle dünyayı algılayabilen birey, kendi kişiliğini oluşturma yolunda mesafe kateder. Bireyin ahlâk anlayışı ve kendîni algılayışında da daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında temel ilerlemelerin olduğu görülür.¹⁷⁰ İdealist bir yapıya sahip olan birey ahlâk, din gibi konularda kendine ait değerler bütünü oluşturur.¹⁷¹

Bireyin soyut işlemler dönemine girmesiyle mantıksal sonuçlar çıkarma gücünü elde etmesi dikkat çeker. Birey, varsayımlar üzerinde düşünebilir somut veya soyut olmasına önem vermeden kendisi sunulan karmaşık problemleri bile çözebilir.¹⁷² Soyut düşünceyi kazanan bireyde toplumun kurallarından ziyade kendi iç benliğinin doğru ve yanlışları yani vicdanı belirleyici olmaktadır. Bireyin vicdanının tutumları üzerinde etkili bir rol almasıyla kuralların bireysel çıkarları ile çelişmesi durumunda kuralların birey lehine değiştirilmesi fikri ortaya çıkar.¹⁷³ Bireydeki bu değişiklik, özgür hareket etme becerisinin kazanılmasıyla birlikte kendine has kişilik özellikleriyle yetişkin bir bireyin davranışlarının sergilenmesini sağlar.

166 Hökelekli, a.g.e. s. 261.

167 Hökelekli, a.g.e. s. 265.

168 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, s. 80.

169 Yavuzer, a.g.e. 267.

170 Cüceloğlu, a.g.e. s. 352.

171 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 458.

172 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 460.

173 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, s. 89.

Birey üzerinde, 10-12 yaşlarında en etkili unsurlardan birinin grup ve arkadaş ilişkileri olduğu görülür. Birey etrafında gördüğü her şeyi sorgulamaktadır. Neden bazıları zengin bazıları fakir, neden bedensel engelliler var, neden farklı inanışlar mevcut gibi. Bu düşünüş biçimlerinin olumsuz bir hal almasından satanizm gibi yanlış inanış biçimleri bile çıkabilmektedir. Bu sebeple bireyin düşünmesine yardımcı olabilecek fikirlerin verilmesi, satanizmi tanımlamaktan daha faydalı olabilir. Zihni yapı yüzünden kişisel yapı farkları çocuğun dünyasına damgasını vurur. Arkadaş ve gruptan etkilenmeye başlayan birey, aile ve her türlü otorite ve değer yargılarına karşı tavır alabilir. Bu tavır, bireyin kendi benliğini tecrübe etmesidir.¹⁷⁴

Soyut işlemler dönemi gelişim özelliklerine bakıldığında daha önceki dönemlere nazaran daha farklı ve yoğun, nicelik ve niteliklere sahip bir içeriğe sahip olduğu görülür. Bu dönem, bazı psikologlar tarafından bireyde meydana gelen değişiklikler göz önüne alındığında yeniden doğuş olarak adlandırılmaktadır. Bir dünya görüşü oluşturma çabası ve kendinî yönlendirecek değerleri tespit etme çabasındaki bireyde şuurlu bir dînî uyanış ve gelişimin olması dikkat çekmektedir. Ergen, kendi içindeki ve toplum içindeki konumunda oluşan iniş çıkışlar sebebiyle bir bocalama ve çatışma psikolojisi yaşar. Bu evrede din, “güvenlik, kimlik, bağlanma ve anlama” gibi psikolojik istek ve beklentilere cevap vermesi bakımından yüksek bir değer olarak bireyin benliğinde yer eder.¹⁷⁵

Bireyde asıl anlaşılan ve kavranılan şuurlu dediğimiz din anlayışı 12 yaşından sonra görülmeye başlar. Yetişkinlerin inanış özelliklerini yansıtan bu inanış düzeyinde, bireyin daha önce sergilemiş olduğu aile ve toplum geleneğine bağlı inanış biçiminin terk edildiği görülür. Ancak çocuğun bireysel dînî anlayışının oturması da hemen gerçekleşen ve birden ortaya çıkıveren bir şey değildir. Bu süreç, bedeninde ve zihninde meydana gelen değişimler sonucunda şaşkınlık içinde olan bireyin Allah’a yönelmesi, huzuru Allah’a yönelmede bulmasıyla başlar.¹⁷⁶

Zihinsel gelişim açısından soyut düşünce seviyesine ulaşan birey olayları daha gerçekçi bir gözle görmeye başlar. Bireyin dînî konulara ilgisi artmıştır ancak bu ilgi daha önceki dönemlerde olduğu gibi şartsız kabul şeklinde değil, eleştirel bir anlayışla verilen bilgileri yorumlayıcı ve tenkit edici bir yapıya sahip olmuştur. Bu sayede ergen, iradesiyle

174 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, ss. 80-81.

175 Hökelekli, a.g.e. ss. 266-267.

176 Hökelekli, a.g.e. ss. 268-269.

hareket eden ve hareketleri şuurdu bir yapıya sahip bir birey haline gelmiştir. Dînî, algıdaki değışimler sebebiyle daha ciddiye alındığı görülür.¹⁷⁷

12-13 yaşlarındaki çocuğun zihinsel gelişimine baktığımız zaman Allah'ı bütün özellikleriyle algılayabilecek bir kapasiteye ulaştığını görüyoruz. Ancak bu, Allah'a imanın güvencesi olamamaktadır. Zihinsel sebeplilik ilkesine önem veren bireyin Allah kavramı üzerinde uzun düşünme eylemleri gerçekleştiği görülür. Ergenliğin bunalımlı evresi 14-18 yaşlara ulaşmadan önce birey yüksek bir dînî ilgi sergiler ve helal, haram, ibadet, günah, sevap gibi dînî esaslara büyük önem verir.¹⁷⁸

Soyut işlemler döneminde bulunan bireyle ilgili ortaya konulan verilerin ışığında, bu dönemdeki bireyin daha önceki dönemlerde elde ettiği tecrübeler ve bu dönemdeki kazandığı zihinsel yeterliliği bir araya getirmesiyle kendi kişiliğini tecrübe ederek yeni bir yetişkin olma çabası içinde olduğu görülür. Bu dönemdeki kişiliğini tecrübe etme faaliyetlerinin başarıya ulaşması, erdemli bireyin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Zaten yaşanan dengesizlik ve gerilimin amacı da erdemli bir kişilik yapısında dengeye kavuşmaktır. Bu dengeye ulaşmada, önceki dönemlerde aile ve okulda yapılan öğretim ve eğitimin etkisi göz ardı edilemez.¹⁷⁹ Aynı zamanda, bireyin oluşturmaya çalıştığı dengede ihtiyaç duyduğu bilgilerin verilmesi, öğretim faaliyetlerinin başarıya ulaşmasını sağlayacak önemli bir etkidir. Bireyin ortaya konulan özelliklerinin bilinmesi ise yapılacak öğretimi yönlendirecektir.

177 Fersahoğlu, a.g.e. s. 72.

178 Hökelekli, a.g.e. 269-270.

179 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, ss. 81, 83-84, 94-95.

II. İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ PROGRAMI KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU

A. EĞİTİM PROGRAMI

Eğitim programı kavramının kullanılmasının M. Ö. birinci yüzyıla kadar uzandığı belirtilmektedir. Julius ve askerleri, Roma'da yarış arabalarının üzerinde yarıştığı oval biçimdeki koşu pistini, Latince curriculum (İngilizce track: koşu yolu) olarak adlandırmışlardır. Bu kavram, zamanla daha somut yerine soyut bir anlamda kullanılmaya başlanmış ve eğitim programı (curriculum-izlenen yol) adı altında eğitim literatüründe yer almıştır.¹⁸⁰

Eğitim bireyde istendik davranış değişikliği oluşturma sürecidir.¹⁸¹ Dolayısıyla eğitimle istenilen bir davranış değişikliği hedeflenmiştir. Hedefe ulaşmak için ise yapılması gereken belli etkinlikler ve bu etkinliklerin belirli bir sırası olması gerekir. Bu, programı bize sunan ve eğitim öğretim sürecinin bizim istediğimiz sonuçları vermesi için yapılması gerekenleri içeren bir sistemdir. Bunun adı eğitim programıdır.

Eğitim programı;

- “- konular listesidir.
- ders içerikleridir.
- çalışmaların programlanmasıdır.
- öğretim materyalleri listesidir.
- derslerin sıralanmasıdır.
- hedef davranışlar grubudur.
- okul içinde ve dışında öğretilen her şeydir.
- okul personeli tarafından planlanan her şeydir.”¹⁸²

Ayrıca eğitim programı, “izlenen yoldur” şeklinde ifade edilmiştir. Daha genel bir ifade ile “istendik hedef ve davranışların kazandırılması için stratejilerin belirlendiği yazılı doküman ya da eylem planıdır.”¹⁸³ “Okul içi ve dışındaki bütün durumlarda beklenen sonuçlara ulaşmak için girişilen bütün çabalarıdır.”¹⁸⁴

180 Demirel, Özcan, *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegema Yay., Ankara 2005. s. 1.

181 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 26.

182 Demirel, a.g.e. s. 1.

183 Özcan, a.g.e. ss. 1, 3.

184 Fidan, Nurettin, *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Alkım Yay., Ankara 1996. s. 15.

Eğitim Programını, bazı eğitimciler okul içi ve dışındaki tüm etkinlikleri kapsayacak şekilde ele alırken bazıları da istedik amaçlara ulaşmak için stratejileri içeren bir eylem planı ya da yazılı doküman olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlar bize göstermiştir ki, programlara ait tanımlarda öznel bir yaklaşım hkimdir. Bunun belirleyicisi olarak eğitimin beklentiler ve eğitim anlayışları dikkat çekmektedir. Eğim programının, Ertürk tarafından, eğitim durumları ya da eğitim yaşantıları düzeni, Doğan'ın tarafından ise; öğrencilerde beklenen öğrenmeyi meydana getirebilmek için planlanmış faaliyetlerin tamamı şeklinde tanımlandığı görülmektedir.¹⁸⁵

“Eğitim programı; öğrenene, okulda ve okul dışında planlanmış etkinlikler yoluyla sağlanan öğrenme yaşantıları düzeneğidir.

Öğretim programı; okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar düzeneğidir.

Ders programı; bir ders süresi içinde planlanan hedeflerin bireye nasıl kazandırılacağını gösteren tüm etkinliklerin yer aldığı bir plandır.”¹⁸⁶

Müfredat programı; öğretmenin okutacağı konularının liste halinde sıralanışını gösteren belgeye verilen isimdir.¹⁸⁷

Eğitim programı; ğretim programı, okul programı, müfredat programı ve ders programı kavramlarını da kapsayan daha geniş bir kavram olarak dikkat çekmektedir.¹⁸⁸ çünkü yukarda yapılan tanımlarda da görüldüğü gibi eğitim programı bütün eğitim ortamlarını yani ev, okul ve eğitimle ilgili her türlü etkinliği yönlendirici bir niteliğe sahiptir.

Erikson, Freud gibi kişilik gelişimine ağırlık veren psikologlar ise, davranışlarının aksine davranışı etki tepki olarak değil de, daha karmaşık bir süreç olarak değerlendirmekte ve bireyin biyolojik, psikolojik gelişmesini dikkate almaktadır. Din ğretimi açısından bakıldığında bu fikir önemli bir yaklaşım olarak göze çarpmaktadır. Çünkü din ve ahlâk ğretim ve eğitimi bireyin biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde planlanmalı ve uygulanmalıdır.¹⁸⁹

Davranışçı kuramlar, kaynağını Pavlov'un deneylerinden almakla ve öğrenmeyi meknik olarak basit etki tepkilerle açıklamaya çalışmakla eleştirilmiştir. Bilişselci

185 Erden, A. Münire, *Eğitimde Program Değerlendirme*, Pegem Yay., Ankara 1995. s. 3.

186 zcan, a.g.e. s. 6.

187 ınar, Fatih, *İlköğretim Din Kltri ve Ahlâk Bilgisi ğretim Programının Değerlendirilmesi zerine Bir Araştırma* (Isparta rneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Isparta 2005. s. 17.

188 ınar, a.g.e. s. 14.

189 Köylü, Mustafa, *Yetişkin Din ğretiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yay., Samsun 2000. ss. 110-111.

yaklaşım ise, öğrenmeyi daha karmaşık zihinsel faaliyetler olarak açıklamış ve bu yönüyle davranışçılardan farklı bir yaklaşım sergilemiştir.¹⁹⁰

Davranış psikolojisinin amacı, davranışı kontrol altına almak için lazım gelen genel ve özel yöntemleri meydana çıkarmaktır. Biz, bunu etki ve tepki, şartların teşekkülü ve birleşmesi gibi unsurlarla yapabiliriz. Davranışı kontrol altına almak için gerekli şartları oluşturmak, başarı için çok önemlidir. Ancak din eğitimcileri ateist bir altyapıya sahip olduğu için davranışçı ekolü fazla dikkate almamışlardır.¹⁹¹

Yukarıda zikrettiğimiz farklılıklar programın oturduğu temelleri de belirlemektedir. Örneğin, bazıları bilişsel-davranışçı bir yapıya sahipken, bazıları da yapılandırmacı bir yapı oluşturabilmişlerdir. Bu farklılık programın uygulanışındaki hâkim zihniyeti belirlemesi bakımından önemlidir. Bu, programın hedeflerinin belirlenmesinde de etkili olmuştur. Örneğin istedik davranışların kazanılması ifadesinin davranışçı ekolün program tanımına girmiş olması, programcılarının anlayışlarının önemini göstermektedir.¹⁹²

Yukarıdaki eğitim programı ile ilgili tanımlara baktığımızda her tanımın farklı ifadeler taşıdığını görmekteyiz. Bu farklılıklar; bakış açısı, dikkate aldığı kuramlar (davranışçı-bilişsel gibi) daha önce belirtilen sebeplere dayanmaktadır. Tanımlarda dikkat çeken noktalardan biri de eğitimin içine dâhil edilen ve edilmeyen alanların farklılık göstermesidir, bu da program tanımının öznel bir karaktere sahip olduğunun göstergesidir.

1- Eğitim Programının Unsurları

Program geliştirilirken belli ilkeler dikkate alınır ve bu dikkate alınan ilkeler doğrultusunda hazırlanacak programın hedefleri ve içeriği belirlenir. Bu ilkeleri, Erden; toplum, konu alanı ve öğrenci olarak dile getirmiştir. Bu ilkelere bakarak genel hedefler ve özel hedefler belirlenir. Özel hedefler kapsamın belirleyicisidir. İçeriğin uygulamaya konulmasına ve eğitim ortamına kaynaklık ederek hedeflere ulaşma oranını belirleme, sınama durumları olarak adlandırılır.¹⁹³

Hedefler, yetiştirdiğimiz insanda bulunmasını istediğimiz, eğitim yoluyla kazandırılabilir nitelikteki özellikleri ifade eder.¹⁹⁴

190 Demirel, a.g.e. s. 30.

191 Köylü, a.g.e. ss. 100-101.

192 Demirel, a.g.e. s. 3.

193 Erden, a.g.e. s. 6.

194 Erden, a.g.e. s. 22.

“Eğitim sisteminin yetiştirmeyi amaçladığı ideal insan tipini ifade eden hedeflere uzak hedefler denir.

Genel hedef; eğitim süreci içinde yetişmesi istenen ideal insan niteliklerini ifade eder.

Özel hedef; bir ders düzeyinde öğrencilerin kazanması gereken özellik ve davranışlardır. Özel hedefler genel hedeflere göre daha sınırlı ancak daha ayrıntılıdır. Bir dersteki öğretmen ve öğrenci faaliyeti ile doğrudan ilişkilidir.”¹⁹⁵

“Özel hedefleri üç başlık altında değerlendirebiliriz. Bunlar;

Bilişsel hedefler; bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez, değerlendirme.

Duyuşsal hedefler; alma, karşılıklı bulunma, değer verme, örgütlenme, nitelenme.

Psikomotor hedefler; uyarılma, kılavuz denetiminde yapma, beceri haline getirme, örüntü, yaratmadır.”¹⁹⁶

Oliver, eğitim programı ve öğretim programını eş anlamlı olarak görmekte ve bir eğitim programının,

1. çalışma programı

2. yaşantı programı

3. hizmet programı

4. örtük program (ders dışı etkinlikleri içine alan) olmak üzere dört temel unsurdan oluştuğunu ileri sürmektedir.¹⁹⁷

2- Eğitim Programının Temelleri

Tarihsel Temel; Program geliştirmenin bir bilim olarak ortaya çıkmasının tarihsel perspektif içinde ele alınması ve dayandığı köklerin ortaya konulması bakımından önemlidir. Program geliştirme çalışmalarının nereden nereye geldiğini görmek, bu alanda yapılan çalışmaların ve çalışmaların dayandığı düşünsel temellerin ortaya konulması önemlidir. Bu sayede daha önceki program çalışmaları hakkında bir bilgi sahibi olunabilecek hem de daha önceki verilerden yararlanarak program yapısının mevcut durumdan daha ileriye götürülmesi sağlanabilecektir.¹⁹⁸

195 Yılmaz, Hasan-Sünbül, A. Murat, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Mikro Yay., Konya 2000. ss. 53-55.

196 Yılmaz-Sünbül, a.g.e. s. 55.

197 Demirel, a.g.e. s. 2.

198 Demirel, a.g.e. s. 8.

Toplumsal Temel;¹⁹⁹ insan sosyal bir varlıktır ve toplumla birlikte yaşar. İnsanın toplumla olan ilişkileri belli kurallara dayanır. Toplum, bu kuralları tarihsel gelişimi içinde oluşturmuştur. Toplumun kurallarının bireylere öğretilmesi ve topluma adapte olabilecek nesillerin yetiştirilmesi eğitimle mümkündür. Bu sebeple eğitimin toplumsal gerçekleri dikkate alarak organize edilmesi toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için önemlidir. Toplum için gerekli iş gücünün sağlanması, toplumun daha ileriye götürülmesi için eğitim önemli unsur olarak dikkat çekmektedir. Bu sebeple, okul toplumla iç içe olmalıdır. Derse yön verecek olan eğitim programının da toplumsal gerçek ve gereksinimleri dikkate alması gereklidir.

Psikolojik Temel; psikoloji, insanın gelişimi ve davranışlarının temellerini araştırır. Bu sebeple eğitim programı oluşturulurken tüm aşamalarda psikolojiden yararlanılmaktadır. Çünkü, programı oluşturan tüm unsurların oluşturulma amacına paralelliği ve bu amaçlara ulaşıp ulaşılamayacağı, programın bireyin gelişim özelliklerine uygunluğu noktasında psikoloji ilminin verilerinden yararlanmak zorunludur. Öğrenme öğretme sürecinde öğretme modelleri, öğrenme kuramları, öğrenme stratejilerine öğrenme psikolojisi katkıda bulunmaktadır. Her öğrenme stratejisi bir öğrenme kuramına dayanmalıdır savı da psikolojinin program oluşturma sürecine olan katkısını ortaya koyar. Öğrenmenin nasıl olacağı sorusu eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu sebeple programda öğrenme öğretme süreci ne kadar önemliyse psikoloji de aynı oranda önemlidir. Psikoloji öğrenme öğretme süreci birbiriyle iç içedir ve psikoloji bunlar arasındaki ilişkiyi daha da derinleştirmektedir. Psikoloji biliminin bulguları kuramlara kaynaklık etmiştir. Tarihsel gelişime bakıldığında kuramlar, davranışçı ve bilişsel olarak iki farklı başlıkta incelenebilir.²⁰⁰

Felsefi Temel; program geliştirmede felsefe ilminin verilerinden değişik aşamalarda yararlanılabilir. Felsefe, program çalışmalarına yapısı gereği daha çok hedeflerin oluşturulmasında yardımcı olmaktadır. Felsefe, bir okul için veya bir ders için düşünce tarzını, görüşleri ve inançları yansıttığı için içeriği etkiler, dolayısıyla program geliştirmede önemli bir görev üstlenir. Felsefe ilmi bizim düşünüş tarzımızı yansıttığı için bizim düşünüş tarzımız çerçevesinde hangi konuların öğretilmesi gerektiğini ve bunların önem sırası, nasıl ve niçin öğretilmesi gerektiğini belirlemeye yardımcı olur. Yani öğretimin planını oluştururken felsefe bir yol haritası görevini üstlenmekte ve bizim

199 Demirel, a.g.e. s. 41.

200 Demirel, a.g.e. s. 27.

programın iskeletini oluşturmamıza rehberlik etmektedir. Bu sebeple her program bir düşünüş tarzının ürünüdür, dolayısıyla felsefi bir temele oturmak durumundadır diyebiliriz. Eğitimi etkileyen başlıca felsefelere baktığımızda dört tane felsefi akımı görüyoruz. Bunlar; idealizm(idealist görüş), realizm(gerçekçi görüş), pragmatizm(yararcı görüş) ve existentializm (var oluşçu görüş)'dir.²⁰¹

3- Eğitim Programının Nitelikleri ve Eğitim İçin Önemi

Öğretim-eğitim ortamının önemli belirleyicilerinden olan eğitim programı belli ilkelere göre hazırlanır ve belli niteliklere sahip olması gerekir. Bunlar; işlevsellik, esneklik, devletin ve toplumun görüş ve beklentilerine uygunluk, uygulayıcılara yardımcı olacak bir yapıya sahip olmak şeklinde ifade edilebilir.²⁰² Bu niteliklerin ardından bunlara uygun bir eğitim programının geliştirilebilmesi için; eğitimin genel hedefleri, toplumun ihtiyaçları, programın ilgili olduğu konu alanının özellikleri, eğitilecek bireylerin gelişim durumları ve eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekir.²⁰³ Sayılan niteliklere sahip bir program, eğitim öğretimin de bu niteliklere hizmet edecek şekilde olması ve öğretim ve eğitimden beklentileri karşılayacak şekilde olmasını sağlar.

Eğitim programı, öğretim ortamının planlı olmasını sağlar. Bu sayede öğretim ortamı için seçeneklerin belirlenmesini ve bunlardan en iyilerinin seçilerek kaliteli bir öğretim ortamının oluşmasına katkıda bulunur. Neyin ne zaman yapılacağını belirlemeye yardımcı olan eğitim programı, bizim yapabileceğimiz çalışmaların süresini ve sırasını belirler. Bu sayede biz neyi ne kadar sürede yapabiliriz sorusuna da yanıt bulmuş oluruz. Dolayısıyla öğretim ortamında bir belirsizlik ve rasgelelik olmaz. Öğretim ve eğitimin amaçlarını belirlememize yardımcı olur ve bu amaçlara ulaşma oranını belirlememize de katkıda bulunur. Bizim öğretim için sık sık karar değiştirmemizi ve enerji kaybetmemizi engeller. Planlı bir öğretim etkinliğinin olmasını sağlar. Bu sebeple eğitim programı öğretim ve eğitimin yol haritasıdır diyebiliriz.²⁰⁴

Oliver'e göre öğretim programlarının ulaşmak istediği hedef, öğrenci davranışlarının geliştirilmesidir. Program planlaması bu sebeple hedefleri ortaya koyar ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayacak öğretim süreçlerini önerir. Ancak şu aklıdan çıkarılmamalıdır ki hedefe ulaşılması için iyi bir öğretme faaliyeti zorunludur. Hedeflere

201 Demirel, a.g.e. ss. 17-19.

202 Çınar, a.g.e. ss. 18-20.

203 Fidan, a.g.e. s. 20.

204 Uluğ, Feyzi, *Okulda Başarı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996. ss. 13-14.

ulaşmada en önemli basamak öğretim faaliyetidir ve bu iş öğretmenlere ait olduğu için öğretmenlerin takınacağı tavır belirleyici bir etkiye sahiptir. Taba'ya göre öğretimin en önemli basamağı olan öğretim, öğretmenlerin şekillendirmesine bırakılamayacak kadar önemlidir ve bilimsel veriler ışığında şekillendirilmelidir.²⁰⁵

4- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programının Tarihi Gelişimi

Eğitim öğretim tarihimizde, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin, gerek ders olarak uygulanmasında gerekse program içeriğinde birçok kez değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler sonrası konu bakımından bir birbirinden farklı içeriğe sahip uygulamalar görülmüştür. Örneğin, bazen güncel konuların ön plana çıkması, bazen temel dîni bilgileri sunan bir ders halini alması, bazen de incelenen programda olduğu gibi kültürel konuların ağırlık kazanması.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi günümüzdeki haliyle 12 Eylül 1980'den Kasım 1982'ye kadar devam eden komisyon çalışmaları sonucunda kabul edilmiştir. Bu komisyonun çalışmaları sırasında din ve ahlâk öğretim ve eğitimi hakkında birçok olumsuz fikir ortaya çıkmakla birlikte Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin oluşturulması son karar olmuştur.

Bu sonuca ulaşılırken, din öğretimi çalışma grubunun raporları dikkate alınmış ve bu kurulun Atatürk'ün din öğretimi hakkındaki; Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dînimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert, dîni, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yer muhtaçtır. Orası da mekteptir. Milletimizin memleketimizin Darülfünunları olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın ve erkek aynı surette, oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki, her hususta âli meslek ve ihtisas sahiplerini yetiştirmek lazım ise, dînimizin hakikati felsefesini tetkik, tetebbu ve telkin kudreti ilmiye fenniyesine tesahup edecek güzide ve hakiki ulemayı kiram dahi yetiştirecek müessesat-ı âliye ye malik olmalıyız” gibi görüşleri etkili olmuştur.²⁰⁶

Bilim ve teknolojideki gelişmeler, iletişim imkânlarının artması ve eğitim ortamlarının çeşitlenmesi, öğretmenlerin meslekî formasyonlarının yükselmesi ile öğrenme ortamındaki rollerinin çeşitlenmesi, yaşam boyu öğrenme ve öğrenmeyi öğrenme gibi

205 Fidan, a.g.e. s. 2.

206 Ayhan, a.g.e. s. 258.

evrensel yaklaşımların küresel düzeyde kabul görmesi ve benzeri nedenler, program geliştirme yaklaşımlarını, model ve formatlarının sürekli sorgulanmasını ve geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.²⁰⁷ İşte bu sebeple yola çıkılmış ve 14.02.1984 gün ve 16 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu Kararındaki²⁰⁸ esaslar ve T.C. Anayasası ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun ilgili esasları dikkate alarak şu anda halen uygulanmakta olan program oluşturulmuştur. Mevcut program; 4-8. sınıflarda okutulmak üzere, Talim terbiye Kurulu'nun 19.09.2000 tarih ve 373 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. 2000 yılı Ekim ayı ve 2517 sayılı tebliğler dergisinde yayımlanmış ve mevcut program, 2000-2001 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Bu süreç içinde din öğretimi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kur'an eğitimi ve ayrıca temel dînî bilgilerin öğretildiği bir ders olmakla beraber, bazen de bir moral dersi olarak düşünülmüş, bu derste evrensel ahlâk değerlerinin öğretilmesi gerektiği iddia edilmiştir.²⁰⁹ Bu ve bunun gibi tartışmalar tevhid-i tedarisat kanunundan günümüze süregelmiştir.²¹⁰ Halen günümüzde eğitim sistemimiz içinde mevcut programın yukarıda belirtilen moral dersinin yanında İsviçre'deki moral dersi içeriğiyle birlikte İslam Dînî'ne ait bir kültürel bilginin harmanlanmasıyla oluşturulan bir program olarak göze çarpmaktadır.

5- Din Öğretiminde Farklı Ülkelerden Uygulama Örnekleri

Ülkemizdeki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi'nin karşılığı olan derslerin değişik ülkelerde farklı uygulamalarına rastlanmaktadır. Bu uygulamaları, ülkenin demografik yapısı kadar eğitim politikası da şekillendirmektedir. Gerek öğretimin içeriği gerekse öğreticilerin seçimi, din öğretimini verecek kişilerin varlığı kadar bu öğretime verilen önemin de bir sonucudur.²¹¹

Din öğretiminde izlenecek olan strateji, öğretimin standardını da belirler. Dînî bilgilerin gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi bu standartla da yakından ilgilidir. Avusturya'nın yapmış olduğu öğretim tercihi sonucu ikinci ve üçüncü nesle temel dînî bilgilerin bile tam olarak aktarılamadığı görülmüştür.²¹²

207 MEBTD. Sayı: 2517, ss.911-912.

208 Öcal, Mustafa, v d., *Din ve Ahlâk Eğitim ve Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, DEM Yay., İstanbul 2004. s. 25.

209 Öcal, v d., a.g.e. ss. 26-30.

210 Ayhan, Halis, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış", MÜİFD, sy. 18, 2000, s. 21.

211 Tavukcuoğlu, Mustafa, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din öğretimi*, Mehir Vakfı Yay., Konya 2000. s. 72.

212 Tavukcuoğlu, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din öğretimi*, s. 137. Ayrıntılı bilgi için bkz.

Almanya’da din öğretimi konusuna büyük önem verilmektedir. Bu önemin göstergesi, bir çok dersin konuları içerisinde Hıristiyanlık’la ilgili öğeleri serpiştirerek ve tüm derslerde dîni bir bakış açısı ortaya koyarak din öğretimi ile ilgili daha geniş bir bakış açısı sergilemeleridir.²¹³ Almanların bu yaklaşımı, onların din öğretimine yaklaşımlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Örneğin, üçüncü ve dördüncü sınıfta okutulan Almanca ders kitabındaki bir metin ve bir şiir Almanların eğitim içine dîni öğeleri nasıl yerleştirdiklerine bir örnek olarak gösterilebilir;

Allah selamı sana! Başka selam yoktur.
Bunun içtenliğine, anlamına eşit.
Bütün zamanlara eşit olan.
Allah selamı sana! Başka selam yoktur.

Sabah Şarkısı

Kim uyandırdı beni	Kim korudu bizi
Kim gözlerimi açtı	Hepimizi küçük büyük
Allah’ın yumuşak elleri	Allah’ın sevimli elleri
Bana dokundu .	Sadece her şeyi O yapar.

Kim bize yeniden	Zira her şey bana
Bu sabahı getirdi	Sadece sendendir Allah’ım
Allah’ın güçlü elleri	Şimdi berekette ver
Onu yeniden yaptı.	Ve bende kalsın. ²¹⁴

Yukarıda verilen metinlerin bir Almanca ders kitabından alınması Almanların dîni öğeleri diğer derslerin içeriklerinde nasıl kullandıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Aşağıda, Almanya’da İlköğretim birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar düzeyi İslam Din Dersi için hazırlanan programın ünite başlıklarını veriyoruz;

Birinci Sınıf:

Ünite 1: Ben Kimim

Ünite 2: Dînim İslamdır

Ünite 3: Müslümanların Bayramları

İkinci Sınıf:

²¹³ Altun, Dursun, *Almanya’da Dîni Eğitim*, Timaş Yay., İstanbul 2001. ss. 58-88. ayrıntılı bilgi için bkz.

Ünite 1: Allah Yer ve Gök Arasında Her şeyin Yaratacısıdır

Ünite 2: Allah'ın Gönderdiği Peygamberler

Ünite 3: Kutsal Gün ve Geceler

Üçüncü Sınıf:

Ünite 1: Cemiyet Hayatı

Ünite 2: Camilerin Görev Tertip ve Kuruluşu

Ünite 3: Müslümanlığın Beş Esası

Ünite 4: İmanın Altı Şartı

Ünite 5: Diğer Dinleri de Öğreniyoruz

Ünite 6: Peygamber Efendimizin ve İlk Dört Halifenin Örnek Davranışları²¹⁵

Almanların eğitim anlayışlarındaki farklılıklar, onların dînî öğeleri yalnızca diğer derslerin içeriklerine yaymasıyla değil, uygulamayı birinci sınıftan itibaren başlatmasıyla da kendîni göstermektedir. Din dersinin İngiltere'deki uygulamasına baktığımızda ise fenemolojik bir yaklaşımın sergilendiğini ve ortak bir programla bütün dinlerin bir arada öğretilme çabasının gösterildiğini görüyoruz.²¹⁶ Ayrıca Kaymakcan'ın aynı çalışmada belirttiğine göre din öğretiminin içerisinde günlük bir dînî merasimin yer alması, din öğretiminin uygulamalı olarak verildiğini ve bu yönünü de ihmal etmedikleri anlaşılmaktadır. Bütün okullarda olmasa bile Müslümanlar için de ibadet ortamı oluşturma ve Cuma günleri öğle tatilinin uzatılması gibi olumlu uygulamalar gösterilebilmektedir.²¹⁷

İngiltere'de de din öğretimi zorunlu eğitimle birlikte başlamakta ancak Almanya'dan farklı olarak fenomolojik bir yaklaşım gösterilmekte ve din eğitimcileri de okul tarafından seçilmektedir. Okul idarelerine verilen bu inisiyatif bazı idareciler tarafından kötüye kullanılmış ve yeterli oranda din eğitimcisi istihdam edilmemesi gibi olumsuz tablolar oluşabilmiştir.²¹⁸

Din öğretiminin Belçika'da ise daha farklı bir uygulaması göze çarpmakta ve farklı dinler için ayrı öğretim imkânı verilmektedir. Ancak kilise okullarında bu, kilisenin iznine bağlıdır. Bu da o okuldaki Müslüman veya da eğitimi talep edilen dine mensup bireylerin toplam öğrenci sayısının Yüzde 40 oranına ulaşmasıyla olabilir. Ayrıca kilisenin özel izniyle de Hıristiyanlık dışı dinlerin öğretimi de yapılabilir.

214 Altun, a.g.e. ss. 78-79.

215 Altun, a.g.e. ss. 50-57.

216 Kaymakcan, Recep, *Günümüz İngiltere'sinde Din öğretimi*, DEM Yay., İstanbul 2004. ss. 33-34.

217 Kaymakcan, a.g.e. s. 166.

218 Kaymakcan, a.g.e. ss. 45-46.

Belçika’da verilen din dersinin yanı sıra inançsız öğrencilere de Moral adı altında bir ders verilmektedir. Bu tip öğrencilere, içinde yaşadıkları toplumun manevi değerlerini tanıtmak ve toplumla ters düşmemek için genel hatlarıyla toplum ahlâkı, günlük yaşantı biçimleriyle gösterilmektedir.²¹⁹ Bu, toplumsal varlık olan insanda bulunması gereken zorunlu özelliklerin kazandırılması çabası olarak göze çarpmaktadır. Bu uygulama bize Belçika’daki eğitim anlayışı hakkında bilgi vermekte ve ahlâk eğitime verdikleri önemi göstermektedir. Ayrıca Belçika’da da din öğretimi birinci sınıftan itibaren başlamaktadır. Din öğretiminin birinci sınıftan itibaren başlaması, incelediğimiz ülkelerdeki uygulamalar ile Türkiye’deki farklardan birisi olarak göze çarpmaktadır.

Yukarıda örnek olarak verilen ülkelerin her birinde ülke şartları itibariyle değişik uygulamalar görülmekle birlikte bunların ortak noktası bireyin dînîni öğrenmesine yardım ederek, bu yolla kendine ve toplumuna faydalı bir birey olmasını sağlama çabası vardır. Belçika’daki dinsiz öğrencilere verilen moral ahlâk dersi de buna örnek olarak gösterilebilir. Bu, bir insanın en azından temel ahlâkî değerleri öğrenmesinin önemli olduğunu gösterir.

Türkiye’de, bu dînî ve ahlâkî bilgileri yeni nesle öğretmek için diğer ülkelerde din dersi olarak adlandırılan dersin karşılığı olarak nitelendirilebilecek ders, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi’dir. Bu ders, dördüncü sınıfta başlamakta ve ilköğretim sekizinci sınıfa kadar her sınıfta ikişer ders saati, orta öğretimde ise her sınıfta birer ders saati olarak okutulmaktadır. İçerik olarak, yukarıda verdiğimiz Almanya eğitim sistemindeki din dersi konularına benzemektedir.

B. PROGRAMIN HAZIRLANIŞINDA ESAS ALINAN TEMEL İLKELER VE ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU²²⁰

Birinci grupta yer alan ilkelere; demokratik, lâik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye’de yaşayan bireylerde bulunması istenen çağdaş eğitimsel özellikler yer almaktadır. Bu ilkelere baktığımızda; eğitimsel süreçlerde aktif olarak yer alan, bu süreçlerde kazanılan yeterlilikleri yaşamına taşıyabilen, bilimsel verileri dikkate alan, “öğrenmeyi öğrenme” yeterliğini kazanan ve yaşam boyu öğrenmeyi alışkanlık hâline getiren, araştıran, soran, sorgulayan, demokrasiyi özümsemiş hoşgörülü bireyler yetiştirilmesi hususunu görürüz.

²¹⁹ Tavukcuoğlu, Mustafa, *Belçika’da Türk Ailesi ve Din öğretimi*, Mehir Vakfı Yay., Konya 2000. ss. 64-65.

²²⁰ MEBTD. Sayı: 2517, ss. 913-914. Program denilirken bizim incelemekte olduğumuz 2000 yılı Ekim ayı ve 2517 sayılı tebliğler dergisinde yayımlanarak 2000-2001 öğretim yılında uygulamaya konulan program kastedilmektedir.

Birinci temel ilkede zikredilen unsurların, Mehmedoğlu'nun eğitimin amacı olarak verdiği; iyi ahlâklı bireyler yetiştirmek ve ahlâkî yargıları ahlâkî davranışlar haline dönüştürmek fikriyle paralel olduğu görölr. Aynı yerde ahlâk eğitiminin amacı olarak verilen; özgür, dış etkenlerden sıyrılmış, vicdanına uyarak yargıda bulunan ve bu yargılara uygun davranabilen insanlar yetiştirmek yaklaşımının da hedeflerle paralel olduğu gözlemlenmiştir.²²¹

Bir davranışın ahlâkî olabilmesi ve bireyin yaptığı fiillerden sorumlu tutulabilmesi için, özgür iradesiyle yapmış olması gerekir. Çünkü, ancak özgür olan kişiler iradelerini kullanabilirler. Ahlâkî özgürlük, kişinin ahlâkî özne olarak, koymuş olduğu kurallara yine kendi iradesiyle uygun davranışlar sergilemesidir.²²² Özgür iradesiyle güzel ahlâk örneği davranışlar sergileyebilecek bireylerin yetiştirilmesi programın genel hedeflerinin başında gelmektedir. Ancak bu noktada vicdan unsuru devreye girmekte ve vicdanın oluşumunda ise çocuğa yapılan öğretimi önemli bir rol üstlenmektedir.²²³

Ahlâklı birey için temel olan; özgür, demokrasiyi özümsemiş, toplumun değerlerini benimseyen bireylerin yetiştirilmesi ilkesi, bireyin 4. sınıfta yaklaşık olarak on yaşında olup, eylemin doğru veya yanlış olduğunu anlayabilme kapasitesini kazanmış olması ve durumsal, içsel, kişisel etkenleri göz önüne alabilecek seviyeye ulaşması sebebiyle, çocuklar tarafından kavranabilir bir yapıya sahiptir. Hoşgörü fikrinin kazandırılması için gerekli olan empati duygusunun okul çağında kazanılması ise, hoşgörü eğitimi için zihinsel yeterliliğin kazanıldığını gösterir. Bu özelliklere bakarak, hedefin gelişim özelliği yönünden ulaşılabilir olduğu söylenilebilir.²²⁴

İkinci grupta yer alan ilkeler; İlköğretim ve Ortaöğretim kurumlarındaki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin bilimsel hedefleri ve içeriğiyle ilgilidir. Bunlar, genel hatlarıyla;

- dînîn, insan yaşamına anlam kazandırması,
- insanın insanca yaşamasına yardımcı olması,
- insanların birbirlerini anlayabilmeleri için gerekli olan temel iletişim kodlarını bünyesinde taşıyan, Allah-insan ilişkilerini düzenleyen bir olgu olduğu,
- dînîn evrensel barış kültürünün yaratılmasında ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında katkıda bulunabileceği bilgisinin kazandırılması,

221 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, ss. 94-95.

222 Erdem, a.g.e. s. 80.

223 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, ss. 91-92.

224 Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 357-358.

-inancın akılla bütünleştirilmesi ve insanların kendi din, örf ve âdetlerini olduğu kadar, diğer milletlerin din, örf ve âdetlerini de saygı ve hoşgörü çerçevesinde değerlendirilebilmesi olarak sayılmaktadır.

Bu ilkeler çerçevesinde, dînî insan hayatına anlam kazandırabilmesi için öncelikle, dînî esasların çocuklara tam anlamıyla öğretilmesi gerekir. Mevcut İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Programı Özel hedeflerin değerlendirilmesi esnasında program içeriği, bu ilke doğrultusunda değerlendirilecektir.

Zihinsel gelişim düzeyi itibariyle birey, 10-12 yaşından itibaren farklı inanışların olduğunu kavrar ve niçin farklı inanışlar olduğunu sorgulamaya başlar.²²⁵ Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretiminin dördüncü sınıfta, (yani 10 yaşında) başladığı kabul edildiğinde, ikinci grupta yer alan ilkeler doğrultusunda farklı inanışların olduğu ve bu inanışların hoşgörüle karşılanabilmesi hedefinin, çocukların dînî gelişimiyle uyumlu olduğu görülür.

Temel eğitim çağı çocukları, dînî tutum ve davranışlara ilgilerinin yüksek olması sebebiyle ibadet gibi dînî uygulamalara iştirak etme çabası gösterirler. Bu davranışlar, zamanla bilinçli bir hal alır ve dînî duygunun uyanmasını ve gelişmesini sağlar.²²⁶ İkinci gruptaki ilkeler doğrultusunda, dînî hayata anlam kazandırması hedefi, temel eğitim çağı çocuğunun gelişim özellikleri ile başarılabilecek bir hedef olarak görülmektedir. Çünkü bireyler, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretiminin başladığı dönemde somut işlemler dönemini başarmaktadırlar. Bu sayede onlar, zihinsel işlemler yapabilirler ve işlem öncesi döneme göre yeni zihinsel beceriler kazanırlar. Bu gelişim özellikleri, bireyin dînî akılla bütünleştirilebilmesi ve dînî esasları kavramasında yardımcı olur.²²⁷

Üçüncü grupta yer alan ilkeler; ilköğretim ve orta öğretim kurumlarındaki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin programlarının geliştirilmesi, ders kitaplarının yazılması, eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve öğretimin gerçekleştirilmesiyle ilgili tüm süreçlerde uyulması gereken esaslarla ilgilidir.

Bunlar genel hatlarıyla;

-programların, ders kitaplarının ve alanda yapılacak tüm etkinliklerin işlevsel olması,

-toplumdaki bir ihtiyaca cevap vermesi, bir sorunun çözümüne yardımcı olması, her şeye karşı sevgi ile olumlu yaklaşım bilincinin verilmesi,

225 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 72.

226 Fersahoğlu, a.g.e. s. 65.

227 Cüceoğlu, a.g.e. s. 349.

-öğretim faaliyetleri esnasında hoşgörülü olunması, birey bilincinin ön plâna çıkarılması, akılcı ve eleştirel yaklaşım sergilenmesi, insanın evrenden kopuk bir varlık olmadığının ön plânda tutulması, dînin “hukukun üstünlüğünü” esas aldığına ortaya konulması,

-mezheplerin ayrımcılık değil, çağlara ve ortama göre dînin anlaşılma biçimlerini ortaya koyan bir zenginlik olduğunun vurgulanması olarak sıralanmıştır.

Eğitim aktivitelerinin işlevsel olması, toplumdaki bir ihtiyaca cevap vermesi ve yaşanan sorunların çözümüne katkıda bulunabilmesi için, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin programında yer alması gereken üniteler yaşamla ilişkilendirilerek belirlenmiştir.

Program düzenlenirken dikkat edilen ilkeler ve bu ilkeler ışığında ortaya konulan hedeflere bakıldığında, sınıf düzeyi olarak konuların işleniş ve anlaşılmasında bir sıkıntı yoktur. Ancak, ilkeler içinde zikredilen mezhepler veya da bir başka soyut konu olarak dikkat çeken satanizm gibi bazı kavramların öğretilmesinde birtakım sıkıntılar olduğu öğretmenler üzerinde yapılan bir anket çalışmasında dile getirilmiştir.²²⁸

Bu sıkıntıları Çınar, öğretmen bilgi seviyesinin yetersiz olması, yetersiz materyal kullanımı, uygun teknik ve yöntemlerin kullanılamaması gibi sebeplere bağlamaktadır. Ancak, amaçlara uygun kitaplar ve yardımcı materyalin oluşturulamamasının da bir diğer neden olarak dikkate alınmasının uygun olacağı kanaatindeyiz. Çünkü 2003 yılında basılmış sekizinci sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitabında mezhepler konusu açıklanırken, mezheplerin bir görüş farklılığından ortaya²²⁹ çıktığı ve oluştuğu dönem ve mekânın sorunlarına yönelik olduğu, Müslüman olmak için herhangi bir mezhebe bağlı olmanın gerekmediği belirtilmektedir. Bu hususta tavsiye edilen ise, asıl kaynaktan dîni öğrenmek yani Kur'an'dan öğrenmektir.²³⁰ Ancak günümüz insanının bilgi düzeyi dikkate alındığında, kaç kişinin Kur'an'daki ayetlere bakarak hüküm çıkarabilecek seviyede olduğu hususu göz ardı edilmiştir. Bu gibi aksaklıklar dikkate alındığı zaman ilkelerin tutarlı ve hedeflerin ulaşılabilir olmasının hedeflere ulaşmanın garantisi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kullanılan materyalin de bu ilkelerle paralel hazırlanması, öğretim işleminin başarıya ulaşması için gereklidir. Çünkü eksik bilgi ile tam ve doğru davranışa ulaşılmasının zorluğu ortadadır.

228 Çınar, a.g.e. s. 91.

229 Köse, Saffet, “Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 5, 2005, s. 14.

230 Özden, Ülkü Ahmet-Ömer Yılmaz, *İlköğretim Sekizinci Sınıf DKABDK.*, İlke Yay., Ankara 2003. s. 90.

Yukarıda belirtilen bazı aksaklıklar göze çarpmakla birlikte, programın hazırlanmasında temel ilkeler açısından; çocukların dînî gelişim özelliklerine uygun, ilgi ve ihtiyaçlarını da karşılayabilecek nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Şimdi de programın genel amaçlarının çocukların dînî gelişim niteliklerine uygunluğunu değerlendirmeye çalışacağız.

C. PROGRAMIN GENEL AMAÇLARI VE ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU

1- Bireysel Açıdan Genel Amaçlar

- “- Temel dînî ve ahlâkî sorularına cevap verebilmelerini,
- İnanma ve yaşama özgürlüklerinin bilincine varabilmelerini,
- Dînî inanç ve ibadetlerini başkalarının istismarına kapılmaksızın gerçekleştirebilmelerini,
- Dînî sevgi boyutunu fark ederek onun insan için vazgeçilmez bir öge olduğunu kavrayabilmelerini,
- Dînî kavramları doğru anlayabilmelerini,
- Doğru dînî bilgiler ile batıl inanç ve hurafeleri ayırt edebilmelerini,
- İslâm dînîni ve diğer dinleri ana kaynaklarına dayalı olarak tanımaları gerektiğini kavrayabilmelerini,
- Dînî emirleriyle örf ve âdetlere dayalı olan davranışları ayırt edebilmelerini,
- İslâm'ın iman, ibadet ve ahlâk esaslarını tanıyabilmelerini,
- İslâm dînînin akıl ve bilimle çatışmadığını, din ve bilimin birbirinin alternatifi olmadıklarını kavrayabilmelerini,
- Aklın, dînî sorumluluğun temel şartı olduğunu; dînînin aklın kullanılmasını istediğini ve bilimsel bilgiyi teşvik ettiğini kavrayabilmelerini,
- Bireylerin, kendi dînî ile mutlu ve barışık olabilmelerini sağlamak olarak ifade edilmiştir.”²³¹

İncelediğimiz programın bireysel hedeflerini dikkate aldığımız zaman bireylerin zihinsel kapasiteleri açısından problem teşkil edecek bir durumun olmadığı ve çocukların dördüncü sınıftan itibaren Allah'ın ulûhiyetini, yüceliğini ve ruhani yönünü kavrayabilecek bir zihinsel yeterlilik kazandıkları dikkate alındığında hedeflerin gelişim düzeyi itibariyle kazanılabilir olduğu görülmektedir.²³² Çünkü, fizikötesi kavramlar ve görülmeyeni

231 MEBTD. , Sayı: 2517, s. 918.

232 Hokelekli, a.g.e. s. 264.

algılayabilme yeteneği kazanmış olan birey, kendisine sunulan soyut içerikli zihinsel yorum gerektiren konuları da kavrayabilecektir. Çocukların, DKAB. dersinden oldukça bilgilendiklerini ve inanç ibadetleri üzerinde olumlu bir etki yaptığını ortaya koyan bir çalışmaya da bakarak programın hedefleri açısından tutarlı olduğu söylenebilir.²³³

Çocukların dînî ilgilerinin gelişimine baktığımızda, dînî kavramları 9 yaşından itibaren sorguladıkları, helal ve haram gibi kuralların neden belirlendiğini anlamaya çalıştıkları, bu kuralları uyup uymamanın sonuçları üzerinde düşündükleri bilinmektedir.²³⁴ Bu kavramlara bakıldığında soyut niteliğe sahip kavramlar olduğu ve anlaşılabilirlik için sebep-sonuca yönelik zihinsel faaliyet gerektiren kuralları içerdiği gözlemlenmektedir. 10 yaş civarında dördüncü sınıfa başlayan çocukların hedeflerde belirtilen kavramları doğru olarak kavrayabilmeleri, aralarında olan ilişkileri helal-sevapta olduğu gibi çözümlayebilmeleri mümkündür. Bunun için gereken mantıksal problem çözme becerisi ve kavramsal bilgilerin bir araya toplanabilme becerisi somut işlemler döneminde kazanılmıştır.²³⁵

Program kavramları algılama ve ezberlemeye dayalı maddeler yönüyle 4-5. sınıf çocukları tarafından rahatlıkla kavranabilir. Akıl yürütmeye ihtiyaç duyulan maddelerine baktığımız zaman ise soyut düşüncenin kazanıldığı 6-8. sınıflar düzeyinde kavranılmasında bir problemin olmadığı gözlemlenmektedir.²³⁶ Bu noktada konuların dağılımı hususu önem kazanmaktadır ve özel hedeflerin değerlendirilmesinde sınıflar düzeyinde ele alınan konuların hitap ettiği yaş düzeyine uygunluğu değerlendirilecektir.

2- Toplumsal Açıdan Genel Amaçlar

- “- Toplumla yaşanan dînî ve ahlâkî davranışları tanıyabilmeleri,
- Toplumdaki farklı dînî anlayış ve yaşayışların dînî özünü ile ilgili olmayıp sosyal bir olgu olduğunu tanıyabilmeleri,
- Başkalarının inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile yaklaşabilmeleri,
- Toplum içersindeki sağlıklı dînî oluşumları ayırt edebilmeleri,
- Bireylerin, fizikî ve toplumsal çevreyi koruma bilincine ulaşabilmeleri olarak ifade edilmiştir.”²³⁷

233 Öcal, vd., a.g.e. ss. 67, 72.

234 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 71.

235 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 347.

236 Fersahoğlu, a.g.e. ss. 64-67, Gander-Gardiner, a.g.e. ss. 339, 461.

237 MEBTD., Sayı: 2517, s. 918.

Birey okula başladığında yeni bir sosyal ortamın içine girer ve ona ayak uydurabilmek için çevresinde dikkat edilen davranış biçimlerini gözlemlemeye ve tasvip edilen ile edilmeyeni ayırt etmeye çalışır. Çocuk, daha önceden kazandığı davranışların tasvip edilmesiyle kendine güven duygusu kazanır.²³⁸ Bunu, dînî açıdan düşündüğümüzde de aynı şeyin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Çünkü, bireye kazandırılan dînî değerler ile toplumun sahip olduğu dînî değerlerin benzer olması durumunda birey, bir rahatlama ve güven duygusu kazanır. Hedeflerde belirtilen, toplumda yaşanan dînî ve ahlâkî bilgileri tanıyabilmeleri hedefi bunu sağlamaya yöneliktir.

Yeni bir sosyal ortama giren, benmerkezcilikten işlem öncesi döneme göre kurtulan ve empati düşüncesini kazanmaya başlamış olan ilköğretim çocuğunun toplumsal hedeflere ulaşabilecek kapasitede olduğunu düşünüyoruz.²³⁹ Ancak, birey tarafından, sosyal ortamda yaşanan dînî hayat ve olması gereken dînî hayatın karşılaştırılması sonucunda bireyin doğru olanı ayırt edebilmesi sağlam bir dînî altyapı gerektirmektedir. Bunun yapılması için de, yapılması gereken şeyin ders saatinin artırılması olduğunu düşünüyoruz. İlköğretim öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada da ders saatinin artırılması fikri; öğrencilerin, %50'si²⁴⁰ öğretmenler üzerinde yapılan bir araştırmada da öğretmenlerin % 46'sı tarafından dile getirilmiştir.²⁴¹

Bireyin, fiziksel ve sosyal çevreyi koruma davranışının 4-5. sınıfta role uyma eğiliminden kaynaklandığı ama ahlâkî gelişimde bir üst basamağa ulaşmasıyla bilinçli bir hal aldığı görülmektedir. 13 yaşından itibaren bireyde gelişen vicdan duygusu da bireysel bir kontrol mekanizması olarak dikkat çekmektedir. Yani ilköğretimin birinci kademesinde konulan kurallar sorgulanmadan ideal olarak kabul edilen davranışlar iyi oğlan-cici kız eğilimi dolayısıyla kabullenilirken, soyut işlemler dönemiyle birlikte sorgulanmaya başlamakta ve bireysel değerlerle nitelendirilmektedir.²⁴² Bu bilgiler ışığında toplumsal hedeflerin gelişim özellikleriyle tutarlı bir yapıya sahip olduğu ancak, 4-5. sınıflarda çocuğun vicdan altyapısını destekleyici bilgilerin verilmesinin daha sonraki yaşlarda oluşacak vicdan duygusunun oluşumu ve hedeflere ulaşılması noktasında gerekli olduğu söylenebilir.

238 Başaran, a.g.e. ss. 133-134.

239 Başaran, a.g.e. ss. 134-135.

240 Öcal, v d., s. 71.

241 Çınar, a.g.e. s. 79.

242 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 359, Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, ss. 88-89.

3- Ahlâkî Açıdan Genel Amaçlar

- “- Ahlâkî değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olabilmelerini,
- Öğrenilen ahlâkî değerleri içselleştirebilmelerini,
- İnanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisini fark edebilmelerini sağlamak.”²⁴³

Çocukların ahlâkî değerleri içselleştirip erdemli birey olabilmeleri, eğitimin hedefi olarak zikredilebilir. Ancak eğitimin bu hedefine ulaşılması, ilköğretimin sonunda yani soyut işlemler döneminin başarılmamasıyla kazanılan zihinsel becerilerle, ahlâkî değerlerin anlaşılması ve akabinde içselleştirilerek kişiliğin temellerini oluşturmasıyla gerçekleşebilir.²⁴⁴ Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin, İlköğretimde kapsadığı gelişim dönemlerine baktığımızda hem somut, hem de soyut işlemler dönemini içine alan bir süreci kapsadığını görmekteyiz. Bu bilgiler ışığında genel hedefleri öğretim sürecinin tamamı açısından değerlendirdiğimizde ulaşılabilir ve gelişim dönemleriyle tutarlı bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Ancak burada dikkati çeken şey hedeflerin davranışla ölçülebilecek hedefler olmasıdır. Öğretim süreci ve içeriğine baktığımızda daha çok bilişsel alana yönelik bir altyapı olduğunu görmekteyiz. Bu sebeple, gerek özel amaç ve konular gerekse öğretim ve değerlendirme etkinliklerinin bu doğrultuda yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

4- Kültürel Açıdan Genel Amaçlar

- “- Dînîn kültürü oluşturan unsurlardan biri olduğunu kavrayabilmelerini,
- Dînîn, diğer kültür unsurları üzerindeki etkilerini fark edebilmelerini,
- Doğru dinî bilgiler yardımıyla nesiller arası anlayış farklılıklarına sağlıklı bir şekilde yaklaşabilmelerini sağlamaktır.”²⁴⁵

Kültür, bir toplumun tarih boyunca oluşturduğu, kendine has şekil verdiği, bilgi, dil, inanç, sanat, ahlâk, âdet, gelenek, görenek ve alışkanlıklarının toplamıdır. Bir başka deyişle toplum tarafından oluşturulan maddi ve manevi değerlerin toplamına kültür denir.²⁴⁶ Bu tanıma bakarak bireyin kültür unsurlarını tam olarak özümseyebilmesi için

243 MEBTD., Sayı: 2517, s. 918.

244 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, s. 95.

245 MEBTD., Sayı: 2517, s. 919.

246 Komisyon, *İlköğretim Sekizinci Sınıf DKABDK.*, MEB. Devlet Kitapları, İstanbul 2006. s. 28.

okulda öğretim programı içinde yer alan ilgili derslerin tümünde ortak bir tavır sergilenmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Kültür kavramının farklı kavramları kapsayan ve hayat biçimi hakkında bilgi veren komplike bir yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Bu sebeple bu kavramın algılanabilmesi için çocuğun parça bütün ilişkisini kavrayabilmesi ve soyut özellikleri algılayabilmesi gereklidir. Maddeleri özelliklerine göre (soyut-somut) sınıflama yeteneği kültür öğelerinin (maddi-manevi öğeler olarak) ayrıştırılması için gereklidir. Somut işlemler dönemiyle birlikte bu yeterliliğin kazanılması ve öğretim süreci içinde soyut işlemler dönemine geçişin olması, nesiller arası yaşayış farklılıkların kavranabilmesini sağlar. Bu sebeple çocuk, okul döneminde gittikçe benmerkezcilikten kurtulur ve bu özellikler sayesinde, belirtilen hedefleri başarabilir.²⁴⁷ Fakat, yukarıda belirtilen, “yaklaşabilmesini sağlamak” hedefi, ahlâkî bilgileri öğrenmekle değil öğrenilen bilgileri davranış haline getirmekle başarılıdır. Yani çocuk, farklı kültür, inanış gibi öğelerin varlığını kavramasına rağmen hoşgörülü bir yaklaşım sergileyebilir.

5- Evrensel Açıdan Genel Amaçlar

- “- Evrensel değerlere kendi dinî bilgi ve bilinçleriyle katılmalarını,
- Diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak, bağlılarına hoşgörülle yaklaşabilmelerini,
- Çağdaş, evrensel insanî değerlerin İslâm’ın özü ile örtüştüğünü fark etmelerini amaçlamaktadır.”²⁴⁸

Evrensel açıdan hedeflerin, çocukların İslam ve diğer dinlerin karşılaştırmasını yapabilecek seviyeye ulaştıkları 10-12 yaş ve sonrası için uygun olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü evrensel bir bakış açısı, kendi inanış ve yaşayışından farklı bir inanış ve yaşayışa sahip insanların yaşayışları ile kendi yaşayışını karşılaştıran bireyin elde edebileceği bir anlayış tarzıdır.²⁴⁹ Diğer hedeflerde olduğu gibi “hoşgörülle yaklaşabilmelerini sağlamak” ifadesi için, davranışa yönelik bir öğretim ve değerlendirme gereklidir. Aksi halde, bilişsel gelişim özellikleri itibarıyla en üst seviyeye ulaşılsa bile öğretimin amacı gerçekleşmeyecektir. Çünkü, bilginin öğrenilmesi, bu bilgi doğrultusunda bir davranışın gerçekleşmesinin garantisi değildir. Bu sebeple, programın kendi içinde uyumlu olduğunu

247 Cüceloğlu, a.g.e. ss. 349-352.

248 MEBTD., Sayı: 2517, s. 919.

249 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 72.

ancak, hedef-öğretim-değerlendirme çalışmaları itibariyle uyumun tam olarak sağlanamadığını düşünüyoruz.

D. PROGRAMIN ÖZEL AMAÇLARI VE KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNÎ GELİŞİM NİTELİKLERİNE UYGUNLUĞU

1- Dördüncü Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dînî Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

Dördüncü sınıftaki çocuklar, ortalama olarak dokuz-on yaşlarındadır. Bu sebeple dokuz-on yaş çocuğu özelliklerini kısaca özetlemek istiyoruz. On yaş çocuğu, çocukluğun tüm özelliklerini benliğinde toplamış, dengeli bir yapıya kavuşmuş durumdadır. Bu denge sebebiyle kendisiyle barışık ve iç huzuru sağlamış durumdadır. Dokuz yaşındaki bir çocukla karşılaştırıldığı zaman sadece bedensel olarak değil, tüm gelişim özellikleri bakımından daha olgun bir on yaş çocuğu görmekteyiz. Dokuz yaşında bireyin yaşadığı gerginliklerin on yaş çocuğunda görülmez. Çocuk, bu yaşlarda bedensel olarak sağlıklı ve hızlı bir gelişim gösterir. Bu sakinlik, duygusal yaşamda da hüküm sürer ve bireyin; sakin, benliğini kabul etmiş, korkuları azalmış, olayları genellemeyen bir duygusal yapısı vardır. Çocuk, sosyal olarak ise hala aileye bağımlıdır ve kendisini ailenin yanında güçlü hisseder. Amaçsızmış gibi görünen birçok hareketi aslında amaçlıdır ve insanlar arası ilişkileri olgunlaştırmaya yöneliktir. O, Anneyle samimi bir ilişki kurarken babayı kendine model alır.²⁵⁰ Bu sebeple, onların din ve ahlâkla ilgili tavsiyeleri çocuk üzerinde etkilidir.²⁵¹ Programda dile getirilen; dînî insanlar arası ilişkilerde güzel davranışlar öğütlediğini fark eder, sevmenin ve sevilmenin önemli bir ihtiyaç olduğunu örneklerle açıklar, ailenin önemini fark eder, anne ve babanın çocuklarının iyiliğini istediğine inanır, anne ve babaya iyi davranmayı dînîmizin örnek davranış olarak öğütlediğini fark eder, anne ve babaya iyi davranmanın önemini takdir eder, ailede anne, baba ve kardeşlere güven duymanın ve saygı göstermenin önemini fark eder, ailede herkesin birbirini anlaması gerektiğinin önemini fark eder²⁵² ifadeleri bu özelliğe paralel olarak açıklanmıştır. Birey, bu dönemde bilişsel olarak somut işlemler dönemini ve ahlâkî olarak da geleneksel dönem özelliklerini yaşamaktadır.²⁵³

250 Yavuzer, a.g.e. ss. 117-119.

251 Erdem, Hüsamettin, "Ailede Ahlâk Eğitimin Önemi", Mehir Aile Dergisi, 2001, sy. 1, s. 5.

252 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 919-920.

253 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 88, Gander-Gardiner, a.g.e. s. 340.

Bu bağlamda, programın özel amaçları içinde, ilk olarak günlük konuşmalarda dînî kelime ve cümleleri fark eder ifadesinin kullanılması ve daha sonra buradan yola çıkarak, günlük konuşmalarda yer alması sebebiyle dînî insan hayatındaki yerinin açıklanması, tedrice riayetin göstergesidir. Çünkü, bir şeyin varlığı ile onu ifade eden kelimelerin ilişkisi bu dönem çocukları için çok önemlidir. Bir örnek olayda; babacığım Allah var mı? sorusuna belli belirsiz yanıt alan çocuğun mutlaka olmalı çünkü adı var diyerek, varlık-isim ilişkisi kurması dikkat çekicidir.²⁵⁴ Çocukların gelişim özellikleri itibariyle, dördüncü sınıf özel amaçlarında yer alan; günlük konuşmalarda kullanılan dînî kelime ve cümleleri fark eder, günlük konuşmalarda kullanılan dînî kelime ve cümlelerin yardımıyla dînî insan hayatında bir yeri olduğunu bilir, evde veya çevrede bulunan dînî sembolleri tanır, din ile ahlâk arasındaki ilişkiye günlük hayattan örnekler verir, Peygamber'in güzel söz ve davranışlarından örnekler verir²⁵⁵ ifadeleri çocuğun, dînî varlığını kavraması için önemlidir. Bu çerçevede dînî var olduğunu dînî kavramlarla göstermek iyi bir başlangıç olarak değerlendirilebilir. Ayrıca çocuklar sınıflama yetenekleri sayesinde din-ahlâk, temizlik-sağlık ilişkisini kavrayıp, ortak özelliklerini tespit edebilirler. Bu, onların gelişim düzeyleri açısından başarabilecekleri bir etkinliktir.²⁵⁶ “Din ve Ahlâk Hakkında Neler Biliyorum” ünitesi ile yukarıdaki verilen amaçlar, konu başlıklarına dönüştürülmüştür. Bu konuların, çocukların dînî gelişim niteliklerine uygun ve gelişim dönemleri itibariyle başarabilecekleri konular olduğu görülmüştür. Bkz. ek-1

Çocuğa dînî bilgilerin verilmesinde ilk yöntem, bu bilgilerin fazla ayrıntıya girilmeden öğretilmesi ve tekrar edilmesidir. Dînî temel inanç ve tutumlarını dile getiren ifadelerin çocuğa öğretilmesi, çocuğun bunları gelişim kabiliyeti ölçüsünde kabul etmesini sağlamaktadır.²⁵⁷ Ayrıca hayal gücü gelişmiş olan birey için hikaye yöntemi önemli bir yöntemdir.²⁵⁸ Hz. Muhammed'in hayatı hakkında verilen bilgiler ayrıntıya girmeden öğretmeye bir örnek olarak zikredilebilir.

Hz. Muhammed'in doğduğu çevrenin bazı dînî ve sosyal özelliklerini sayar, Hz. Muhammed'in doğumu ile ilgili önemli olayları açıklar, Hz. Muhammed'in aile büyüklerinden bazılarını tanır, Hz. Muhammed'in de diğer insanlar gibi bir yaşamı olduğunu fark eder, Hz. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli

254 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, s. 75.

255 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 919-920.

256 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 349.

257 Hökelekli, a.g.e. s. 260.

258 Bilgin-Selçuk, a.g.e. ss. 81-82.

davranışlarından örnekler verir ifadeleri dördüncü sınıf özel amaçlarda yer almıştır.²⁵⁹ Ayrıca bu hedefler, “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” ünitesi ile konu başlıklarına dönüştürülerek, Hz. Peygamber’in hayatı hakkında kısa ve öz bilgiler verilmeye çalışılmıştır.(bkz. Ek-1)

Hedeflerde belirtilen “inanır” ifadesi, öğüt ile öğretime işaret etmektedir. Çocuğun, ailenin kendisi için önemli olduğunu kavraması öğütle alakalıdır. Ailenin kendisinin iyiliğini istediğine inanması ise ailenin kendisine karşı davranışlarıyla iyilik kavramının ilişkilendirilmesiyle alakalıdır. Dînî, öğretim ve eğitime bu şekilde başlanması Hökelekli’nin ifadesiyle olumlu bir yaklaşımdır. Lokman (a.s.)’nın çocuğuna karşı takındığı tavır da buna örnek olarak verilebilir. O’nun çocuğuna yapıcı bir öğüt verme yöntemini kullanması da bu şekilde çocuğun eğitilebileceğini göstermektedir.²⁶⁰ Ailem ve din ünitesi ile bu hedefler konu içeriğine dönüştürülmüştür. Bkz. Ek-1.

Dördüncü sınıftaki çocuğun başarması gereken özel hedefler olarak verilen yukarıdaki maddeler, yapı itibariyle ezberlenerek ve basit zihinsel işlemlerle başarılabilecek hedefler olarak göze çarpmaktadır. Bu maddelerin çocukların zihinsel kapasiteleri açısından uygun, başarılı bir yapıya sahip oldukları gözlemlenmiştir. Çünkü bu sınıf düzeyindeki çocukların zihinleri henüz soyut düşünce yeteneğini kazanmadığı için olaylar somut yönleriyle anlatılmalıdır. Onların kendi hayat tecrübelerinden yararlanılması suretiyle çevredeki dînî sembollerini tanır gibi hayatla ilişkilendirilerek yapılan öğretiler onların gelişim düzeylerine uygun bir yaklaşım sergilendiğini gösterir.²⁶¹

Hedef olarak yazılan maddelerdeki; fark eder, kavrar, sayar, örnekler verir, ezbere okur, anlamını söyler, bilir, tanır gibi ifadeler öğretilmek istenen konularda çocukların anlayabileceği bir içeriğin olduğunu göstermektedir. Bu ifadelerin anlaşılması, dil gelişimiyle ve kavram zenginliğiyle alakalıdır, sekiz yaş dolaylarında çocuk yaklaşık olarak 3000 kelimelik bir hazneye sahiptir.²⁶² Çocuk, dil gelişmesine paralel olarak yetişkinlerin kullandığı dînî kavramları anlamaya ve özümsemeye başlar. Ancak, öğrenilen bu kavramlar ve çocuğun taklide dayalı dînî davranışları, çocuk için bir din olarak kabul edilemez. Bunlar, yetişkin bireyin anladığı manada bir inanış ve özümseme değildir. Ancak bu, çocuğun inanç hayatı için bir başlangıç olur ve çocuk dînî şuuru bu kavramların

259 MEBTD., Sayı: 2517, s. 920.

260 Gülçür, a.g.e. s. 44.

261 Hökelekli, a.g.e. s. 261.

262 Yavuzer, a.g.e. s. 114.

özümsemesi sayesinde kazanarak daha sonraki dönemlerde bilinçli bir inanç yapısına kavuşur.²⁶³

Daha önce kelimelerin bir anlamını öğrenen çocuk, gittikçe farklı anlamlarını da öğrenerek dili ustaca kullanmayı başarır. Örneğin portakal kelimesi, önce bir meyve adı iken daha sonra, bu anlamının yanında bir de renk olarak kabul edilmeye başlar. Çocuk artık sadece nesnelerin adını değil özelliklerini de öğrenmeye başlamıştır. Ancak yargıları hala somut olmakla beraber, bu dönem çocuklarının hayal güçlerinin gelişmiş olması²⁶⁴ ve dil gelişim özellikleri, bu kavramları algılama açısından bir sıkıntının olmadığını göstermektedir.²⁶⁵

Temizlik konusu, dördüncü sınıf konuları içinde ibadet konusuna başlangıç olarak ele alınmıştır. Çünkü temizlik iki yönlü bir kavram olup bir yönüyle maddi temizliği kapsarken diğer bir yönüyle de manevi temizliği, yani güzel ahlâkı kapsamaktadır. Güzel ahlâk ise ibadetin bir sonucu olarak ele alınabilir. Ayrıca maddi yönüyle değerlendirildiğinde ise temizlik, ibadet'e hazırlık, ibadetin bir şartıdır. Bu bakımdan temizliğin ibadet konusu içinde programa konulması iyi bir başlangıçtır. Konunun programda ele alınış biçimine bakıldığında, fazla detaya girmeden ve çocuğu sıkmadan ele alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yönüyle çocukların ibadet kavramı ve faaliyetine yaklaşımları olumlu bir hale getirilmeye çalışılmıştır.²⁶⁶

İbadet öğretiminde alıştırmaların uzun tutulmaması, çocuğun sıkılmaması için gereklidir. Çünkü çocuğun sıkılması durumunda ibadet ile elde edilmek istenen sonuçlara ulaşamaz. Bu sebeple, gerek program içinde, gerekse bir sınıf düzeyinde ibadet konusunun dağılımı çok önemlidir.²⁶⁷ Dördüncü sınıf özel amaçları arasında yer alan; sağlıklı olmak için temizliğin önemini fark eder, bedenini ve elbisesini temiz tutmanın önemini fark eder, çevresini temiz tutmanın gereğini kavrar, dînîmizin temizliğe verdiği önemi kavrar²⁶⁸ ifadeleri, temizlik konusunun hedeflerini ortaya koymaktadır. (Ayrıca bkz. Temizlik ünitesi ek-1.)

Çocuğun, dînî olumlu bir yönlendirici olarak kabul etmesi, dînî güzel davranışları tavsiye ettiğini kavramasıyla olur. Bu, yukarıda verilen; Allah olmalı çünkü bir adı var önermesinde olduğu gibi, güzel davranışlar tavsiye ediyor o halde din iyidir

263 Hökelekli, a.g.e. s. 255.

264 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 346, Başaran, a.g.e. s. 92.

265 Yavuzer, a.g.e. ss. 92, 114, Hökelekli, a.g.e. s. 256.

266 Altaş, a.g.e. s. 51.

267 Altaş, a.g.e. s. 52.

268 MEBTD., Sayı: 2517, s. 919.

anlayışının oluşmasını sağlar. Bir başka ifade ile Allah iyidir, çünkü insanların iyiliğini istiyor ve onlara güneş, hava, su, yiyecek, aile gibi nimetleri veriyor anlayışı çocuğun din ve ahlâk öğretimine başlanması aşamasında önemlidir.²⁶⁹

Çalışan ve Allah'a güvenen insanın başarabileceğine inanır, sevmenin ve sevilmenin önemli bir ihtiyaç olduğunu örneklerle açıklar, kendisini ve yaratılmışları sevmenin Tanrı'yı da sevmek olduğu düşüncesini örneklendirir, Allah'ın çocukları çok sevdiğine inanır, yaşatmanın ve var etmenin bir sevgi işi olduğuna inanır²⁷⁰ hedefleri çocuk tarafında çabuk kabul görür. Çünkü, çocuk bu dönemde dînî olarak kendisine tavsiye edilen davranışları yapmaya istekli, kabul etmeye hazır bir vaziyettedir. Bu sebeple çocukların yaşadığı bu çağ, değerler öğretim ve eğitimi açısından altın çağ olarak da nitelenebilir. Bu dönemde çocuklar, verilen bazı bilgileri mantığıyla yorumlayacak, soyut zihinsel güce kavuşmamış olsa dahi, verilen öğretim onun zihninde yer edecek ve daha sonraki ergenlik döneminde yaşacağı bocalamayı daha kolay atlatmasını sağlayacaktır.²⁷¹

Duaların ve anlamlarının öğrenilmesi, insanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olur ve dînî insanın aklını kullanmasını istediğine somut örnekler verir²⁷² ifadeleri çocuğun bu dönem zihinsel gelişimine uygun olarak konularda yer almıştır. (Ayrıca bkz. Yaratanı ve yarattıklarını sevelim ve Ben ve din ünitesi ek-1.)

Bu dönemde çocuk, benmerkezcilikten kurtulmaya başlaması ve sosyal gelişimde yol almasıyla²⁷³ sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasının bir ihtiyaç ve erdem olduğunu anlayabilir. Ayrıca, sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında dînî ve millî bayramların önemli bir görev üstlendiğini kavrayabilir.²⁷⁴ Çünkü bu etkinlikler onun gelişim yapısına uygundur ve yapmaya istekli olduğu işlerdir. Sonuç olarak dördüncü sınıf düzeyinde hedeflenen öğretim çocukların gelişimleri ve kavrama kapasiteleri ile uyumludur diyebiliriz. (Sevinç ve üzüntülerimizi paylaşalım ünitesi bkz. Ek-1)

269 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 349.

270 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 919-920.

271 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 93.

272 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 919-920.

273 Yavuzer, a.g.e. s.118.

274 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 919-920.

2- Beşinci Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dînî Gelişim

Niteliklerine Uygunluğu

Beşinci sınıftaki çocuk yaklaşık olarak on-on bir yaşındadır. Bu yaş, artık somut işlemler döneminin sonudur. Bu dönemde çocuk yalnız bedensel görünümüyle değil zihinsel yapısıyla da farklılıklar gösterir. Bu sebeple, çocuğun düşünce yapısında bir önceki yaşa göre farklılıklar gözlemlenir. Son çocukluk döneminin sonları yaşandığı için, çocukta problemleri kişisel beceri ve girişimleriyle çözme isteği görülmekte ve 9-11 yaşları arasında çocuğun gelişiminde görülen ince geçişler sebebiyle hızlı bir değişim ve gelişim ortaya çıkmaktadır.²⁷⁵ Bu davranış özellikleri onun, yetişkin birey davranışlarıyla eşdeğer özelliklere sahip olmaya başladığını gösterir.²⁷⁶

Birey, somut işlemler döneminde kazanmış olduğu kavramlar arası bağlantı kurabilme ve sebep sonuç ilişkisi sayesinde evrendeki düzenin kendi başına var olamayacağını anlar. 6-7 yaşlarında antropomorfist özellikler taşıyan Allah inancının, daha ruhani bir yapı kazanmasıyla birlikte evrenin muhtaç olduğu var edicinin, (yetişkinlerin algıladığı özelliklere sahip bir yaratıcı olarak) Allah olduğunu kavrayabilir.²⁷⁷

Beşinci sınıf çocuğunun on-on bir yaşlarında olduğunu kabul ettiğimizde Allah'ın, sürekli yanında olduğunu kavraması, bu yaşlar itibarıyla ulaşılabilir bir hedeftir. Çünkü çocuk, Allah'ın her yerde olması, yani mekândan münezzehe olması fikrini yedi yaşından önce anlayamazken daha sonraki yaşlarda yavaş yavaş anlamaya başlamaktadır.²⁷⁸ Evrenin bir yaratıcısı olduğunun farkında olur ve Allah'ın insana yakın olduğuna inanır²⁷⁹ diye ifade edilen hedefler, yaratıcının tanıtılması yönünde bir adımdır. (Ayrıca bkz. Allah'a inanıyorum ünitesi ek-1.)

“İbadet; hizmet etmek, kulluk etmek anlamında bir çeşit faaliyettir. Hizmet etmek, gelişmiş güzel değil, geçerli bir amaca yönelik olarak, bilinçli biçimde yapıldığı zaman değerlidir.”²⁸⁰ Ayrıca, ibadet kavramının içerdiği tüm anlamların kavranması ibadet bilinci açısından önemlidir. Bu maksatla özel amaçlarda, ibadet kavramının tüm anlamlarını içeren bir yaklaşım sergilendiğini görmekteyiz. Bu yaklaşım, ibadet kavramının ruhuyla da uyum içindedir. Ayrıca ibadet, öğretim ve eğitiminin de zamana yayılması, programda dikkat edilen bir başka noktadır. Çünkü, dördüncü sınıfta temizlik

275 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, s. 71.

276 Yavuzer, a.g.e. ss. 114-115.

277 Hökelekli, a.g.e. ss. 263, 265.

278 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, ss. 72.

279 MEB., T D., Sayı: 2517, ss. 933-934.

280 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 94.

ünitesiyle başlayan ibadet konusu, beşinci sınıfta daha somutlaşmaktadır. İbadet kavramının içerdiği geniş anlamların öğretilmesiyle dua ve oruç konuları ele alınmaktadır. (Ayrıca bkz. İbadet konusunda bilgilenelim ünitesi Ek-1.)

Dua, çocuğun yaratıcısıyla sağlıklı bir iletişim ve bağ kurabilmesi açısından büyük önem arz eder. Çünkü, duanın diğer bazı ibadetler gibi belli ritüelleri yoktur ve dua için zaman konusunda belli bir sınırlama getirilmemiştir. Dua, çocuğun o anki isteklerini iletebileceği ve bu sayede yaratıcıya duyduğu saygının ve bağlılığın pekişebileceği ruhsal bir iletişimdir. Çocuğun lisanı oranınca dileklerini aracısız iletebilmesi, çocukta güven duygusunun oluşması açısından da önemli bir etkinliktir. Dua faaliyeti, çocuğun bil fiil katılması sebebiyle çocuğun duygu ve heyecan gelişimine uygun bir davranıştır.²⁸¹ Bu dönem çocuklarının gelişim özellikleri itibariyle duaları maddi unsurlar içermekte ve yaratıcıdan istekleri yiyecek, oyuncak gibi şeyler olmaktadır. Sekiz yaşındaki bir çocuğun duasında tatile gitmek istediğini ve bunun için babasının izin almasını istemesi dikkat çekicidir.²⁸² Bu iletişimin kurulabilmesi öğretim ve eğitim ortamında sağlam bir yaratıcı inancının atılmasıyla alakalıdır. (Ayrıca bkz. Dua ediyorum ünitesi Ek-1.)

Duanın, kendi kelimeleriyle kendi iç dünyasını yüce Tanrı'ya açmanın bir yolu olduğunu kavrar, Yüce Tanrı'nın duaları işittiğine ve duaları kabul ettiğine inanır, dua etmenin her zaman ve her yerde mümkün olduğunu algılar, programda yer alan duaları ezberden okur, dua etmenin yüce Tanrı'ya, insanlara ve bütün varlıklara karşı sevgi ve yakınlık kazandırdığını kavrar, güzel eylemlerimizin hepsinin ibadet olduğunun farkına varır ve bunlara günlük hayattan örnekler verir, ibadetlerle ilgili kavramları tanımlar, dürüst çalışmanın ve üretmenin ibadet olduğuna inanır, ibadetlerin davranışlarımızı güzelleştirmesi gerektiğinin farkına varır²⁸³ hedefleri, ibadet kavramı ve onunla ilişkili mekanların kullanımını öğretmeye yönelik olarak beşinci sınıf düzeyinde ele alınmıştır.

Beşinci sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde ibadet kavramı işlenirken ele alınan konulardan biri de oruç konusudur. Oruç denilince akla Ramazan ayı gelmektedir. Ramazan ayı ile ilgili olarak Kur'an'ın bu ayda indirildiğinin belirtilmesi, bu aya, çocuğun zihninde özel bir konum kazandıracak ve çocuğun oruç ibadetinin önemini kavramasına yardımcı olacaktır. Dînîmizin temel ibadetleri arasında sayılan oruç ibadetinin bireysel ve toplumsal olarak gerekliliği ve faydası üzerinde durulması, oruç ibadetinin yerine getirilmesi hususunda bireylerin daha istekli olmasını sağlayacaktır. Müslümanların, yılın

281 Gülçür, a.g.e. s. 53.

282 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, ss. 69-70.

283 MEB., T D., Sayı: 2517, ss. 933-934.

aynı zamanında aynı fiili yaparak ortak bir duyguda birleşmeleri²⁸⁴ ortak bir din duygusunun oluşmasına katkıda bulunmasının yanında, çocukta aidiyet duygularının oluşmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca bu dönem çocuklarının toplum olarak birlikte yapılan ibadetlere katılmaya istekli ve bu ibadetlerin gereklerini yerine getirmeye her yönüyle hazır olması, ibadet öğretim ve eğitimi açısından önemlidir. ²⁸⁵ İbadet'in faydalarını öğretmek, Allah'ın emir ve yasaklarındaki hikmetlerin kavratılması için gereklidir. Çocuk, bu sayede emir ve yasakların sebeplerini araştırarak, sağlam bir inanç yapısına daha kolay ulaşabilecektir. ²⁸⁶ Özel hedefler içinde yer alan; Ramazan ayının önemini kavrar, Kur'an-ı Kerim'in Ramazan ayında indirildiğini belirtir, Ramazan ayı ve oruç ibadeti ile ilgili temel kavramları tanımlar, orucu bozan durumları sayar, oruç ibadetinin kişiye ve topluma kazandırdıklarını kavrar²⁸⁷ hedefleri ve içeriğinin, bu amacı yerine getirmeye uygun olduğu görülmüştür. (Ayrıca bkz. Ramazan ayı ve oruç ünitesi ek-1.)

Çocuğun sosyal ve ahlâkî açıdan kendinî topluma kabul ettirmeye çalışan ve iyi çocuk eğilimine sahip olması ibadet konularının bu dönemde toplumsal etkiyle daha kolay öğretilbileceğini göstermektedir.²⁸⁸

Hedeflerde yer alan camiye tanıtmaya yönelik maddeler, caminin bu konudaki önemine işaret etmektedir; “caminin bölümlerini ve görevlilerini tanır, caminin insanları bir araya getirici, birlik beraberliği ve sosyal barışı sağlayıcı işlevlerinin farkında olur, camiye temiz tutmanın topluma saygı demek olduğunu fark eder.”²⁸⁹ Bu maddeler ve gelişim özellikleri dikkate alındığı zaman, ibadet konusunun gerek dördüncü gerekse beşinci sınıfta daha geniş olarak ele alınmasının, çocuğun gelişim dönemi özellikleri ve ilgileri itibarıyla gerekli olduğu kanaatindeyiz. (Ayrıca bkz. İbadet konusunda bilgilenebilir ve toplumsal görevlerimiz ve din üniteleri ek-1.)

Birey, okula başladığında kendinî aileden farklı bir sosyal ortamın içinde bulur. Bu ortamda kendisine destek olacak, yanlışlarını anında düzeltecek bir anne veya babanın olmaması çocuğun gerek arkadaşları ve öğretmenleri gerekse muhatap olmak durumunda olduğu diğer insanlarla olan ilişkilerinde belli yöntemler geliştirmesini gerekli kılar. Bu yöntemleri geliştirmesinde dînî kuralları yardımcı bir unsur olarak kullanılmalıdır. Çünkü

284 Altaş, a.g.e. s. 52.

285 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 93.

286 Güler, Serdar, *Soru ve Cevaplarla Oruç*, Rehber Yay., İstanbul 2005. s. 31.

287 MEB, T D., Sayı: 2517, ss. 933-934.

288 Altaş, a.g.e. ss. 55-56.

289 MEB., T D., Sayı: 2517, ss. 933-934.

bireyin toplum içinde kendine bir yer edinebilmesi bu ilişkilerindeki başarısıyla doğru orantılıdır. Birey sosyal ilişkilerinde başarılı olduğunda başarı duygusunu kazanırken aksi durumda ise aşağılık duygusuna kapılacaktır.²⁹⁰ Çocuğun topluma faydalı bir kişilik oluşturması, hem kendi için önemlidir hem de içinde bulunduğu toplumun sağlıklı olabilmesi için gereklidir. Bu sebeple çocuğun toplum içinde sadece kendinin olmadığını²⁹¹ ve etrafındakilerle sağlıklı ilişki geliştirmede onlara yardımcı olmanın önemini ve dînimizin bu konudaki yaklaşımını kavraması önemlidir. Bu gelişim özelliklerini dikkate alarak; arkadaşları ile ilişkilerinde saygılı, dürüst ve paylaşımcı olmanın dînin istediği davranışlar olduğunun farkında olur, başkaları ile birlikte kullandığı ortamları temiz tutmanın dînin gereği olduğunun farkında olur, toplumsal hayatta başkalarına karşı saygılı davranışlar geliştirmesi gerektiğine inanır, davranışlarıyla küçüklerine örnek olabileceğinin bilincinde olur, gerektiğinde özür dilemenin bir erdem olduğunun bilincinde olur ve yapar, hatasından dönme konusunda kendisini eğitmesi gerektiğinin farkında olur, trafik kurallarına uymayı dînimizin öğütleriyle ilişkilendirir, yoksullara ve güçsüzlere yardım alışkanlığı geliştirir, engelliler ile güzel iletişim kurmanın yollarını arar²⁹² hedefleri bireyin sosyal ortama uyum sağlaması ve sağlıklı bir sosyalleşmeyi başarması için uygun hedef ve içeriktir diyebiliriz. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Toplumsal görevlerimiz ve din ünitesi ek-1.)

On-On bir yaşlarındaki çocuklar, genel olarak dîni konulara karşı meraklıdır ve bu merakın Peygamber kavramı üzerine de yoğunlaştığı görülür. Çocukların, peygamberle ilgili olarak merak ettikleri şey, 10 yaşında Hz. Peygamber'in rüyada görülüp görülemeyeceği iken, 11 yaşına geldiklerinde daha soyut bir yaklaşım ile Hz. Peygamber'in son peygamber olduğunu nereden anlayabiliriz sorusudur. Bu soru onların, Hz. Peygamber'in şahsı ile ilgili görme problemini aşmış ve artık, daha önemli olarak gördükleri peygamberlik yönünü sorgulamaya başladıklarını gösterir.²⁹³

Çocuğun, gelişim özelliği ve ilgisine yönelik olarak, dördüncü sınıfta Hz. Peygamber'in hayatı hakkında bilgi verilmektedir. Beşinci sınıfta ise değişen ilgiye yönelik olarak görevini ele alan bir içeriğin oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin; "Yüce Allah'ın mesajlarını insanlara peygamberler aracılığı ile gönderdiğini açıklar, peygamberlerin mesajlarının aynı amaca yönelik olduğunu fark eder, peygamberlerin

290 Cüceloğlu, a.g.e. s. 358.

291 Cüceloğlu, a.g.e. ss. 351-352.

292 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 933-934.

293 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, ss. 74-75.

insanlardan seçilmesinin nedenlerini açıklar, peygamberlerin niteliklerini sayar gibi. Ayrıca, Hz. Muhammed'in aile hayatı hakkında bilgi verilmiş ve aile hayatı ile ilgili örnek alınabilecek davranış örüntüleri ortaya konulmaya çalışılmıştır; Hz. Muhammed'in ev halkını tanır, Hz. Muhammed'in aile içerisinde sevgi, hoşgörü ve dayanışmaya verdiği önemi örneklerle açıklar, Hz. Muhammed'in akraba ziyaretine verdiği önemini açıklar, Hz. Muhammed'in aile içerisinde israftan kaçınma konusundaki duyarlılığının farkında olur gibi.²⁹⁴ (Ayrıca bkz. Peygamberleri tanıyalım ve Hz. Muhammed ve aile hayatı ünitesi, ek-1.)

Beşinci sınıf özel amaçları içinde belirtilen kavramların ve duaların ezberlenerek öğrenilmesi, dördüncü sınıf özel hedeflerinin yorumlanması esnasında da değinildiği gibi çocukların gelişim dönemleri açısından bir problem teşkil etmemektedir. Çünkü artık bireyler sadece varlıkların isimlerini değil özelliklerini kavrayacak ve birkaç kavramı bir araya getirecek zihinsel yeterliliğe ulaşmışlardır.²⁹⁵

Sonuç olarak beşinci sınıf özel amaçları ve kullanılan içeriğe bakıldığında çocukların gelişim dönemleri itibariyle algılayamayacakları, seviyelerine uygun olmayan bir konunun olmadığı ve dînî gelişim nitelikleri açısından çocukların seviyelerine hitabeden konuların yer aldığı görülmüştür.

3- Altıncı Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dînî Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

Altıncı sınıfa giden çocuk yaklaşık olarak 11-12 yaşlarındadır. Bu yaşlar, bireyin somut işlemler dönemini başarıp formel operasyonlar dönemine girdiği yaştır. Bu dönem, bireyin yetişkinler dünyasıyla tam bir ilişki içine girmeye hazır olduğu dönemdir.²⁹⁶ Çocuklar, 11 yaşından sonra soyut düşünce yeteneğini yavaş yavaş kazanmaya başlarlar. Bu sayede soyut kavramlar hakkında da yargı ve yorumda bulunmayı başarırlar. Kendi düşünceleri üzerinde düşünmeleri ve akıl yürütmeleri ise eleştirel bir zihin yapısına kavuştuklarını gösterir.²⁹⁷ Bu zihinsel gelişmeye paralel olarak soyut ve her yerde olduğu kabul edilen bir Allah inancının geliştiği görülür. Ayrıca 11-12 yaşlarına doğru çocukların, ahlâk kurallarının gerçek anlamını kavramaya başladığı bilinmektedir.²⁹⁸

294 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 933-934.

295 Gander-Gardiner, ss. 340, 347, Yavuzer, a.g.e. s. 92.

296 Cüceloğlu, a.g.e. s. 352.

297 Başaran, a.g.e. s. 92.

298 Gülçür, a.g.e. ss. 35, 43.

Bu dönemde, çocukta kendine uygun bir sosyal çevreyi oluşturma çabası ön plana çıkar. Bu sebeple, çocuk üzerinde yaşıt etkisi artmış ve bir gruba ait olma isteği ortaya çıkmıştır. Çocuğun arkadaş sayısı azalırken, daha işlevsel arkadaş grupları oluşturur. Bilinçli, ortak ilgi ve duyguların paylaşılması, grupların ve arkadaşlıkların temelini oluşturur. Ayrıca çocuğun, duygusal olarak daha önceki dönemlerdeki yapısından farklı bir yapıya bürünmeye başladığı ve bağımsızlık duygusu ile birlikte beğenilme arzusunun ön plana çıktığı görülür.²⁹⁹

12 yaşından itibaren çocukta gelişen sorgulama yeteneği sayesinde neden herkesin aynı inancı paylaşmadığı, neden bazılarının sakat bazılarının sağlıklı olduğu, neden herkesin aynı refah düzeyinde olmadığı sorgulanmakta ve bunlar merak, acıma ve isyan konusu olmaktadır.³⁰⁰ Bu gelişim özellikleri doğrultusunda, özel hedefler arasında zikredilen namazla ilgili maddelere baktığımızda buradaki hedeflerin algılanması noktasında bir problem yoktur. Ancak, bunların uygulanması ve alışkanlık haline dönüştürülmesinde, çocuktaki bu eleştirel düşünce yapısı sebebiyle problem olabilir. Özellikle namaz konusunun daha önceki sınıflarda öğretilmesi ve altıncı sınıfta da, çocuğu ibadetin sebepleri üzerinde düşündürecek ve yapısına uygun bir içeriğin sunulması daha faydalı olacaktır. “Namaz ibadetinin insana kazandırabileceği davranışlara örnekler verir” maddesinin daha işlevsel olması, söylediğimiz içeriğin oluşmasına katkıda bulunabilir. Diğer amaçlar; “namaz ibadetini tanımlar, namazdan önce yerine getirilmesi gereken ön şartları sayar, ezan ve kametin ne olduğunu ve işlevlerini belirtir, namazın nasıl kılınacağını açıklar, yolculukta namazı nasıl kılacağını açıklar, toplu hâlde (cemaatle) namazın nasıl kılınacağını açıklanması”³⁰¹ olarak dile getirilmiştir. (Ayrıca bkz. Namaz bir ibadettir ünitesi, ek-1.)

Altıncı sınıfta ibadet başlığı altında ele alınan bir başka konu da zekat konusudur. Bu hususta çocuğun eleştiri konusu yaptığı neden bütün insanlar aynı refah düzeyinde değil³⁰² düşüncesine İslam dîninin getirmiş olduğu bir sosyal denge projesi olarak ele alınabilecek olan zekat ibadeti, hem çocuğun bu düşüncesine tercüman olacak hem de çocuk, dînî hakkında olumlu bir tutum geliştirebilecektir. “Zekât ibadetini tanımlar, zekâtın sosyal dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlayan malî bir ibadet olduğunu fark eder, kimlerin zekât vereceğini sayar, zekâtın kimlere verileceğini sayar, insanlar arası malî

299 Başaran, a.g.e. ss. 136-138.

300 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, s. 81.

301 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

302 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, s. 81.

yardımlaşmalarda uyulması gereken davranış kurallarını sayar, sosyal yardımlaşma ve dayanışma amacı taşıyan kurumları tanıır³⁰³ diye ifade edilen zekat ibadetinin amaçları çocuğun gelişimine uygundur. Bu sebeple, Paylaşalım ve yardımlaşalım: zekât ve sadaka ünitesi içeriği bu anlamda önemlidir. (Ayrıca bilgi için bkz. Paylaşalım ve Yardımlaşalım Ünitesi Ek-1.)

Milli ve manevi değerlerin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin amaçlarıyla çelişmeden öğrencilerin çoğunluğu tarafından benimsenmektedir. Bu sebeple, milli ve manevi değerlerimizle ilgili olarak belirlenen hedeflerin çocukların zihinsel açıdan gelişimlerine uygun olduğu sürece kavranılmasıyla birlikte benimseneceği de görülmektedir. Çünkü, Türk örf ve adetleri bu dönem çocukları tarafından içtenlikle yerine getirilen görevler olarak göze çarpmaktadır.³⁰⁴ Vatan ve millet kavramlarının, örfümüz içindeki yerini düşündüğümüzde, bu konuda dile getirilen; vatan ve millet kavramlarını tanımlar, sevgi ile barış arasındaki ilişkiyi açıklar, Türk'üm derken, Türkiye'mizin insanlarının bütünlüğünün vurgulandığının farkında olur, milletimizin kendine has özelliklerini fark eder, Türk milletinin evlâdı olmaktan ve ona lâayık olmak için çalışmaktan zevk alır, başka ulusların insanlarına saygı duyarak onlarla dost geçinmenin yararlarına inanır, bayrağın bir milletin bağımsızlığının sembolü olduğunun bilincine varır, İstiklâl Marşı'mıza saygı duyar ve onun manevî değerlerimizden biri olduğuna inanır, gazilerimize saygı göstermenin ve şehitlerimizi rahmetle anmanın vatan ve milletimizi sevmenin bir göstergesi olduğunu belirtir, askerlik yapmanın önemini kavrar, "yurtta barış, dünyada barış" ilkesinin bütün insanlığın iyiliğine yönelik bir ilke olduğuna inanır amaçlarının, altıncı sınıf çocukları tarafından kavranabilir ve benimsenebilir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. (Ayrıca bilgi için bkz. Vatan ve milletimizi seviyoruz ünitesi ek-1.)

Bireyin soyut işlemler dönemine girmesiyle birlikte, kişilik gelişimi hız kazanır. Birey, bu dönemde din, ahlâk gibi konularda kendine ait değerler takımı edinir. Birey, değerleri edinme safhasında bazı davranış ve yargıları test ederek kendi benliğini denemekte ve yaşamış olduğu karmaşaların dengeye oturmasıyla yetişkin birey kimliği kazanmaktadır.³⁰⁵ Bireyin benliğini denemesi esnasında kullanabileceği bazı değer yargılarının ona sunulması bireye rehberlik eder. Amerikan psikologlarının düşüncelerine göre insan davranışlarının temelinde öğrenme yatmaktadır. Bir kişi eğer saldırgan ise

303 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

304 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 81.

305 Gander-Gardiner, s. 458.

bunun temelinde daha önce öğrenmiş olduğu davranış alışkanlıkları yatmaktadır.³⁰⁶ Bu sebeple bizim, değerleri kazandırma konusunda onlara yapacağımız rehberlik ve öğreteceğimiz bilgiler onların kişilik gelişimleri açısından önemlidir.

“Dînîmizin yasakladığı kötü davranışlardan bazılarını sayar, bazı kötü davranış ve alışkanlıkların nasıl başladığını örneklendirir, kötü alışkanlık ve davranışlardan kendîni korumada dînî ve ahlâk ilkelerinin kendisine nasıl yardım edebileceği ile ilgili örnekler vermesi ve kul hakkına saygı göstermenin bilincine varması”³⁰⁷ gibi amaçlar ve bu amaçlar doğrultusunda oluşturulacak içerik, bireyin kişiliğini oluşturmasına yardımcı olur. Çocuğun zihinsel ve dil gelişimi açısından, daha önce verilen gelişim özelliklerine dayanarak, uygun, başarılı bir yapıya sahip olduğu söylenilebilir.³⁰⁸ (Ayrıca bkz. Kötü davranışlardan kaçınalım ünitesi, ek-1.)

Ayrıca çocuğun, benlik gelişiminde kendisine örnek alabileceği ideal bir kişilik olarak sunulması gereken Hz. Peygamber’in erdemli davranışları ve hayat öyküsünün anlatılması gereklidir.³⁰⁹ Bu bağlamda, “Kur’an’ın Hz. Muhammed’i bir insan ve bir peygamber olarak nasıl tanımladığını ayetler ışığında açıklamayı başarmak öğrenci için önemlidir. Ancak, bireyin gelişim özellikleri itibarıyla, Hz. Muhammed’in fikirlerini sebep sonuç ilişkisiyle açıklanmak daha etkili olabilir.”³¹⁰ Altıncı sınıf özel amaçlarda yer alan, Hz. Muhammed’in peygamber olarak görevlendirilme sürecinde geçen olayları açıklar, Hicretin nedenlerini sıralar, Medine Döneminde Hz. Muhammed’in sosyal yaşama yönelik düzenlemelerini örneklerle açıklar, Veda Hutbesi’nin içeriğini özetler gibi³¹¹ bir amaçlar dizini ve öğretim içeriği ise bireyin kişiliğini oluşturması için gerekli bilgi altyapısını oluşturur. (Ayrıca bkz. Son peygamber Hz. Muhammed ünitesi ek-1.)

Bireyin erinlik dönemini yaşamasıyla birlikte aile gibi her türlü otoriteye karşı bir tavır alış, hatta bazen öfkeli bir karşı çıkış göze çarpar. Bu dönemde bireyin dikkate aldığı en önemli şey arkadaş grubu değerleridir ve birey artık bilinçli dostluklar kurmaya başlamıştır. Bireyin toplumsal değerleri eleştirdiği bir dönemde ona sunulabilecek en önemli şey toplumsal huzurun önemidir.³¹² Bu amaç doğrultusunda; dostluk ve kardeşliğin bireysel ve toplumsal huzur açısından önemini açıklar, İslâm dînînin barış

306 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

307 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

308 Yavuzer, a.g.e. s. 92, 267-268.

309 Başaran, a.g.e. s. 136.

310 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 458.

311 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

312 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, s. 81, Başaran, a.g.e. s. 108.

içinde, sevgi, dostça ve kardeşçe yaşamaya verdiği önemi örneklendirir, sevmeyi başarmanın ve seilmeyi hak etmenin bireysel ve toplumsal huzur açısından önemini açıklar³¹³ gibi amaçlar ve buna yönelik bir öğretim faaliyeti bireyin kardeşlik duygularının oluşmasına ve sağlıklı bir ilişkiler yumağı geliştirmesine yardımcı olacaktır. (Ayrıca bilgi için bkz. Dostluk ve kardeşlik ünitesi, ek-1.)

4- Yedinci Sınıf Özel Amaçları ve Konularının Çocukların Dînî Gelişim

Niteliklerine Uygunluğu

Yedinci sınıf öğrencisi yaklaşık olarak on üç yaşındadır. Bu yaştaki çocuk, soyut düşünce kabiliyetini kazanarak, yetişkinlerin anlayış biçimlerini kavramaya başlar ve artık soyut kavramları da anlamakta zorlanmaz. Bu dönem çocuğunun gelişim görevi, olgun bir yetişkinin bütün özelliklerini kazanmak, yani yetişkinlerin sahip olduğu değerleri oluşturmaktır. Bu sebeple, kişiliğini sınamakta ve zihinsel faaliyetlere daha fazla önem vermektedir. Birey, içinde bulunduğu çalkantılı yapıyı bu şekilde dengelemek istemektedir.³¹⁴ Bu bağlamda, konuların hedeflerini ortaya koyan özel amaçların, kavramsal boyutta incelenmesi yerine bu dönem çocuğunun şüphelerine ne kadar çözüm üretir veya bu yapıda bir çocuğun ne kadar ilgisini çekebilir diye bakmak gerekir.

“Kur’an-ı Kerim’in indiriliş sürecini açıklar, Kur’an-ı Kerim’in iç düzenini açıklar, Kur’an-ı Kerim’in içeriğini ana hatlarıyla sayar, Kur’an-ı Kerim’in temel niteliklerini açıklar”³¹⁵ gibi, yedinci sınıfta Kur’an’ı Kerim’i tanıtmak için kullanılan maddelere baktığımız zaman çocukların gelişim özelliklerine uygun olmayan bir amacın olmadığı görülmüştür. (Ayrıca bkz. Kur’an’ı Kerim’i tanıyalım ünitesi, ek-1.)

Birey, ergenlik dönemi ile birlikte artık kendi kişiliğini sınar ve olgun bir kişilik yapısı kazanma yolunda mesafe alır. Kişiliğin oluşmasında daha önceki öğrenmeler etkilidir.³¹⁶ Bu sebeple, daha önceki sınıflarda bireye sunduğumuz ahlâkî bilgiler önem kazanmaktadır. Çünkü bunlar, kişiliğini oluşturma çabasında olan birey için bilgi altyapısı oluşturur ve bireyin davranışlarını yönlendiren değerleri oluşturmasına yardımcı olur. Bu hedefe ulaşmak için, yedinci sınıf özel amaçlar içinde yer alan; “İslâm dînînin güzel ahlâklı olmayı öğütlediğini bilir, görev bilincinin ve doğru sözlü olmanın dînîn isteği olduğuna inanır, karşılaştığı zorluklarla baş etmesi ve onları yenmesi gerektiğinin farkında olur,

313 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

314 Gander-Gardiner, ss. 458-466, Yavuzer, a.g.e. ss. 92, 114, Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 80-86.

315 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

316 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

doğru bilginin doğru davranışları doğurduğunun farkında olur, görgü kurallarına uymanın kişiliğine değer kattığının bilincinde olur, savurganlığın kaçınılması gereken bir davranış olduğunun farkında olur”³¹⁷ gibi maddeler çocuğun dînî gelişim niteliğine uygun bir yapıya sahiptir. (Din Güzel Ahlâktır Ünitesi, bkz. Ek-1)

Yedinci sınıfta, ibadet başlığı altında hac ve kurban konuları işlenmektedir. Bu konular ile ilgili olarak hedeflenen davranış örüntülerine baktığımızda, bu dönem çocuklarının gerek kavram zenginliği ve dil gelişimi³¹⁸ gerekse zihinsel kapasiteleri (soyut işlemler dönemi)³¹⁹ açısından başarılabilir bir yapıda olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde çocuklar için dînî duygusal boyutu önemini kaybeder ve yerini dînî zihinsel boyutu alır.³²⁰ Bu sebeple, zihinsel bir etkinlik olarak, hac veya kurban ibadetinin bireyin karakteri üzerindeki etkilerinin ön plana çıkarılmasının daha önemli olduğunu düşünüyörüz. Hayvan katliamı gibi üzerinde bir çok spekülasyon yapılan kurban ibadetinin ve o kadar parayı fakirlere harcasalar daha iyi olmaz mı diye üzerinde sürekli yorumlar yapılan hac ibadetinin kavramsal boyutu yerine zihinsel boyutu sebep sonuç ilişkisi içinde ele alınmalıdır. Bu bakış açısıyla, “hac ile ilgili kavramları tanımlar, hac ve umrenin nasıl yapıldığını açıklar, haccın insan davranışı üzerindeki etkisini örneklendirir, kurbanın tarihsel gelişimini açıklar, kurbanın sosyal yardımlaşma ve dayanışma açısından önemini açıklar”³²¹ gibi maddelerin çocukların dînî gelişimleri açısından eksik bir içeriğe sahip olduğu görölmektedir. Bunun sonucu olarak çocukların ilgisi ve dersin verimi azalmaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi için daha uygun bir içerik ve yaklaşımın gerekli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yapılan araştırmalarda çocukların yaşları öğretim kademeleri büyüdükçe dînî ilgi artarken Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersine olan ilginin azaldıđı³²² görölmüştür. (Ayrıca bilgi için bkz. Hac ve kurban ünitesi, ek-1.)

Bireyin, özellikle yedinci ve sekizinci sınıfta en çok merak ettiği ve şüpheye düştüğu konuların başında ahiret konusu gelmektedir. Ayrıca bu dönem çocuklarında ahiret ile ilgili bilgilerin bulanık olduğu görölmüştür. Bunun arka planında yer alan sebebin bir eğitim eksikliği olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Çünkü, ahiret konusu çocukların daha önceki yıllarda ilgi alanına girmektedir. Bu sebeple çocuğun ahiret inancıyla ilgili problemlerinin iyi tespit edilip, ilgi alanına girdiği dönemde uygun teknik ve öğretim

317 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

318 Yavuzer, a.g.e. s. 92.

319 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 458.

320 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, s. 82.

321 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

322 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, s. 84.

içeriğiyle sunulması zorunludur.³²³ Bu bilgiler ışığında, yedinci sınıf düzeyinde ahiret konusunun uygun bir konu olmadığı, programın konu dağılımı açısından öğretiminde geç kalınmış bir konu olduğu ve bu sebeple çocukların şüphelerine yeterince çözüm üretmediği dikkat çekmektedir. “İslâm dînine göre ahiret inancını tanımlar, Ahiret inancının kişiyi güzel işler yapmaya, kötü işlerden uzak kalmaya yönelttiğine inanır”³²⁴ gibi amaç ve bu amaçlar doğrultusunda oluşturulan içeriğin, çocuğun gelişim düzeyi itibarıyla anlayabileceği bir yapıda olduğu, ancak çocuğun gelişim ödevleri ve dönemsel şüphelerine çözüm üretme bakımından uygun olmadığı tespit edilmiştir. (Ayrıca, bilgi için bkz. Ahiret inancı ünitesi, ek-1.)

Çocuğun hayal gücü beş altı yaşlarında iyice güçlenmiştir. Hayal gücü gelişen çocukta içinde bulunduğu dünyayı anlama ve öğrenme merakı ortaya çıkmıştır. Çocukta ortaya çıkan bu merak kendî dînî alanda da göstermektedir. Etrafında görmüş olduğu dînî hayat onu etkiledikçe taklit olarak mevcut olan dînî yapı bilinçli bir hal almaya başlar. Çocuk etrafında gördüğü her şey hakkında sorular sorarak merakını belli eder. Çocuk dînî hikayelerle, cennet ve cehennem, günah ve sevap, melek, şeytan ve cin gibi konuları merak eder³²⁵ ve sorduğu sorularla bilgilenerken bu konularla ilgili olarak anlamlı bir bilgi dağarcığı oluşturmaya çalışır. On üç yaşına gelmiş bir çocuk ise cin, sihir, büyü, fal gibi konulara ilgi duyar.³²⁶ Bu ilgi, görünmeyen varlıkların olumsuz yönleri ile ilgilidir ve daha önceki dönemlerde bu konudaki sorularına doğru yanıtları bulamayan çocukların geliştirdiği düşünüş biçimleridir.

Sihir, büyü, fal, cennet, cehennem ve dolayısıyla ahiret gibi konulara ilgisi artan çocuğun 6-7 yaşlarında bu konulara ilgi duymaya başladığı anda doğru bilgilerle bilgilendirilmesi gerekirdi. Ancak bu dönemde çocuk için böyle bir öğretim öngörülmediği için, on üç yaşına gelmiş birey bu konularda daha önceden bilgilenelememekte, dolayısıyla yanlış yargı ve inanışlara yönelebilmektedir.

Çocuk, bu dönemde sosyal hayata karşı duyarlıdır ve ilahi adalet, neden herkesin aynı refah düzeyinde olmadığı gibi konuları sorguladığı görülür. Satanizm gibi olumsuz ve zararlı düşünce biçimleri ise bu düşünüşler sonucunda varılan kararlar neticesinde oluşabilmektedir.³²⁷ Ancak, daha önce belirtildiği gibi önceki dönemlerde verilecek sağlıklı bir öğretim ile bu zararlı düşünüşlerin önüne geçilebilir. Bu sebeple, çocuklar için;

323 Öcal, v d., a.g.e. s. 157.

324 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

325 Altaş, a.g.e. s. 50.

326 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 81.

melekleri özellikleri ve görevleri bakımından sınıflandırmak, Cinler ve şeytan hakkında Kur'an merkezli bilgi sahibi olmak, satanizmi ve zararlarını açıklamak³²⁸ gibi konuların daha önceki dönemlerde ele alınması daha faydalıdır. (Melekler ve diğer görünmeyen varlıklar ünitesi, ayrıca bilgi için bkz. Ek-1.)

Ergenlik öncesi çocuklar her türlü otoriteye karşı gelecekları için aileden gelecek her türlü öneriyeye de karşı çıkacaklardır.³²⁹ Bu sebeple aile ile ilgili bilgilerin daha önceki dönemlerdeki konularla³³⁰ paralel olarak verilmesi, çocuk-aile ilişkisinde oluşabilecek olumsuzlukların önlenmesi için önemli bir husustur. Bu sebeple, "ailenin toplumun temeli olduğunu kavrar, aile bireylerinin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını örneklendirir, aile içi ilişkilerin sağlıklı olmasında dinî öğütlerin katkısının farkına varır gibi amaç ve bu amaç doğrultusundaki içerik, bireyin ailesi ile ilişkilerinde olumlu tutum geliştirmesi için önemlidir. (Ayrıca bilgi için bkz. Ailemiz ünitesi, ek-1.)

Çocuk, 10-12 yaşından itibaren Müslümanlığın ne demek olduğunu, İslam'ın diğer dinlerden üstünlüğünü ve Allah'ın neden bütün insanları Müslüman yapmadığını sorgular.³³¹ Bu sebeple; dînî evrensel bir gerçeklik olmasını açıklar, dinlerin çeşitliliğinin nedenlerini açıklar, günümüzde yaşayan İslâm, Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm ve Budizm'in temel özelliklerini ve öğretilerini objektif olarak özetler, diğer dinlerden kültürümüze giren inanç ve uygulamaların farkında olur, başkalarının inançlarına saygı duyar"³³² gibi amaçları ifade eden bir içerik çocukların ilgilerine uygun bir yapıya sahiptir. (Ayrıca bkz. Dinleri tanıyalım ünitesi, ek-1.)

5- Sekizinci Sınıf Özel Amaçları ve Konularının ve Çocukların Dînî Gelişim Niteliklerine Uygunluğu

Birey, sekizinci sınıfa geldiğinde yaklaşık olarak on dört yaşındadır. Bireyde, yaş itibarıyla bedensel ve zihinsel gelişim, belirgin bir hal almış ve çocuktan çok yetişkin bir insan görüntüsü hakim olmaya başlamıştır. Bireyde ergenliğin başlaması ile birlikte fizyolojik değişiklikler ve bu değişikliklerin bireye etkileri sebebiyle ruhsal bir karmaşa ve kendîni kabul etme çabası görülmektedir. Dînî uyanış çağı olarak da kabul edilen bu dönemde itirazsız kabuller terkedilmiş, eleştirel bir anlayış oluşmaya başlamıştır. Bu

327 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 81.

328 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

329 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 81.

330 Ek-1, Dördüncü sınıf konuları ailem ve din ünitesi, ayrıntılı bilgi için bkz.

331 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 72.

332 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 948-949.

dönemde artık, dînînin özü kavranmaya başlamış, dolayısıyla taklidi yaklaşımın yerini tahkiki yaklaşım almıştır.³³³ Çocuğun, bu dönemde dine olan ilgisinin artması dersimiz açısından bir fırsat olmalıdır. Yanlış inanışların önüne geçebilmek için çocuğun bu özelliği değerlendirilmelidir. Ancak, bireyin bu ilgisi ile ters orantılı olarak dersimize olan ilginin azalması ise manidardır.³³⁴ Bu veriye dayanarak, konuların belirlenmesinde ergenin ilgilerinin tam olarak dikkate alınmadığını söylemek yanlış değildir. Üstelik çocukların, bu sınıf itibarıyla içselleştirilmiş ve iletişimsel bir inanç yapısına sahip oldukları halde, dînî ilgi ile dersimize olan ilginin ters orantılı olması dikkate alınması gereken bir durumdur.³³⁵

Bu dönemde çocuğun, ideal benlik olarak kendisine örnek olarak alabileceği bir kişilik olarak, erdemli tavır ve davranışlarıyla Hz. Peygamber'in örnek gösterilmesi isabetli bir yaklaşımdır. Hz. Peygamber ergenin ideal benliği olabilecek en güzel kişidir. Bireyin bu dönemde sevdiğini tam sevmesi sevmediklerine ise aşırı bir tavırla karşı çıkması ise Hz. Peygamber'i sevdirmenin bireyin takınacağı tavır için ne kadar önemli bir yardım olduğunu gösterir. Çünkü birey, aynı zamanda fikri bir gelişim ve idealizm kazanma çabası içerisinde.³³⁶ Sonuç olarak; "Hz. Muhammed'in örnek ahlâkını Kur'an ışığında öğretme"³³⁷ çabası, dersimizin amaçları, ergenin gelişim dönemi ve ilgileri itibarıyla uygundur. (Ayrıca içerik için bkz. Hz. Muhammed'in örnek ahlâkı ünitesi, ek-1.)

Ergenlik dönemiyle birlikte diğer alanlarda görülen değişim ve gelişimin kültürel alanda da olduğu görülür. Birey, kültürel anlamda da bir bağımsızlık arayışındadır ve kendi değerlerini kendisi oluşturma çabası içindedir. Bireyin bu dönemdeki davranışlarını oluşturan altyapıyı daha önceki dönemlerde elde ettiği bilgileri oluşturur. Bireylerin, daha önce taklide dayanan davranışları, ergenlik dönemiyle birlikte bilinçli bir yapı kazanır ve bu sayede davranışlarını denetleyebilecek kabiliyete ulaşırlar. Ayrıca, bu dönemde bireyler kendilerini törel davranışlara göre yönlendirme gayreti gösterir ve başkalarını da bu ölçülere göre değerlendirirler.³³⁸ Bireylerdeki bu değişiklikler, bireyin artık bir idealizm kazandığının göstergesidir. Ancak, bireyin davranışlarını yönlendiren fikirlerin önceki yıllarda alınan öğretimle şekillenmesi dikkat çeker. Yani, sekizinci sınıfa gelmeden önce milletimizin manevi değerleri ve kültür öğelerine dair verilen öğretim ve eğitimin meyvesi bu dönemde alınmaktadır. Daha önceden beşinci sınıftaki toplumsal görevlerimiz ve din,

333 Fersahoğlu, a.g.e. ss. 71-73.

334 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, s. 84.

335 Öcal, v d., a.g.e. s. 157.

336 Başaran, a.g.e. ss. 136, Gander-Gardiner, s. 458.

337 MEBT D., Sayı: 2517, ss. 969-970.

338 Başaran, a.g.e. ss. 153-154.

altıncı sınıftaki vatan ve milletimizi seviyoruz gibi ünitelerle ilişkilendirilerek yapılacak bir kültür öğretimi olumlu sonuç verebilir. Ancak, değerler örüntüsünün bilgi düzeyinde bile olsa kazandırılmasının önemi yukarıda verilen bilgilerle ortaya çıkmaktadır. Dînî, kültürümüz için önemini anlatılması, bireyin dine karşı olumlu tutum geliştirmesine ve dînî hayatı içindeki yerini kavramasına yönelik önemli bir etkinliktir. Bu sebeple; “bir kültürü tanımlayarak, kültürü oluşturan unsurları sıralar, dînî diğer kültür unsurları üzerindeki etkilerini örneklerle açıklar, kültürün doğru anlaşılmasında dînî doğru anlamının rolünü açıklar”³³⁹ gibi amaçlar ve kültürümüz ve din ünitesi içeriği, bu dönemdeki bireylerin ilgilerine uygundur diyebiliriz. (Ayrıca bilgi için bkz. Kültürümüz ve Din Ünitesi ek-1.)

Bireyde sağlam bir dînî altyapı oluşturarak bireyin dînî sorularına cevap bulabilmek, dersimizin bireysel açıdan genel amaçlarından birinci maddesi olarak ele alınmış ve bireylerin, temel dînî ve ahlâkî sorularına cevap verebilmelerini sağlamak olarak ifade edilmiştir. Bu sebeple dersimiz programı, genel yapısı itibarıyla bu amaca hizmet etmelidir. Ayrıca, sekizinci sınıfa gelen bireyin sağlam bir dînî altyapı olmadan dînî düşünüş tarzı ve dindeki anlayış farklılıkları hakkında bir yargıya ulaşabilmesi zordur. Bu bağlamda, bütün sınıflara baktığımızda genelde dînî kültürel yönünün ele alındığını görmekteyiz. Yani, bireye dînî bilgi altyapısı oluşturacak içerik sunulmamaktadır. Bu konuda inanç ve ibadetler ile ilgili konuların yetersiz olduğu, öğretmenler üzerinde yapılan bir çalışmada da ortaya konulmuştur.³⁴⁰

“Dinsel bağnazlığın zararlı olduğunu fark eder, Kur’an’ın aklımızı kullanmamızı istediğini örnekler vererek açıklar, dînî ve bilimin insanın anlam arayışındaki yerini yorumlar, İslâm’ın bilimsel bilgiyi teşvik ettiğini örnekler vererek açıklar, her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığını ve her şeyin bir sonu olduğunu farkında olur, insanın özgürlüğü oranında sorumlu olduğunu yorumlar”³⁴¹ gibi amaçlarla; din, akıl ve bilim ünitesinin, değerler öğretimi açısından gerekli olduğunu ancak bunun için yukarıda saydığımız şartların gerçekleşmesi gerektiğini düşünüyoruz. (İçerikle ilgili bilgi için bkz. Din-Akıl-Bilim Ünitesi ek-1.)

Allah fikrinin kaynağı, insanın fitratıdır. O, kendîni anladığından beri, Allah’ın kudretine teslim olma, O’ndan yardım bekleme ve her şeyin O’ndan geldiğini, O’nun yüce

339 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 969-970.

340 Çınar, a.g.e. s. 146.

341 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 969-970.

kudretinden kaynaklandığını bilme duygusuna sahiptir.³⁴² Bu sebeple iman, çocuk için doğal bir yetenek olarak tanımlanabilir. Çünkü iman, sentetik değil doğal bir yapıya sahiptir. İman duygusunun gelişimi çocuğun yaratılışında mevcuttur ve dil gelişimi ile paralel olarak gelişimini sürdürür.³⁴³

Çocuğun iman etmeye hazır yapısı ve kendisine sunulan her şeyi itirazsız bir kabulle benimsediği dönemlerde verilecek sağlıklı bir değerler öğretim ve eğitimi daha sonraki dönemde yaşanacak krizleri sağlıklı bir şekilde atlatabilmesi için önemli bir ihtiyaçtır.³⁴⁴ Bu sebeple, sekizinci sınıfa gelmiş bir öğrenciye iman kavramını dördüncü sınıftaki “yaratana ve yarattıklarını sevelim” ünitesiyle beşinci sınıftaki, “Allah’a inanıyorum” ünitesine paralel olarak sunmak, uygun bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda; iman kavramını tanımlar, iman ile eylem arasındaki ilişkiyi örneklerle açıklar, inanan insana yakışan belirgin davranışları örneklerle açıklar³⁴⁵ gibi amaçlar çocuğun dînî gelişim niteliğine uygundur.

10-12 yaşından sonra diğer dinlerin ve bu dinlere inananların varlığını kabul etmesi bireyin, diğer dinler hakkında da bir merak içine girmesini sağlar. Diğer insanların inanışlarının temellerini merak eden bireye bu merakını giderici bir öğretimin yapılması faydalıdır, ancak süre önemli bir engel olarak göze çarpmaktadır. Öğretmenler üzerinde yapılan bir araştırmada, dersin amaçlarına ulaşamamasının en önemli sebebi, ders saatinin yetersiz oluşudur diyenlerin oranı % 46’dır. Bu da, sürenin engel olmasına yönelik anlamlı bir veri olarak dikkat çekmektedir.³⁴⁶

Mezhepler konusu, daha önce ele alındığı gibi daha farklı ve mezheplerin insanlara yol gösterici özelliğine vurgu yapılarak, uygun öğretim metotlarıyla ele alınmalıdır. Konulardan, özellikle dindeki anlayış farklarına baktığımızda geniş bir içeriğe sahip olduğunu görmekteyiz. Süre, bu nedenle önem kazanmaktadır. Konuya, ihtiyaç duyduğu sürenin ayrılması durumunda amaçlara ulaşılabilceği görülmüştür. Bu sebeple; “din anlayışındaki farklılıkların birer zenginlik olduğunu fark eder, mezheplerin dînî anlaşılma biçimleri olduğunu kavrar, lâikliğin, din ve vicdan özgürlüğünün garantisi olduğunu kavrar, bütün dinlerdeki birbirine benzeyen temel ahlâkî kuralları örneklerle açıklar, insan öldürmenin, hırsızlığın ve yalancı şahitliğin bütün dinlerde yasak olduğunu

342 Zahit, Hüseyin, *Anneciğim Bana Allah'ı Anlatır mısın*, Rehber Yay., İzmir 2006. s. 23.

343 Hökelekli, a.g.e. ss. 252-255.

344 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

345 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 969-970.

346 Çınar, a.g.e. s. 77.

açıklar³⁴⁷ gibi amaçlar ve bu amaçlar doğrultusunda ortaya oluşturulan dindeki anlayış farklılıkları ünitesi, değerler eğitimi açısından önemlidir. (Ayrıca içerik için bkz. ek-1.)

E. İLKÖĞRETİM DKAB. PROGRAMI İÇERİĞİNİN AMAÇLARA UYGUNLUĞU VE AMAÇLARA ULAŞMA DÜZEYİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Öğretim kademelerine göre bir disiplin alanı, program, ders, ünite gibi öğretim aşamalarının hedefleri özel amaçlar olarak değerlendirilmektedir.³⁴⁸ Bir ünitenin konuları ile ilgili ulaşılmak istenen sonuçların özel amaçlar arasında değerlendirilmesi sebebiyle içerikle özel amaçlar yakın ilişki içindedir.

Konunun amacına ulaşıyor olması demek, amaçların ve içeriğin dengeli bir yapıda olduğunu gösterir. Ancak, içerik veya amaçların tamamının bireylere uygun olması durumunda bile bu, başarının garantisi olmayabilir. Çünkü, özellikle ahlâkî kurallar bilindiği zaman değil uygulandığı zaman değer kazanır. Ahlâkî kuralların bu özel yapısı sebebiyle farklı bir değerlendirme yapmak amaçların gerçekleşmesi konusunda daha sağlıklı bir sonuç verir. Öyle ki, yalanın kötülüğünü öğretirken bizim amacımız bunun teorik yönü değil pratik sonucudur. Farklı bir bakış açısıyla, yalan söylemenin yanlışlığının bilinmesi, yalanı önlemiyorsa amaçlar ve davranışlar arasında bir çelişki var ve konu amaçlarına ulaşamamış demektir.³⁴⁹

Programın değerlendirilmesi gayesi ile yapılan bir çalışmada, mevcut programın amaçları gerçekleştirme düzeyine yönelik bir soruya Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenleri %62 oranında “olumsuz” fikir beyan etmişlerdir.³⁵⁰ İçeriğin, amaçları gerçekleştirme düzeyi hakkındaki bu negatif fikir, bir yönüyle programa duyulan güvensizliğe dayandırılabilir ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta ahlâkî kuralların matematik formülü gibi öğretilmeyeceğidir. Çünkü, çocuk için ne bildiği değil çevresindekilerin nasıl davrandığı daha önemlidir.³⁵¹

Gerekli öğrenmenin sağlanması için amaçlarla birlikte kullanılan materyalin içeriği de önemlidir. Bu sebeple bir aksaklığın olması durumunda içerikten kastın kullanılan materyaller, özellikle de ders kitabının kastedildiği düşünülebilir. Yani içeriğin

347 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 969-970.

348 Erden, a.g.e. s. 8.

349 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 289.

350 Çınar, a.g.e. s. 70.

351 Altaş, a.g.e. s. 55.

amaçlara ulaştırması sorusunda ortaya çıkan negatif sonucun buna da işaret ettiği söylenebilir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin çocuklara dînî bilgileri öğretme düzeyine yönelik çocuklara sorulan bir soruya öğrenciler; 4. sınıf: % 82, 5. sınıf: % 75, 6. sınıf: % 76, 7. sınıf: % 75, 8. sınıf: % 61 oranında “çok katkısı var” cevabını vermişlerdir.³⁵² Bu cevaplara bakarak çocukların din ile ilgili bilgilerinin öğrenmelerine dersimizin önemli bir katkısının olduğunu söyleyebiliriz. Bu, dersimizin öğretim anlamında hedeflerine ulaşıldığını gösterir. Ayrıca burada dikkat çeken bir başka sonuç, dersimizin öğrencilerin dînî bilgilerine katkısı sınıf düzeyi arttıkça düşmesidir. Bu, dersimizin verimliliği açısından dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde öğrendiğin konular ilginizi çekiyor mu? sorusuna; 4. sınıf: % 88, 5. sınıf: % 67, 6. sınıf: %62, 7. sınıf: % 61, 8. sınıf: % 56 oranında “genelde” yanıtını vermişlerdir.³⁵³ Bu sonuç, dersimiz konularının çocukların ilgilerine hitap ettiğini göstermektedir. Verilen cevaplara bakarak çocukların dînî gelişim nitelikleriyle içerik arasında genel olarak bir uyumun olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca araştırmada, sınıf düzeyi arttıkça ilginin düşmesi dersimiz içeriği ile ilgili olarak, yeniden bir gözden geçirme ve programda ilgiyi olumlu yönde geliştirecek bir içeriğin sunulması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi, ilginizi çeken, merak ettiğiniz veya ihtiyaç duyduğunuz konuları ne kadar açıklığa kavuşturuyor sorusuna; 6. sınıf: % 48, 7. sınıf: % 43, 8. sınıf: % 31 olarak çok, 6. sınıf: % 43, 7. sınıf: % 52, 8. sınıf: % 61 oranında “biraz” cevabını vermişlerdir.³⁵⁴ Çocukların bu yaklaşımı, dersimiz içeriğinin, çocukların içerikten verim almaları konusunda yetersiz olduğu izlenimi vermektedir.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde öğrendiklerin dînî inanç ve ibadetlerin üzerinde nasıl bir etki yaptı sorusuna; 4. sınıf: % 88, 5. sınıf: % 78, 6. sınıf: % 86, 7. sınıf: % 82, 8. sınıf: % 76 oranında “olumlu etki yaptı” cevabını vermişlerdir.³⁵⁵ Bu sonuçlar, içerik hakkında yetersizdir fikrine rağmen çocukların dînî davranışlarında önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Ayrıca, bu sonuçlardan, içerik hakkındaki öğrenci fikirlerini dikkate alarak bir düzenleme yapıldığında, dersimizin daha olumlu bir işlev üstlenebileceği sonucu çıkmaktadır.

352 Öcal, v d., a.g.e. s. 67.

353 Öcal, v d., a.g.e. s. 69.

354 Öcal, v d., a.g.e. s. 70.

355 Öcal, v d., a.g.e. s. 72.

Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde cevaplandırılmasını istediğın sorulardan en önemli üçünü yazar mısın sorusuna; 6. sınıf: % 100, 7. sınıf: % 78, 8. sınıf: % 81 oranında: “inanç”(yaratılış, Allah’ın varlığı, ahiret gibi) cevabını vermişlerdir. 6. sınıf: % 0, 7. sınıf: % 14, 8. sınıf: % 4 oranında: “ibadet” (namaz, dua, farzlar) cevabını vermişlerdir. 6. sınıf: % 0, 7. sınıf: % 7, 8. sınıf: % 12 oranında: “sosyal meseleler” (kadın erkek eşitliği, faiz, din, hayat v.b.) cevabını vermişlerdir.³⁵⁶

Altıncı sınıf konularına baktığımızda(ayrıca bilgi için bkz. ek-1) çocukların en çok merak ettiği konularla örtüşen bir içeriğın olmadığını görmekteyiz. Bu sonuç içeriğın, çocukların dînî sorularına cevap verebilmelerini sağlama (ayrıntılı bilgi için bkz. Genel amaçlar) amacına uymadığını göstermektedir. Yedinci sınıf konuları ile öğrencilerin cevap aradığı sorular arasında yapılan karşılaştırma sonucunda yedinci sınıf konularının nispeten uygun olduğu söylenebilir. Çünkü, bu sınıfta ahiret konusu ele alınmaktadır ve bu imanla ilgilidir. Ancak iman ile ilgili diğer isteklerin eksik olduğu göze çarpmaktadır. (ayrıca bilgi için bkz. Ek-1). Sekizinci sınıf konu içeriğinde, öğrencilerin cevap aradığı sorulardan, Allah’ın varlığı konusunun ele alındığı görülür. Ancak, çocukların; ahiret, yaratılış, Allah’ın varlığı gibi konulara merak duymaları daha önceki yıllarda öğretilen; 4. sınıf: Yaratanı ve yarattıklarını sevelim, 5. sınıf: Allah’a inanıyorum, 7. sınıf: ahiret inancı gibi konuların, hedeflere ulaşmasında eksikliklerin olduğunu gösterir. Ergenlik döneminde bireyin tabii olduğu her şeyi sorgulaması onun gelişim görevidir, ancak bu dönemde bilhassa ahiret ile ilgili bilgilerinin bulanık olmasından,³⁵⁷ bireyde daha önceki öğrenmeleriyle oluşması gereken bilgi altyapısında ve ilgiye uygun öğretim hususunda bir eksikliğın olduğu sonucu çıkarılabilir.³⁵⁸

“Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinde en çok hangi konulara yer verilmesini isterdin sorusuna; 5. sınıf: Allah’a inanma, Ahiret gününe inanma, peygamberlere inanma, temizlik ve doğruluk, meleklere inanma, kadere inanma, kitaplara inanma, vatan sevgisi, ahlâkî görevlerimiz, 6. sınıf: din kavramı, İslam’da temizlik ve doğruluk, namaz, kişiye ve topluma karşı davranışlar, iman ve ibadet esasları, oruç, hac, zekat, savurganlık, 7. sınıf: Kur’an ve Hz. Muhammed, Türkler ve Müslümanlık, İslam dîninde kolaylık, vatan ve millet sevgisi, bazı görgü kuralları, dînî günler ve aylar, bazı adet ve geleneklerimiz, laiklik ve İslamlık, 8. sınıf: Allah’a iman, ahiret gününe iman, peygamberlere iman, Türkler ve

356 Öcal, v d., a.g.e. s. 73.

357 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, ss. 81-82, 85.

358 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

Müslümanlık, temizlik, kitaplara iman, meleklerle iman, kaza ve kadere iman, laiklik ve İslamlık”³⁵⁹ cevabını vermişlerdir.

Beşinci sınıf konuları ile çocukların cevaplarını karşılaştırdığımızda; Allah’a ve peygamberlere inanma konusunun 5. sınıf içeriğinde yer aldığını, diğer konulardan, temizlik konusunun 4. sınıfta, kitaplara imanma, vatan sevgisi konusunun 6. sınıfta, ahiret gününe ve meleklerle inanma konusunun 7. sınıfta, kadere inanma konusunun 8. sınıfta, doğruluk ve ahlâkî görevlerimiz konusu ise farklı sınıflarda ahlâkî davranışlar olarak ele alındığını görürüz. Bu sonuçlara bakarak çocukların cevap aradıkları sorularla 5. sınıf içeriğinin tam olarak örtüşmediğini söyleyebiliriz. Ancak cevap aranan diğer tüm sorulara yanıt olabilecek konuların diğer sınıflarda ele alınması, 5. sınıf itibariyle problemin konu dağılımında olduğunu göstermektedir.

Altıncı sınıf konuları ile çocukların cevapları arasında bir karşılaştırma yaptığımızda; din kavramı, İslam’da temizlik ve doğruluk, kişiye ve topluma karşı davranışlar, iman esasları, oruç, hac başlığı dışında diğer cevap aranan soruların 6. sınıf konuları içinde yer aldığını görmekteyiz. (Ayrıca bilgi için bkz. Ek-1.) Adı geçen konulardan, din kavramı, İslam’da temizlik konularının 4. sınıf, iman esasları ve oruç konuları 5. sınıf, hac konusu ise 7. sınıf, kişiye ve topluma karşı davranışlar konusu ise altıncı sınıfta ahlâkî görevleri öğretmek amacıyla ele alınmıştır. Bu sonuçlarla, altıncı sınıf konularının çocukların sorularıyla tam olarak örtüşmediği görülmüştür. Bu sonuçlara bakarak öğretim içeriğinin, çocukların ilgilerine hitap etmesinin ve amaçları gerçekleştirmesinin zor olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Yedinci sınıf konuları ile çocukların cevap aradığı soruları karşılaştırdığımızda; çocukların ilgilerinden sadece bazı görgü kuralları ve Kur’an konusunun ele alındığını, diğer konulardan; Hz. Muhammed konusunun farklı sınıflarda ele alındığını ancak 7. sınıfta ele alınmadığını, Türkler ve Müslümanlık, İslam dîninde kolaylık konularının programda yer almadığını, vatan ve millet sevgisi konusunun 6. sınıfta ele alındığını, dînî günler ve aylar konusunun kısmen oruç konusuyla beşinci sınıfta ele alındığını ancak, tüm mübarek günlerin ele alınmadığını, bazı adet ve geleneklerimiz, laiklik ve İslamlık konusunun ise 8. sınıfta ele alındığını görmekteyiz. (Ayrıca bilgi için bkz. Ek-1.) Bu sonuçlara bakarak yedinci sınıf çocuklarının sorularıyla büyük oranda örtüşmediğini söyleyebiliriz.

359 Öcal, v d. a.g.e. ss. 76-77.

Sekizinci sınıf konularıyla çocukların cevaplarını karşılaştırdığımızda; Allah'a iman, kaza ve kadere iman, laiklik ve İslamlık konularının 8. sınıfta ele alındığını, diğer konulardan, temizlik konusunun 4. sınıfta, peygamberlere iman ve kitaplara iman konusunun 6. sınıfta, ahiret gününe iman, meleklerle iman konularının 7. sınıfta ele alındığını, Türkler ve Müslümanlık konusunun ise programda yer almadığını görmekteyiz. (Ayrıca bilgi için bkz. Ek-1.) Bu sonuçlar ışığında, çocukların cevap aradığı konular ile 8. sınıf konularının tam olarak örtüşmediği görülmüştür.

Öğretim içeriğiyle çocukların ilgileri arasındaki fark, gelişim özellikleri itibariyle ilgi duydukları konularla kendilerine sunulan içeriğin uyuşmadığını ortaya koymuştur. Yapılan karşılaştırma sonucunda çocukların cevap aradığı soruların çoğunun, program içinde yer aldığını ancak konuların dağılımıyla çocukların ilgi duyduğu konuların tam olarak örtüşmediği görülmüştür.

İlköğretim DKAB. programını değerlendirmek amacıyla öğretmenlerin program hakkındaki fikirlerini araştıran bir anket çalışması yapan Çınar'ın ulaştığı sonuçlar da benzer bir veriyi ortaya koymaktadır. Çınarın ulaştığı sonuçlara göre, konuların dağılımında bir denge oluşturulamamıştır. Bazı eklenecek ve çıkarılacak konular mevcuttur. Hedeflerle içerik arasında bir örtüşme yoktur. İçerik, amaçları gerçekleştirecek düzeyde değildir. 4-5. sınıf müfredatı çocukların gelişim düzeyine uygun değildir, 6-7. sınıf müfredatı çocukların gelişim düzeylerine uygundur, 8. sınıf için genel bir kanaat oluşmamıştır.³⁶⁰

İlköğretim DKAB. konu içeriği ile çocukların cevap aradığı sorular arasındaki karşılaştırma ve programın özel amaçlarının çocukların gelişim niteliklerine uygunluğu üzerine yaptığımız değerlendirme sonucunda program içeriğinin çocuklar tarafından algılanmasında, anlaşılmasında gelişim özellikleri açısından uygun olmayan bir unsurun olmadığı görülmüştür. Ancak çocukların ilgileri açısından olaya bakıldığında ise konular ile çocukların ilgileri ve cevap bekledikleri sorular arasında bir uyumun sağlanamadığını görmekteyiz. Bu veriler ışığında İlköğretim DKAB. dersinin ulaştırması beklenen genel amaçlar açısından istenilen hedeflere ulaştıracak içeriğin oluşturulmasında, bir başka bakış açısıyla özel amaçların ortaya konulmasında genel amaçlarla bir uyumun yakalanamadığını söyleyebiliriz.

360 Çınar, a.g.e. ss. 145-146.

F. DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARININ AMAÇLARA UYGUNLUĞU

Ölçme, herhangi bir özelliği gözlemlene ve gözlem sonucunu sayılarla ifade etme işidir. Ölçme bir tasvir etme faaliyeti olarak düşünülebilir. Örneğin, bir çocuğun boyunun 1,75 m. Olduğunun tespit edilmesi bir ölçme işidir. Ancak bu veriyle herhangi bir yargıya ulaşmak değerlendirmedir.³⁶¹ Ölçmenin, değerlendirme faaliyeti esnasında yargıya varabilmek için istenilen veriyi ortaya koyması, ölçme ile değerlendirmenin iç içe kavramlar olduğunu gösterir. Ölçme sonucunun, değerlendirme faaliyetini doğru yönlendirmesi içinse, ölçüğün amaca uygun olması gerekir. Ölçek; nesnelere verilen sayıların anlamlarını ya da nesnelere sayılar vermede ve nesnelere verilen sayıların kullanılmasında uyulması gereken kurallar ve kısaltmalardır.³⁶²

Değerlendirme, ölçme sonuçlarının, aynı alana ait bir kriter ile kıyaslanarak bir değer yargısına ve oradan da bir karara varılması sürecidir.³⁶³ Bu süreç, bize yapmış olduğumuz öğretilerin amaca ulaşması hakkında fikir verir. Değerlendirme sonucunda varılan yargının sağlıklı bir yapıya sahip olabilmesi için öğretim amacı ile ölçme şeklinin ve ölçüm aracının uyumlu olması gerekir. Aksi halde çıkan sonuç bizim sağlıklı bir değerlendirme yapmamızı engeller.

Biz, çocuğun “başkalarının inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile yaklaşabilmesini, doğru dinî bilgiler yardımıyla nesiller arası anlayış farklılıklarına sağlıklı bir şekilde yaklaşabilmesini ve diğer dinleri temel özellikleriyle tanıyarak, bağlılarına hoşgörüyle yaklaşabilmesini” tespit etmek istiyorsak, çocuğun inanç ile ilgili bilgilerini ölçerek bunu başaramayız. Bunu, farklı inanca, yaşayışa ve kültüre sahip birisine karşı olan tavrıyla ölçebiliriz.

Bir diğer genel amaç olan, “Ahlâkî değerleri bilen ve bunlara saygı duyan erdemli kişiler olabilmelerini” erdemli davranış özelliklerini maddeler halinde yazmalarını isteyerek ölçemeyiz. Bu özellik, ancak gösterilen davranışlarla ölçülebilir. Yine özel amaçlardan “kavrar, algılar” gibi maddeler, klasik sınav veya çoktan seçmeli test sınavı ölçeğiyle ölçülebilirken “inanır, kabul eder” gibi bir amaç klasik sınav ölçeğiyle değil daha çok gösterilen tutum ve davranışlarla ölçülebilir.

Bu durumda, kullanılan değerlendirme yöntemleri bazı hedeflere ulaşma düzeyini ölçerken bazılarını ölçmede yetersiz kalmaktadır. Çünkü, İlköğretim DKAB. Dersi içeriğine baktığımızda genel olarak günlük hayatta uyulması gereken kuralları, yani

361 Yılmaz-Sünbül, a.g.e. s. 229.

362 Yılmaz-Sünbül, a.g.e. s. 233.

363 Yılmaz-Sünbül, a.g.e. s. 236.

davranışa yönelik bilgileri içermektedir. Dolayısıyla, bu bilgilerin ölçülmesi için mevcut değerlendirme yöntemleri uygun değildir. oktan seçmeli test veya da klasik sınav yöntemleri sadece doğru davranışın tespit edilmesini sağlayabilir, ancak bu yolla, doğru davranışın ğretiliş amacı olan, o bilginin öğrencilerin hayatında yer etmesi ve ‘‘ahlaklı’’ bireyler yetiştirilmesi çabasının başarılı olması zordur.

İmanın göstergesi amellerdir. Amelsiz iman, meyvesiz ağaca benzer. İman etmenin amacı olan Allah rızasına uygun bir hayat ise, imanın meyve vermesi sonucu olabilir. Öğretilen bilgiler sonucunda bireyin ahlaki davranışlarında olumlu bir değişiklik meydana gelmemişe öğretilen bilgiler amacına ulaşmamış, yani ağaç meyve vermemiş demektir. Bizim bu noktada tespit etmemiz gereken, öğrencinin ne bildiği değil ne yaptığıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

I. 4-5. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE GÖRE ÖĞRETİMİ

A. ÖĞRENME, ÖĞRETME VE ÖĞRETİM KAVRAMLARININ TANIMLANMASI

Öğrenme; bireyin olgunlaşma düzeyine göre, çevresiyle etkileşimi sonucu davranışlarında oluşan kalıcı değişimlerdir. Bu tanıma göre; öğrenmenin varlığı;

- davranışlarda değişiklik olması
- davranışlardaki değişimin kalıcı olması
- davranışlarda meydana gelen değişimin, kişinin çevresiyle etkileşimi, yani yaşantı sonucu olması ilkelerine dayanılarak incelenmektedir.³⁶⁴

Öğretme; öğrenme faaliyetini kılavuzlama olarak tanımlanır. Öğretme bireyin davranışlarında değişiklik meydana getirmek için yapılan yani öğrenmeyi sağlamak için yapılan etkinliklerin tümüne verilen addır.³⁶⁵

Öğretim; öğretme faaliyetlerinin önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde amaçlı, planlı, düzenli ve kontrollü bir şekilde yapıldığı yerler okullardır. Okullarda yapılan bu öğretme faaliyetine öğretim denir. Ertürk'e göre öğretim; bir öğretmeler, öğrenmeye dönük faaliyetler manzumesi veya kurumsallaşmış öğretmeler bütünüdür.³⁶⁶ Öğretimin başarıya ulaşmasını etkileyen faktörlerden biri de metottur. Dersin işlenişinde kullanılacak metodun seçilmesi de bu sebeple önemlidir.

B. DİN VE AHLÂK ÖĞRETİMİNDE METODUN ÖNEMİ

Metot; “ulaşılacak istenilen hedefe en emin ve en kestirme yollardan varmak için önceden bilerek ve şuurlu bir şekilde planlanmış ve programlanmış yoldur. Bunun, eğitim öğretime uygulanmış haline de “eğitim öğretim metodu” denir.”³⁶⁷ Uygun metodun kullanılması doğru yolun tespit edilmesi anlamına geldiğinden, ulaşılacak istenilen hedefe en çabuk ve kolay ulaştırılan yol olarak da tanımlanabilir.

Uygun metodun tespit edilmesi için öğretime konu olacak bireylerin tanınması gereklidir. Öğretim yapacağımız bireyleri tanımak, öğretimin daha kolay başarıya

364 Büyükkaragöz-Çivi, a.g.e. ss. 23-24.

365 Büyükkaragöz-Çivi, a.g.e. s. 30.

366 Büyükkaragöz-Çivi, a.g.e. s. 31.

367 Öcal, Mustafa, *Din öğretimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV. Yay., Ankara 1991. s. 227.

ulaşmasını sağlar. Bu sebeple, İslam eğitimcileri de çocuğu iyi tanımanın önemine dikkati çekmişler ve başarıya ulaşmak için bireyin özelliklerini dikkate almanın gerekliliğini vurgulamışlardır.³⁶⁸

Çocuklar, 0-3 yaşlar arasında bilinçsiz etkilenme çağını, 4-9 yaşlarında duygusal öğrenme çağını, 10-13 yaşlarında akılcı öğrenme çağını, 14-24 yaşlarında ise bilinçli öğrenme çağını yaşarlar.³⁶⁹ Çocukların bu yaşadıkları dönemlerin kendine has özellikleri ve gelişim basamağı sebebiyle kavrayabilme kapasiteleri vardır. Bunların bilinmesi başarılı bir öğretim için gereklidir.

Hz. Peygamber de, öğretimine konu olan bireylerin seviyelerini dikkate alarak ve ihtiyaçlarına uygun cevaplar vermiştir. Kendisine sorulan aynı manadaki sorulara bu sebeple farklı cevaplar vermiştir. Örneğin; “amellerin hangisi daha faziletlidir? sorusuna; az da olsa devamlı olanıdır, Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Allah’a ve Rasûlü’ne imandır”³⁷⁰ gibi cevaplar vermesi bireysel farklılıklara, ihtiyaç ve bireysel özelliklere dikkat ettiğini gösterir.

Bireyin neden öğrenmediği sorusu, daha önceki dönemlerde fazla dikkate alınmıyor ve çocuğun ihtiyaçlarının tespit edilmesine gayret edilmiyordu. Bu durumda önemli olan, öğretilmesi hedeflenen şeyin belletilmesi idi. Bu anlayışla çocuk psikolojisi, öğrenme psikolojisi gibi yardımcı bilimlerin verileri dikkate alınmıyordu. Çocuğun gelişim dönemi özelliklerinin tespit edilmesi de önemsenmiyordu. Bu gibi etkenler din öğretiminin zaman içinde diğer eğitim dalları içinde geri kalmasına sebep olmuştur.³⁷¹

1- Gelişim Çağları ve Metot İlişkisi

Bebeklik çağı denilen dönemde çocuğun davranışları ahlâkî davranış olarak nitelendirilemez. Çünkü bu dönemde çocuk, davranışlara iyi veya da kötü diye bir değer atfedecek kabiliyete kavuşmamıştır. Ancak üç yaşına doğru bazı davranışların yapılması, bazılarının da yapılmaması gerektiğini kavramaya başlar. Ancak, davranışlar bilinçli bir şekilde sınıflanmaktan uzaktır. Ebeveynin davranışa yüklemiş olduğu iyi veya kötü değeri çocuk tarafından davranışın yapılıp yapılmamasında etkilidir. Çocuk büyüklerin beğenisini

368 Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din öğretimi*, s. 47.

369 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 74.

370 Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yay., Konya 1994. s. 130.

371 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 74.

kazanmak, tasvip edilmek için davranışlarını şekillendirir. Kaçındığı davranışlardan da beğeniyi kaybetmemek veya da cezadan kurtulmak için kaçınır.³⁷²

Çocuğun ebeveyn kontrolünde olması sebebiyle bu dönemde yapılan yönlendirme, taklit, telkin gibi metotlar³⁷³ çocuk tarafından sorgulanmadan kabul edileceğinden çocukların eğitilmesinde, bilinçsiz etkilenme dönemi olarak adlandırılan dönemde kullanılabilir. Çünkü bu dönemde çocuk, kendisine söylenileni büyüklerinin beğenisini kazanma amacıyla yapmaya hazırdır. Onun doğruları ebeveynin doğrularıdır. Bu sebeple ebeveyn, hem kendisi çocuğa yaşayarak örnek olmalı hem de çevreyi olumlu örneklerle donatabilmelidir. Ayrıca ebeveyn, çocuğun soru sorma ve oyuna düşkün olması sebebiyle oyunlarla öğretme ve sorularına uygun, doğru cevaplar vererek soru cevap metodunu kullanmalıdır.³⁷⁴

Çocukların, altı yaşına kadar bencil bir yapıları vardır. Dünya sanki onlardan ibaret ve sadece onlar bir şeyler isteyebilir anlayışına sahiptirler. Ahlâk kurallarını toplumsal bir baskı olarak görür ve bunlara karşı tavır alırlar. Ahlâk dışı davranışları ve bu özellikleri arasında sıkı bir ilişki vardır.³⁷⁵

Çocuklar için, altı dokuz yaşları arasında başkalarına uygunluk belirgin bir gelişim özelliği olarak göze çarpar. Bu dönemde birey yaşlılarının ve büyüklerinin davranışlarını benimsemeye başlar. Çocuğun otoriteye karşı duyduğu saygı, kuralları onun için değişmez hale getirir. Bu devrede iyi davranış, başkalarını memnun eden davranıştır. Büyüklerin cezalandırdığı veya ödüllendirdiği davranışlar ahlâkî anlamda bu yönleriyle değerlendirilirler.³⁷⁶ Bu sebeple ebeveyn ve eğitimci, çocuğun güzel davranışlarını olumlu tavırlar sergileyerek tasvip ettiğini göstermeli ve bu davranışların olumlu değer kazanarak, çocuk tarafından bu özelliğiyle kavranmasını sağlamalıdır.

Çocuklar dokuz yaşından itibaren farklı bir döneme girerler. Bu dönemde bireyleri için dînî duygusal boyutundan daha çok zihinsel boyutu önem kazanır. Çocuk artık itirazsız kabulleri terk eder ve kendine sunulan bilgileri değerlendirmeye tabi tutarak kabul eder. Diğer bilgilerde olduğu gibi dînî ve ahlâkî bilgilerin öğretilmesinde de bilgilerin akılla kavratılması önem taşır ve akılla ispat edilen, akla uygun bilgiler kabul görür. Bu sebeple dînî, zihinsel ve kavramsal boyutta öğretmek, Allah sevgisine yönelik

372 Altaş, a.g.e. ss. 54-55.

373 Öcal, *Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar*, ss. 232-234.

374 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 76.

375 Altaş, a.g.e. s. 55.

376 Altaş, a.g.e. s. 55.

hikâyeler anlatmak bu dönemde tasavvur ve hayal gücü gelişmiş çocuk için önemli bir öğrenme aracı olarak kabul edilebilir.³⁷⁷

Çocuklar on yaşından itibaren kendilerine sunulan davranışları benimseme ve uygulamaya istekli oldukları gözlemlenir. Bu hal kendîni, ibadet, duaların ezberlenmesi gibi etkinliklerde de gösterir. Bu dönem çocukları, kendilerini seven, koruyup kollayan, isteklerini yerine getiren, güvenli bir sığınak olarak gördükleri bir yaratıcı tasavvuru oluşturmuşlardır. Dînî hayatın, Allah'a iman çevresinde şekillendiği göz önüne alındığında bu dönem çocuklarına, Allah sevgisi üzerine kurulu bir öğretim içeriği ve öğretim süreci sağlamak kullanılabilir metotlardan biridir.³⁷⁸

13 yaşından itibaren daha bilinçli ve yetişkin bireyin davranışlarına benzeyen tavırlar gösterme eğilimi sergileyen birey, artık o güne kadar öğrendiklerini irdelemeye, sorgulamaya başlar. Nereden biliyorsun, niçin böyle yapmalıyım gibi soru kalıplarını kullanmaya başlayan birey, büyükleri ile fikir ayrılıkları olduğunu fark eder.³⁷⁹ Bu dönemde birey, fikir ayrılıkları sebebiyle kendine sunulan değerlere karşı tavır alır, ancak arkadaş grubunun daha fazla etkisinde kalmaya başlar. Büyüklerin otoritesine karşı çıkmaya başlayan bireyin kendine sunulan değerleri kabullenmesi önceki dönemlere göre daha zor olmaktadır. Bu özellik, değerler öğretim ve eğitimini de zora sokmaktadır.³⁸⁰ Otoriteyi sorgulayan bireye sorgulamada kullanacağı bilgiler daha önceki dönemlerde verilmelidir. Birey bu sayede doğru bir sonuca daha kolay ulaşabilecektir.³⁸¹ Bireyin sorgulama özelliği sebebiyle konuların daha çok felsefî boyutu ele alınmalıdır. Bu dönemde, tartışma, soru cevap, araştırma, beyin fırtınası, münazara gibi yöntem ve tekniklerin kullanılması uygun bir öğretim ortamı sağlayabilir.

2- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi Konuları ve Metot İlişkisi

Gelişim dönemlerinin olduğu gibi ders içinde ele alınan konuların da kendine has özellikleri vardır. Bu sebeple her konu uygun bir metoda ihtiyaç duyar. Çünkü konunun sağlıklı bir şekilde öğretilmesi, seçilen metotla yakın ilişki içindedir. Örneğin, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin yapısı ve geçmişten gelen yapı sebebiyle düz anlatım metodu sıklıkla kullanılmaktadır.³⁸²

377 Bilgin-Selçuk, a.g.e. ss. 81-82.

378 Öcal, *Dini Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, ss. 93-94.

379 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 83.

380 Başaran, a.g.e. ss. 137-138, Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, ss. 81-83.

381 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

382 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 120.

Dersin işlenişinde kullanılan yöntem ve teknikler belli ilkelere dayanılarak seçilmelidir;

“-hedefleri gerçekleştirecek düzeyde olmalı,

-dersi monotonluktan kurtarıcı ve öğrencilerin bireysel özelliklerini dikkate alıcı olmalı,

-öğrenme yaşantılarının tutarlılığını, kaynaşıklığını sağlayıcı nitelikte olmalı,

-ortak çalışma ve grup psikolojisini teşvik etmeli, öğrencinin öğretime etkin biçimde katılmasını sağlayarak kendi eğitimsel yaşantılarını planlamalarına fırsat vermelidir.”³⁸³

Dersimiz programı içerisinde yer alan, iman, ahlâk esasları gibi soyut özellikler taşıyan konuların kavramsal boyutuyla öğretilmesi için düz anlatım yöntemi kullanılırken, iman konusunun ergenlik çağına gelmiş çocuklara anlatılmasında tartışma yöntemi kullanılabilir. İbadet gibi uygulama gerektiren konuların öğretiminde gösteri (demonstrasyon), gösterip yaptırma yöntemleri kullanılabilir. Ayrıca bir konuda birden çok yöntem ve teknik kullanılabilir. Örneğin, ibadet konusuna girişte temel kavramları öğretmek için düz anlatım yöntemi kullanılırken, namazın kılınışını anlatırken gösteri yöntemi ve ibadetin felsefi boyutunu öğretirken tartışma, münazara gibi yöntemleri kullanılabilir.³⁸⁴

Konulara uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesinde çocukların gelişim özellikleriyle de sıkı bir ilişki vardır. Çünkü 10 yaşındaki bir çocuğa ibadet konusunun anlatılmasıyla, 13 yaşında bir çocuğa aynı konunun anlatılması arasında fark olduğu gibi, bireysel olarak zeka gelişimi, dînî konulara karşı ailenin tutumu, çevresel faktörlerin derse karşı takındığı tavır gibi etmenler de seçilecek olan yöntem üzerinde etkisi vardır. Örneğin, kendisine ibadet hakkında temel bilgiler sunulmuş bir çocukla, sunulmamış bir çocuğa aynı içeriği öğretmeye çalışmak doğru değildir. Yani temel bilgileri alan çocuğa gösteri yöntemiyle namaz öğretilirken, diğerine öncelikle düz anlatımla temel kavramları öğretmek gerekir. Eğitimci, eğitim ortamını oluştururken bunlara dikkat etmelidir.³⁸⁵

C. İMAN

İnsan, yaratılışı itibarıyla düal bir yapıya sahiptir. Hem maddi yönü; bedeni, hem de manevi yönü; ruhu vardır. Bu anlamda Descartes, metafiziğinde madde ve ruh, yahut da

383 Altaş, a.g.e. s. 72.

384 Yılmaz-Sünbül, a.g.e. ss. 87-223. Öğretme yöntem ve teknikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

385 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dînî Gelişim*, s. 95, Altaş, a.g.e. ss. 63, 65, Yılmaz-Sünbül, a.g.e. s. 160.

başka bir ifadeyle, uzanıp yayılan yani yer kaplayan ve düşünen iki cevheri kabul etmiştir. Platon'un madde ve idealar âlemi³⁸⁶ de benzer şeylerin farklı ifadelerle anlatılışından başka bir şey değildir.

İnsanla ilgili tanımların tamamı, insandan madde ve mana olmak üzere iki farklı yönde bahsetmektedir. Bu sebeple, insanın iki yönünün de ihmal edilmemesi gerekir. Ancak bu şekilde insanla ilgili yapılacak faaliyetler başarıya ulaşabilir. Çünkü insan, bir yandan hayatı devam ettirmek için evrendeki varlıklardan faydalanırken diğer yandan yaratıcısıyla arasındaki bağ sebebiyle O'na karşı sorumludur.³⁸⁷ Yani insanın bir yanının eksik kalması demek onun yaratılış itibariyle sahip olduğu kuvvelerinin ihmal edilmesi demektir. Dînîmiz, insanı her şeyden önce insan olarak kabul eder, bu sebeple de onun yaratılıştan getirdiği özelliklere uygun, onları zedelemek bir yana onları koruyucu bir yaklaşımla yüceltmeye gayret etmektedir.

İnsanın iki yönünün olması yanında yaratılışı itibariyle inanmaya meyyal bir yapısı vardır.”Her doğan çocuk mutlaka fitrat üzere doğar, sonunda anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da ateşe tapan yapar. Nasıl ki, hayvandan kusursuz ve organları tam bir yavru doğarsa...”³⁸⁸ Yaratılıştaki bu mükemmellik ve safiyet, insana iyiliğe meyyal bir hava vermiştir ancak bu hadisin ikinci bölümündeki “ailesi Yahudi yapar” ifadesiyle işaret edilen değişim eğitimle mümkün olabilir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere eğitim insanın inancını şekillendirebilecek kadar etkili bir faaliyettir.

Bireyin öğretim ve eğitiminde aileden sonra önemli kurumların başında aile gelmektedir. Günümüzde öğretim ve eğitim etkinliğinin büyük bölümünde olduğu gibi DKAB. öğretiminde de okullara önemli görevler yüklenmiştir. Bu sebeple okul, dînî değerlerin öğretilmesi görevini yerine getirmelidir. Çünkü, iman duygusu tam anlamıyla yerleşmemiş bireyler, yaratıcısıyla iletişimlerini olması gerektiği şekilde kuramaz ve en ufak bir sarsıntıda inanç dünyaları altüst olur. İman duygusunun çocuklarımızda sağlıklı bir şekilde yerleşmesi ise dengeli bir inanç öğretim ve eğitimiyle sağlanabilir. Dînî değerlerin öğretilmesi faaliyetinin başarıya ulaşması için bu görevi üstlenen DKAB. dersinin, sağlam bir pedagojik altyapıya sahip olması gerekir.

İman; kelime olarak “tasdik etmek, güvenmek, boyun eğmek”³⁸⁹ gibi anlamlara gelir. Yani bireyin kendîni bir yaratanın olduğunu anlayıp O'nu kabullenmesi, O'nun

386 Okumuşlar, Muhiddin, *Fitattan Dine*, Yediveren Yay., Konya 2002. s. 20.

387 Okumuşlar, a.g.e. s. 23.

388 Buhari, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih*, (Çev.: A.Fevzi Kocaer), Hüner Yay., İstanbul 2003. s. 240

389 Hökelekli, a.g.e. s. 156

isteklerine boyun eğmeyi kabul etmesi demektir. Hayatında yapmış olduğu tüm hareketler, fiiller bu inanç çevresinde şekillenir. İmanın tanımı içinde telaffuz edilen güven duygusu insan ile yaratıcısı arasında kurulan bağın temelini oluşturur. Hökelekli'nin kitabında yer verdiği bir araştırmaya göre, kendilerine sorulan deneklerin % 50'sine dînî ruh huzuru verdiği ve bir güvenlik duygusu sağladığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda % 50'den fazlası dînî, kendisine dayanılacak tek realite olarak görmekte ve % 64'ü de eğer Allah'a olan imanlarını kaybedecek noktaya gelselerdi, artık hayatlarında hiçbir rahatlık kalmayacağını belirtmişlerdir.³⁹⁰ Bu araştırmanın verilerine göre dînî yani Allah'a imanın insanları rahatlatıcı, onlara güven duygusu verici bir işlevi vardır. Öğrencilere verilecek din öğretimi de her şeyden önce bu güveni sağlamalıdır. Güven duygusunu kazanan bireyin, öncelikle kendisiyle yaratılıştan gelen bütün kuvveleri ortak bir ritme kavuşur ve ruhi bir rahatlamaya ulaşır. Bu sayede birey kendisi ve çevresiyle barışa ulaşır, ilişkileri de sevgiye dayanır. Çünkü, imanın dayandığı temellerden biri de sevgidir.

“Çok seven ve bağışlayan O”dur³⁹¹ ayeti kerimesi de imanın kaynaklarından birinin, sevgi olduğunu göstermektedir. Sevgi, bireyi bağlayan en büyük kuvvettir. Bu nedenle sevgi, iman duygusunun yerleştirilmesinde önemli bir etken olarak kullanılabilir. Allah'ın sevgisini kaybetmek istemeyen birey Allah'ın kendisinden istediği şeyleri harfiyen yerine getirecek O'na isyanı ise asla ve asla düşünmeyecektir. Çünkü, sevgi insan için temel gereksinimdir. Temel ihtiyaçları karşılanmayan insan, yapıcı değil, aksine kendisi ve çevresi için yıkıcı ve anormal olur.³⁹²

Allah'ın sevgisinin büyüklüğü ve önceliği yanında korkunun da olması gerekmektedir. Allah cc. bir ayette; ”Göklerde ve yerde bulunan her canlı ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. Üzerlerinde olan rablerinden korkarlar ve emroldukları şeyi yaparlar”³⁹³ buyurarak, korkunun aslında inanan insanlara mahsus olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu ayette, secde ile korkunun aynı yerde zikredilmesinden, korkunun itaatin bir parçası olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu sebeple, bireyin Allah'tan korkması da onun için kötülüklerden alıkoyucu bir etkidir.

İman başlığı altında çocuklara Allah'ın büyüklüğüne paralel olarak O'na inanmanın gerekliliği üzerinde durulması sağlam itikâdî temellerin atılması bakımından önemlidir. Bu başlık altında yine imanı güçlendirecek objelerden, Allah'ın yaratıcı gücü,

390 Hökelekli, a.g.e. s. 113

391 Buruc, 85/14.

392 Çamdibi, a.g.e. s. 20.

393 Nahl, 16/49-50.

eğitimde büyük oranda kullanılmalıdır. İnsanın sosyal yönünü ele alan, diğer insanları sevmesi gibi özellikleri ise insanı tanıtan bir ayrı başlık altında işlemek daha uygun olacaktır.

Bireyin kendinî tanıması, onun iman etmesi kendinden beklenen davranışları gerçekleştirmesi bakımından önemlidir. İnsanı hayvandan ayıran en önemli farklardan birisi, hayvanda ben bilgisinin olmamasıdır. Hayvan bu nedenle kendinî bilemez ve kendine hâkim olamaz. Kendine hâkim olma, ben bilgisi ve vital-itkiye karşı koyan direnç merkezlerini obje yapma kabiliyeti, birbirinden ayrılmayan bir yapı gösterirler ve sadece insana hastırlar.³⁹⁴ "...De ki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür."³⁹⁵

Kâinata sadece insana verilmiş olan düşünme yeteneği ile doğruyu bulması mümkündür ancak öncelikle doğru bilgilerle doyurulmuş bir aklın insanı kendinî, görevlerini tam anlamıyla tanımaya götürür. Bu doğru bilginin kaynağı da dindir şüphesiz. Allah'ı kabul etmeyen bilgilerle donatılmış aklın bireyi yaratılış gerçeğine götürmesi mümkün değildir. Doğru bilgi ve donanımlara sahip akılla bireyin sağlıklı bir dünya hayatının olmasının yanında yaratılış amacı olan âhireti de layıkıyla kazanması sağlanabilir.

Sosyal bir varlık olan insanı kendi başına değerlendirmemiz eksik bir yaklaşım olurdu kuşkusuz. İnsanı sosyal çevre ve toplumdan ayırmak mümkün değildir çünkü. Hz. Peygamber bir hadislerinde "Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (tam) iman etmiş olmaz"³⁹⁶ buyurmuştur. Yani iman eden kişi, kendisi kadar Müslüman kardeşini de düşünmek durumundadır. Aksi halde Müslüman olmanın gereklerini yerine getirmiş olmaz. Hz. Peygamber'in tavsiyelerine aykırı olan böyle bir davranış Müslüman toplumun içinde normal sayılmaya başlandığı zaman Hz. Peygamber'in "Müslümanlar bir vücut gibidir"³⁹⁷ diye tarif ettiği iman kaynaklı kardeşlik duygusu zayıflamış demektir. Bu nedenle, iman esaslarının tam olarak öğretilmesi Hz. Peygamber'in yaptığı vücut tarifine uygun bir toplum hayatına katkı sağlar.

394 Çamdibi, a.g.e. s. 17.

395 Zümer, 39/9.

396 Buhari, a.g.e. no. 13, s..28.

397 Buhari, a.g.e. no. 2015, s. 725.

1- Allah İnancı

Dînî gönderen ve dînî anlamda en mukaddes varlık kimdir? Sorusunu sorduğumuzda yüce yaratıcı Allah cevabını alıyoruz. O halde ilk olarak Allah'ın anlatılması gereklidir; çünkü diğer bütün dînî objeler O'nun etrafında şekillenmektedir. Tüm, kâinatla birlikte bizleri ve her şeyi yaratanın Allah olduğunu çocuklarımıza en uygun şekilde anlatmalıyız. Bu sebeple Allah konusu üzerinde daha fazla durmalı, Allah'ın insanları sevdiği ve bu sevgi sebebiyle bütün varlıkları onun hizmeti için yarattığı belirtilmeli ve sevginin ön plana çıkarıldığı bir Allah inancı üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

Allah'ı tanımayan çocuktan, O'na şükretmesini beklemek doğru bir yaklaşım değildir. Bu sebeple ilk önce Allah'ı tanıtmak daha mantıklı bir yaklaşım olacaktır. Allah (c.c.)'ı 4. sınıf çocuklarına anlatırken onların gelişim düzeylerini dikkate almak hiç şüphe yok ki, onların konuyu anlayabilmeleri için çok önemlidir. Somut işlemler döneminde olan çocuk, kavramları somut deliller olmadan anlayamaz. Bu sebeple, Allah'ın varlığının delilleri olarak gösterilen şeyleri çocuklara sunmak gereklidir. Aksi halde anlattığımız şeyleri çocuk anlayamaz.

Sayılarla oynamayı ve işlem yapmayı seven bir yapıya sahip olması, mantıksal çıkarımlar yapabilmesi ve maddeleri özelliklerine göre sınıflayabilmesi³⁹⁸ yeteneğini, çocuğun Allah'ı anlayabilmesi, O'nun özelliklerini diğer varlıklardan ayırarak Allah'ı kavrayabilmesi açısından önemli bir gelişim özelliği olarak kullanabiliriz. Yani Allah'ın diğer varlıklardan farklı bir yapıya sahip olduğunu, O'nun etrafımızda gördüğümüz tüm canlı ve cansız varlıklardan daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Bize bu konuda Hz. İbrahim'in kıssası yardımcı olabilir.

Çocuklarda 6 yaşından 11 yaşına kadar Allah anlayışı gittikçe ruhanileşir yani soyut niteliğe kavuşur.³⁹⁹ Bu ifadeden anlaşılacağı üzere 9-10 yaşlarında olan 4. sınıf çocuğu Allah'ın özelliklerini soyut kavramlarla anlayabilecek olgunluğa hemen hemen ulaşmıştır. Bu sebeple Allah kavramının mantıksal bir zihin gücü gerektiren sayısal ifadelerle anlatılabileceği kanaatindeyiz.

Farklı gelişim özelliklerine sahip çocukları düşündüğümüzde ise soyut kavramları kavrayamayacak çocuklar için önlem almalı Allah'ı onların anlayabileceği seviyede açıklanmalı, konunun seviyesi somut işlemler düzeyine de hitap edecek şekilde

398 Gander-Gardiner, a.g.e. s..349.

399 Hökelekli, a.g.e. s. 264.

ayarlanmalıdır. Bu dönemde çocukların mantıksal olarak maddenin korunumu, tersten işlem yapabilme, sayılarla haşır neşir olma, mizaha düşkün olma gibi özelliklerinden faydalanılmalı Allah'ı daha kolay anlamaları sağlanmalıdır. Allah'ın yüceliğinin anlatılabilmesi için milyarlarca meleğinin, milyarlarca gezegene sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca bunların tamamını yoktan yaratan bir ilah olduğu da belirtilerek Allah'ın yüceliği daha iyi kavratılabilir.⁴⁰⁰

İletişim sürecinde iletici olan öğretmen, zihnindeki bir düşünce veya tutumu öncelikle ses, söz, hareket, jest, mimik, şekil, resim, v.b. gibi sembollerden en az biri ile yapılmış bir mesaj haline getirmelidir. Bu mesaj, öğrencinin anlayabileceği sembollerden oluşmak zorundadır.⁴⁰¹ Öğrenci ve ona sunulan mesajın onun gelişim düzeyine uygunluğu, konunun amacına ulaşması bakımından önemlidir.

Uygun mesajla birleştirilmiş bir Allah inancı bilgisiyle çocuk, sağlam bir Allah inancı geliştirmede daha başarılı olacaktır. Ayrıca bu bilgiyle çocuk Allah'ın varlığı veya da özellikleri hakkında oluşabilecek istifhamlara da daha sağlıklı cevapları bulacak ve bu sayede inancını sağlam temellere oturtmuş olacaktır.

Bu aşamadan sonra Allah'ın çocukları ne kadar sevdiği ve yaptıkları her iyiliğe karşılık onlara ne kadar çok ödüller vereceği anlatılarak şükür ve itaat anlamlı hale getirilmelidir. Dua veya ibadet eden çocuğun bu yaşta maddi karşılık beklemesi doğaldır. Çocuğun beklediği bu karşılığı ise aile veya öğretmen karşılama gayreti içinde olmalı onun inancını pekiştirecek fırsatları kaçırmamalıdır. Ancak, bu istekler karşılanırken asıl amacın Allah rızası olduğu da belirtilmelidir. Bu şekilde çocuk gerçekte neye değer vermesi gerektiğini keşfedecektir. İsteklerin, maddeden manaya kayması ise bu gelişim süreci içinde olacak ve istekler daha çok cennet, ahiret mutluluğu, sağlık, başarı gibi şeylere kayacaktır.

Bu bağlamda Allah'ın, besleyen, büyüten, isteklerini karşılayan, tehlikelerden koruyan güvenilir bir varlık olduğu belirtilmelidir. Allah'ın bu özellikleri kavratıldığında O'na inanılması, ibadet ve dua edilmesi inancı daha kolay verilebilir. Maddi isteklerinin yerine getirilmesi için de olsa çocukların şekle ve taklide dayalı ibadetler ve dualar, zamanla gerçek dînî duygunun oluşmasını ve gelişmesini sağlayacaktır.⁴⁰²

Bizim, Allah inancını çocuklara anlatırken kullanacağımız yöntem ve içerik, çocukların oluşturacakları Allah tasavvurunu belirleyecektir. Bu sayede çocuklar ya

400 Gander-Gardiner , a.g.e. s. 351.

401 Kaya, a.g.e. s. 85.

402 Fersahoğlu, a.g.e. s. 65.

Allah'ı (dînî) onları taş yapan, yakan, cehenneme atan, cezalandıran bir öcü olarak algılayacaklar ya da Allah'ı merhameti, cömertliği, şefkati ve rahmetiyle tanıyacaklardır. Çocukların, Allah'ın varlığının kendilerinin iç huzurlarını sağladığı, Allah'ın hoşuna gider diye diğer insanlara iyi davrandıkları, bu sevgi doğrultusunda Allah'ın istediği gibi bir insan olmak istedikleri belirtilmiştir.⁴⁰³ Allah'ın istediği birey ise hırsızlık, dolandırıcılık, hilekârlık yapmaz aksine yukarıda belirtildiği gibi insanlara iyilik yapar, ailesine, vatanına, devletine ve milletine bağlı bir insan olur. Böyle insanlardan oluşan bir toplumda Allah'ın istemediği fiiller meydana gelmez.

Özellikle başkalarının korumasına, sevgi ve şefkatine muhtaç olma duygusu, insanların dînî hayatlarında ve tutumlarında çok önemli bir yer tutar.⁴⁰⁴ O halde çocuğa muhtaç olduğu sevgi ve himaye gücünün sahibi gösterilmeli ve Allah inancı bu ihtiyaç çerçevesine oturtulmalıdır. Aradığı himayeyi Allah'ta bulan bir çocuk artık başka yere sığınma ihtiyacı hissetmeyecek, güven bağını, daha duygularının en saf olduğu dönemde Allah'a bağlayacaktır. Bu işi başarmış bir çocuğun Allah'la olan bağının koparılabilmesi Allah'la bağını kurmaktan daha zordur.

Genellikle aşırı olumlu ya da olumsuz yönde olan dînî tutumlar değişmeye karşı dirençlidir. Dînî tutum ne kadar aşırı olursa değişmesi de o nispette zor olmaktadır. Aynı şekilde bir dînî tutumun derecesini azaltmak, aynı miktarda artırmaktan daha zordur.⁴⁰⁵ Bu dönemde çocuğa aktarılacak dînî duygu niteliği de dînî duygu miktarı kadar önemlidir. Kaya'nın aynı yerde belirttiğine göre dînî tutumun değiştirilmesinde miktar kadar nitelik de önemlidir.

Dînî tutumun değişmesi karmaşık veya yalın olmasıyla alakalıdır ki, yalın duyguların değiştirilmesi daha kolay olmakla beraber, daha kuvvetli dînî tutum daha karmaşık dînî duygulardan kaynaklanmaktadır. Bizim bu aşamada çocuğa vereceğimiz dînî bilgilerin niteliği çocuğun dînî tutumunu belirleyeceğine göre, doğru tutum eşittir doğru bilgi demektir.

Dinle ilgilenmek insan için bir gelişme basamağıdır ve kendiliğinden ortaya çıkar. İnsan yapısı gereği, bir çocuk da olsa nereden geldiğini, kime ait olduğunu düşünmekte ve bunu bir soru olarak kabul edip cevap aramaktadır.⁴⁰⁶ Dersimiz adına bize düşen bu sorunun en doğru cevabını çocuğa sunmak ve çocuğa Allah'tan gelip, Allah'a ait

403 Telli, Ayşe, *Son Çocuklukta Allah İnancı*, YLT., Konya 2003. s. 46.

404 Fersahoğlu, a.g.e. s. 48.

405 Kaya, a.g.e. s. 55.

406 Fersahoğlu, a.g.e. s. 49.

olduğumuz fikri verilmelidir. Bu, çocuğun sağlıklı bir inanç sistemi oluşturmaya yardımcı olur.

Eğer biz bu sorulara doğru cevabı veremez isek bu soru cevapsız kalmayacak ama cevaplanması gerektiği şekilde değil de yalan yanlış şekilde ve kulaktan dolma bilgilerle olacaktır. Böyle bir sonuç DKAB. dersinin hedeflerine ters olduğu gibi İslamiyet'in yeni kuşaklara öğretilmesi açısından da olumsuz bir sonuçtur. DKAB. dersinin esas amacı, temelde Allah sevgisini işlemek ve bunun etrafında gerçek sevgiyi öğretmektir. Bu sebeple, programın üçüncü grupta ele alınan ilkelerde dînî hoşgörü ve sevgi yönüne işaret edilmiştir.⁴⁰⁷

2- Peygamber İnanıcı

Allah'a imandan sonra peygamberlere iman gelmektedir. Dolayısıyla dînî literatürde, peygamber konusunun önemi çok büyüktür. Bu sebeple çocuklara, Peygamberimiz ve O'nun örnek alınacak olan yönlerinin anlatılması büyük önem arz eder. "Orta çocukluğun sonlarına doğru, soyut işlemler dönemine geçişte çocuklar, tam olarak olgunlaşmış olmaktan uzak olmakla birlikte, kendilerinin ve diğer insanların kimliklerine ilişkin yeterince belirsiz bir kavrama sahiptirler. Bu durum onların kendilerine benzemeyen farklı türden kişilerle ve derece derece bir bütün olarak insan gruplarıyla ya da sınıflarıyla empati kurabilmelerine olanak sağlar."⁴⁰⁸ Çocukların bu yeteneği kazanmış olmaları eğitimciye bir fırsat vermekte ve Hz. Peygamber'i "ideal ben" olarak gösterme fırsatı ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatından çocuklara kesitler sunulması empati kurmalarını sağlayacak ve bu sayede örnek kişilik olarak Hz. Peygamber'i göreceklerdir.

Hız. Peygamber'in hayatı, dördüncü sınıfta ele alınmakta ve alınış biçimi itibarıyla de çocukların ilgi gelişim düzeylerine hitap etmektedir. Çünkü somut işlemler dönemi adı verilen 7-11 yaşları arası sayı, zaman, uzay, ağırlık, boyut, hacim kavramları iyice yerleşmeye başlar. Ancak soyut düşünme yeteneği henüz tam gelişmemiştir. Onur, millet, ülke, ölüm gibi kavramlar daha çok tam anlamadan okulda ezberlediği şekliyle zihinde yer eder.⁴⁰⁹ Bu sayede çocuk, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili ezbere dayanan bilgileri almış olur.

Hız. Peygamber'i tanıtmada dikkat edilecek ilk şey O'nun da bizim gibi bir insan olmasıdır. Çünkü O, çok üstün, çok başarılı, çok ahlâklı, karizmatik ve tarihsel bir

407 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 914-915.

408 Gander-Gardiner, a. g.e. s. 404.

409 Bilgin-Selçuk, a.g.e. ss. 81-82.

kişilik olmanın ötesinde bir insandır. Bu konuyla ilgili bir ayette Allah cc.; Ey Muhammed! De ki: "Ben sadece sizin gibi bir insanım, ancak bana ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyediliyor"⁴¹⁰ buyurarak, Hz. Peygamber'in insani yönüne işaret etmiştir. Allah ile insanlar arasında elçilik yapan o nadide insanların, yani peygamberlerin sonuncusudur. Ama gerçek bununla da sınırlı değildir. O, aynı zamanda bir insandır. Ve insani özellikleriyle de önemli bir göreve sahiptir.⁴¹¹ Kelime-i şahadet lafzında bile "Allah'ın kulu ve elçisidir" ifadesi kullanılarak O'nun kulluğu peygamberliğinden önce zikredilmiş ve her şeyden önce insan olduğuna dikkat çekilmiştir.

Öğretimde bundan farklı olarak, Hz. Peygamber'in insanüstü bir varlık olarak takdim edilmesi diğer insanların onunla empati kurmasını engelleyecek hatta onun hal ve hareketlerini örnek almaya gelindiğinde bile O'nun insanüstü özellikleri sayesinde bu işleri başarabildiği kanısıyla örnek almaktan kaçınabileceklerdir. Ancak, insan olarak Hz. Peygamber'in kişiliği, çocuk için ideal kişilik özelliği olabilir. Bunun çocuklara hissettirilmesi örnek almalarını sağlayabilir. 4. sınıftaki konulardan "Peygamberimiz, söz ve davranışlarıyla en güzel örnektir"⁴¹² konusu bu amaca hizmet etmesi bakımından önemlidir.

Hz. Peygamber, insan olmasının yanında adaletiyle de en güzel örnek olarak anlatılabilir. Kâbe'nin inşaatı sırasındaki hakemliği⁴¹³ ve hırsızlık yapan kadını cezalandırmaması yönündeki ricacılara karşı takındığı tavır⁴¹⁴ da adaletin en güzel örnekleridir. Hz. Peygamber, adalet vasfını davranışlarında hep yaşamıştır, O halde onu örnek alanların da gerçek anlamda örnek alabilmeleri için davranışlarında adaletli olmaları gerekir.

Hz. Peygamber'in adalet anlayışında yüksek tabakaya mensup kadının hırsızlık yapması olayında görüldüğü gibi kişiye has değil olaya has bir tavır sergileme vardır. Böyle bir adalet anlayışı, toplumsal eşitliğin de anahtarı olabilir. Aksi halde adalete güven kalmayacak ve adaletin kendisi tartışılır hale gelecektir. Böyle bir adalet ise sorunları çözmek yerine kendisi sorun üretir hale gelecektir ve adaletten beklenen görevi yerine getiremeyecektir. Bu noktada çözüm ise Hz. Peygamber'in adalet anlayışına sahip bireylerin yetiştirilmesidir. Hz. Peygamber'in kızım Fatma da olsa aynı şeyi yapardım

410 Fussilet, 41/6.

411 Sancaktar, Yusuf, *Bir İnsan Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)*, Dosteli Derneği, 2005. s. 7.

412 Ek-1, 4. Sınıf Konuları, ayrıntılı bilgi için bkz.

413 Oruç, Mehmet, *Kainatın Efendisi Hz. Muhammed*, www.bizimsahife.com.(03.03.2007)

414 *Sahih-i Buhari*, www.muhammadis.org, no. 1507.

ifadesini gerektiğinde kullanabilecek kalitede bireyleri yetiştirebilmek içinse bu yüksek adalet anlayışının çocuklarımıza layıkıyla aktarılmasından geçmektedir.

D. İBADET

İbadet, dînînin önemli unsurlarından biridir. İbadet olmadan dine ait bir kültürün kazandırılması mümkün değildir. “İbadetin lügat manası itaat etmek, boyun eğmek demektir. Dînî literatürde ise, “insanın bedeni ve mali gücü ile Allah’ın emirlerine boyun eğerek, kendi irade ve isteğini kullanarak. Niyet ve samimiyete dayalı, dînî kurallara uygun olarak, alçak gönüllülükle ortaya koyduğu itaat ve şuurlu bir kulluk hareketine ibadet denir.”⁴¹⁵ İbadet, dine özgü bir davranış olması ve kaynağını dinden alması bakımından önemlidir. “İbadet; hizmet etmek, kulluk etmek anlamında bir çeşit faaliyettir. Hizmet etmek, gelişi güzel değil, geçerli bir amaca yönelik olarak, bilinçli biçimde yapıldığı zaman değerlidir.”⁴¹⁶ İbadetin amacı, ibadet eğitiminin başında öğretilerek bilinçli bir ibadet anlayışının gelişmesi sağlanmalıdır.

İbadet, bir başka tanımda sözlük anlamı olarak: “Tanrıya gösterilen saygı davranışı, tapınma, tapınış,” terim olarak ise; “mükellefin nefsinin arzusu hilafına Rabbi’ni tazim için yapmış olduğu davranış olarak tanımlanmıştır.”⁴¹⁷ Ayrıca; “Allah’a inancı ve bağlılığı simgeleyen bütün davranışlar ibadet olarak nitelendirilebilir.”⁴¹⁸

İbadet, tanımından da anlaşılacağı üzere bir davranış işidir ve kazandırılması zaman alacak bir iştir. Dolayısıyla ibadet eğitimi zamana yayılmalıdır.⁴¹⁹ “...Bundan sonra oruç tutar çocuklarımıza da oruç tuttururduk, onlara renkli yünden oyuncaklar yapar, yemek için ağladıklarında bu oyuncakları verirdik, böylece iftar vaktine kadar dayanırlardı.”⁴²⁰ Hadis-i şerifi, ibadet alışkanlığının çocukluktan kazandırılmasının Hz. Peygamber’den kalan bir adet olduğunu göstermektedir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir başka noktada ibadet davranışının kazanılmasının kısa sürede olamamasıdır. İbadet öğretim ve eğitiminin yapılmasında ailenin katkısı zorunludur ve ailede bu eğitime dâhil edilmelidir. Aksi halde haftada iki saat eğitimle bu davranışın sürekli hale getirilmesi zor görünmektedir.

415 İşcan, Yaşar, *İbadet*, DİB. Yay., Ankara 1997. s. 19.

416 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 94.

417 Şentürk, Habil, *İbadet Psikolojisi*, İz Yay., İstanbul 2000. s. 31.

418 Hökelekli, a.g.e. s. 233.

419 Altaş, a.g.e. s. 52.

420 Buhari, a.g.e. s. 321.

“Çocukta kendiliğinden tabii bir duygu olarak varlığını gösteren din, taklit, özdeşleşme, örnek alma ve bilgi öğrenme gibi psikolojik süreçlerle şekillenir ve gelişir.”⁴²¹ Çocukta dînî duygun gelişiminin tamamlanması ve davranışları şümullü olarak görülebilmesi Hökelekli'nin de dediği gibi bazı şartlara bağlıdır. Bunlardan öğrenme bizi daha çok ilgilendirmekle beraber, davranışların ortaya çıkması için gerekli olan örnek alma, özdeşleşme ve taklit büyük önem arz eder. Eğitimciye düşen görev bu şartları oluşturmaktır. İçeriğin bu şartlara uygun olması ise başarı için zorunludur.

İbadetin, davranış olarak hayatta yer almasının yanında ibadetin özü ile ilgili de birtakım bilgilerin verilmesi gerektir. Çünkü namaz hiçbir zaman kendi başına bir faaliyet olamaz. Namaz kılan insanın normal hayatında da bazı farklılıkların olması kaçınılmazdır. Namaz kılan bir insanın Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı davranışlar sergilemesi, namaz esnasında yaratıcısıyla kurmuş olduğu iletişimin amacına ulaşmamış olduğunu gösterir. Yine, zekât veya haccı da kendi başına değerlendirmek yanlış olacaktır. Malından belli bir miktarı hiçbir karşılık beklemeden fakire vermek bir fedakârlık işidir. Bunun kazandırılması da kuvvetli bir inançla mümkündür. İbadet ve inanç ayrılmaz parçalardır ve mükemmel bir bütün meydana getirirler.

Orta çocukluğun sonlarına doğru, çocukların empati duyguları gelişir. Bu sayede de başkalarını anlamaya ve ilişkilerinde başkalarını anlayarak hareket edebilme gibi yetenekleri kazanırlar.⁴²² Eğitimci, çocukların bu özelliklerinden faydalanmalı ve anlattığı şeylerin felsefi temellerine inerek sebep sonuç ilişkisi kurabilmelidir.

Böyle bir ibadet öğretiminin benimsenmesi, ibadetin süreklilik kazanması açısından önemlidir. Kendilerini başkalarının yerine koyabilmeyi öğrenen çocuklar, başkalarını ibadetten aldıkları hazzı hissedebilme düzeyine de gelmiş olurlar. Bundan yararlanılabilirse ibadetten alınan hazzın çocuğa hissettirilmesiyle, ibadetin davranışsal boyuta dönüşmesi daha kolay ve kalıcı olur.

İbadet öğretimi için en uygun dönemin, dersimiz öğretim programı itibariyle ilköğretimin 4-5. sınıfları olduğunu görüyoruz. İbadet öğretimi işte tam bu yaşlarda başlamalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in hayatının öğretilme konusunda da değindiğimiz gibi 4. sınıf, çocukların fazla analiz ve değerlendirme yapmadan ezberlenmeye daha yatkın oldukları bir dönemdir. Oysa, ilköğretimin 6-8. Sınıflarında ve lisede ergenlerin, analiz etme karşılaştırma soyut ilişkileri bulma, özgün bir şey üretme, eleştirel düşünme gibi

421 Hökelekli, a.g.e. s. 260.

422 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 404.

özelliklerini geliştirici nitelikte etkinliklere yer verilmesi gerekmektedir. Ergenlerin bu dönemdeki özellikleri başarılı bir öğretim için kullanılmalı ve onların özelliklerine uygun etkinliklere yer verilmelidir. Örneğin, okullarda münazara (tartışma) yaparken, bulunduğu gruba benimsemediği bir fikir savunma görevi verildiğinde, tartışmanın hatırı için bu konuda fikir üretip savunabilirler.⁴²³ Bu sebeple, namaz, oruç, hac, zekât gibi temel ibadetlerimiz 4. sınıfta tanıtılmalı 5. sınıfta ise uygulamalı olarak öğretilmelidir.

Çocukların bu yaş dönemlerinde dînî konuları anlamaları ve öğrenmeleri daha kolaydır. Ahlâkî konuları değerlendirme yetisini nispeten kazanmıştır. Mesuliyet duygusu gelişmiştir. Buna paralel olarak dînî konulara ilgi artmakta ve hatta bazı dînî uygulamalara başladığı gözlemlenmektedir. Dînî tutum ve davranışlarda hassasiyeti artan çocuklar, özellikle namaz, oruç gibi toplu olarak yapılan ibadetlere iştirak etmeye çalışacaklardır. Günlük hayatta gerekli görülebilecek dua ve sureleri ezberlemek ve öğrenmek isteyeceklerdir.⁴²⁴ Eğitimciye düşen bu ilgiyi olumlu anlamda kullanmaktır. Sevgiyle yaklaşarak, ibadet ve dînî konuları sıkmadan öğretmeli ve bu sayede kalıcı bir öğrenme gerçekleştirmelidir.⁴²⁵ Bunun başarılabilmesi için, öncelikle çocukların gelişim özellikleri tanınmalı daha sonra uygun eğitim ve öğretim faaliyetiyle sonuca gidilmelidir.

İbadet konusunu anlatırken dikkat edilmesi gereken bir başka noktada ibadetin kazandırdıklarıyla alakalıdır. Bu başlık incelenirken ibadetin sadece dünyevi veya sadece uhrevi boyutu değil ikisi dengeli olarak aktarılmalı ve ibadetin temelleri böylece sağlam bir şekilde atılmalıdır.⁴²⁶ Aksi halde kazandırılmaya çalışılan davranış başarısız olacaktır. “Neticesi haz veren çalışmalar kalıcı olur ve öğrenmeye yönlendirir.”⁴²⁷ O halde ibadet haz verecek şekilde aktarılmalı ve öğretilmelidir. Aksi halde ibadet sürekli olmayacak ve tam olarak öğrenilemeyecektir. Çünkü haz, öğrenmeye iten, güdüleyen güçlü bir etmendir.

İnsanda, ibadet eylemini ortaya çıkaran asıl niyet, “bağımlılık şuuru”ndan beslenmektedir. Kendi var oluş imkânlarıyla tam ve mükemmel olmayan insanın, her şeyini kendisine borçlu olduğu mükemmel ve yüce varlığa karşı itaat ve yakınlaşma isteği,

423 www.psikoloji.gen.tr (07.03.2007)

424 Fersahoğlu, a.g.e. s. 65.

425 Altaş, a.g.e. s. 52.

426 Altaş, a.g.e. s. 53.

427 Çamdibi, a.g.e. s. 82.

ibadetlerle anlam kazanmaktadır.⁴²⁸ Bu niyetin çocuğa hissettirilmesi ise ibadetin amacına ulaşması açısından önemlidir.

İbadet, tek başına bir davranış olarak ele alındığında hata yapıldığı anlaşılacaktır. Çünkü ibadet yaratıcıyla kurulan bir bağıdır ve bu bağ sayesinde insan hayatında bazı düzenlemelere gitmesi doğaldır. Bunun aksi, ibadetin sadece hareketlerde kalıp, özüne inilemediğinin göstergesi olarak algılanır.

11-12 yaşlarında soyut düşünce dönemine ulaşılmasıyla birlikte sorgusuz taklide dayalı davranış sergilemek yerine daha şuurlu ve kavramaya yönelik, bilinçli tenkitlere yönelerek tenkitçi düşüncelerle hareket etmeye başlayacak, olay ve şahısları değerlendirmeye tabii tutarak birtakım sonuçlara ulaşacaktır.⁴²⁹ Bu sebeple çocuklara ibadetin sebebi ve kaynağı tam olarak anlatılmalıdır. Çünkü, bu yaşlara ulaşmış bir çocuktan soru sormadan kabullenmesini beklemek gelişim düzeylerini dikkate almamak demektir.

Sevme isteği, kişinin doğumundan itibaren doyurulması gereken bir ihtiyaç olarak diğer fizyolojik ve sosyal motivlerle birlikte sıkı bir ilişki içinde kişiliğin oluşması ve olgunlaşmasında önemli rol oynar. Bir iş bilinçli olarak yapılırsa ona karşı ilgi artar, ilgi ise sevgiyi doğurur. Severe yapılan faaliyetlerin daha verimli ve doyurucu olduğunu da kabul etmek gerekir.⁴³⁰ Çocukların gelişim düzeyleri dikkate alındığında, sevgi faktörünün ibadetin davranışa dönüştürülmesi açısından dikkate alınmalıdır. Çocukların eleştirmeden akıl yürütmeden kabul etmeyecek durumda olmaları bu yolu gerekli kılmıştır.

İnsan ibadetler ve hayırlı işlerle, beden ve ruh bütünlüğü ile nefsi yükselten özellikler kazanabilir.⁴³¹ Bireyin bu yükselmeden mahrum kalması demek, onun ruhi fonksiyonlarının tam olarak sağlıklı bir şekilde işlememesi demektir ki, bu da başta kişilik gelişimi olmak üzere birçok fonksiyonu olumsuz olarak etkiler. Böyle bir olumsuzluktan korunmak istenen bireye sağlıklı bir Allah-insan iletişimi gerekir, böyle bir iletişimin kaynağı da ibadettir.⁴³²

İbadet, dîmî bir davranış olduğuna göre, bu davranışın oluşmasında psikolojik amiller vardır. Bu açıdan ibadet, inançla iç içe bir ilgi içindedir. Öyleyse, davranışın tutarlı olabilmesi için, dayandığı inanç temelinin de tutarlı olması gerekir. İnançların oluşmasında

428 Hökelekli, a.g.e. s. 234.

429 Fersahoğlu, a.g.e. s. 66.

430 Şentürk, a.g.e. s. 95.

431 Çamdibi, a.g.e. s. 21.

432 Altaş, a.g.e. ss. 51-53.

ise, duygu ve düşüncenin önemli etkileri olduğu psikolojik bir gerçektir.⁴³³ İbadetin davranışa dönüşebilmesinin temeli inanç, inancın göstergesi de yine ibadet olduğu için bu kavramları birbirinden ayırmak mümkün değildir.

İbadet eden birey, inancının gereklerini yerine getirmiş olur. Ancak bunun için öncelikle sağlıklı bir ibadet öğretim ve eğitiminin yapılması şartı vardır. Aksi halde birey ya ibadet edemeyecek ya da yanlış bir ibadet bilgisi veya anlayışına sahip olacaktır. Eğer uygun bir din öğretimi yapılmaz ve bireyin manevi ihtiyaçları göz ardı edilirse o zaman, öğrencilerimizde bir inanç boşluğu meydana gelir. Öğrencilerimiz, manevî değerlerden mahrum olur. Ülke ve devlet yönetimine ve düzenine ilişkin ilkeler bu boşluğu dolduramayacağından bu boşluk ya hurafe ve bâtil inanç dediğimiz şeylerle veya başka din, mezheb, tarikat, felsefe ve ideolojilerle doldurulur. Zira, tabiat boşluktan hoşlanmaz, boşluğu kabul etmez, şöyle ya da böyle boşluğu behemehal doldurur.⁴³⁴

İsteğe bağlı olsun olmasın hareketler başıboşluğa terk edilemez. İnsan kabiliyetlerini olumlu yönde kullanabildiği gibi olumsuz yönde de kullanılabilir. İnsan hareketleri ile bedeninin işleyişini bozabilir, beden ve ruh aksaklıklarına neden olabilir. İnsanın davranışlarının kontrol edilmesi, yönlendirilmesi gereklidir.⁴³⁵ Sosyal ve dînî çevre şartları olumsuz olan, dînî inançlar ve bunlarla ilgili konuları öğrenme imkânı bulamayan ve buna bağlı olarak dînî birikimi yeterince gelişmemiş olan çocuklar, bu ihtiyaçlarını direkt olarak karşılayamadıklarından, dolaylı bir şekilde karşılamaya çalışacaklardır. Bu da onların doğru inanç yerine sahte inançlara kapılmaları tehlikesini doğuracaktır.⁴³⁶

Bilgi ve prensipler davranışlar haline gelmiyorsa sözden ibarettir ve ahlâkî hayatta fiili bir düzenleyici değeri ifade etmezler. Prensiplerin karakter haline gelmesi, uygun bir ahlâkî karakter istidadı ve terbiyesine bağlıdır. Bu terbiyede prensiplerin ancak ruhu derinden etkilemesi sayesinde davranışlara yansımaları mümkündür. İbadetlerde beden-ruh bütünlüğü içinde ruhun derinden etkilenmesine çalışılır. Doğruluk, adalet ve merhamet gibi prensiplerin davranışları etkilemesi, ihtiras, şehvet ve alışkanlıkları yenebilmesi nefsi yüce âleme yönelten ve ruhu derinden etkileyen ibadetler ve iyi ameller sayesinde olmaktadır. Böylece inançlar ruha yerleşmektedir.⁴³⁷ İbadetlerin bu etkisi eğitilecek bireylere hissettirilmeli ve bireylerin davranışların temelinde yatan sebepleri kavramaları

433 Şentürk, a.g.e. s. 29.

434 Uludağ, Süleyman, *İnsan: Manevi Varlık*, www.yenidunyadergisi.com, Temmuz, 2002. (05.03.2007)

435 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 94.

436 Fersahoğlu, a.g.e. s. 68.

437 Çamdibi, a.g.e. s. 74.

sağlanmalıdır. Bu sayede beyinlerde oluşması muhtemel sorulara daha önceden cevap bulunmuş ve temeller sağlam bir şekilde atılmış olacaktır.

İbadetlerin sağlam bir temele dayanarak öğretilmesiyle de ibadetler aracılığıyla kendisinde, her şeyin sahibi ve hâkimi, kudretli bir yüce varlık bilinci gelişmiş kimselerde, alçak gönüllü tutumların oluşmasına çok elverişli psikolojik bir durum meydana gelir.⁴³⁸ Bu tutum sayesinde bireyin daha olumlu tavırlar gerçekleştirme eğilimine sokulması daha kolay ve daha verimli bir ortamda yapılabilecektir.

İbadetin öğretilmesiyle ilgili dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da hangi faaliyetlerin ibadet olarak değerlendirilip, öğretileceği konusudur. “Günlük dilde ibadet dar anlamda kullanılır. Namaz, oruç, hacc, zekât, gibi. Bunlar inanan insanın, Allah’ın emri olarak kendisini yapmaya zorunlu kabul ettiği, vakitleri ve şekilleri belli, törenli ibadetlerdir. Geniş bir bakış açısıyla ise Allah’ın rızasına uygun faaliyetlerin hepsi ibadettir.⁴³⁹ Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta bu faaliyetlerin Allah’ın emirleri doğrultusunda olmasıdır. Aksi halde hem Allah’a isyan hem de ibadetin aynı anda olması mümkün değildir.

“İnsanın üzerine güneşin doğduğu her günde her bir eklemi için vermesi gereken bir sadaka vardır. İki kişinin arasını düzeltiverme bir sadakadır. Bir kimseye yardım ederek bineğine bindiriverme veya eşyasını kaldırırverme bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza gitmek için attığı her adım bir sadakadır. Yoldaki rahatsızlık veren şeyleri kaldırırvermek bir sadakadır.” Kocaer, bu hadisi açıklarken; eklemler vücudumuzun hareketinde önemli rol oynar. Bu nedenle büyük bir nimettir. El, kol, ayak veya diğer bölgedeki eklemlerimizin birinin olmadığını düşünelim. Göreceğiz ki hayatımız zorlaşacaktır.

Yüce Allah’ın verdiği eklem nimetinin karşılığında bizden istediği şey sadakadır. Sadaka olabilecek şeylere baktığımızda bunların yine bizim için nimet olduğunu görmekteyiz. Ayrıca eklemlerin vücuttaki işlevi ile sadaka olabilecek davranışlar arasında bir alaka görünmektedir. Eklemler nasıl vücudun kemiklerini birbirine bağlayarak bütünlük içerisinde vücudun işlevini sağlıyorsa hadisimizde dile getirilen davranışlar da toplum arasında sağlıklı bir hayat işlevi sağlayan şeylerdir.”⁴⁴⁰ “Bir Müslüman ağaç diker

438 Hökelekli, a.g.e. s. 245.

439 Bilgin, Selçuk, a.g.e. s. 94.

440 Buhari, a.g.e. s. 398.

de ondan insan yahut hayvan yerse bu yediği kendisi için kesinlikle sadaka olur.”⁴⁴¹ Bu hadisi şerif de yine ibadetin farklı şekilde oluşmasına bir örnektir.

Bunlar, Allah’ın rızasına uygun, yani ibadet olarak nitelenebilecek davranışlar olarak görünmektedir. Bu davranışlar da çocuklara ibadet olarak öğretilmekle hem Kocaer’in söylediği toplumsal eklem olabilme özelliği hayata geçirilmiş hem de olumlu davranışlar geliştirerek çocukların her fırsatta ibadet hazzını yaşamalarına fırsat verilmiş olacaktır. Bu, toplumsal işleyiş açısından çok önemlidir. Şu anda bırakın böyle saygıyı yürüyüşünü beğenmediği arkadaşını bıçaklayacak bir gençlikle karşı karşıya olduğumuz düşünülürse iki insan portresi arasındaki fark daha iyi anlaşılacak ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimine duyulan ihtiyaç daha iyi anlaşılacaktır.

Dinamik psikolojinin gösterdiği gibi öğrenme süreci zihnin dinamojenik faaliyetlerine dayanır. Orada fikirlerle davranışlar birbirine bağlıdır. Her fikir bir hareket halini alır ve her hareket bir fikir meydana getirir. Bundan dolayı da akılla irade arasında felsefenin gösterdiği bağlılık, psikoloji ile aydınlanan olgulara uygundur.⁴⁴² Bu hareketler öncelikle gözlemlenmeli ve uygulanabilirliği test edilmelidir. Aksi halde bilginin öğrenilmesi davranışa dönüşmesinin garantisi olamaz. Çünkü ben hiçbir öğrencinin yalanın iyi bir şey olduğunu savunduğunu görmedim, hatta yalan söyleyen arkadaşını şikâyet eden çok öğrenci gördüm ama aynı şartlarla karşılaştığında kendisinin de aynı yola başvurduğunu yani kendisinin de yalan söylediğini müşahede ettim. Buradaki asıl mesele bilmemek değil bildiğinin aksine davranış gösterilmesidir. Yine % 99’u Müslüman olan bir ülkede farz olan namazı kılanların oranı bir televizyon programındaki veriye göre % 25, geriye kalan % 74’lük kesim ise bunun dışında ancak bunların çok büyük bir bölümü namaz kılmayı biliyor ancak davranışa dönüşme noktasında problem var.⁴⁴³ Bunun olması kişilik eğitiminin sağlam temellere dayanmasıyla mümkün olur.

Sevecen bir örnek, tatlı bir anlatım ve uygun bir içerikle sağlıklı bir ibadet öğretim ve eğitimi sağlanabilir. Ayette “Eğer sen kaba ve katı yürekli birisi olsaydın, şüphesiz onlar etrafından dağılıp gitmişlerdi.”⁴⁴⁴ Eğitimcinin güzel örnek olması özellikle din eğitim ve öğretiminde oldukça önem arz ettiğini söyleyebiliriz.⁴⁴⁵ İbadet eğitiminin en temel özelliği ihlastır. Yani ibadetin davranışa dönüşmesinden ziyade samimi bir kalple yapılması önemlidir ve ibadetin değeri ancak bu şekilde anlaşılabilir.” Müminler gerçekten

441 Buhari, a.g.e. s. 725.

442 Çamdibi, a.g.e. s. 79.

443 www.tercumangazete.com. (05.03.2007)

444 Ali İmran, 3/159.

saadete ermişlerdir. Onlar namazlarında huşu içindedirler⁴⁴⁶ Ayeti de namazda bulunulan hale ilişkin bilgi vermektedir ve ibadetteki kalite ölçütü böylece ortaya çıkmış olmaktadır.

“Öğrencinin bilgiyi doğru olarak anlamış olması yeterli değildir ve her şeyin yapılmış olduğu anlamına gelmez. Onun bu bilgileri nasıl karşıladığı da önemlidir. Öğrencinin şimdiye kadarki tutumu ile uyuşan bilgiler kolayca benimsenir. Üzerinde hiçbir fikir olmayan bilgiler de kolayca benimsenir. Fakat şimdiye kadarki tutumlara ters düşen bilgiler problem çıkarır. Bu konuda, öğrencinin ilgili olduğu grupların ve akımların büyük etkisi vardır.”⁴⁴⁷ Bu da bizim yukarıda namaz ve yalan konusunda ortaya koyduğumuz örneği açıklar niteliktedir.

İbadetin temizleme fonksiyonu, çocukların eğitiminde kullanılmalıdır. Bunun için kişisel ve sosyal hayatın huzuru için insanların fitri özelliklerine uygun terbiye ve düzenleyici fiillere ihtiyaç vardır. Bu terbiyeyi sağlayacak en önemli faktörlerden olan ibadet ve zikrin arzu edilen düzenleyici ve yükseltici rolü oynayabilmesi, şahsiyetin olgunlaşmasından sonra olmaktadır. Bunun için önce şahsiyetin itidal ve temizliği üzerinde durmak lazımdır.⁴⁴⁸

İbadet ile ilgili tutumlar da diğer dînî tutum ve davranışlar gibi sonradan öğrenme yoluyla kazanılır. Dînî tutumlar, sosyalleşme sonucu kültürel olarak edînîlir. Dînî bilgi, inanç, değer, duygu, düşünce ve davranışların öğrenilmesi sonucu dînî tutumlar oluşur. Doğru tutumların oluşması doğru öğrenmeye bağlıdır.⁴⁴⁹ Öğrenmenin tutumlarda bu kadar önemli oluşu aslında öğretim ortamlarına verilmiş bir fırsat olarak algılanabilir, çünkü eğitim öğretimle tutumlar belirlenebiliyorsa olumlu dînî tutum geliştirmek için elimizde bir fırsat var demektir.

Lise son sınıf ve lise mezunu birçok genç üzerinde yapılan araştırmalarda bu öğrencilerden birçoğu, ibadetlerini yapmak istediklerini ancak yeterli bilgileri olmadığı için yapamadıklarını belirtmişlerdir.⁴⁵⁰ Bu sebeple yapılması gereken şey, daha önceki dönemlerde, yeterli ibadet öğretim ve eğitimi yapılamamış bu günün lise öğrencilerinin ibadetle ilgili yetersiz bilgiye sahibiz itirafını dikkate alarak, ibadet öğretim ve eğitimi konusunda daha hassas bir tavır sergilemektir.

445 Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din öğretimi*, s. 87.

446 Mü'minün, 23/ 1-2.

447 Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din öğretimi*, Gün Yay., Ankara 2001. s. 40.

448 Çamdibi, a.g.e. s. 72.

449 Kaya, a.g.e. s. 53.

450 Öcal, Mustafa, *Din Bilgisi Dersleri İçin Yeni Bir Müfredat Programı*, Bursa 1998. s. 13.

İbadet konusu, gerek Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretimindeki yeriyle olsun gerekse kişinin yaratıcısıyla birebir bağ kurabilmesi ile olsun büyük önem arz eder. Ancak bu konunun hedefine ulaşılabilmesi için çocukların gelişim düzeyleri dikkate alınmalı, öncelikle ibadetlerle ilgili temel bilgiler verilmeli, ikinci olarak ise ibadetin niçin yapılması gerektiği ve önemi üzerinde durulmalıdır. Temel bilgilerin verilmesi çocukların gelişim dönemi olarak ezbere yatkın olan ilköğretimin birinci kademesinde olmalı, ibadetin sebep ve sonuçları ise soyut düşüncenin kazanıldığı, ergenliğin yaşandığı ilköğretimin ikinci kademesinde verilmelidir. İkinci kademe ise daha çok ibadetin anlamı ve önemi, öğrencilerinin tartışma meraklarından yararlanarak öğretilmelidir. İbadetin sebebi olarak Allah'a şükür öne çıkarılırken, sonucu olarak da güzel ahlâk vurgulanmalıdır.

1- Temizlik

Dört ve beşinci sınıflarda kazandırılması gereken alışkanlıklardan biri de temizlik alışkanlığıdır. Ancak bu alışkanlığın kazandırılması için çocukların gelişim dönemleri dikkate alınmalıdır. Çocuklar; bu yaşlarda somut işlemler döneminde oldukları için yapılacak eğitimin daha çok davranışa dönük ve uygulamalı olması gerekmektedir. Temizlik gibi alışkanlıkla devam edebilecek bir konunun sadece bir ünite süresiyle sınırlı kalması da dikkat edilmesi gereken bir başka noktadır. Böyle bir konu zaman içine yayılarak verilmeli ve davranışın takip edilebilmesi için belli aralıklarla geri dönüt sağlanmalıdır.

Temizliğin davranışa dönük olması sebebiyle yapılabilecek bir başka etkinlik de uygulama saatlerinin konulmasıdır. Uygulama saatleri için gerekli ortam hazırlanmalı ve temizlik ünitesi içinde verilecek olan davranışların tamamı uygulamalı olarak gösterilmelidir. Aksi halde böyle bir konunun müfredat içinde yer alması amacına ulaşılmayacak ve sözel bir altyapıya sahip olduğu için çabucak unutulabilecektir.

Temizlik konusu ile ilgili davranışların takibi ders öğretmeni tarafından yapılmalı ancak bunun için gerekli zamanın ayrılmasına dikkat edilmelidir. Çünkü öğrenilenlerin davranışa dönüştürülmesi ve otomatiklik kazanması zaman isteyen bir iştir.

Temizliğin bir diğer yönü de ahlâkî yani manevi temizliktir. Manevi temizliğin öğretilmesi ve davranışa dönüştürülmesi ise daha karmaşık süreçler isteyen bir iştir. Böyle hassas bir konunun sadece anlatım metoduyla geçirilmesi müfredatın verimini düşürmektedir. Verim düşüklüğünden kurtulabilmek için maddi temizlikte olduğu gibi

davranışların takibinin yapılması ve manevi temizlik unsurlarının örnek olay, yardımcı sesli ve görsel materyallerin de desteğiyle konu daha işlevsel hale getirilmelidir.⁴⁵¹

Hikâyede bir öğretme, gizli ve buna paralel bir gelişme, derin bir konunun, bir insan özelliğinin canlandırılması gerekir.⁴⁵² Ahlâkî gelişimde de bu metot kullanılmalı, çocuğun hayal gücünden yararlanılarak maddi ve manevi yönden temiz olan bir kahraman portresi oluşturulmalı ve çocuğun bu kahramanla kendîni bütünleştirebilmesi sağlanmalıdır. Bu yolla çocuğun öğrendiklerini davranışa dönüştürmesi hem daha kolay hem de onun için daha zevkli olacaktır.

Temizlik, bir başka yönüyle ibadet'e hazırlık(maddi temizlik), bir yönüyle de ibadetin bir sonucudur(manevi temizlik). Bu yönüyle temizlik konusu ibadet öğretimi için önemli bir başlangıçtır. Ayrıca ibadetlerin güzel davranışlara yönlendirici etkisini fark ettirme hedefine uygun bir konudur.⁴⁵³

2- Dua

“Dua, insanla Allah arasında bir haberleşme ya da iletişim olarak tanımlanabilir.”⁴⁵⁴ “Dua, Allah ile doğrudan ilişkidir ve insanın kendisini aşmasının başlangıcıdır.”⁴⁵⁵ “Dua, Allah’ın kabulüne sunulmuş bir dileğin gerçekleşmesi temennisidir.”⁴⁵⁶ Yapılan dua tanımlarında ortak olan nokta, duanın Allah ile kul arasında bir iletişim olmasıdır. Ahmed Hulusi’nin; “Beynin dua anında “yönlendirilmiş beyin dalgaları” ürettiğini; bunun, istenilenlerin gerçekleşmesi konusunda işlev gördüğünü”⁴⁵⁷ söylemesi de duanın Allah ile kul arasında bir iletişim olduğuna işaret etmesi bakımından önemlidir. Bunu ister bir ilişki olarak tanımlayalım, istersek iletişim olarak tanımlayalım bizi götüreceği yer aynıdır. Önemli olan kulun arzuhalini yaratıcısına iletmiş olmasıdır. İnsanın bu tavrı; sağlıklı bir imanın göstergesidir ve sağlıklı bir inancın oluşmasına katkı sağlayacaktır.

“Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!”⁴⁵⁸ Duanın, Allah’ın korumasına vesile olma gibi bir işlevinin olduğu

451 Altaş, a.g.e. s. 77.

452 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, s. 100.

453 Altaş, a.g.e. s. 52.

454 Hökelekli, a.g.e. s. 212.

455 Çamdibi, a.g.e. s. 107.

456 Yavuz, Hilmi, *Dua'nın Antropolojisi*, arxiv.zaman.com.tr/2001. (08. 03. 2007)

457 Hulusi, Ahmed, *Hiz. Muhammed'in Mucizevi Tesbiti*, www.ahmedhulusi.org, (08.03.2007)

458 Bakara, 2/ 20.

ayette belirtiliyor. Ancak bu korumanın olabilmesi için bireyin sözle yaptığı duayı fiile dökmesi ve bu korumayı hak etmesi gerekir. Rabbine dua ederken isteğini dile getiren bireye, duanın kabul edilme şartlarının öğretilmesi gerekir. Çünkü fiili duası olmayan sözlü duanın Allah katında geçerliliği yoktur ve karşılık bulamaz.⁴⁵⁹

Bu koruyuculuğun, bireyin gelişim düzeyine uygun olarak sunulması gerekecektir. Örneğin, okul öncesi çocuklarda yapılan bir araştırmada, “resimdeki çocuk annemi üzme, babamı öldürme, ablamı sev, âbimi sev diye dua ediyor. Daha ben çocuğum dua edemem ama Allah’tan mutluluk istiyorum, para vermesini ve bize saray almasını istiyorum”⁴⁶⁰ diye bir sonuç çıkmıştır. Bu, 5-6 yaş grubunun duadan beklentilerini ortaya koymaktadır.

Yaş ilerledikçe gelişime paralel olarak duaya atfedilen anlam ve dolayısıyla beklentiler farklılaşmaktadır. ”On-on iki yaşlar arasındaki çocuklar duayı başkalarıyla konuşulmayan şeyleri içeren, Allah ile aralarında olan özel bir konuşma olarak tanımlamışlardır.”⁴⁶¹ Yani özel olan, farklı olan bir varlığa söylenmesi gereken şeyler olarak. Duanın özünde olan zaten Allah’a özel olma vardır. Çünkü duanın yegâne yapılacağı mercii yüce yaratıcıdır. Bunun kavratılması dua eğitiminin en önemli unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fiziki dünyanın kışkırtıcılığına kişinin kendi gücüyle direnebilmesi zaman zaman yetersiz kalabilir. İşte bu nedenle bir üst güce sığınma, yardım dileme, dolayısı ile kendîni aşma deneyimini yaşayabilir. Dua, bu açıdan bakıldığında, çocuğun yaşadığı çelişkileri en aza indirgemesine yardım edecek bir tersine dönüştürücü olarak algılanabilir.⁴⁶² Çocukta çelişkilerin azalması sağlam bir îtikâdî altyapının oluşmasını sağlayabilir, bu da dînî kültürün kazandırılması için hayati önem taşır.

Dua olgusu, çocuğun yaratıcıyla iletişim ve sağlam bir bağ kurabilmesinin de anahtarıdır. Bir dua örneğinde, “Yüce Mevla! Bize dünya ve ahirette iyilik ver, cehennem o korkunç azabından korusun, büyük mahkemede yüce huzuruna çıktığımız zaman; bize anamıza, babamıza, yaptığımız hayır işlerine emeği geçen bütün insanlara, affına muhtaç bütün Müslümanlara merhamet et Allah’ım. Ya rabbel alemin, bütün kulluğumuz, ibadetimiz, duamız, ancak ve ancak sanadır. Sen kabul eyle Allah’ımız”⁴⁶³

459 Yetik, Abdalbaki, *Mümin ve Dua*, www.mizgin.net. (05.03.2007)

460 Mehmedoğlu, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, s. 83.

461 Özeri, a.g.e. s. 74.

462 Mehmedoğlu, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, s. 63.

463 Bilgin, Selçuk, a.g.e. s. 244.

deniyor. Bu dua örneğinde de görüldüğü gibi dua her şeyden önce Allah'ı en büyük güç olarak kabul etmektir. Çünkü duada dile getirilen isteklere baktığımız zaman özel bir varlığa hitap edildiği görülüyor. Allah'a bu şekilde hitap edilmesi, bireyin O'nu dikkate değer bulduğunu gösterir. Bu şekilde hem yaratıcıyla bağ kurulması hem de bu bağın güvenli bir şekilde devam etmesi sağlanabilir. Çünkü başı sıkıştığında gidebileceği bir yer olan birey bu yere güvenecek ve sıkı sıkıya bağlanacaktır. Bu bağ, bir yerde dînî inancın da güvencesi olabilecektir.

Dikkat edilmesi gereken bir başka noktada duanın zamanı ile ilgilidir. Duanın zamanı ve mekânının olmaması dua fiiline işlevsellik kazandırmaktadır. Çünkü dua, hiçbir şarta bağlanmaksızın yapılabilmektedir. Bu, duanın sürekli yapılmasını, dolayısıyla yaratıcıyla olan bağın sürekliliğini sağlamaktadır.

Duanın hiçbir içerik zorunluluğu taşımaması bir başka dikkat çekilmesi gereken noktadır. Duanın belli içeriklere hapsedilmesi duanın işlevliliğini azaltır. Çünkü, bireyin tüm isteklerini aracısız olarak Rabbi'ne aktarabilmesinin böylece önüne geçilmiş ve kalıp içine sıkıştırılmış bir dua formatı ortaya çıkarır. Ancak dua etmek isteyen kişi, Allah'tan bir şey istemenin adabı veya isteklerini daha formel bir şekilde başka birinin yapmasını görmek istemesi ve özellikle Hz. Peygamber ve Allah dostlarının hitapları örnek almasında bir gariplik veya da yadırganacak bir durumun yoktur.

Dua öğretim ve eğitimi bu esaslara göre yapıldığı takdirde sağlıklı bir inancın oluşmasına da katkıda bulunmuş olacaktır. Dua örnekleri de bu esnada sunulmalıdır. Bu yukarıda belirttiğimiz örnek almaya açıklama olabilir.

3- Güzel Ahlâk Niteliklerinin Kazandırılması

“‘Hulk’ kelimesinin çoğulu olan ahlâk, seciye, din, tabiat, insanın iç dünyasını (nefsini) ve dış dünyasını ifade eden bir kavramdır. Ahlâkçılar ‘hulk’u, iki manada kullanmışlardır. Bunlardan birincisi; hulk, insanın ruhi tarafını, iç davranışlarını, halk ise bedeni olanı nitelendirmede kullanılır.”⁴⁶⁴ Bu tanımlar ışığında ahlâk kavramının somut ve soyut olarak iki farklı yönünün olduğunu anlayabiliriz. Soyut olan yönüyle insanın zihni yapısını kapsarken, somut yönüyle de sergilediği davranışları kapsadığını görüyoruz. İnsanın davranışlarını zihninde şekillendirip bedeniyle ortaya koyduğunu⁴⁶⁵ düşündüğümüzde ahlâk, zihinde oluşan belli davranış kalıpları ve davranışlarını bu kalıba göre değerlendirmemizi sağlayan bir kavramdır.

464 Erdem, a.g.e. s. 13.

Bir başka tanımda “Ahlâk bir toplum içindeki kişilerin uymak zorunda buldukları davranış kurallarıdır. Davranış kurallarının öğrenilmesi, ahlâk terbiyesinin gerçekleşmesi için yeterli değildir.”⁴⁶⁶ Bu yüzden davranışa dönüşmesi için daha farklı metotlar izleyerek karakter eğitimi yapılmalıdır. Bu süreçte bireyin yaş, cinsiyet, kültür, eğitim düzeyi gibi farklılıklarına dikkat edilmelidir. Her bireyin şartları oranında davranışları da değiştirilmeye çalışılmalıdır. İşveren ve çalışanın ahlâkî sorumlulukları birbirinden farklıdır ancak birbiriyle bağlantılıdır. Bu sebeple, yapılacak öğretimi hedefler şekillendirmelidir. Biz, ahlâk öğretimini hedeflediğimiz kişilerin ihtiyaçlarını dikkate alarak şekillendirmeliyiz. Bu, dördüncü sınıfta doğruluk iken lise son sınıfta iş ahlâkı olabilir.

“İki haslet vardır ki, bir müminle beraber bulunmaz: cimrilik ve kötü ahlâk.”⁴⁶⁷ Kötü ahlâk, hadis-i şerifte de belirtildiği gibi müslümanda bulunmaması gereken özelliklerdendir. O halde bunların çocuklarımızda bulunmaması için gerekli gayret gösterilmelidir. Bu noktada bütün dersler sorumlu olmalı, gerekli içerik her dersin kendi konuları içinde sunulmalıdır. Örneğin, Türkçe dersinde güzel ahlâkla ilgili bir parçanın olması veya bir ilahinin şiir özellikleri açısından değerlendirilmesi gibi.⁴⁶⁸ Ancak ahlâk öğretiminde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersinin önemi büyüktür.

Ahlâkî ve dînî değerler bir bakış açısıyla değerler eğitiminin bir parçası, bir başka bakış açısıyla da değerler, ahlâkın ve dînînin boyutlarıdır. Her iki yaklaşımın da doğruluk payı vardır. Bize göre yaratıcı ve idare eden aşkın bir güce bağlı olarak değerleri sunmazsak, geleceğin yapıtaşlarından bazıları atlanmak zorunda kalınabilir.⁴⁶⁹ Bunun için dînînin, ahlâk öğretim ve eğitimindeki yeri çok önemlidir. Dînî kaynak alan bir ahlâk öğretimiyle her şeyden önce manevi bir kontrol mekânizmasını kurmuş oluruz ki bu çok kuvvetli bir koruyucu, önleyici fonksiyon işlevi görür.

Ahlâk öğretiminde gelişim düzeyi çok önemlidir. Örneğin; “10 yaşından büyük çocuklar önemli olanın niyet olduğunu düşünürler. Bu düzeyde toplumun ahlâk kurallarının olduğu gibi kabul edildiği ve benimsendiği görülür. Yalnız toplumsal düzene uymak yeterli görülmez, bu düzeni desteklemek, savunmak, yaşatmak, korumak, sürdürmek de gereklidir. Hatta erinlik yıllarında daha da ileri giderek ahlâkçı bir tutumu

465 www.egitim.aku.edu.tr/yapisalci.pdf (05.03.2007)

466 Bilgin-Selçuk, a.g.e. s. 102.

467 Güler, Zekeriya, *Hadis Günlüğü*, Nükte Kitap Yay., Konya 2005. s. 137.

468 Altun, a.g.e. s. 64.

469 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 8.

benimselerler. Yani kendileri kurallara uymadıkları zamanlarda bile herkesin bazı sosyal, ahlâkî ve dînî kurallara uymasının doğru olduğuna inanırlar.”⁴⁷⁰ Doğru bilinen davranışların içeriği, tutumunu belirlemesi açısından önemlidir. Bu da ahlâk öğretimini bir kat daha önemli hale getirmektedir. Doğru ahlâk öğretimi, doğru tutumu getireceğinden öğretimin içeriği çok önemlidir.

Fitrat hadisinde de⁴⁷¹ olduğu gibi birey saf bir yaratılıştadır. Devam eden hayatı içinde gerek birey başkalarından etkilenerek, gerekse kendi tercihleriyle kişiliğini şekillendirmektedir. Bu noktada, formel olsun veya olmasın öğretim ve eğitimin etkisi vardır. Bu durumda, ahlâk öğretiminde yapılması gereken şey, bireyin davranışlarını olumsuz olarak etkileyen faktörlerin bireyi yönlendirmesini önlemektir.

İnsan terbiye edilmeye uygun bir yaratılışa olmakla birlikte terbiye edilmeye de ihtiyacı vardır. Terbiye, insanı içinde bulunduğu daha aşağı bir durumdan daha üstün bir duruma, bir seviyeden veya seviyesizlikten üstün bir seviyeye ulaştırma çabasıdır. Terbiye kavramında daima olumlu bir anlam vardır. Terbiyeli veya terbiyesiz dediğimiz zaman anlatılmak istenen, insanın içinde bulunduğu genel durumdur.⁴⁷² Terbiyede yine bir öğretim ve eğitim anlamı vardır. Bu öğretim ve eğitim nasıl olmalıdır; bizim burada problem olarak aldığımız şey de tam olarak budur. Öğretim ve eğitimin nasıl, niçin bu kadar önemli olduğu sorusuna ise öğretimle elde edilen olumlu sonuçlar diye cevap verilebilir.

Allah’ın varlığına inanma, ahlâkî hayatta iyinin yapılması için teşvik edici bir faktör olmaktadır. Ahlâkî hayata bir inanç boyutunun eklenmesi, insanın tutumunda önemli bir değişiklik meydana getirir.⁴⁷³ Bu da, ahlâk öğretim ve eğitiminin nasıl olması gerektiği noktasında yol göstermektedir.

Davranışların yanlışlığı veya doğruluğu, niçin sorusuna cevap verecek şekilde açıklanmalı ve çocukların başkalarıyla aynı davranışların kendilerine yapıldığındaki tepkileri sorularak davranışlar yerleştirilmelidir. Çünkü aynı davranışa bir zaman sonra kendilerinin de uğrayabileceği düşüncesi kuvvetli bir engelleyici rol oynayabilir.

Ahlâk öğretiminde çocuklara samimiyet, yani ihlâs duygusu kazandırılmalı ve riyakârlıktan kaçınmaları sağlanmalıdır. Çünkü, davranışı farklı, fikirleri farklı bireyler bir kişilik çatışmasını sürekli olarak içlerinde yaşayacaklardır. Bu da onların sağlıklı tutum

470 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 88.

471 Güler, a.g.e. s. 127.

472 Bilgin, a.g.e. s. 7.

473 Hökelekli, a.g.e. s. 103.

sergilemelerine mani olacaktır. Bunun için yapılması gereken şey riyanın en kuvvetli silahı olan yalanı ortadan kaldıracak şekilde öğretim içeriği oluşturmaktır. Kavramlara dayanan içeriğin dört ve beşinci sınıfta yapılması uygundur çünkü bu sınıflarda çocuklar ezbere yatkındır,⁴⁷⁴ ancak ikinci kademedede ahlâk öğretimi, gelişim düzeyine uygun olarak felsefi bir bakış açısıyla sebep sonuç ilişkileri göz önüne alınarak yapılmalıdır. Aksi halde bu eleştirel bakış sebebiyle ailenin değer yargılarının tamamına tepkisel bir tavır konulabilir. Bu tavır altında yatan, aslında çocuğun “kendi benliğini” tecrübe etmesidir.⁴⁷⁵ Bu sebeple bu değer yargılarının daha önceki yaşlara denk gelen zamanlarda verilmesi daha isabetli olacaktır.

Dördüncü sınıftaki; helal, haram, günah, sevap gibi kavramların verilmesi, beşinci sınıftaki toplumsal görevlerimiz ve din, altıncı sınıftaki zararlı alışkanlıklardan kaçınalım, yedinci sınıftaki din güzel ahlâktır ve sekizinci sınıftaki Hz. Muhammed’in örnek ahlâkî⁴⁷⁶ konuları gelişim düzeylerine uygun bir şekilde olup dört ve beşte kavram öğretimi ve 6-8. sınıflarda ise sebep sonuç bağlantıları kullanılmak suretiyle ele alınmıştır.

Davranışlarımız iki yönümüzün, yani zihinsel yönümüzle duygusal yönümüzün mahsulüdür. Bunlar ne kadar güçlü ve dengeli ise davranışlarımız da o oranda tutarlı ve kusursuz olacaktır. Sadece hisseden, duyan fakat düşünmeyen veya sadece düşünen fakat hissi duygusu olmayan veyahut da çok az olan insan tiplerinin normal insanlarla ilişkileri azdır.⁴⁷⁷

“Ve muhakkak ki sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin.”⁴⁷⁸ Hz. Peygamber’e vahiyle böyle söylenmesinin nedeni şüphesiz O’nun davranışlarındaki güzelliklerdir. Aksi halde çok bilmesi değildir. Yani ahlâk öğretim ve eğitiminde asıl olan bilgi değil davranıştır ve davranışa dönüşmeyen bilginin ahlâkî anlamda bir kıymeti yoktur. Bilgilerin davranışa dönüşmesi ise hem zamana ihtiyaç duyulması bakımından hem de farklı etmenler yüzünden çok karmaşık yapıya sahip olması sebebiyle zor bir iştir.

E. SEVGİYE DAYALI BİR ÖĞRETİM

Sevgi, başkasının iyiliğini yüce bir değer olarak görmesi, hatta kendi iyiliğinin önüne alması sonucunu veren bir duygudur. Bu dönemde çocuğa verilebilecek en faydalı

474 www.psikoloji.gen.tr (07. 03. 2007)

475 Mehmedoğlu, *Dini ve Ahlâki Gelişim*, s. 81.

476 MEBTD. Sayı: 2517, ss. 920-972. Ünite Başlıkları ayrıntılı bilgi için bkz.

477 Fersahoğlu, a.g.e. s. 122.

478 Kalem, 68/4.

eğitim sevgi eğitimidir. Çünkü çocukta ilk ortaya çıkan duygu sevgi, güven, ümit ve bağlanma duygularıdır. Korku ve endişe daha sonra ortaya çıkar. Hatta diyebiliriz ki korku ve endişe duyguları yanlış eğitimin sonucudur.⁴⁷⁹ Sevilen ve seven arasında zahiri güzelliğe ve bir menfaate dayanmadan sadece ruhi uygunluğa bağlı olan sevgiler gerçek sevgidir. İnsanın sıfatları nedeniyle Rabbine yakınlığı, sevgiyi ortaya çıkarır.⁴⁸⁰ O halde bizim sevgi başlığı altında vermeye çalışacağımız şey, öncelikle gerçek sevgiyi tanımlamak ve sevgi diye adlandırılan ama aslında sadece zahiri güzellik ya da menfaate dayanan duyguların gerçek sevgi olamayacağını vurgulamaktır.

Sevginin kaynağı, onu bize veren Allah'tır. Bu sebeple, Allah sevgisine daha fazla ağırlık verilmesi çocuğun Allah'la daha iyi bağ kurmasını sağlayacaktır. Allah'la bağı güçlü bir şekilde kuran bir kişi de, O'nun uymamızı istediği kurallara daha kolay uyum sağlayabilir. Kuran'da Allah ve Rabb kelimelerinden sonra en çok kullanılan kelimelerin rahman ve rahim sıfatlarının oluşu önemli bir husus olarak göze çarpmaktadır. Bizim dînî fikirlerimizin en önemli kaynağının Kur'an olduğunu kabul ettiğimizde, dînîmizin de sevgi temelli bir öğretim ve eğitim anlayışını tavsiye ettiğini anlayabiliriz.⁴⁸¹ Bir örnek olarak Almanya'da eğitimin temel amaçlarına baktığımızda da "Allah sevgisi, dine bağlılık ve insanlara saygı"⁴⁸² olduğunu görüyoruz. Bu bilgiler de bize sevgi temelli bir öğretim ve eğitimin sadece DKAB. öğretimi için değil, çocuğun genel gelişimi ve sağlıklı bir kişilik geliştirmesi bakımından da çok önemli olduğunun bir göstergesidir. Bu sebeple yaratıcı sevgisi ve yaratıcının kullarından isteklerinin her fırsatta dile getirilmesi çocuğun dînî hayatının şekillenmesinde önemlidir.

Allah ile sevgi kavramının kaynaştırılması, çocuğun dînî hayatının geleceğini belirler ama Allah konusu sadece sevgi ile sınırlandırılmamalı aksine bu sevginin oluşması için gerekli şeylerin yapılmasının önemi üzerinde durulmalıdır. Yani, Allah'ın kendi emir ve yasaklarına uymayan birisini sevemeyeceği veya da Allah'ın emir ve yasaklarına uymayan birinin gerçekte Allah'ı sevmiş olmayacağı belirtilmelidir. Yapacağımız öğretim ve eğitimle oluşturacağımız Allah inancı, şefkati kazanmak için gerekli ödevlerin öğretilmesi ve bunların davranışa dönüştürülmesinin önemi üzerine kurulmalıdır. Ancak, bu şekilde dengeli bir Allah inancı oluşturulabilir.

479 Dodurgalı, Abdurrahman, *Sevgi Peygamberi ve Yetişkin Din öğretimi*, Rağbet Yay., İstanbul 2002. ss. 53-54.

480 Çamdibi, a.g.e. s.100.

481 Ay, *Okulda ve Ailede İdeal Din öğretimi*, ss. 55-56.

482 Altun, a.g.e. s. 7.

Allah yolunda mal harcayın da kendînîzi ellerinizle tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin. Çünkü Allah, güzellik ve iyilik edenleri sever,⁴⁸³ ayet-i kerimesinde sevgi belli şartlara bağlanmıştır. “Ey iman edenler, Allah’ı görmeden, O’ndan kimin korktuğunu ayırt etmek için ellerinizin ve mızraklarınızın ulaşacağı avla sizi imtihan edecektir. Bundan sonra kim haddi aşarsa onun için acıklı bir azap vardır.”⁴⁸⁴ Ayetlerde, Allah’ın emirlerine uymayanların sonu da azap olarak gösterilmiştir. O halde her şey bir şarta bağlıdır ve herkes hak ettiğini alacaktır. Bu bilinci alan çocuk artık bu sevgiye ulaşmak veya bu sevgiyi kazandığını düşünüyor ise de kaybetmemek için bir çaba içinde olacaktır.

“Şüphesiz ki, Allah da kıskanır. Allah’ın kıskanması, mümin bir kimsenin Allah’ın haram kıldığı şeyleri işlemesidir.”⁴⁸⁵ Çocuğa bu bilincin yerleştirilmesi halinde çocuk kıskançlığa maruz kalmak istemeyecektir. Kendisini, günahattan kıskanan Rabbi’ne teslim olacaktır.

İkinci olarak, bu sevginin hayata yansıtılması olacaktır ki bu da kişisel ve sosyal açıdan önemlidir. Normal hayatta sevginin aksetmesi olarak görülebilecek davranışlardan birisi insan sevgisi ve sağlıklı insan ilişkileridir.

1- İnsan Sevgisi

İnsan sevgisi çocuğun toplumsallaşması için önemlidir. İnsanı sevmeyen bir çocuğun, ilerde etrafındaki insanlarla sağlıklı bir iletişim kurabilmesi ve toplumu için fedakârlık yapabilmesi, insanları sevmeyi öğrenmiş bir bireye oranla daha zor görünmektedir. Bu nedenle sevgi eğitimi çift yönlü olarak verilebilmeli ve bireyin topluma intibakı sağlanmalıdır.

Konumuzla ilgili olarak Kur’an’da şöyle buyrulmaktadır;“Allah’ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinize düşman idînîz de O kalplerinizi (İslam’a ısındırıp) birleştirmişti. İşte O’nun bu nimeti sayesinde din kardeşleri olmuştunuz ve yine siz bir ateş çukurunun kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı.”⁴⁸⁶ Allah’ın, sevgiyi bir nimet olarak insanlara vermesi onların bir araya gelebilmelerinin temelini oluşturur. Ayette belirtilen “kalplerinizi birleştirmişti” ifadesi, sevginin insan hayatındaki önemini göstermesi bakımından önemlidir. Sevgi Allah’ın insanların kalplerini birleştirmek için

483 Bakara, 2/ 195.

484 Maide, 5/ 93-94.

485 Buhari, a.g.e. s. 680.

486 Al-İ İmran, 3/103.

insanlara sunduğu bir nimet olduğuna göre, bu nimetten geleceğimiz olan çocuklarımızı mahrum bırakmamak için onlara sevgiye dayalı bir öğretim ve eğitim verilmelidir.

Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de; bu sevginin nasıl aktarılması gerektiğidir. Zira diğer taraftan gösterilecek sevginin mahiyeti ve içeriği de önem arz eder. Mesela insanları niçin sevmeliyim sorusunun cevabı tam olarak verilmedir. “Yaratılanı sev yaratandan ötürü” ifadesi, sevginin sebebini açıklar.

Rahmet kavramının eşanlamlısı olarak da kullanılan sevgi, İslam’ın temel ilkelerindedir. Sevgiye, Kuran’da büyük önem verilmiş ve sevgi, merhametin bir tezahürü olarak övülmüştür. Mesela sevgi, Kuran’ın ifadesiyle sadece kişinin hoşuna giden bir objeye yöneltilme ile sınırlandırılmamıştır. Kişinin zevklerine hitap eden, kendisine güzel gelen kişileri sevmesi aslında, başkasını sevmesinden çok kendisini sevmesidir.⁴⁸⁷ Bu konuyla ilgili bir hadisi şerifte de; "Sana zulmeden affet. Sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap! Aleyhine de olsa hakkı söyle"⁴⁸⁸ buyrulmaktadır. Rasulullah’ın yapmış olduğu bu tavsiye müslümanın takınması gereken tavra bir örnek olarak zikredilebilir.

Yani yaratılanı sevmek temelde yaratana duyulan muhabbetle ilgilidir. Çocuğun sevgiyi temel alan bir eğitim felsefesiyle yetiştirilmesi onun hayata bakışını şekillendireceği için onun hayatı sevgi eksenli olacak ve davranışları da bu fikir ışığında şekillenecektir. Bu sevginin içine vatan, millet, insan, toplum, aile, kardeş gibi sevgi tezahürleri somut olarak yerleştirebilir ve bu sevginin pratikte uygulanması sağlanabilir.

“Yedi-on bir yaşlarındaki 2200 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmada örneklemin üçte ikisinin kendilerine şiddet içeren bir şeylerin olmasından korktukları bildirilmiştir.”⁴⁸⁹ Araştırmadan çıkarılabilecek sonuç, şiddetin verdiği korku ve bu korkunun yönlendirilebileceği şeylere karşı uyanabilecek olan nefrettir. Alanımızın din kültürü ve ahlâk bilgisi gibi hassas bir alan olması da bu itinayı bir kat daha zorunlu hale getirir. Aksi bir durum ters tepki yapabildiği için eğitimde kaçınılması gereken öğelerin başında gelmektedir.

Sevgi duygusunun oluşması ve geliştirilmesi çocuk eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi çocukta ilk ortaya çıkan duygular sevgi, güven, ümit ve bağlanma duygularıdır. Korku ve endişe daha sonra ortaya çıkar. Hatta korku ve endişenin ortaya çıkması genellikle yanlış eğitim sebebiyle olur.⁴⁹⁰ Dolayısıyla sevgiye dayalı eğitimin

487 Dodurgalı, a.g.e. s. 53.

488 *Kütüb-i Sitte*, www.mücahid.net, no. 5803.

489 Gander-Gardiner, a. g.e. s. 414.

490 Dodurgalı, a.g.e. s..53.

verildiği bir çocuk hayata daha olumlu bakacak, değerleri daha bilinçli bir şekilde sahiplenecek ve en önemlisi bunları daha kolay davranışa dönüştürecektir.⁴⁹¹

Böyle bir çocuğun kurduğu sosyal ilişkiler daha güzel, hayatta da daha başarılı ve girişken olur. Sevgiyle verilen bir ahlâkı, sevgili olarak gören bir birey olması da onun hayattaki tercihlerini olumlu yönde etkiler. İnsan sevgisiyle dolu bir kişinin diğer bir insana zarar verecek şekilde davranması beklenemez.

Sevgi merkezli yetişen bir çocuğun kazanacağı önemli bir özellik de güven duygusudur. Bu güven duygusu öncelikle kendisine güven duyma olarak ortaya çıkmakta, oradan da çevresindekilere güvenmeyi öğrenmektedir. Bu da onun insanlara yaklaşımını etkileyecek ve daha dengeli bir kişilik geliştirmesini sağlayacaktır.⁴⁹²

Bu bağlamda, ailenin önemi kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Çünkü aile yüz yüze ve içten ilişkilerin en güçlü olduğu ortamdır. Bu nedenle aile bireyin tutum ve değerlerinin oluşumunda en önemli etkiyi sağlamaktadır. Bu özelliğiyle aile temel kurumlar arasında değerlendirilmiştir.⁴⁹³ Bu yüzden aile unsuru daima olumlu bir yönlendirici olarak kullanılmalıdır. Çünkü çocuk ilk altı yıl sadece ailesiyle muhatap olmakta ve sevgi temeli burada atılmakta veya da atılamamaktadır. Aile ve toplumla sevgi temelli bir ilişki kurabilen birey sağlam temellere sahip bir sosyal çevre oluşturabilir. Daha sonraki aşamada birey sevgisini kendisi, ailesi, sosyal çevresinin mensubu olduğu milleti ve milletin üzerinde özgürce varlığını sürdürdüğü vatana yönlendirebilecektir.

2- Vatan ve Millet Sevgisi

Millet; tarih, inanç, dil, gelenek ve yurt birliği olan, geçmişten günümüze ortak bir hayat sürmüş ve ortak duyguları paylaşarak kenetlenmiş olan insan topluluğuna denir.⁴⁹⁴

Vatan; bir milletin üzerinde yaşayıp kültürünü oluşturduğu, hayatını sürdürmek ve değerlerini yaşatmak için her türlü yeraltı, yer üstü, hava, deniz imkânlarından yararlandığı ve sınırları uluslar arası antlaşmalarla belirlenmiş toprak parçasıdır. Vatan, üzerinde yaşayan insanların bütün ihtiyaçlarına cevap vermesinin yanında millete ait olması ve milletin varlığı için şart olması vatanın önemini göstermesi bakımından önemlidir.⁴⁹⁵ İşte

491 Mehmedoğlu, *Ahlâki ve Dini Gelişim*, s. 95.

492 Hökelekli, a.g.e. s. 253.

493 Tezcan, a.g.e. s. 22.

494 Komisyon, *İlköğretim Altıncı Sınıf D K A B D K.*, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara 2006. s.50.

495 Komisyon, *İlköğretim Altıncı Sınıf D. K. A. B. D. K.*, s.50.

bu sebeple vatan ve millet bilinci çocuklarımıza kazandırılmadığıdır. Bireyin vatan ve milletini Allah rızası gözeterek sevmesi sevgiyi daha da yüce bir noktaya taşıyacaktır.

Millet sevgisi, bir slogandan öteye geçmeli, milleti tanımlarken bahsedilen ortak değerlerin yaşaması, bu ortak değerlere sahip çıkılması ve bu yolla milletin orijinal haliyle varlığını sürdürebilmesi sağlanmalıdır. Bu yolla bireyin mensubu olduğu millete karşı olan sorumluluğu kavratılmalıdır.

Değerler öğretim ve eğitimini daha çok kapsayan ders DKAB. olduğu için bu derste değerlerimizin sunulması önemlidir. Sekizinci sınıfta verilen Kültürümüz ve Din ve altıncı sınıftaki Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz üniteleri bu işlevi sağlaması bakımından çok önemlidir. Ayrıca bu ünitelerin verilmiş şekilleri de altıncı sınıfta daha çok kavram öğrenilmesi, sekizinci sınıfta ise daha çok kültürümüz üzerinde düşünmeye sevk etmesi bakımından çocukların gelişim düzeylerine uygundur.⁴⁹⁶

Vatan sevgisi, vatanın korunması, imarı, güzelleştirilmesi, onun her türlü kaynağının israf edilmeden gerekli şekilde kullanılması için gayret gösterilmesi gibi daha da çeşitlendirilebilecek yükümlülükleri beraberinde getirmektedir. Bireyin, vatani sevmenin getirdiği yükümlülükleri öğrenip bu sevginin gereklerini yerine getirmeye gayret eden bir kişi olması hedeflenmelidir.

Vatan sathının her bir karışının büyük bir itina ile korunması, özen gösterilmesi eğitim öğelerinde vatani koruyun demekle olmaz şüphesiz. Ancak vatanın millet olmadaki yeri ve önemi vurgulanarak vatana sahip çıkma fikri benimsetilebilir. Vatani imar ederek milletler arasında önemli bir yer edinme ve hayat standardı olarak daha üst seviyeleri yakalamanın yolunun da bu olduğu gösterilebilir. Çünkü medeniyet bir milletin en önemli eseridir ve vatanın imar edilmiş düzeyiyle alakalıdır. Bunun için de sevgi esas olmalıdır.

3- Tabiat Sevgisi

Tabiat, yaratıcının izlerini taşıyan bir sanat eseri, bir ülke insanının en önemli değeri ve hayat kaynağıdır. Yüce Yaratıcı, tabiatı mükemmel bir düzen içinde yaratmıştır. Bu düzene vurgu yaparak; “bütün tabiat, içinde derin bir ahengin gizlendiği bir melodidir”⁴⁹⁷ diyen Goethe tabiatın bu özelliğine vurgu yapmıştır.

İnsan, bu melodinin bir parçasıdır, ancak insanın diğer varlıkların sahip olmadığı tabiata hükmetme özelliği vardır. Bu sebeple insan, tabiat içinde üzerine düşeni yaptığı

496 Bilgin-Selçuk, a.g.e. ss. 81-83.

497 www.fikirbul.com (10. 03. 2007)

sürece bu melodi ahengini koruyacak, insan sınırı aştığı zaman ise ahengini kaybedecektir. Yaratıcının tabiatta kurduğu düzenin devam edebilmesi bu gün ve gelecekteki neslin tabiatı tahrip edip etmemesine bağlıdır. Tabiatı koruma bilinci bu yüzden çok önemlidir. Tabiatı koruma öğretiminin temelinde de sevgi vardır. Bunu ifade eden Goethe bir başka sözünde; “Tabiatın tacı, sevgidir. Ancak sevgi yoluyla ona yaklaşılabılır”⁴⁹⁸ diyerek sevginin tabiata yaklaşmak için önemli olduğunu belirtmiştir.

Hz. Peygamber bu konuda ” Bir Müslüman ağaç diker veya ziraat yapar da ondan kuş, insan yahut herhangi bir hayvan yerse bu yediği kendisi için kesinlikle sadaka olur”⁴⁹⁹ buyurarak, tabiata verdiği önemi dile getirmiş ve doğanın korunması için ağaç dikmeyi tavsiye etmiştir. Oysa, “ülkemiz ormanları; bilinçsiz ve usulsüz faydalanmalar, yangınlar, tarla açma, otlatma ve bilinçsiz endüstrileşme gibi çok değişik kullanım amaçları ile tahrip edilmektedir.”⁵⁰⁰ Gelecek nesillerimize güzel bir vatan bırakabilmek, bu davranışın değiştirilmesiyle mümkündür.

Toplumumuzda çevre kirliliği ve çevrenin korunması bir görev olarak algılandığı halde, bu görevin pek de yerine getirilmediği görülmektedir. Kıyıların kirletilmemesi ve yağmalanmamasını yazılı ve görsel basında rahatlıkla savunan bir kişi bu söylediklerinin aksini yaparak savunduğu şey ile davranışı arasında bir çelişki sergileyebilmektedir.⁵⁰¹ Diğer konularda görülen eksiklik gibi bu konuda da eksiklik, bilginin davranışa dönüştürülmesi noktasındadır. Eğitim, bireyde istendik yönde davranış değişikliği olduğuna göre eksikliğin öğretimde değil eğitimde olduğu sonucu ortaya çıkar. Bunun önüne ise, çok şey öğretmekten vazgeçip öğrenilen şeyleri davranışa dönüştürüp özümsemesiyle geçilebilir.

Bizim, tabiatı koruyabilmemiz yine bilinçli bir öğretim ve eğitim sonucu gerçekleştirilebilir. Aksi halde polislin veya zabitanın görmediği yerdeki ağacın kesildiği görülecektir, cezanın başarabildiği de ancak bu kadar olabilir ama bilinçli bireylerden oluşan bir toplumda görevliler görmese bile kendisini gören bir Allah’ın varlığını hisseden birey zararlı davranıştan kaçınacaktır. Bu, bireyin ahlâkî gelişim düzeyi ile alakalıdır.

“Medine’de, Ayır ve Sevr dağlarının arasında kalan kısımlarıyla yasak bölge ilan edilmiş, ağaçları kesmek, dal veya yaprak koparmak yasaklanmış, bölge harem olarak koruma altına alınmış ve “orada kim bu yasakları işlerse veya işleyeni himaye ederse

498 www.fikirbul.com (13.03.2007)

499 Buhari, a.g.e. s. 360. (13.03.2007)

500 www.ormuh.org.tr/dergi/20054sy/toprakerozyonu. (13. 03. 2007)

501 Yükselmiş, Münir-Özdemir, İbrahim, *Çevre Sorunları ve İslam*, D İ B. Yay., Ankara 1997. s. 77.

Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Allah kıyamet gününde, onun ne tövbesini ve ne de fidyesini kabul etmesin.”⁵⁰² Bu çok ağır bir cezadır. Dodurgalı'nın aynı yerde naklettiğine göre bununla kalınmamış ve bazı maddi yaptırımlar da getirilmiştir. Belki ceza son çare olarak uygulanmıştır, ancak doğal mirasın korunmasına verilen öneme bir örnek teşkil edebilir.

Çevrenin doğal yaşamın kaynağı olması itibariyle İslam'da bu kadar değer verilmiş ve koruma altına alınmıştır. Eğitimci de, davranışlara yansıtacak şekilde bu eğitimi vermelidir. Bizim ülkemizin de Peygamber dönemindeki tavra ihtiyacı vardır. Aksi halde sadece ceza ile tabiatın korunması mümkün olamayacaktır ve sonuçta yok olan bizim doğal mirasımız olacaktır. Bir Kızılderili atasözü tabiatı tahrip etmenin sonucunu; En son balığı tuttuğunda, en son ağacı kestiğinde, en son zehirli suyu içtiğinde, paranın yenilip içilemeyeceğini anlayacaksın⁵⁰³ diye açıklamıştır.

502 Dodurgalı, a.g.e. s. 134.

II. 6-8. SINIF DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ KONULARININ ÇOCUKLARIN DİNİ GELİŞİM NİTELİKLERİNE GÖRE ÖĞRETİMİ

A. İMAN

1- Allah İnancı

Allah, dînî anlamda en kutsal varlıktır. Dinde yer alan tüm öğeler O'nun etrafında şekillenirler. Çünkü, dînî esaslarını belirleyen ve peygamberleri aracılığıyla insanlara gönderen Allah'tır. Allah, yalnızca dînî gönderen değil aynı zamanda da insanları yaratandır. Dolayısıyla gönderdiği emirler de insanların yaratılış amacını yerine getirmelerini sağlayacak biçimdedir. Allah, bu amacı gerçekleştirmek ve insanlara yol göstermek için dînî tebliğ etmekle görevlendirdiği peygamberleri göndermiştir.

9-12 yaş grubu çocuklarla yapılan bir araştırmada Allah denince aklına ne geliyor? Sorusuna, O'nun her yerde olduğu yanıtının verilmesi, bu yaş grubu çocukların sağlıklı ve Allah'ı tam anlamıyla tanımlayabilecek bir tasavvur gücüne kavuştukları söylenebilir.⁵⁰⁴ Çocukların yapısı, Allah kavramını soyut yönüyle işlememize imkân tanınması bakımından önemlidir.

Asıl anlaşılan, kavranılan bir dînî hayat 12-13 yaşlarında başlar. Bu, yetişkinler seviyesinde bir anlayış gücü demektir.⁵⁰⁵ Bizim yapmamız gereken, içeriği buna uygun şekilde düzenlemektir. Bahsettiğimiz yaş ve dönem değiştiği için ihtiyaç ve beklentiler de değişecektir. Bu faktörleri göz önüne almak başarıya giden yolda büyük katkı sağlayacaktır.

Allah kavramı, bu dönemde tam anlamıyla kavranabilir, bu bir avantaj gibi görünürken bu dönemin kendine has sakıncaları ve zorlukları da vardır. Bu da ergenlik dönemi şüpheliğidir. Bu dönemin başında dînî anlamda bir sükunet gözlenirken, bu çok kısa sürecek ve dönemin özelliği olan akılla kanıtlanamayan her şeyden şüphelenme başlayacaktır. Bu dönem, 12-13 yaşlarını kapsarken 14-18 yaş döneminde bir şüphe dönemi yaşanacaktır. Bu bunalımın olumlu bir biçimde atlatılması, bireyin ileriki dînî hayatı için büyük önem taşımaktadır. Bu dönem gençleri üzerinde Allah'a iman konusunda

503 www.fikirbul.com (24.03.2007)

504 Gülçür, a.g.e. s. 35.

505 Hökelekli, a.g.e. s. 268.

yapılan değişik araştırmalarda bu konuda bazı, şüphelerin olduğu gözlenmiştir. Bu araştırmalardan batı kaynaklı olanda; erkek ergenlerin Yüzde 75, kızların Yüzde 50 oranında; Mısır'da yapılan bir araştırmada erkek ergenlerin Yüzde 27, kızların Yüzde 21 oranında; ülkemizde ise Yüzde 30 dolayında bir şüphe duyma oranının olduğu gözlemlenmiştir.⁵⁰⁶

Bu ifadelerden yola çıkarak, altıncı sınıfın büyük önem taşıdığını söyleyebiliriz. Çünkü bu dönem Allah inancının rahatlıkla işlenebileceği ve şüphenin henüz başlamadığı bir dönemdir.⁵⁰⁷ İlköğretim öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada altıncı sınıf öğrencilerinin Allah ile ilgili konuların daha fazla yer almasını istemeleri bu konuya olan ilgilerini gösterir.⁵⁰⁸ Konu içeriğinin bu veriler doğrultusunda hazırlanması DKAB. dersinin amaçlarına ulaşabilmesi için önemlidir.

2- Peygamber İnancı

Ergenlik çağı, şüpheler ve tereddütler üzerine kurulmuş bir dönem olup, ergen bu çalkantılar sayesinde kendi öz benliğini oluşturmaktadır. Bu krizlerin sağlıklı bir şekilde atlatılabilmesi şüphesiz uygun zamanda uygun materyallere, uygun verilere ulaşılabilmesiyle mümkün olabilecektir.⁵⁰⁹

Ergenlik çağı ile Hz. Peygamber'in hayatının anlatılması arasındaki ilişkiye baktığımızda, bilgilerin öğrenilmesi ile ilgili bir problem göze çarpmaz, ancak O'nun tavsiye ettiği ilkelerin isyankâr bir yapıya sahip olan ergen tarafından nasıl kabullenileceği önemlidir. Bunun için ergene, doğru, ilgi çekici ve sevecen bir Peygamber portresi çizilerek özenti duyulacak bir kişilik olarak gösterilmelidir. Aksi halde Hz. Peygamber şunu yapıyordu hadi sende yap gibi bir telkin hedefine varmaktan öte ters tepki yapma ihtimali yüksek bir girişim olmaktan öteye gitmeyecektir. Hz. Peygamber'i anlatırken empâti kurmayı öğretmek, öğretimin hedeflerine ulaşmasını kolaylaştırır.⁵¹⁰

Hz. Peygamber'in hayatının anlatılması gereklidir ancak, Hz. Peygamber'in savunduğu esasları niçin savunduğu daha çok önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda büyük mücadeleler sergilediği ve imkânsız gibi görünen durumlarda

506 Hökeleklî, ss. 270-272.

507 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 72.

508 Öcal, vd., s. 73.

509 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, ss. 82-84.

510 Kayaş, Gülay, *Şuç ve Çocuk Eğitimi*, www.turkhukuksitesi.com, (15. 03. 07)

bile savunduğu esaslardan en küçük bir taviz vermediğini görüyoruz.⁵¹¹ Sadece hayatı anlatıldığında ve öz ihmal edildiğinde birey elindeki bilgileri kendi altyapısıyla yorumlar. Bunun sonucu olarak da, kendi rahatı için birçok kadınla evlenmiş bir insan portresi oluşabilir. Bunun önüne, Hz. Peygamber'in yaşam kaynağı olan fikirlerinin anlatılmasıyla geçilebilir, çünkü çocuk eleştirel bir anlayışa sahiptir. Bu anlayış yapısıyla kendisine sunulan bilgiyi zihinsel bir değerlendirmeye tabi tutacak ve kendisinde oluşturmaya çalıştığı benliğe örnek yapacaktır.⁵¹²

Hz. Peygamber'in vahiy alması şüphesiz onu diğer insanlardan ayıran ve ona peygâmbelik vasfını kazandıran en temel özelliğidir. Ergenin bir şüphe ve çalkantı döneminde olduğunu farz edersek, normal şartlarda olamayacak bir şeyin imanı açıdan ispatı gerekli görülmektedir. İncamıza göre, dînî duyguların tatmininde, sıradan insanların davranışlarına şekil veren çevre faktörüne karşı, peygamberlerin dînî davranışlarında çevrenin yerini ilahi vahiy almaktadır. Vahiy hakkındaki tecrübî bilgilerin sınırlılığı yanında Hz. Peygamber'in çeşitli şekillerde aldığı vahyin psikolojik belirtileri sıhhatli belgelerle tespit edilmiş bulunmaktadır. O'nun dînî yaşayışını düzenleyen bu tecrübe, Allah karşısındaki ciddi tavrını, vazife bilincini ve bu mesuliyetin ağırlığı sebebiyle duyduğu endişeleri ortaya koymaktadır.⁵¹³ Bu ispatın, gençlere sağlam delillerle yapılması, bir çevrenin etkisiyle (okul gibi) dînî inancın davranışlara dönüşmesi noktasında önemlidir.

Hz. Peygamber'in şahsiyet özellikleri de örnek teşkil edecek kadar mükemmel niteliktedir ve göz ardı edilmemesi gerekir. O'nun günlük programından tutun da oturmasına, yemek yemesine, insanlarla münasebetlerinde nezaketine kadar günümüz insanının muhtaç olduğu istisna güzellikte özelliklere sahiptir. Bunların kazandırılması ise çocuklarımızın hem ruhi, hem de bedeni sağlıkları açısından çok önemlidir. Bu niteliklere sahip olan bir kimse hayatında daha insancıl olur.⁵¹⁴

Hz. Peygamber'in örnek ahlâkı, bir yönüyle ahlâkî nitelik ve içeriği olan DKAB. dersi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu konu mevcut müfredat içerisinde de incelenmekte olup öğrenciler için hayati öneme sahiptir ancak bu noktada sadece özelliklerin anlatılması yerine bu özelliklerin Hz. Peygamber'e kazandırdığı üstünlükler de ele alınmalıdır.

511 İmam Şibli, *Peygamberimizin Risaleti ve Şahsiyeti*, Timaş Yay., İstanbul 2003. s. 303.

512 Başaran, a.g.e. s. 136.

513 Şentürk, a.g.e. s. 20.

514 İmam Şibli, a.g.e. ss. 345-346.

Toplumsal hayatta hoş karşılanmayan olayları önleyebilmek için olayları dün, bu günü ve yarın kazanacağı boyutuyla değerlendirmeliyiz. Davranışların temelleriyle ilgili ortaya konulan “genel öğrenme yaklaşımına göre, insanın davranışlarının nedeni onların öğrenme tarihçesinde yatar. Örneğin bir insan saldırgan davranıyorsa, bunun nedenini onun geçmiş deneyimlerinde aramak gerekir. Bu kişi değişik durumlarda saldırganlığı sayesinde istediğini elde etmiş bu nedenle saldırgan davranışı pekiştirilmiştir.”⁵¹⁵ Eğer bu birey geçmişinde fedakâr, cesaretli, gücünü doğru yerde kullanan, nazik bir kişiliği örnek alıp, böyle bir kişiliğin güzelliğini öğrenseydi şüphesiz davranışları da ona göre nezaketli ve ölçülü olacaktı.

Hz. Peygamber’i anlatırken Hz. Peygamber döneminde yaşanan olumsuzlukların sebeplerini anlatmalıyız. Bundan sonra Hz. Muhammed’in örnekliğinin onları niçin bu kadar değiştirdiğini anlatmalıyız. Çünkü, ergenlik döneminde sebep sonuç ilişkisi kurma becerisi önemli bir yer tutar. Bu sebeple sekizinci sınıfta ele aldığımız Hz. Muhammed’in örnek ahlâkı ünitesinde de bunlara dikkat edilmedir.⁵¹⁶ Çünkü, “çocuk için taklit ettiği hareket kadar, o hareketin sahibi olan şahıs da çok önemlidir. Yani çocuğun taklit edeceği davranışları seçmesinde, bu davranışı yapan şahsın kimliğinin de önemli olduğu bilinen bir husustur. Bu tercihin fizyolojik dayanağı soyu nedeniyle değil, daha yaşlı ve daha üstün kişilerin kendisinde meydana getirdiği etkidir.⁵¹⁷ Bu etki sayesinde çocuğun olumlu olarak niteleyebileceğimiz davranışları kazanması hem daha kolay hem de daha kalıcı olacaktır. Çünkü bu davranışı herhangi bir kişi değil, Allah’ın elçisi yapmaktadır. Bu etkinin oluşturulabilmesi içinse öncelikle peygamberlik müessesesinin kutsallığı ve peygamberlerin üstünlükleri anlatılması gerekir. Bu sayede onların gösterdiği davranışların müstesnalığı ortaya konulabilir.

Hz. Peygamber’in anlatılmasında sevgi faktörü de çok önemli bir yer işgal eder. Hz. Peygamber’in insanlara muamelesindeki bu incelik onu diğer insanlardan farklı kılmış ve rahmet olma vasfını kazandırmıştır. Öyle ki, “peygamberlik görevinin tümünde Hz. Peygamber’in hoşgörü ve sabrını görmekteyiz. Hz. Peygamber’in son derece affedici ve hoşgörülü olduğundan ve böyle olmayı sevdiğinden dolayı kendisiyle ilgili bir haksızlık ve saygısızlık karşısında kimseyi kırmamış, hatta kınamamıştır. Zaten bu ahlâk, yolunu

515 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

516 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 466.

517 Dodurgalı, a.g.e. s. 39.

kaybedip ürkmüş nefisleri doğru yola davet eden peygamber yöntemidir.”⁵¹⁸ Bu yöntem, öğretime konu olan bireylerin sağlıklı bir kişilik geliştirmeleri için çok önemlidir.

3- Kutsal Kitaplar

Kutsal Kitap, insanların dünya ve ahiret mutluluğu için Allah’ın vahiy yoluyla peygamberlerine göndermiş olduğu mesajların bir araya gelmesiyle oluşan kitaplara verilen isimdir.⁵¹⁹ Bu kitapları diğerlerinden ayıran en temel özellik Allah kelamı olmaları ve vahiy kaynaklı olmalarıdır. Ayrıca, bu kitapların gönderiliş amacı ve içeriği de kendilerine müstesnalık kazandırmaktadır. Öyle ki, bu kitaplar bir fikri savunmak veya da herhangi bir şeyi ispat etmek için meydana getirilmemişlerdir, onlar ancak ve ancak insanları doğru yola iletmek içindir.

Çocuklarımıza anlatmamız gereken ilk şey kutsal kitapların insan için olduğu olmalıdır. Çünkü onun gönderiliş amacı zaten insanları dünyada ve ahirette mutluluğa ulaştırmaktır. Aksi halde temel amacı hakkında bilgi vermediğimiz bir konunun içeriği hakkında çocukları ikna etmemiz mümkün olmayacaktır.

Kutsal kitapların gönderiliş amacı kadar gönderilme şekli de ilgi çekici ve enteresandır. Bu noktada vahiy kavramının iyi açıklanması gerekir, çünkü kutsal kitabı farklı kılan şey Allah kelamı olmasıdır ve bunun göstergesi de vahiydir. Vahiy kavramı, peygamberin varlığını zorunlu hale getirmektedir. Bu sebeple, vahiy ve peygamber bir bütünün ayrılmaz parçalarıdır. Bu konuda bir ayette “insanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, peygamberleri müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak gönderdi. Onlarla beraber, anlaşmazlığa düştükleri konularda, insanlar arasında hükümsinler diye gerçeği taşıyan kitabı hak olarak indirdi. O kitap'ta anlaşmazlığa düşenler, o kitab'ın bizzat muhataplarından başkası değildi. Bunlar, kendilerine açık kanıtlar geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlık ve azgınlık yüzünden, çekişmeye girdiler. Sonra Allah kendi izniyle, inananları, üzerinde tartışmaya girdikleri gerçeğe tekrar ulaştırdı. Allah, dilediği kişiyi doğru yola iletir”⁵²⁰ buyrulmaktadır. Ayette yer alan “peygamberleri müjdeleyici olarak gönderdi ve insanlar arasında hükümsinler diye gerçeği taşıyan kitabı hak olarak indirdi” ifadeleri kutsal kitap ve peygamberin birbirinden ayrılamayacağını göstermektedir, dolayısıyla kutsal kitap konusu anlatılırken mutlaka peygamberin rolüne değinilmelidir. Çünkü, kutsal kitabın indirilmesi peygamberin asli görevlerindedir. Ayrıca kutsal kitabı

518 Dodurgalı, a.g.e. s. 151.

519 *Kutsal Kitap*, egitek.meb.gov.tr, (15.03.07)

520 Bakara, 2/213.

açıklayıcı ve kendi hayatında en güzel biçimde yaşayıcı olan da peygamberin kendisidir. “Kur’an’a göre nebi, en zâhit ve en muttakî kimsedir. Allah’tan en fazla o korkar. Allah’tan ister bir melek vasıtasıyla olsun, ister kalbine ilham suretiyle doğrudan doğruya olsun, vahiyler ve emirler alır.”⁵²¹

Kutsal kitabı insanlara benimsetebilmek için insanlığın kutsal kitaba olan ihtiyacı önemle vurgulanmalıdır. Kutsal kitabın içeriği bu noktada bizi aydınlatmaktadır. “Ramazan o aydır ki; insanlara kılavuz olan, iyi-kötü ayrımıyla hidayetten kanıtlar getiren Kuran, onda indirilmiştir.”⁵²² Bu ayeti kerime insanların Kur’an’a niçin ihtiyacı olduğunu bize haber vermektedir. İnsanların neye iyi, neye kötü diyebileceklerini söyleyecek mercii şüphesiz ancak onu yaratan Allah olmalıdır, Allah’ın bunu açıkladığı yer ise Kur’an’dır.

Kutsal kitaba vurgu yapılırken sadece okunmak için değil yaşamak, davranışa dönüştürmek için gönderildiğinin vurgulanması gerekir. “İman edip haya ve barışa yönelik amel sergileyenlere gelince, Rableri onları imanlarıyla doğruya ve güzele iletir. Nimetlerle dolu cennetlerde onların altlarından ırmaklar akacaktır.”⁵²³ Ayette cennetin karşılığı olarak sadece iman değil aynı zamanda imanın göstergesi olan amellere yani davranışa vurgu yapılmaktadır. O halde Kur’an’ın bizden istediği davranışları aktarmadan oluşacak bir kutsal kitap anlayışı bizi Kur’an hakkında doğru bir yargıya götürmeyecektir.

Kur’an’ı Kerim’in, insanlar için ne kadar büyük bir nimet olduğu aşikârdır. Kur’an’ı Kerim, zaten ayrıntılı bir şekilde uymamız gereken esasları bize bildirmekte ve bu esasların insan hayatında meydana getireceği olumlu değişikliklere vurgu yapmaktadır. Değişikliğin başlangıcı, sağlam bir iman ve iman doğrultusunda sâlih ameldir. “Hem sana vahyedilene hem de senden önce vahyedilene inananlardır onlar. Ahireti gereğince kavrayıp anlayanlar da onlardır. İşte bunlardır Rablerinden bir hidayet üzere olanlar, işte bunlardır gerçek anlamda kurtuluşu bulanlar.”⁵²⁴ Ayet, imanın kurtuluşa ermedeki kilit rolünü açıklamaktadır. İman olmadan yapılacak olan amelin Allah katında bir değeri olamaz çünkü amele değer veren şey Allah’ın o amele değer vermesidir.

Kutsal kitaplar konusu işlenirken bu kitapların özellikleri ve yine daha özele inilip Kur’an anlatılırken de, Kur’an’ın temel özellikleri anlatılmalıdır. Programda bu amaca yedinci sınıfın Kur’an’ı Kerim’i Tanıyalım⁵²⁵ ünitesi ile ulaşılmaya çalışılmıştır. Kur’an

521 Şentürk, a.g.e. s. 16.

522 Bakara, 2/185.

523 Yunus, 10/9.

524 Bakara, 2/4-5.

525 Ek-1, Yedinci Sınıf konuları, 1.Ünite.

diğer kitaplardan farklı birçok özelliklere sahiptir. Kuran'a müstesnalık kazandıran bu temel özelliklerin iyi vurgulanması Kuran'ın emrettiği esasların kabul görmesi ve uygulanması açısından önemlidir.

Kuran'ın farklılıklarının biri de, içerdiği emir ve yasakların güncelliğidir.⁵²⁶ Bu özelliğiyle Kuran'ın emir ve yasakları çağlar boyu ortaya çıkan tüm problemlere layıkıyla çözüm bulup insanlara rehber olmuştur. Bu, Kuran'ın diğer kutsal kitaplardan en önemli farklarından biridir. Diğer kutsal kitaplar bu özelliklerini yitirdikleri için kendilerine inanan insanlar değişik yollarda aramış ve Allah'ın kendilerine çizdiği sınırları bu sebeple aşmışlardır. "Kur'an ise diğer kutsal kitapların aksine asıl bilginin kaynağıdır. Kur'an'daki bilgiler yenidir, bir yerlerden, kitaplardan ya da birilerinden alıntı değildir. Zaten Kur'an bu doğrultuda okuyucuyu araştırmaya davet etmektedir. Sunduğu bilgiler yeni olduğu için, yani okuyucu böyle bir şeyi daha önce duymadığı için kafasında şüpheler oluşabilir. İşte Cenab-ı Mevla böyle bir tereddüdü önlemek için, adeta "eğer şüphen var ise, git araştır ve gör" demektedir."⁵²⁷

Kuran'ın bu gün bile ilk günkü orijinalliğini koruması onun, diğer kitaplar gibi insanların tahrifine uğramadığının göstergesidir. Bu özellik, Kuran'ın hala Allah tarafından gönderildiği şekil ve içeriğe sahip olduğunu gösterir ki bu, Kuran'ın en önemli özelliği olup, onu inanılması gereken tek kutsal kitap haline getirmiştir.

Başka bir özellik olarak Kur'an'daki emirlerin evrenselliği gelmektedir. Kur'an-ı Kerim bütün insanlığa gönderilmiş ilâhi bir kitaptır. "Bu Yüce Kitap, başları döndürecek ölçüde zengin bir kaynaktır ve her asra yetebilecek açılım gücüne sahiptir. O'nun mesajı evrenseldir. Kur'an'da bir çok âyette "Ey insanlar" denilerek bu evrenselliğe işaret edilmiştir."⁵²⁸ Emirlerin evrenselliği, içindeki esasların bir İngiliz ile bir Arap'ın problemlerine aynı oranda çözüm üretebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bir İngiliz ve bir araba aynı derece çözüm üretebilmesi Müslümanlığın bir millet dînî olmaktan öte bir insanlık dînî olmasını sağlamıştır. Oysaki, gerek Hz. İsa ve gerekse Hz. Musa belli kavimlere gönderilmişler ve o kavimlere rehberlik etmeye çalışmışlardır. Bu da onları bir millete has kılmış evrensel olmalarını engellemiştir.

Kutsal kitaplar konusu işlenirken, onlar hakkında genel bilgi verilmeli, Allah'ın niçin vahiy gönderdiği, insanlığın vahye muhtaçlığı, vahyin özellikleri, kutsal kitapların insanlık için önemi gibi genel konular açıklanmalıdır. Kuran'ın temel özellikleriyle birlikte

526 Karlıağa, Bekir, *Söyleşi*, www.diyaret.gov.tr, Sayı,165. (16.03.2007)

527 Miller, Garry, «The Amazing Quran», (Çev.:Süleyman Demir) www.yenidunyadergisi.com, Nisan, 2002. (16.03.2007)

onun hayatımızda uygulamamız gereken esasları hakkında bilgi verilmesi ve yeni yetişen bireylerimizin Kur'an'ın içeriği hakkında bilgi sahibi olması ve Allah'ın bizden neler istediğinin asıl kaynaktan öğretilmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla DKAB. dersi içeriğinin Kuran'ın hayatımızdaki problemlere çözüm bulucu yönünü açıklaması gerekir.

Ayrıca, Kuran'ın hayatımızdaki önemi özellikle vurgulanmalı ve böylece çocuklarımızın kutsal kitabımızın değeri hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmalı ve Kuran denildiğinde kafalarında Kur'an'ın içeriği ile ilgili genel bir fikir uyanmalıdır.

4- Görünmeyen Varlıklar

Görünmeyen varlıklar denilince akla Allah, melekler, cinler ve şeytan gelmektedir. Bu varlıkların dînî literatürde ayrı ayrı yerleri ve işlevleri vardır. Bu işlevler varlıklara karşı takınılan tavrı belirlemesi bakımından önemlidir.

Görünmeyen varlıkların anlatılması din öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Bu eğitimin amacı insanların hiç görmedikleri, duyu organlarıyla hissedemedikleri varlıklara inanmalarını sağlamak, en önemlisi de İslâm'ın benimsediği doğru inancı kazandırmaktır. Çünkü bunları kabul etmek imanla olabilecek bir şeydir.

Görünmeyen varlıkların öğretilmesi için dikkat edilmesi gereken şey, bu varlıkların asıl işlev ve görevleriyle öğretilmesidir. Çünkü bu noktada karşılaşılan en önemli problem bu varlıklara asıl özellik ve görevlerinin dışında anlam yüklenmesidir.⁵²⁹

Görünmeyen varlıklarla ilgili olarak ortaya çıkan batıl inançlar önemli bir problemdir. Bunların önüne geçebilmek için doğru inancın yerleştirilmesi gereklidir. "Allah'a bir de cinleri/gözle görülmeyen yaratıkları ortak koşular. Oysaki, onları O yaratmıştır. Bilgisizce O'na oğullar ve kızlar isnat etme saçmalığını gösterdiler. Şanı yücedir O'nun! Onların nitelemelerinin ötesindedir O!"⁵³⁰ ayetinde görüldüğü gibi Allah'ın yarattığı bir varlığın yine Allah'ın göndermiş olduğu dinlere alternatif gibi ortaya koymaya çalışmak yanlış bir yaklaşımdır.

Sağlam bir dînî inanca sahip olmayan bireylerin bu şekilde yanlış akımlara kapılmaları büyük bir ihtimaldir. Bireyin, bulunduğu ortam sebebiyle sapkın bir akıma yönelme bile doğru bir akideye de sahip olmadığından, en ufak bir sıkıntıda yanlışa düşme ihtimali vardır.⁵³¹ "And olsun, biz sana açık-seçik ayetler indirdik. Onları, pislik ve

528 Çapan, Ergün, *Kur'an'ın Evrenselliği ve Tarihselci Bir Yaklaşım*, www.yeniümit.com, 2002. (16.03.2007)

529 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 81.

530 Enam, 6/100.

531 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, ss. 81, 85.

sapıklığa bulaşmış olanlardan başkası inkâr etmez.”⁵³² Bu kişilerin durumu ayette de özetlendiği gibi sapıklıktan başka bir şey değildir. Sapıklığa düşme sebebi ise genelde bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.

Ülkemizde daha önceki yıllarda lise ve dengi okul öğrencilerinin sorunlarını tespit etmek amacıyla yönelik bir araştırmada, en yüksek oranda gençlerin Yüzde 81’inin dînî görevlerini yerine getiremedikleri için üzüldükleri ifade edilmiştir.⁵³³ Gençlerin dînî görevlerini yerine getirememeleri büyük oranda bilgisizliğe dayanmaktadır. Bilgisizlik sebebiyle çocuklar daha çok kulaktan duyma ve dînî temele dayanmayan hurafe kaynaklı bilgiler edinmekte ve bu onların doğru dînî tutum geliştirmelerini önleyerek türbelerden medet uman bireyler haline getirmektedir. Bunun önüne ise ancak doğru dînî eğitimle geçilebilir. Görev yaptığımız okulda da aynı şekilde görünmeyen varlıklarla ilgili hurafî kaynaklı bilgi ve buna dayalı soruların çokluğu bu eğitime duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir.

Görünmeyen varlıklarla ilgili halk inançları çocukların bu inançlarının temelini teşkil etmekte ve onların inançlarını şekillendirmektedir. Bu, genelde anne ve babaların çocuklarını yaramazlık yaparsan cin çarpar v.b. acziyet ifadeleriyle kendîni göstermektedir. Anne ve babaların bu telkinleri çocukları yersiz korkulara itmekte veya bir başkasının ruh çağırmasını örnek alarak, başka bir boyut kazanmaktadır. Öğretimin, bütün bunları engelleyebilecek ve hurafelere yanıt olabilecek zengin içerik ve içerikle uyumlu bir niteliğe sahip olması önemlidir.

Görünmeyen varlıklarla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken nokta bu varlıkların gerçek mahiyetlerini öğretmek onların yanlış emellere alet edilmesini önlemek olmalıdır. Bu varlıkların yanlış kullanılmaya çalışılması sebebiyle insanların imâni olarak yanlış kanaate sahip olmaları söz konusu olabilir.

Ruh çağırma, büyü, fal gibi batıl inançlar en yaygın olanlarıdır. Bu inançlarla ilgili olarak geniş malumatın verilmesi, müfredatın hedefe ulaşması bakımından önemlidir. Hz. Musa kıssası bize büyü ve benzeri şeylerin Allah’ın gücü karşısında hiçbir şey ifade etmeyeceğini bildirmektedir.⁵³⁴ Çocuk, batıl inançların Kur’an’ın Bu konudaki yaklaşımıyla öğretilmesiyle, hurafeler hakkında sağlam bilgilere sahip olacak ve bu tarz şeylerden medet ummayı bırakacaktır. Örnek olay yöntemi, anlatılmak istenenin davranışa

532 Bakara, 2/99.

533 Hökelekli, a.g.e. s. 277.

534 Araf, 7/13, 40, 48, 59, 88, 91, 109, 112, 113, 116, 120, 132, 141, 146. ayrıntılı bilgi için bkz.

dönüştürülmesi bakımından önemlidir.⁵³⁵ Yeni müfredat için belki çok farklı bir müfredat içeriği gerekemeyebilir, ancak ders kitabı yazılırken daha ayrıntılı ve zengin bir içerik sunulması faydalı olacaktır.

5- Kaza ve Kader İnancı

Kader; Allah'ın ezeli ilmiyle ve kudretiyle en büyükten en küçüğe olacak her şeyi daha önceden bilip takdir etmesidir.⁵³⁶ Bu ilmi ve kudreti anlamak için bir hücreye baktığımızda bile mükemmel bir düzen görürüz. Bu, Allah'ın ilmi ve kudretinin göstergesidir.⁵³⁷ Bununla ilgili olarak Allah cc.; “O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı, sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir”⁵³⁸ ”O, kullarının önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir”⁵³⁹ buyurmaktadır. Yani Allah kurduğu mükemmel düzenin işleyişi hakkında sınırsız bir ilme sahiptir. Bu ilim sayesinde kainat yaratıldığı günden beri düzeninde hiçbir sapma olmadan varlığını sürdürmektedir.

Kader, bir başka bakış açısıyla Allah'ın ezeli programıdır. Bu program, Allah'ın ezeli bilgisiyle bilinir, ancak bu bilginin insanın iradesine bir etkisi söz konusu değildir. Bu ünite çerçevesinde bizim ele almamız gereken nokta da tam olarak budur. Bireylerin kaderi yanlış anlama ihtimalleri olduğu için bunun üzerinde büyük bir itinayla durulmalı ve doğru bir kader anlayışının yerleşmesi sağlanmalıdır. Bu aşamada bireyin başarısı için çalışmasının zorunluluğu, başarının kazanılabileceği ve insanın iradesiyle yaptıklarından sorumlu olduğu vurgulanmalıdır. Çünkü kaderimizin bize hazırladığı güzelliklere hak etmeden ulaşmamız ilahi adaletle uyuşmaz.⁵⁴⁰

Kaza; Allah'ın takdir ettiği şeylerin zamanı geldiğinde meydana gelmesidir.⁵⁴¹ Bu, Allah'ın gücü ve vaadînin doğruluğunun ispatıdır. Kaza ile kader ilişkisi çok önemlidir. Eğer her yazılan meydana gelecekse insanın iradesinin bu noktadaki etkisi ne olabilir. Bu sorunun cevabı verilmeli ve bireyin çalışarak yapabileceği şeyler vurgulanmalıdır. Örneğin, bir kişi kimin çocuğu olacağını seçemez ve bundan sorumlu

535 Altaş, a.g.e. s. 77.

536 Gölcük, Şerafettin-Toprak, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 2001. s. 285.

537 Senih, Safvet, *Yaratılış ve Kader*, Nil Yayınları, İzmir 1996. s. 82.

538 Bakara, 2/29.

539 Bakara, 2/255.

540 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 81.

541 Gölcük-Toprak, a.g.e. s. 285.

tutulamaz ancak hırsızlık yapıp yapmamak kendi elinde olduğu için bundan sorumlu tutulur.

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi insanın her şeyden önce kendi iradesiyle yapabildiği şeylerden sorumlu olduğu hissettirilmelidir. Bireylerin bu bilince ulaşması konunun amacına ulaşması bakımından önemlidir. Bu bilince ulaşmış bireylere bu andan itibaren uymaları gereken esaslar anlatılabilir. Çünkü birey, artık kendi gücünün farkındadır.

Bu kavramların doğru bir şekilde öğretilmesiyle birey, çoğu zaman yanlış yorumlayıp bu sebeple ya umutsuzluğa ya da kaderin etkisini küçümseyerek ezeli programın önemine uygun hareket edememe gibi iki uç yanlışa düşme tehlikesine karşı bilinçlendirilmiş olacaktır. Bu bilince ulaşmış bireyin de kendinî daha kolay kontrol etmesi mümkün olacaktır.

Kaza ve kader konusu imanın şartlarından biri olması bakımından Müslümanların inanması gereken altı temel esastan biridir. Bu altı esas, aynı anda ve iman esasları olarak incelenmeli ve imana yönelik istifhamları gidermeye yönelik bir işlev üstlenmelidir. Kaza ve kader konusunun işlenmesi gerekli fakat yeterli değildir, çünkü iman esasları birbirinden ayrılması mümkün olmadığı gibi bunların bir arada incelenmesi de daha faydalı olacaktır.

B. İBADET

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ibadet; “insanın bedeni ve mali gücü ile Allah’ın emirlerine boyun eğerek, kendi irade ve isteğini kullanarak. Niyet ve samimiyete dayalı, dînî kurallara uygun olarak, alçak gönüllülükle ortaya koyduğu itaat ve şuurlu bir kulluk hareketidir.”⁵⁴² İkinci kademedeki çocuğun gelişim özellikleri nelerdir ve buna uygun olarak verilecek öğretim nasıl olmalıdır. Bunu tespit edebilmek için öncelikle gelişim özelliklerine bakalım.

Altıncı sınıfa başlayan çocuk gelişim olarak da farklı bir basamağın yani ergenliğin başındadır.⁵⁴³ Ergenliğin başlangıcı bireyin kendi özelliğine göre değişse de kabul edilen yaşlar kızlar için 11-13, erkekler içinse 12-14’dür. Ergenlik döneminde soyut

542 İşcan, a.g.e. s.19.

543 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 440.

düşüncenin gelişmesi ve tartışmaya yatkın bir hale gelmesinin öğretim şeklinin ve içeriğinin gözden geçirilmesini gerekli kıldığı kanaatindeyiz. İbadet konusunun da bu özelliklere uygun şekilde verilmesi öğretimin hedefine ulaşması bakımından önemlidir.

Bu dönemde çocuğun özelliklerinden birisi isyankâr bir yapıya sahip olmasıdır. Ana babadan özellikle davranış, tutum ve ilgiler bakımından bağımsız olmaya çalışan ergenler, genellikle, önceden izin almadan, ardından da ayrıntılı rapor vermek zorunda kalmadan bir şeyleri arkadaşlarıyla birlikte yapmak isterler.⁵⁴⁴ Bu gelişim dönemindeki bireylerin, aile ve okul gibi eğitici veya yönlendiricilere karşı gelmeleri de bu döneme has bir davranıştır, dolayısıyla ibadet gibi bireyin birçok fedâkarlık yapmasını, değişmesini gerektirecek bir olgunun bu dönemde bireysel bir alışkanlık haline gelmesi zor görünmektedir. Yani, bu dönem çocuğuna ibadetin anlam ve önemi anlatılmalı ve ibadetin alışkanlığa dönüşmesi bu döneme bırakılmamalıdır.

İbadet öğretimi konusunda dikkat çeken bir başka nokta da, daha çok ibadetin hayat içinde kazandırdıklarına vurgu yapılmasıdır. Oysaki ibadetin ahiret için yapıldığına da işaret edilmelidir. Bunu sağlamak için; namaz insanın duygu dünyasını zenginleştirir, namaz insanın davranışlarında bilinçli olmasını sağlar, namaz birlikte yaşama ve dayanışma bilincini geliştirir, namaz temizliğe alıştıırır, namaz zamanı iyi kullanmayı öğretir gibi başlıkların yanında namaz insanın iyi bir ahiret hayatı elde etmesini sağlar tarzında bir başlığın konulması konunun hedeflerine daha iyi ulaşmasını sağlayabilir. (Bkz. ek-1) Böyle bir başlık; ibadet alışkanlığı sağlama ve ibadetin davranışları güzelleştirme fonksiyonuna katkı sağlayacaktır.

Yedinci sınıftaki hac ve kurban ünitesinde yer alan kurban Allah'a yaklaşmanın bir aracıdır konusu ibadetin sağladığı manevi yararı anlatması bakımından önemlidir. (Bkz. ek-1) Benzer bir başlığın hac konusunda da olması sebebiyle, bu anlamda konuya farklı bir bakış açısı getirebilirdi.

İbadete yönlendirirken dikkat edilmesi gereken şeylerden biri de ibadet veyahut da başka bir değişimin zorla sağlanamayacağıdır. Böyle bir tavır, değil ibadetten, dinden bile nefret edilmesi sonucunu doğurabilir ki bu, dersimizin amacına ters bir durumdur. Başarıya ulaşmak için çocuğa gerekli bilgiler verildikten sonra yapılması gereken şey onu yönlendirmektir. Onda yönlendirmeye ters bir hareket görüldüğünde müdahale edilmelidir. Hz. Peygamber'in hayatında bu konuda bize fikir verebilecek olayları görmek mümkündür.

544 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 442.

Hurmaları taşıyan çocuğa taşlamayıp altına dökülenleri yemesini tavsiye etmesi ve erkeklere yasak olan ipek elbise giyenleri bundan menetmesi olayında olduğu gibi.⁵⁴⁵

“Birey 12-18 yaşları arasında ahlâkî alanda önemli gelişmeleri tamamlar. Piaget gelişimin olabilmesi için, çocuğun bir dengesizliğin, bir yetersizliğin farkına varması gerektiğini söyler. 12-18 yaş arası, ergenin en arayış içinde olduğu, ana baba ve çevresine en çok ters düştüğü ve kendisiyle toplum arasındaki dengesizliği en yoğun olarak yaşadığı bir devredir.”⁵⁴⁶ Çocuğun ibadet alanında bir eksikliğin farkında olabilmesi için daha önceden ibadetle ilgili temel bilgilerin verilmiş olması gerekir. Örneğin bir namaz, zekât gibi ibadetlerin kavramlarını ve yapılarını bilmelidir.⁵⁴⁷

Ergenin, bu arayışı içinde yaşadığı bunalım ve dengesizlikleri gidermede dînî rahatlatıcı rolü kullanılabilir. Gerek toplumla, gerekse etrafında uyumsuzluğa düştüğü ve denge kurmaya çalıştığı zaman bireye destek olunması için programın genel amaçlarından “temel dînî ve ahlâkî sorularına cevap verebilmelerini sağlamak”⁵⁴⁸ önemlidir. Daha önceki yaşlarda temel ahlâkî kavramların öğretilmiş olması gerekir. Anne babaya saygı, toplumsal ilişkilerde dînî rolü buna örnek olarak verilebilir.⁵⁴⁹

Birey önceden kendine öğretilen ana-babanın görüş ve değerlerine araştırmadan bağlıdır. Araştırmadan ve kendisi bu konuda önemli bir deneyim geçirmeden, sanki kendi değerleriymiş gibi ana-babanın görüş ve değerlerini sürdürür.⁵⁵⁰ Yani daha önceden anne babadan öğrendikleri çocuğun kişiliğinin oluşumunun temellerini oluşturur. Çünkü çocuğun girmiş olduğu kişilik krizlerinde kullandığı materyaller onun daha önceden öğrendikleridir. İbadet konusunda da durum farklı değildir. Daha önceden verilmiş bir ibadet bilgisi ve bu bilgilerin kullanılmasıyla oluşan sağlıklı bir ergen genç kişiliği işte ibadet eğitiminin başarıya ulaşması bu şekilde daha kolay olacaktır.

Bu dönemde çocukların gelişim nitelikleri itibarıyla daha soyut bilgiler verilmelidir. Çünkü bu dönem çocukları bir taraftan soyut düşünme yeteneği kazanmış bir taraftan da şüpheli bir hal almıştır.⁵⁵¹ Bu şüphenin dînî akidelere yönelmesi sebebiyle ibadet konularının da anlam ve öneminin ele alınması daha verimli sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

545 Ay, *Din Öğretiminde Mükafat ve Ceza*, ss. 56-57.

546 Cüceloğlu, a.g.e. s. 360.

547 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

548 MEBTD. sayı: 2517, s. 918. Ayrıntı için bkz.

549 MEBTD. sayı: 2517, ss. 919-920, 933-934. Ayrıntı için bkz.

550 Cüceloğlu, a.g.e. s. 359.

551 *Ergenlik*, egitim.milliyet.com.tr, (17. 03. 2007)

İbadet konusunda çocuklara sadece teorik bilgiler yerine ibadetlerin temel sebepleri noktasında ayrıntılı bilgi verilmelidir. Mesela zengin ve sağlıklı bir Müslüman neden hac yapmalıdır, bundaki hikmet nedir. Bu amaçla “haccın insan davranışları üzerindeki etkileri”⁵⁵² konusu iyi bir örnektir. Ancak burada da hac tövbe ilişkisi ve ahiret hayatı için öneminden de bahsedilmesi daha faydalı olabilirdi.

Çünkü ortaya yeni bir kişilik çıkmaktadır ve bu yeni kişiliğe yeni değer yargıları lazımdır. İbadetin de değersel boyutu anlatılmalıdır. Aksi halde bireye teorik bilgi verip bireyden davranış beklemek bu dönem asiliği⁵⁵³ içinde çok kolay olabilecek bir şey değildir. Bunun için içeriklerin kontrol edilmesinin, bu alan eğitimi için hayati önem taşıdığı kanaatindeyiz.

Çocuk için, bir ibadeti yaparken, o ibadeti yapma gerekçesi ve yapılan ibadetin çocuk için ne ifade ettiği çok önemlidir. Çünkü bu davranışın oluşmasında rol oynayan psikolojik sebepler vardır. Bu açıdan ibadet, inançla iç içedir. Öyleyse, davranışın tutarlı olabilmesi için, dayandığı inanç temelini de tutarlı olması gerekir. İnançların oluşmasında ise, duygu ve düşüncenin önemli tesirleri olduğu psikolojik bir gerçektir.⁵⁵⁴ Çünkü bu duygu ve düşünceler davranışlara kaynaklık etmektedir. Bizim konumuzla ilgili olarak yapmamız gereken şey ibadete kaynaklık edebilecek olan duygu ve düşüncelere yoğunlaşmaktır.

İbadetlere kaynaklık eden düşüncelerin başında Allah inancı gelmektedir çünkü ibadet, yüce varlık Allah’a yapılmaktadır. Allah inancının anlatılması konusunda değindiğimiz esaslar dikkate alındığında, ibadetin devamlılığı ve davranışa olumlu katkı sağlaması daha kolaydır, çünkü bizim Allah inancının anlatılmasında temel aldığımız esas, sevgiydi. İnsanların sevgiye verdiği tepki büyük oranda olumludur ve bu duygu yaratıcı-insan ilişkisinin seyrini belirler.

İbadetlere kaynaklık eden bir başka duygu ise ödül alma duygusudur. Bizim inancımıza göre ibadetin bedensel ve sosyal faydaları vardır. Bunlardan; namaz kılarken yapılan belirli hareketlerin, oruçta sindirim sistemi ile bazı organların dinlenmesinin vücut sağlığına önemli faydalar sağlaması ve zekât ibadetinin sosyal yardımlaşma yönünden topluma kazandırdığı birçok yararları dikkat çekicidir.⁵⁵⁵ Ahiretteki ödülü ise Allah’ın hoşnutluğudur.⁵⁵⁶ Bununla ilgili bir başka ayette Allah cc.; “Lâkin içlerinden

552 MEB., T D. sayı: 2517, ss.959-960. Ayrıntı için bkz.

553 *Ergenlik* eğitim.milliyet.com.tr, (17.03.2007)

554 Şentürk, a.g.e. s. 29.

555 *İbadetin Faydaları*, www.diyaret.gov.tr, (17.03.07)

556 Meryem, 19/55.

ilimde rüsûhu olanlarla mü'minler senden evvel indirilenle beraber sana indirilene de iman ediyorlar, hele o namaza devam eden kullarıma bak, onlar ve zekât verenler, Allah'a ve Âhıret gününe inanan bütün müminler işte hep bunlara yarın azîm bir ecir vereceğiz"⁵⁵⁷ buyurmaktadır. Ayet, ibadet edenler için verilecek karşılığa dikkat çekmektedir. Bu, insanları psikolojik olarak ibadete yönlendirme amacı taşımaktadır. Çünkü ödülün yönlendiriciliği cezanın engelleyiciliğinden daha fazladır.⁵⁵⁸

“Sana vahyolunan kitabı güzel güzel oku ve namazı kıl, sahih namaz edepsizlikten ve uygunsuzluktan nehyeder ve her halde Allah'ın zikri en büyük iştir ve Allah her ne işlerseniz bilir.”⁵⁵⁹ Ayet'i kerimede de görüldüğü gibi namazın yani ibadetin kötülüklerden engelleyici bir fonksiyonu vardır. Bu konuyla ilgili bir hadiste ise; “gündüzün iki ucunda (sabah-akşam) gecenin de yakın bir vaktinde namaz kıl. Muhakkak ki iyilikler kötülükleri giderir”⁵⁶⁰denilmektedir. Hadiste zikredilen iyiliklerin kötülükleri gidermesi ibadetin mevcut günahların verdiği psikolojik baskıyı temizleme ve kötülüklerden engelleme fonksiyonuna örnek olacak niteliktedir. İyilik ve kötülük aynı anda bulunamaz çünkü, bunların her ikisi de kaynağını bireyin kişiliğinden alırlar ve bunlar birbirlerine zıt özelliklere sahiptirler.

İbadete yönlendirici olan bir başka husus da; ceza ve Allah korkusudur. Çünkü ibadet etmeyen kişi hem ödülünden mahrum kalacak hem de cezaya çarptırılarak iki defa kaybedecektir. Bu da engelleyici bir fonksiyon işlevi görür. “Kim bir hasene ile gelirse ona on misli verilir, kim de bir seyyie ile gelirse ona ancak misliyle ceza edilir ve hiç birine haksızlık edilmez”⁵⁶¹ ayeti, bize Allah'ın rızasına aykırı olan davranışların bize mükâfat getirmeyeceğini göstermektedir. Bu da kötü davranışları engellemede önemli bir rol oynar.

Kötü hal ve hareketler aynı zamanda ibadetin bize kazandırdıklarıyla da çelişmektedir. Öyle ki ibadet kötülüklerden alıkoymalı ve hayatımıza yeni bir anlam kazandırmalıdır. Bu anlayışı kavrayan bir kişinin kendisiyle özdeşleştirdiği ve yapılmaması gerektiğine inandığı davranışlar mutlaka vardır ve olmalıdır. Çünkü ibadet:

“a) Allah'ın rızasını kazandırır; ahiret mutluluğuna götürür.

b) İbadet bizi kötülüklerden alıkoyar ve bizi iyiliklere yöneltir. Böylece ahlâkımız iyileşir ve mükemmelleşir.

557 Nisa, 4/162.

558 Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din öğretimi*, s. 104.

559 Ankebut, 29/45

560 Buhari, a.g.e. s. 131.

561 Enam, 6/160.

c) İbadet bize, disiplinli ve planlı çalışma alışkanlığını kazandırır. Disiplinli ve planlı çalışmanın tabii sonucu ise başarıdır. Bu sebeple mümin, zamanını, ömrünü boş şeylerle geçirmez; dünya ve âhirete veya her ikisine faydalı şeylerle hazırlanır ve zamanını değerlendirir.

d) İbadet günahlarımızın affına sebep olur.

e) İbadet, beden ve ruh bakımından sağlıklı olmamızı sağlar. Böylece huzurlu ve mutlu bir hayat süreriz.⁵⁶² Bunlara sahip olan birey bunların aksini yapmaktan da kaçınır ve hayatı da ona göre şekillenir.

1- Güzel Ahlâk Niteliklerinin Kazandırılması

Yukarıda; ahlâk, huy ve tabiat kavramlarıyla ilgili bilgiler vermiştik. Ancak, burada bu kavramların bir başka yönünü, ergenlik çağı eşliğindeki öğrencilere ahlâkî davranışların nasıl kazandırılacağı hususunu ele almaya çalışacağız. Bu sebeple, ergenlik dönemi özelliklerinin, İlköğretim DKAB. Programı'nın daha önce ele aldığımız konularında olduğu gibi ahlâkî davranışlar başlığını açıklamak için de bireylerin gelişim özelliklerinin ele alınması gerekir. Çünkü, ergenlik dönemi özelliklerine uymayan değerler ve davranışlar bu dönem bireyi tarafından kabul görmeyecektir.

“Yeni bilişsel yetenekleri, ergenlere davranışın iyiliğini ya da kötülüğünü düşünme ya da yargılama gücünü kazandırır.”⁵⁶³ Oysaki daha önceki dönemlerde önemli olanın niyet olduğu düşünülüyordu. Bu değişim ergenlerin bilişsel gelişimlerinin sonucudur. Davranışların asıl özellikleriyle algılanabilmesi ve değerlendirilebilmesi bu sayede mümkün olabilir.

Bu yaş grubu erkekler, (ergenlik başlangıcında) kendinin özgür olduğunu etrafındakilere hissettirecek davranışlar göstermekten ayrı bir keyif alırlar. Hayatlarına bir parça gizem katmak için dikkat çekecek şekilde içe kapanabilirler.⁵⁶⁴ Bu davranışların çözülmesini zorlaştırabilir. Erkeklerin özgür davranma istekleri ile ailenin ortaya koyduğu normlar çatırırsa çocuğun kişilik mücadelesi yara alabilir. Bu sebeple, aile tarafından çocuğa daha yapıcı yaklaşılması ve dayatmaya yönelik hareketler yapılmaması gelişimin

562 Tavukçuoğlu-Erdem, a.g.e. s. 144.

563 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 475.

564 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, s. 83.

sağlığı açısından önemlidir.⁵⁶⁵ Çocuğun değerler ile ilgili bilgileri daha önceden verilirse bu dönemde daha önce yapılan çalışmaların meyvesi alınır.⁵⁶⁶

“Kızlar ise arkadaşları ile birlikte olmak, kız arkadaşlarıyla erkek çocuklarının komik taraflarını ortaya çıkarmak için özel çaba harcarlar. Kendi yaşıtı olan erkekleri çocuksu bulurlar.”⁵⁶⁷ Kızların, erkeklerden farklı olarak daha gelişmiş olması kendi yaşıtı olan erkekleri çocuksu bulmalarından anlaşılabilir. Kızların buluşa erme yaşlarının daha erken olması kızların bu tavırlarının sebebidir.

Arkadaş grubunun etkili olması her iki cins için de ortak noktadır. Yeni benliğin oluşmasında da arkadaş grubunun etkisi büyüktür. Çünkü arkadaşlarla beraber olup ortak karar almaktan zevk alma bu dönemin özelliklerindedir. Yani ailenin etkisi ve davranışlar üzerindeki belirleyiciliği ikinci plana düşmüştür. Bu da ergenin kontrol edilmesini güçleştiren etkenlerden biri olarak göze çarpmaktadır.

Arkadaş grubu etkisinin olumlu olarak kullanılması ahlâkî olgunlaşma için vazgeçilmez bir unsurdur. Çünkü, arkadaş eğer ahlâkî anlamda bozucu rol üstlenebiliyorsa yapıcı, düzeltici anlamda da rol oynayabilir. Aile, şunu yapma, bunu söyleme dediğinde tavır alabilen ergen, aynı şeyleri arkadaş yönlendirmesiyle daha kolay ve itirazsız benimseyebilmektedir.⁵⁶⁸ Ahlâk eğitiminde sınıf ortamında oluşturulacak bir en güzel örnek yarışması ergenlerin birbirine bakarak davranışsal olarak iyileşmelerine katkıda bulunabilir.

Ahlâk eğitiminin bir başka özelliği de şüphesiz, öğrenmekten çok yaşamının değerli oluşudur. Öyle ki, hırsızlığın yanlış olduğunu bilmesi kişiyi direkt olarak hırsızlıktan alıkoymaz, bu ancak etrafında hırsızlıktan kaçınılmasıyla sağlanabilir. Aksi halde çocuğa hırsızlığın kötülüğü anlatılır ama normal yaşam içindeki tanıdıkları hırsızlık yaparsa hırsızlığın engellenmesi mümkün olmaz. Yine bir başka örnek olarak sigara içen bir babanın oğluna sigara içme demesi etkili bir yönlendirme sağlamayacaktır.⁵⁶⁹

Ahlâk eğitiminde davranışsal örneğin öneminden bahsetmişken bu noktada en büyük görevin DKAB. dersi öğretmenine düştüğünü belirtmek gerekir. Çocuğun, ahlâkî değerlerle din kültürü öğretmenini özdeşleştirilmesi, DKAB. öğretiminin başarıya ulaşması açısından öğretmenin tavrını önemli hale getirmektedir.

565 Hökelekli, a.g.e. ss. 257-258.

566 Cüceloğlu, a.g.e. s. 423.

567 Mehmedoğlu, *Ahlâkî ve Dini Gelişim*, s. 84.

568 Başaran, a.g.e. s. 138.

569 Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din öğretimi*, s. 29.

Ergenlik öncesi dönemde dînî anlamda kuşku belirir. Bu kuşkunun giderilmesi için eğitim, daha çok bu yönde yoğunlaştırılmalıdır. Ahiret ve soyut kavramlarla ilgili bilgiler verilmelidir. Ahlâkî olarak da, otokontrol olabilecek bu soyut kavramlar ve ahiret inancı gibi temel etmenler kullanılmalı şüpheyeye fırsat verilmemelidir.⁵⁷⁰ Bu şüpheler giderilemezse çocuğun ahlâkî olgunlaşmasında aksamalar veya olumsuz yönelimler olabilir.

Özellikle 8. sınıfta, Hz. Peygamber'in güzel ahlâkının anlatılması önemlidir ancak Hz. Peygamber'in düşünce hayatının da anlatılması ergenin ülküleştirilmiş benliğinde örnek alabileceği bir hayat tarzını sunma bakımından önemlidir.⁵⁷¹ Dînî anlamda en önemli örneğin Hz. Peygamber olması bunu zorunlu kılan etmenlerdendir.

2- Dünya Hayatının Amacı

Dünya, Allah tarafından bir imtihan mekânı olarak yaratılmış ve imtihanın gereklerini tam anlamıyla yerine getirebilecek özelliklerle donatılmıştır. Bütün bu özellikler, yaratıcının izlerini taşımakta ve ancak yaratıcı tarafından ortaya konulabilecek mükemmelliktedir. Dünya üzerindeki canlıların çeşitliliği ve orijinalliği de bu ortamın özellikle yaratıldığına delildir. Bunu ifade eden bir ayette; “Gökleri ve yeri ve bu ikisi içinde yaydığı canlıları yaratması da O'nun ayetlerindedir. O, dilediği zamanda onları bir araya getirmeye kadirdir”⁵⁷² buyrulurken Allah'ın yaratıcılığına ve yarattıklarına hükmetme gücüne tabiattan deliller getirilmiştir. Etrafımıza baktığımızda bir sebebe dayanmayan herhangi bir şey görmemiz mümkün değildir, “biz şu göğü ve yeri ve ikisi arasındakileri boşuna yaratmadık”⁵⁷³ buyrulması da buna delalet eder. Ayette belirtildiği gibi mükemmel özelliklere sahip olan dünyanın da sebepsiz, tesadüfen yaratılması mümkün değildir.

Dünya üzerinde bulunan bütün canlılarda kendilerine ait bir orijinallik, bir özgünlük göze çarpmaktadır. Bu, dünya üzerinde renkli bir hayatın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak bunların içinde insanın bütün canlılar ve kâinata hükmedecek kadar üstün özelliklere sahip olması dikkat çekicidir. Bu, insanın dünya üzerinde büyük medeniyetler kurmasıyla kendisini göstermiştir.

Kainattaki mükemmel düzen ve bu düzendeki kusursuz yaratılış delilleri insanı hayrette bırakmaktadır. Bir masa veya bir sandalye bile bir amaçla üretildiğine göre bu

⁵⁷⁰ Mehmedoğlu, *Dînî ve Ahlâkî Gelişim*, s. 85.

⁵⁷¹ Başaran, a.g.e. s. 136.

⁵⁷² Şura, 42/29.

⁵⁷³ Sad, 38/27.

mükemmel kainatın da sebepsiz yaratılmadığı akla gelmektedir. Bir ayette Allah cc'nin ; "ben, cinleri ve insanları bana ibadet etmeleri/benim için iş yapıp değer üretmeleri dışında bir şey için yaratmadım"⁵⁷⁴ buyurması da bunu gösterir. Bu ayeti kerime insanın da tüm kainat gibi sebepsiz yaratılmadığını belirtir ve yaratılma sebebinin de ibadet olduğunu ortaya koyar.

Ayeti kerimede "Hanginizin daha güzel iş yapacağını belirlemek için sizi imtihana çekmek üzere ölümü ve hayatı yaratan O'dur. Azîz'dir O, Gafûr'dur"⁵⁷⁵ buyrulmaktadır. Burada belirtildiği gibi ibadet, insanın değerlendirilmesinde ölçüt niteliği taşır, ayrıca dünya hayatı ve insanın yaratılış sebebinin ortaya koyar.

"Arkalarından, yerlerini alan halefler geldi. Bunlar, Kitab'a varis olmuşlardı. Şu basit dünyanın geçici menfaatini esas alıyorlar ve şöyle diyorlardı: "Biz zaten başlılanacağız!" Kendilerine, bir menfaat daha gelse onu da alıyorlardı. Bunlardan, Allah hakkında, gerçek dışında bir şey söylememelerine ilişkin Kitap misakı alınmamış mıydı? O Kitap'ın içindekileri okuyup incelediler mi? Ahiret yurdu, takvaya sarılanlar için daha hayırlıdır. Hala aklınızı işletmeyecek misiniz?"⁵⁷⁶ Bu, hazırlığın nereye olması gerektirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü dünya hayatı bir sebebe binaen yaratılmış ve imtihan mekânı yapılmıştır. Bu imtihan, insanın ahiretteki mekânını da belirleyecektir. İmtihanın bir başka yönü de dünya hayatının kısa fakat ahiret hayatının sonsuz olmasıdır ve sonsuz olan sınırlı olandan daha değerlidir.

Konular ele alınırken ilk önce dünya hayatının insan için bir başlangıç olduğu anlatılarak ve burada yapılması gerekenlere daha çok ağırlık verilerek insanların kendilerinin yapabilecekleri konusunda daha fazla bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır. Dünya hayatı insanın iradesiyle yönlendirebileceği fakat ahiret hakkında verilecek hükme boyun eğeceği yerdir o halde bizim irademizle yönlendirebileceğimiz şeyler daha önemle vurgulanmalıdır. Bu, konunun tam anlamıyla kavranmasının da şartıdır.

Dünya hayatında yapılması gerekenler daha somut bir şekilde ortaya konulmalı ve davranışların oluşması için gerekli teşvik ve yönlendirme yapılarak konunun amacına ulaşması sağlanmalıdır. Davranışları somutlaştırma konusu DKAB. dersi öğretmenlerinin en çok ikileme düştikleri konudur. Konuyla ilgili öğrenci soruları soyut bir bilgi aktarımı gerektirmekle birlikte öğrenci, bunları anlamak için gerekli olgunluğa ve bilgi altyapısına

574 Zariyat, 51/56.

575 Mülk, 67/2.

576 Araf, 7/169.

sahip olamamaktadır.⁵⁷⁷ Bu sebeple yapılması istenilen davranışlar, tavsiye edilme sebepleriyle birlikte ortaya konulmalıdır.

Hareketler bazında yapılacak bir âhirete yönelik öğretimin amacı her şeyden önce daha ölçülü bir dünya hayatıdır. Böyle bir hayat ne devletin koyduğu kurallara, ne de Allah'ın bize tavsiye ettiği hayata aykırı değildir. Bizim, yukarıdaki davranışa yönelik önem vurgumuzun sebebi de budur.

Allah'ın gücü ve affediciliği de güçlü bir şekilde vurgulanmalı ve örnek hikâyelerle daha anlaşılır hale getirilmelidir. “Ölüsünü yaktıran adam,”⁵⁷⁸ “yüz kişiyi öldüren adam,”⁵⁷⁹ hikâyeleri gibi hadislerden veya aynı mesajı verebilecek başka hikâyelerle somut veriler ortaya konulabilir. Böylece konunun öğrenci tarafında anlaşılması daha da kolay hale gelecektir.

Örnek olayın, bir başka yönü de çocuğu düşünmeye itmesidir. Bunlar örnek olaylarla yapılabileceği gibi nüktelerle de yapılabilir. Özbek düşünmeyi “sebeplerle sonuçlar arasında ilişki kurmak”⁵⁸⁰ olarak tarif eder. Bizim de ahiret konusunda çocuğa kazandırmamız gereken tam olarak budur, yani dünya hayatı ve onun sonucu olan ahiret arasında ilişki kurabilmek.

3- İnsan İlişkileri

Ergenlik döneminde bireyin en önemli özelliğinin özgürlük ve hesap vermeme isteği olduğuna yukarıda değinmiştik. Bu durumda birey, arkadaşlarını kendisi belirlemek ve ilişkiyi de kendisi aileden bağımsız gerçekleştirmek isteyecektir. Amerika'da yapılan araştırmalar 13-15 yaşları arasındaki çocukların en çok arkadaş grubunun etkisinde kaldığını göstermektedir. Kendine güveni en az olan, özdeşleşme gelişmesinin en karışık noktasında bulunan bireylerde arkadaşlar daha fazla etkin olur. Bilişsel gelişiminde formel operasyonlara geçmiş, ahlâksal gelişiminde belirli ilkelere ulaşmış birey arkadaşlarının etkisinden bağımsız karar verebilir, bunun için de belli bir bilgi temeli gerekir. Bu temeli oluşturmaksa aile ve okula düşmektedir.⁵⁸¹

Kimin kiminle arkadaş olacağını çeşitli etkenler belirler. Çocuklukta ve ilk ergenlikte kişi arkadaşlarını çoğu zaman yakınlarında yaşayan ve birbirini uzun zamandır

577 Selçuk, a.g.e. s. 154.

578 Ebu Davut, *Sünen Terceme ve Şerhi*, Şamil Yay., 1988. no. 1518.

579 Canan, İbrahim, *Kütübi Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara 1992. c. VI, s. 499.

580 Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, Esra Yay., Konya 2004. s. 123.

581 Cüceloğlu, a.g.e. s. 360.

tanıdığı kişilerden seçer.⁵⁸² Bireye, arkadaşlarda aranması gereken özellikler tam olarak verilmelidir. Bu sayede ergen nereye kadar arkadaşla beraber hareket edilmesi gerektiğini bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Çünkü ergen, arkadaş seçimine müdahale edilmesini istemez.⁵⁸³

“Ahlâkî özerklik döneminde akran gruplarının çocuk üzerindeki etkileri yoğunlaşır, çocuğun erdemi anlama konusunda yeni kıyaslama yapmasına yol açar. Bu dönemde ahlâk kuralları ilk dönemdeki gibi katı ve değişmez değildir.”⁵⁸⁴ Yani çocuk iyi anlamda değişebileceği gibi akran etkisiyle olumsuz davranış ve fikirler de edinebilir. Bu sebeple ergeni kontrol edip değerleri öğretmek zor bir iştir.⁵⁸⁵ Bunun önüne geçebilmek için en uygun tavır ergenin ihtiyacı olan rehberliği sunmaktır. Bu rehberlik ergenin isyankâr olma hali de göz önüne alınmalıdır. Ancak ergenin davranışların soyut yönünü anlayabilme özelliklerinden de faydalanılmalıdır. Bunun için ergene örnek olaylar anlatılabilir ve ergenin bu örnek olaylarla kendi arasında empati kurması sağlanabilir, ancak gerçek örnek kadar bireyi etkileyebilecek bir başka etmen daha gösterilemez.

C. DİN VE İLİŞKİLİ OLDUĞU BAZI KAVRAMLAR

1- Kültür-Din İlişkisi

Kültür, en genel anlamıyla; bir millete has maddi ve manevi değerlerin toplamıdır. Bu değerler, milletin asırlar boyunca kendilerine has değerlerin bir araya gelmesiyle oluşur. Millet olabilmesi için öncelikle kendine has milli ve manevi değerleri olmalıdır.⁵⁸⁶ Bunların oluşması için bazı faktörlerin etkisi söz konusudur. Bu faktörlerin başında din gelir, çünkü din, hayatı şekillendiren en etkili etmenlerdendir.

Din ve kültür, hayatı anlamlandırmada önemli iki öğedir. Bu iki öğenin birbiriyle ayrılmaz ilişkileri vardır. Bu ilişki milletin yaşamını şekillendirmesiyledir. Milletin yaşamını şekillendiren bu iki temel unsur, aynı zamanda milleti millet yapan unsurlardır da. Bu unsurların gerektiği şekilde eğitilmesi, bireylerin mensubu buldukları milletin özelliklerini kazanmaları bakımından önemlidir.

Kültür, bir millete has olmasıyla onu diğer bir millettten ayırır. Milletin devamı için de kültürün devamı zorunludur. Bu ise öğretim ve eğitimle sağlanabilir. Eğitim ve öğretimin kültürü tam olarak kapsaması ve güzelliklerini yeterli oranda anlatması gerekir.

582 Gander-Gardiner, a.g.e. s. 487.

583 Başaran, a.g.e. s. 138.

584 Mehmedoğlu, *Dini ve Ahlâki Gelişim*, s. 89.

585 Mehmedoğlu, *Dini ve Ahlâki Gelişim*, s. 83.

Kültürün tarihsel geçmişi ve gelişimi anlatılmalı, bununla kültürün asıl dayandığı temeller tespit edilerek bireylerin bu kökten kopmamaları sağlanmalıdır. Bu şekilde milletin dolayısıyla kültürün orijinal bir şekilde devamı sağlanabilir.

Kültürün kavratılması için onun üstün yönlerinin, bireylere kazandırdığı üstün özelliklerinin detaylı bir şekilde vurgulanması ve kültürün çekici hale getirilmesi, hâkim kültür olarak yansıtılması kültürün kabulü açısından önemlidir.

Kültür anlatılırken kültürün referans aldığı unsurlar ve bunların etki oranlarının tespit edilmesi gerekir ki, kültürün daha çok hangi unsurlardan oluştuğu tam olarak tespit edilebilsin. Aksi halde kültür hakkında doğru yargılara ulaşmak ve kültürü doğru etüt edebilmek zor görünmektedir.

Kültürün ilişki içinde olduğu unsurların başında din gelir. Bu sebeple dînîn kültürden ayrılması ve tamamen ayrı bir olgu imiş gibi değerlendirilmesi tutarlı bir yaklaşım değildir. Aynı zamanda dînîn, millet hayatının normal bir parçası olduğunun kabul edilmesi dine dair doğru bir bakış açısı geliştirilmesi bakımından da dikkate değerdir.

Dînîn, kültürün oluşmasına yapmış olduğu katkıların tespiti ve bu katkıların toplum hayatının şekillenmesine etkisi, dînîn bu noktada önemini belirlenmesini sağlar. Kültürün bir parçası olarak kabul edilen mevlüt töreni, şehitlik kavramına verilen önem ve vatan savunması gibi faaliyetler, dînîn kültüre yansımalarına örnek olarak verilebilir.

2- Din-Akıl-Bilim İlişkisi

Din, muhtevası bakımıyla insana hitabeden bir yapıya sahiptir. Dînîn insana hitap etmesi, insanın şerefli bir varlık olmasındandır. Onun kendine has birtakım özellikleri vardır. Bu özelliklerin başında akıl gelmektedir. İnsan aklını kullanarak karar verir ve bu kararlarını iradesiyle fiile dönüştürür. Kararların bireye ait olabilmesi için özgürce o fiili işlemiş olması gerekir.⁵⁸⁷ Bu özgürlük, sadece bedenen değil fikri olarak da özgür olmaktır. Başkasının zoruyla veya yönlendirmesiyle yapılan fiiller, o bireye ait fiiller olarak değerlendirilemez. Bu sebeple bireylerin akli hür, fikri hür olmalıdır.

Fikrin hür olabilmesi için bireye olayları değerlendirmesine yetecek bilgi birikiminin verilmesi gerekir. Örneğin fıkhnın, kaidelerinden habersiz bir kişinin dînî konularda hüküm vermeye kalkışması ne kadar yanlışsa diğer alanlar içinde bu böyledir. Bu konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “Kitab'ı sana indiren O'dur: Onun

586 Komisyon, *İlköğretim Altıncı Sınıf D K. A B D K.*, M E B. Yay., Ankara 2006. s. 50.

ayetlerinden bir kısmı muhkemlerdir ki; onlar Kitap'ın anasıdır. Diğer ayetlerse müteşâbihlerdir. Şu var ki, kalplerinde bir eğrilik ve bozukluk bulunanlar, fitne aramak, onun yorumuna öncelik tanımak için Kitap'ın sadece müteşâbih kısmının ardına düşerler. Onun tevilini ise bir Allah bilir, bir de ilimde derinleşmiş olanlar. Bunlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır." derler. Gönül ve akıl sahiplerinden başkası gereğince düşünemez."⁵⁸⁸ Bu ayeti kerime de göstermektedir ki bilgi, herhangi bir alanda fikir sahibi olunması için zorunludur.

“Allah birdir. Şanı büyüktür... Peygamberimiz efendimiz hazretleri, Allah tarafından insanlara dînî gerçekleri duyurmaya memur ve elçi seçilmiştir. Bunun temel esası hepimizce bilinmektedir ki, yüce Kur'an'daki anlamı açık olan ayetlerdir. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dînîmiz, son dindir. En mükemmel dindir. Çünkü dînîmiz akla, mantığa, gerçeğe tamamen uyuyor ve uygun düşüyor. Eğer akla, mantığa ve gerçeğe uymamış olsaydı, bununla diğer ilâhi tabiat kanunları arasında çelişki olması gerekirdi. Çünkü, tüm evren kanunlarını yapan Tanrı'dır. (1923)”⁵⁸⁹ Ulu önder Atatürk, dînîmizin emirleri ve tabiat yasaları arasında çelişki olmamasını dînîmizin hak din olmasına bağlar. Çünkü, yaratıcının emirleri ile kurmuş olduğu düzenin farklı bir yapıya sahip olması düşünülemez.

Dînîn akıl ile ilişkisi anlatılırken, İslam'ın insan aklıyla birebir uyuşması örneklendirilmeli ve akıl İslam uyumu ortaya konulmalıdır. İslam'ın akılla uyuşması demek onun aklın ürettiği diğer şeylere de karşı olmamasını gerektirir ki bu da bilimdir. Aynı zamanda bilimin ürettikleri ile dînîn tavsiyelerinin çelişmediği vurgulanmalıdır. Ulu önder Atatürk'ün; “bizim dînîmiz en akla uygun en doğal dindir ve ancak bundan dolayı son din olmuştur. Bir dînîn doğal olması için akla, fenne, bilime ve mantığa uyması gerekir. Bizim dînîmiz bunlara tam olarak uygundur”⁵⁹⁰ demesi önemlidir. Ancak, üretilen şeylerde insana bir fayda yoksa veya da insana zararlıysa dînîn ona karşı geldiği söylenmelidir.

Bilim, tarih boyunca medeniyetlerin kurulması, gelişmesi ve devam etmesinin anahtarı olmuştur. Onun bu rolü üstlenmesi, ilim tahsil edilmesine büyük değer verilmesini sağlamıştır. Medeniyetlerin kurulmasında peygamberlerin de katkıları tartışılmayacak kadar büyüktür şüphesiz. Çünkü onlar da insanlığın kurtuluşu ve yücelmesi için mücadele

587 Erdem, a.g.e. s. 14.

588 Ali İmran, 3/7.

589 *Atatürk ve Din*, www.konakmuftulugu.gov.tr, (19.03.07)

590 Atatürk, M. Kemal, *Söylev*, frm.ekshi.net, (19.03.07)

etmişlerdir. Peygamberlerin bu mücadelesi insanlığın dünya ve ahirette mutlu olmaları içindir.

“Ebu'd-Derda radiyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle dediğini işittim: "Kim bir ilim öğrenmek için bir yola sülûk ederse Allah onu cennete giden yollardan birine dahil etmiş demektir. Melekler, ilim talibinden memnun olarak kanatlarını (üzerlerine) koyarlar. Semâvat ve yerde olanlar ve hatta denizdeki balıklar âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü dolunaylı gecede kamerin diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, ne dinar ne dirhem miras bırakırlar, ama ilim miras bırakırlar. Kim de ilim elde ederse, bol bir nasib elde etmiştir."⁵⁹¹ Peygamberimiz ve onun bize bıraktığı dînîmiz ilme karşı olmaz aksine tavsiye eder. Bu özelliğiyle dînîmiz her müslümanın ilim tahsilini teşvik ederek Müslümanların ilim sahibi bireyler olmalarını ister.

Dînîmizin karşı olduğu ilim, kendisi de bir insan olan öğrencinin ve bütün insanlığın zararına olan ilimdir. Bu ayrımın yapılması ve sınırların açıklanması ünite görevi olmalıdır. Dînîmizin bu yaklaşımının da insana verdiği değer sebebiyle olduğu vurgulanmalıdır. Örneğin, insanlığın yararına kullanılmak üzere yapılan atomun bölünmesini teşvik ederken, bununla atom bombası yapılmasını yasaklar. Bu ince sınır çok dikkatli bir şekilde ayırt edilmelidir.

Zararlı ve yararlıının ayırt edilmesi, dînî yaklaşımının tespit edilmesi açısından önemlidir. Bu yaklaşım, bireyin çalışma alanı ve şeklini de belirler. Zaten konunun amacı da budur. Birey neyi öğrenmesi gerektiğini ve öğrenme amacını, bu sayede daha kolay ortaya koyabilecektir.

D. VATAN VE MİLLET SEVGİSİ

“Millet, genel kabul gören anlamıyla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğudur. Milletın üzerinde yaşadığı toprak da vatan olarak adlandırılır. Vatan yalnızca üzerinde yaşanan toprak parçası olarak algılanamaz; bir insanın hayatında sahip olduğu en önemli varlıklardan birisidir. Millet ve vatanın her insan için anlamı büyüktür. Bireyi güçlü kılan temel, ait olduğu milletin kültür birikimi, tarihi, geleneksel özellikleri gibi unsurlardır. Milletın devamlılığını sağlayan ana öge de, vatanın bölünmez bütünlüğünün

591 Kütübi Sitte Hadis Külliyyatı, kemter@kemter.cjb.net, no., 4078.

korunmasıdır.”⁵⁹² Bu sebeple, vatan ve millet kavramlarının kültürümüzdeki yeri çok önemlidir. Çünkü milletin olabilmesi için üzerinde yaşadığı bir vatanın olması gerekir. Millet bu vatan üzerinde yaşar ve kendine özgü değerlerden oluşan kültürü inşa eder. Kültür eğitiminde, vatan ve millet kavramlarının öğretilmesi ve bunların değer yargıları içinde yer alması çocuğun benliğini etkileyecek niteliktedir. Bu sebeple vatan ve millet kavramları üzerinde önemle durulmalıdır.

Vatan, belli sınırları olan ve bir millete has toprak parçasıdır. Ancak her toprak parçası vatan olamaz, bir toprak parçasının vatan olabilmesi için milletin özellik ve izlerini taşıması gerekir. Namık Kemal’in ifadesiyle; “ Vatan, öyle bir galibin kılıcı veya bir kâtibin kalemiyle çizilen hayali çizgilerden ibaret değil; millet, hürriyet, menfaat, kardeşlik, mülkiyet, hâkimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, gençlik günlerini anmak, birçok güzel duyguların bir araya gelmesinden hâsıl olan mukaddes bir fikirdir.”⁵⁹³ O halde vatanın somut olarak ifade edilen yönünden başka mukaddes bir yönü daha var ki, vatani sıradan toprak parçasından ayıran da bu olsa gerektir. Bizim çocuklarımıza öncelikle bu farkı anlatmamız, bu farkın nereden kaynaklandığını kavratmamız gerekir.

Vatan kavramının önemini aktarırken, dînimizin vatan savunmasına verdiği önem üzerinde durulmalı ve iki manevi değerın birleşmesi sağlanmalıdır. Böylece, kaynağını din gibi yüce bir değerden alan bir unsur değerini bir kat daha artırmış olacaktır. Çünkü dînin değer vermesi demek, o objenin kutsallaşması demektir. Çanakkale ve Kurtuluş Savaşlarının diğer merhalelerinde milletimizi yönlendiren değerın, şehitlik olduğu göz ardı edilmemelidir. Şehitliğin sadece bir olgu değil, kutsal bir olgu olduğu ve vatanın kurulması ve korunmasında kilit fonksiyonu olan bir olgu olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

Millet; aynı değer ve özelliklere sahip insanlardan oluşur. Burada en dikkat çeken nokta millete has bazı değerlerin olması ve o millete mensup bireylerin de bu değerlere sahip olmasıdır. Bir topluluğu millet yapan diğer topluluklarla benzer özellikleri değil aksine onu diğer topluluklardan farklı yapan unsurlardır. İşte bizim kazandırmamız gereken bu farklılıklardır. Çünkü kişi, insanlığın çağ itibarıyla ortak olarak sahip olduğu özellikleri zaten hayatın akışı içerisinde kendiliğinden özümsemektedir.

Bizim milletimizi farklı kılan unsurlardan bazıları, şüphesiz dîni ve kültürel değerleridir. Bunların bizi biz yaptığı ve bizim şu anki özelliklere ancak bu değerler sayesinde sahip olduğumuza dikkat çekilmeli bu konuda sadece milletin tanımının

592 Yahya, Harun, *Atatürk'ün Vatan ve Millet Sevgisi*, www.bookglobal.net. (20.03.07)

593 Tavukçuoğlu-Erdem, a.g.e. s. 224.

yapılmasıyla yetinilmemelidir. Bu tanım ve bu içerik zaten sosyal bilgiler derslerinde yeterince yer bulmaktadır. Bizim için değer ve duygusal boyutuyla ilgilenmemiz vatan ve millet duygularının pekişmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

E. AİLE KURUMUNUN TANITILMASI

Bireyi mensubu bulunduğu toplumun dînîne yönelten, ona gerek kültürel gerekse terbiye anlamında büyük etkileri olan aile kurumu, dîn öğretimi açısından da büyük önem taşımaktadır. Çünkü aile bir yönüyle çocuğu dine bağlayıcı diğer bir yönüyle de dinden uzaklaştırıcı bir etki yapabilmektedir. Bu sebeple, ailenin takınacağı tavır ve kullanacağı yöntem çocuğun dînî gelişimi için etkili bir unsurdur.⁵⁹⁴

DKAB. dersinin görevi her şeyden önce dînî ve ahlâkî duygular bakımından sağlıklı, normal bireyler yetiştirmektir.⁵⁹⁵ Sağlıklı ve normal bireyler ise aynı özelliklere sahip aileyi ve bu aileler de sağlıklı ve normal bir toplumu oluşturacaktır. Bu sebeple DKAB.dersinin hedeflerine ulaşması toplumun geleceğinin sağlıklı olması demektir.

Dînîmizin, aileye verdiği önem de bu konunun hassasiyetini ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber bir hadisinde; “bir kimse, sevabını Allah’tan bekleyerek ailesi için harcama yaparsa bu harcama, kendisi için sadaka olur”⁵⁹⁶ buyurarak aileye harcama yapmayı, aileye nafaka sağlamayı teşvik etmiş ve yüceltmıştır. Bu, ailenin devamı için çok önemli olup dînîmizin ailenin devamını sağlayıcı bir tavır sergilediği görülür. DKAB. dersinin de dînîmizin sergilediği bu tavrı örnek alarak bu duyguyu gelecekte aile kuracak olan bireylere kazandırmalı ve gelecekte toplumumuzun sağlıklı ailelerden oluşmasına katkıda bulunulmalıdır.

Babalara ailenin nafakasını sağlama konusunda büyük bir görev yükleyen dînîmiz aile ilişkilerinin düzenli devam edebilmesi için çocuklara da büyük bir görev yüklemiştir. Rasulullah’a gelen bir kimse, “ Ey Allah’ın Rasûlü, güzel davranmama en layık olan kimdir?” dedi. “Annendir” buyurdu. ” Sonra kimdir?” dedi. “ Sonra yine annendir” buyurdu. “Sonra kimdir” dedi. “Sonra da babandır” buyurdu. Aynı yerde Buhari “ hiçbir evlat babasının hakkını ödeyemez. Ancak onu köle olarak bulup da onu azat etmesi bunun dışındadır” şeklinde bir başka hadis nakletmiştir. Bunlar aile içi görev dağılımı hakkında bize bilgi vermiş ve kimin nasıl davranması gerektiğini göstermiştir.

594 Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din öğretimi*, s. 15.

595 MEB., T D. Sayı: 2517, s. 918.

596 Buhari, a.g.e. s. 41.

Peygamberimizin bütün aile fertlerinin ayrı ayrı görevlerini açıklaması, bu görevlerin ailenin devamı için hayati önem taşıması sebebiyledir. Bu görevler, özellikle üzerinde durularak teşvik edilmiş ve aile fertlerinin bu yönde davranış göstermeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece sağlıklı temeller üzerine oturmuş aileler oluşur. Bunun yolu öncelikle çocukların bu hasletleri özümsemesiyle sağlanabilir. Dersimiz de aile konusunu ele alırken bu görevleri özellikle vurgulamalı ve Peygamberimizin izlediği yolu izleyerek aile bireyleri görevlerini tam yapmaya teşvik edilmelidir.

F. DİĞER DİNLERİN TANITILMASI

Din, kelime anlamı olarak; “ceza, mükafat, hüküm, hesap, itaat, boyun eğme, ibadet, adet, hal, şeriat, mezhep, kanun, yol, terim anlamı olarak da; Allah’ın peygamberlere gönderdiği bütün emirler ve yasaklar manzumesinin bütününe ifade etmektedir. Rudolf Otto’ya göre ise din, insanların kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir.”⁵⁹⁷ Başka bir yaklaşımla din, Allah’ın insanların dünya ve ahiret mutluluğu için peygamberleri aracılığıyla insanlara gönderdiği mesajlar bütününe denir.

Dîn’in genel yapısına baktığımız zaman dikkatimizi çeken şey, onun insan için gönderilmesidir. Eğer din insanlar için gönderilmişse emirlerin de insanların yararına olması gerekir. Bu, bütün ilahi dinlerde de böyledir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta “ilahi” kelimesidir. İlahi dîn’in kuralları insanlar tarafından tahrif edilmişse o din orijinallliğini kaybetmiştir.

Orijinallliğini kaybeden bir dine ilahi din denilmesi, o halde niçin birçok ilahi din var sorusunu gündeme getirecek ve bir zihin karmaşasına yol açabilecektir. Bunun önüne geçilmek içinse yeni din gönderilmesinin sebebi açıklanmalıdır. Bu yolla dînîmizin gönderiliş sebebi ortaya konulmuş olur. Aksi halde bizim dînîmiz ile orijinallliğini kaybetmiş diğer dinler aynı kategoriye sokulmuş olur. Böyle bir tutum ise bizim kendi dînîmizin gönderiliş sebebini anlatmamızı engeller.

Dinlerin tanıtılması konusunda dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, nasıl bir yaklaşım ortaya konulacağıdır. Fenomonolojik bir yaklaşım mı sergilenecek, yoksa İslam dînî mi temel alınacak. Yani İslam dînînin kuralları mı doğru olarak sunulacak, yoksa tüm dinlerin herhangi bir konuyla ilgili yaklaşımları yorum yapılmadan mı verilecek. Buna karar verildikten sonra bu konuda daha sağlıklı bir öğretim yapılabilir.⁵⁹⁸ Aksi halde

597 Aydın, a.g.e. s. 11.

598 Kaymakcan, a.g.e. s. 78.

yaklaşımı belirlemeden sonuca ulaşılması zordur. Dersimizin içeriği, bu yaklaşımın belirlenmesiyle daha net şekillenebilecektir. Bu konuda net bir tavır belirlenmezse Müslüman dînine mensup bireylere İslam'ın anlayışına ters bakış açısı sunulma ihtimali vardır. Bu ise DKAB. dersinin amacına aykırı sonuçlar doğurabilir.

Mevcut müfredat içeriğinde niçin birçok dînin gönderildiğiyle ilgili bir başlık bulunmakta ancak İslam'dan tek hak din olarak bahsedilmemektedir ve birden çok dînin bulunmasına sebep olarak farklı kültürler örnek gösterilmiştir.⁵⁹⁹ Ancak her dinden sonra bir başka dînin gönderilmesi bir önceki dînin tahrif olup, artık Allah'ın mesajlarını ihtiva etmemesi veya bu mesajlarla birlikte yabancı unsurların da karışmasıyla gönderiliş amacına hizmet edemediği, yani işlevini yitirdiği ifade edilmemiştir.

Yeni dînin gönderilmesi demek bir öncekinin hükmünün kalkması demektir. Zaten yeni din de bu sebeple gönderilir. Yeni dînin gönderilmesi bir ihtiyaç sebebiyledir ve bu ihtiyacı doğuran sebepler yukarıda açıklanmıştır. Yani, yürürlükte bir tane ilahi dînin bulunması gerekir, çünkü aynı anda iki tane ilahi emrin bulunması dînin gönderildiği makam açısından doğru bir yaklaşım olamaz. Bu da şu anda müfredatta ilahi din diye tanıtılan diğer dinlerin artık ilahi din olarak değil de tahrif olmuş dinler olarak tanıtılmasını gerektirir.⁶⁰⁰ Aksi halde her millete bir din gönderilmesi gerekir gibi yanlış bir yaklaşım bile ortaya çıkabilir.

Dinleri sınıflandırmada dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da ilahi kaynaklı olmayan dinlerle ilgilidir. Bu dinlerin de ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi, tahrif olmuş dinlerle ayırt edilebilmesi bakımından önem taşımaktadır. Çünkü çocuk baktığında hangi dînin özelliği nedir görebilmeli ve dinler hakkındaki kanaati bu bilgilerle şekillenebilmelidir. Aksi halde dînin kaynağı hakkında doğru bir bilgi birikimine sahip olamaz.

Dînin insanlar için önemi ve gerekliliği de dinlerin tanıtılması başlığı altında anlatılmalıdır. Dînin gerekliliğinin anlatılması bireyin dine bakış açısını belirler. Bu bakış açısının olumlu olması dînin muhtevasını algılayış biçiminin değişmesiyle de ilgilidir.

599 Komisyon, *İlköğretim Yedinci Sınıf D K A B D K.*, Devlet Kitapları, İstanbul 2005. s. 106.

600 Aydın, a.g.e. s. 105.

1- İslam ve Diğer Dinlerin Öğretimi

Ülkemizde inanç tablosu; ”Müslüman 70,700,000 %99,54, Sunni 53,700,000 %75,61 Şii 17,000,000 %23,93 olarak oranlanmıştır.”⁶⁰¹ Bu oranlara bakarak Türkiye’nin inanç olarak homojen bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ülkemizin, böyle homojen bir yapıya sahip olması ahlâk öğretimi açısından bir kolaylık olarak değerlendirilebilir. Çünkü, homojen bir dînî yapı homojen bir ahlâk anlayışı demektir. Ülkemizin inanç yapısına bakıldığında, % 99’unun Müslüman olduğu görülmektedir.⁶⁰²

Ahlâk öğretim ve eğitimi açısından bu homojen yapı daha kolay bir ahlâk anlayışı oluşturulabilmesi açısından önemlidir. Ancak bu, sizin ahlâk öğretiminde benimsediğiniz yaklaşımla alakalıdır. Bütün dinlere aynı mesafede, ortak bir ahlâk anlayışı benimsemişseniz, bu fenomenolojik bir yaklaşım sergilediğinizin göstergesidir. Böyle bir yaklaşımın sağlıklı olması için hangi konuyu işliyorsanız o konuyla ilgili bütün dinlerin yaklaşımını vermelisiniz. Eğer yaklaşımınız bir dînî ahlâk anlayışını yani büyük çoğunluğun tabii olduğu İslam’ın ahlâk anlayışını öğretmek istiyorsanız ise içerik buna göre şekillenir. Programa baktığımızda esas alınan anlayışın dînî yapıya uygun olduğunu ve İslami bir temele sahip olduğunu görüyoruz.⁶⁰³ Çocukların da buna paralel olarak İslami kaynaklı bir ahlâk anlayışı benimsediği görülmüştür.

Günümüz dünyasında iletişim imkânlarının artmasıyla çocuklar farklı dinlerin ve kültürlerin varlığından haberdar olmaktadır. Böyle bir ortam içinde çocukların kendi kültürlerinin bir parçası olan dinlerini doğru öğrenmeye ihtiyaçlarının bulunduğu gibi, diğer dinler hakkında da doğru bilgi sahibi olarak onlara karşı sağlıklı bir tutum geliştirebilmeleri için gereklidir.⁶⁰⁴ Çocukların farklı inançları algılayıp, kabul etmeleri 10-12 yaşından sonra olmaktadır. İslam ve diğer dinlerin öğretilmesinde bu gelişim özelliği dikkate alınmalıdır.

601 www.bydigi.com, *Türkiye’deki İnanç Tablosu*, (18.03.07)

602 www.aygazete.com (05.03.07)

603 MEBTD., Sayı: 2517, ss. 918-919.

604 Altaş, a.g.e. s. 60.

2- Farklı Fikir ve İnançlara Saygı

Etrafımıza baktığımızda birbirinin tamamen aynısı iki kişiye rastlayamayız. Bunun fikirlerde de olduğunu ve benzerlikler olmakla birlikte hiçbir kişinin diğeriyle tam olarak aynı düşünmediğini ve bir gün bir yerde mutlaka farklılığın ortaya çıktığını görürüz. Ancak bu farklılıklar insanların ortak bir toplumun üyesi olmalarını engellememelidir. Aksi halde insanların bir arada ve kardeşçe yaşayabilme ihtimali kalmaz.

Bizim yapmamız gereken şey bu fikri çocuklarımıza da benimsetmek olmalıdır. Çünkü küreselleşen dünyada düşünce zenginliği daha da artmıştır. Bunun kaynağı olarak gösterilen internet veya da bilginin yerelleşmesi tabirleri de insanın birbirine ihtiyacı olduğunun göstergesidir. Bu ihtiyacın sağlıklı bir şekilde giderilmesi ise ancak karşılıklı anlayışın devam etmesiyle sağlanabilir. İşte bu, bizim çocuklarımızın da bir müslümana yakıştığı şekliyle sahip olmak zorunda olduğu anlayıştır.

Günümüz şartlarına baktığımızda medeniyetlerin mücadele ettiğini hatta bunun savaflara bile sebep olduğunu müşahade ediyoruz. Bu, dünya halklarının bir İslam medeniyeti anlayışına muhtaç olduğunun göstergesidir. Aksi halde dünya üzerinde karmaşalar zuhur etmeye devam edecektir. Çünkü sadece ben diyen bir yapıya sahip olmak huzur ve sükûnetin gelmesini sağlayamaz.

Nasreddin Hoca'nın kara kaplı kitap hikâyesi buna en güzel örnektir. Egoist kişiler olaylara sadece kendi yararları açısından bakarlar. Bu kişiler bir de güçlü iseler bildiklerini okumak onların en önemli özelliği olacaktır.⁶⁰⁵ Bu özelliğe sahip bireylerden oluşan bir toplumda ise farklı fikirler hayat bulamayacaktır. Çünkü bu insanlar hoşgörüden mahrum bir kişiliğe sahip olacaklardır.

Hz. Peygamber'e baktığımız zaman kendine kötülük yapanlara bile daima müsamaha göstermiştir. Bu, Hz. Peygamber'e yakışan bir davranıştır. Toplumsal barış için bunların ne kadar önemli olduğu tarih içinde gözlemlenmiştir. Mekke fethinde toplanan Kureyşlilerin ne ceza verirsen biz hak ettik demelerine karşılık, “ ben sizlere Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi diyorum: artık siz geçmişteki işlerinizden dolayı cezalandırılacak değilsiniz. Hatta azarlanacak da değilsiniz. Allah sizi bağışlar. O, merhametlilerin merhametlisidir”⁶⁰⁶ diye cevap vermesi buna örnektir. Ayrıca bu müsamaha Medineli

605 Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, s. 107.

606 Dodurgalı, a.g.e. s. 250.

Yahudiler ve Müslümanlarla beraber yaşayan diğer inançlara da aynı şekilde uygulanmıştır.

Günümüzde bırakın farklı dinleri aynı dînî yorumları olan mezhep ve oluşumların bile birbirine karşı takındığı tavrı göz önüne aldığımızda Müslümanların kendi içinde bile tarih içinde farklı inançlara gösterdiği müsamahayı gösteremedikleri görülmektedir. Bu, hoş görü eğitime ne kadar ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Mevcut Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi programı konularının, öğrencilerin dînî gelişim niteliklerine uygunluğunu araştıran ve dört bölümden oluşan çalışmamızda, aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Mevcut programdan dînî konulara daha fazla ağırlık vermesi beklenmektedir. Çünkü çocukların dinsel bir ahlâk anlayışı benimsedikleri görülmüştür. Ayrıca yeni bir İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi programının oluşturulmasında, işleniş tekniği açısından da öğrencileri merkeze alan bir anlayışın benimsenmesi programın hedeflerine ulaşması açısından önemlidir.

Programı değerlendirirken iki farklı bakış açısı sergilenmiştir. Birincisi, konuların çocuklar tarafından algılanabilirliği; ikincisi ise, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına cevap verme oranıdır. Programın değerlendirilmesi sonucunda; çocukların algılama düzeyi açısından, çocukların dînî gelişimi ve program arasında bir uyumsuzluğun olmadığı, ancak konuların, çocukların dînî gelişim nitelikleri itibariyle oluşan ihtiyaçlarını karşılama ve dînî ilgilerini doyurma noktasında yetersiz olduğu görülmüştür.

Çocukların dînî ihtiyaçları ile programı karşılaştırdığımızda; programda genel anlamda bir eksiklik gözlenmekte ve bu eksikliklerin giderilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocukların ilgi ve ihtiyaçlarıyla konuların karşılaştırılmasında tam olarak bir örtüşmenin sağlanamadığı tespit edilmiştir. Konuların, çocukların ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olmamasının yanında, dikkati çeken bir başka eksiklik de, bazı konuların programda yer almasına rağmen, konuların dağılımında, çocukların dînî gelişimleri ve ilgileriyle tam bir uyumun sağlanamadığı ve bazı konuların ele alınması gereken dönemlerde ele alınmadığı görülmüştür. Bu sebeple dersimize olan ilginin sınıf düzeyi arttıkça azaldığı tespit edilmiştir.

Programda kullanılan dil, çocukların anlayabileceği bir yapıya sahip olmakla birlikte, kavram zenginliği olarak yeterince verimli değildir. Dînî kavramların öğretilmesi böyle bir yapıyla zor görünmektedir.

Öğrencilerin yaşadığı sıkıntılardan biri de davranışları ile bilgileri arasında bir bağ kuramamalarıdır. Öğrencilerin bilgileri ile davranışları arasında bir çelişki olduğu gözlenmiştir. Bunun oluşmasında; okulda yetersiz bir dînî ve ahlâkî öğretim verilmesi, ailenin ilgisizliği ve çevrenin olumsuz yönlendirmelerinin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Değerlendirme çalışmalarında karşılaşılan en büyük problem, her şeyin not olarak görülmesidir. Bu sebeple değerlendirmede kullanılan sistemin amaçlara tam olarak hizmet etmediği görülmüştür. Değerlendirmenin programın hazırlanışı esnasında ortaya konulan amaçlara hizmet etmemesine delil olarak ahlâkî kuralların uygulanmadığı zaman hiçbir kıymetinin olmaması gösterilebilir. Çünkü, öğretim çalışmaları sonunda yapılan değerlendirmede sadece en iyi bilen seçilmekte, en iyi uygulayan, yani öğretilenleri daranişlarına yasıtıp güzel ahlâk sahibi olanların bu halleri ise değerlendirmede yer almamaktadır.

İnançla ilgili konuların ele alınmasında, bilhassa ikinci kademe öğrencilerinin ilgi ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yetersiz bir içeriğin olduğu ve ilgilerle konuların uyuşmadığı gözlenmiştir. İbadet konularının da uygulamalı işlenmesi ve bilhassa ikinci kademedeki konuların zihinsel boyutunun ihmal edilmemesi önemlidir. Aksi halde öğretilenlerin hayata geçmesinde sıkıntılar oluşabilir. İbadet konuları mevcut programda teorik olarak bulunmakla birlikte zihinsel ve felsefi boyutunun eksik kaldığı tespit edilmiştir. Bunların giderilmesi, ibadet konusunda sağlıklı bilgilere sahip bir öğrenci yetiştirmek için gereklidir.

Çocukların dînî ilgilerinin başladığı dönemler dikkate alındığında, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretiminin daha alt sınıflarda başlaması bilimsel bir gereklilik olarak görülmektedir. Ayrıca çocukların dînî konularda bir öğretim almadan, İlköğretim 1. sınıftan, 4. sınıfa kadar gelmeleri, onların din ile ilgili sorularını ya cevaplayamamalarını, ya da halkın yanlış inanışlarıyla cevaplamaları sonucunu doğurmaktadır. Bu, sağlıklı bir dînî inanış oluşturma önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Ahiret konusu buna en güzel örnektir. Çocukların hayal güçlerinin geliştiği ve metafizik alana ilgilerinin başladığı dönemlerde (İlköğretim 1-4. sınıf) bu öğretimin yapılmaması, bu konuda daha sonraki dönemlerde şüphelerin oluşmasına ve bulanık bir bilgi dağarcığına sahip olmalarına sebep olmaktadır.

Çocukların dînî gelişimleri dikkate alındığında, Hz. Peygamber'in hayatı, birinci kademedeki daha çok hikâye yöntemiyle, ikinci kademedeki ise Hz. Peygamber'in düşünce yapısına ağırlık vererek anlatılmalıdır. Yani, yalnızca hayatını konu alma şeklinde değil, O'nun davranışlarının temelinde yatan fikirlerin aktarılmasıyla daha verimli bir şekilde işlenebilir.

Program, şu andaki teorik yapısından ziyade daha fazla pratiğe yönelik olmalı ve öğrencileri davranışa yönlendirmelidir. Bu, verdiğimiz öğretimin hayata yansımaları

bakımından büyük önem taşımaktadır. Hayata yansımayan hiçbir öğretimin kalıcı olamayacağı akıldan çıkarılmamalıdır.

Programın, içerik olarak çocukların dînî gelişim dönemleri itibariyle oluşan ihtiyaçlarına cevap vermesi ve eksikliklerin giderilmesi için gerek müfredatın oluşumunda gerekse kitap seçiminde daha farklı bir yol izlenmesi gerekmektedir. Çünkü eksiklik sadece programdan değil, aynı zamanda kullanılan yardımcı materyalden de kaynaklanmaktadır.

Din ve ahlâk öğretiminin yeni bir yapılanmaya ihtiyacı olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü toplum çok hızlı bir değişim geçirmekte ve bu da yeni problemleri beraberinde getirmektedir. Programın hızla değişen toplum yapısına uyum sağlayacak şekilde yapılanması ve ortaya çıkan yeni problemlere çözüm üretebilmesi gerekir. Çünkü, programın hazırlandığı dönem internet kullanımı ve internetin bireylere verdiği zarar ile günümüzdeki konumu çok farklıdır. Bu sebeple, hazırlanan programın yapısı ortaya çıkacak bu gibi değişikliklere uyum sağlayabilecek bir esneklikte olmalıdır. Örneğin; dinimizin tavsiye ettiği ve etmediği davranışlar başlığı altında, yapılması dinimizce uygun görülen ve görülmeyen davranışların o anda tespit edilebilmesi için, teknoloji, bireysel, toplumsal anlamda beşer tane olumlu olumsuz davranış örneği tespit ederek tartışınız gibi, bölgeye ve zamana göre değiştirilebilecek bir konu başlığı oluşturulabilir. Böylece, gündeme gelen problemler daha kolay cevap bulabilecek ve bunlar değerlendirme işlemlerine de konu olacağı için kalıcı bir öğrenme sağlanabilecektir.

Din ve ahlâk öğretiminde, değişik ülkelerde farklı uygulamalar olmakla beraber bu alanın diğer alanlarla desteklenmesiyle daha başarılı olunabileceği gözlemlenmektedir. Ayrıca DKAB. dersi içinde yer alması zorunlu olmayan konular yerine, çocukların ilgileri doğrultusunda daha işlevsel konuların konulması gerekmektedir. Bu anlamda, dînî içeriğin daha zengin hale getirilmesi fikri, programı konu edinen çalışmalarda öğretmenler ve öğrenciler tarafından dile getirilmiştir.

Ele alınan konular teorik bir yapıya değil, daha çok pratiğe, yani davranışa dönük olmalı ve çocuğa öğrendiklerinin uygulanabilir bir yapıya sahip olduğu keşfettirilerek öğretilen bilgilerin çocuğun hayatında yer etmesi sağlanmalıdır.

Program, dînî terim ve kavramların öğretilmesini sağlayıcı bir yapıya sahip olmalı ve bireyleri dînî kavramlar bakımından zengin bir kavram dağarcığına kavuşturmalıdır.

KAYNAKÇA

a- Kaynak Kitaplar

- ARUÇ, Numan Yusuf, *İbn Rüşd'ün Eğitim Felsefesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.
- ALTAŞ, Nurullah, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2001.
- AY, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din öğretimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, *Din öğretiminde Mükâfat ve Ceza*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.
- AYDIN, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, 3. Baskı. Din Bilimleri Yayınları, Konya 2004.
- ALTUN, Dursun, *Almanya'da Dîni Eğitim*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- ALTUNIŞIK, Remzi-vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2004.
- AYHAN, Halis, *Türkiye'de Din öğretimi*, MÜ. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- _____, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yayınları, İstanbul 1995.
- _____, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış", MÜİFD, sy. 18, 2000 s. 21.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara 1994.
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 2001.
- BİLGİN, Beyza-SELÇUK, Mualla, *Din Öğretimi*, Gün Yayıncılık, Ankara 2000.
- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih*, (Çev. Abdullah Feyzi Kocaer), Hüner Yayınları, İstanbul 2003.
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş-ÇİVİ, Cuma, *Genel Öğretim Metotları*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1999.
- CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- CLARKE, Jean İllsey, *Çocuk Bakımı ve Eğitimi-II*, Papirüs Yayınları, İstanbul 1996.
- COŞKUN, Hasan-AYDIN, M. Zeki, *Türkiye ve Almanya'da Din Dersi Tartışmaları*, Ofset Fotomat, Ankara 2000.
- CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1998.
- ÇAMDİBİ, H. Mahmut, *Din öğretiminin Temel Meseleleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.

- ÇAPAN, Aylin Sözer, *3-11 Yaş Çocuklarının Ahlâk Gelişimlerinin Piaget'nin Ahlâkî Gelişim Kuramı'na Göre İncelenmesi*, MÜ. Eğitim Bilimleri Enst., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.
- ÇINAR, Fatih, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretim Programının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma (Isparta Örneği)*, SÜ. Sos. Bil. Enst., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2005.
- DEMİREL, Özcan, *Kuramdan Uygulamaya Program Geliştirme*, PegemA Yayıncılık, Ankara 2005.
- DODURGALI, Abdurrahman, *Sevgi Peygamberi ve Yetişkin Din öğretimi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.
- EBU DAVUT, el-İmam es-Sebt Seyyidü'l-Huffaz Süleyman İbnu'l-Eş'as ibni İshak es Sicistani, *Sünen Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, 1988.
- ERDEM, Hüsamettin, *Ahlâk Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya 2003.
- _____ "Ailede Ahlak Eğitiminin Önemi", *Mehir Aile Dergisi*, 2001, sy. 1, s.5.
- ERDEN, A. Münire, *Eğitimde Program Değerlendirme*, Pegem Yayınları, Ankara 1995.
- FERSAHOĞLU, Yaşar, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1998.
- FİDAN, Nurettin, *Eğitim Psikolojisi (Okulda Öğrenme ve Öğretme)*, Alkım Yayınevi, İstanbul 1996.
- GANDER, J. Mary-GARDİNER, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Yay. Haz.: ONUR, Bekir) İmge Kitabevi, İmge Kitabevi Ankara 2004.
- GÖLCÜK, Şerafeddin, TOPRAK, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 2001.
- GÜLÇÜR, Musa Kazım, *Çocuğun Din öğretimi*, Feza Gazetecilik, İstanbul 2001.
- GÜLER, Serdar, *Soru ve Cevaplarla Oruç*, Rehber Yayınları, İstanbul 2005.
- GÜLER, Zekeriya, *Hadis Günlüğü*, Nükte Kitabevi, Konya 2005.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- İŞCAN, Yaşar, *İbadet*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- İMAM ŞİBLİ, *Peygamberimizin Risaleti ve Şahsiyeti*, (Çev.: KARATAŞ, Ahmet) Timaş Yayınları, İstanbul 2003.
- KAYA, Mevlüt, *Din Öğretiminde İletişim ve Dînî Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun 1998.
- KAYMAKCAN, Recep, *Günümüz İngiltere'sinde Din öğretimi*, DEM Yayınları, İstanbul 2004.
- KOMİSYON, *İlköğretim Altıncı Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, Ankara 2006.

- KOMİSYON, *İlköğretim Yedinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, İstanbul 2005.
- KOMİSYON, *İlköğretim Sekizinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, İstanbul 2006.
- KÖSE, Saffet, “Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sy. 5, 2005.
- KÖYLÜ, Mustafa, *Yetişkin Din öğretiminin Teorik Temelleri*, Etüt Yayınları, Samsun 2000.
- MEHMEDOĞLU, Yurdagül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dînî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- _____, *Ahlâkî ve Dînî Gelişim*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din öğretimi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001.
- TEBLİĞLER DERGİSİ, Milli Eğitim Bakanlığı, Sayı: 2517, Ekim 2000.
- MONTAGU, Ashley, *Çocuklarınıza Ahlâkî Değerleri Nasıl Kazandırabilirsiniz*, (Çev. Remzi Öncül), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- OKUMUŞLAR, Muhiddin, *Fıtrattan Dine*, Yediveren Kitap, Konya 2002.
- ÖCAL, Mustafa, *Din Bilgisi Dersleri İçin Yeni Bir Müfredat Programı*, Bursa 1998.
- _____, *Din öğretimi ve Öğretiminde Metodlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.
- ÖCAL, Mustafa, vd., *Din ve Ahlâk Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, DEM Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Nasreddin Hoca*, Esra Yayınları, Konya 2004.
- _____, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınları, Konya 1994.
- ÖZDEN, Yüksel, *Öğrenme ve Öğretme*, Pegema Yayıncılık, Ankara 2000.
- ÖZDEN, Ülkü Ahmet, *İlköğretim Sekizinci Sınıf Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitabı*, İlke Yayınları, Ankara 2003.
- ÖZERİ, Z. Nezahat, *Okul Öncesi Din ve Ahlâk Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- PEARCE, John, *Çocuklarda Büyüme ve Gelişme*, Doruk Yayıncılık, Ankara 1996.
- SANCAKTAR, Yusuf, *Bir İnsan Olarak Hz. Muhammed*, Dosteli Derneği Yayınları, İstanbul 2005.
- SELÇUK, Mualla, *Çocuğun Eğitiminde Dînî Motifler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.
- ŞENTÜRK, Habil, *İbadet Psikolojisi*, İz Yayınları, İstanbul 2000.

- TAVUKÇUOĞLU, Mustafa, *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din öğretimi (Avusturya Örneği)*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2000.
- _____, *Belçika'da Türk Ailesi ve Din öğretimi*, Mehir Vakfı Yayınları, Konya 2000.
- TAVUKÇUOĞLU, Mustafa-ERDEM, Hüsameddin, *Eğitim Fakülteleri İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi*, Mikro Yayınları, Ankara 2002.
- TEZCAN, Mahmut, *Çocuk Sosyolojisi*, Kök Yayıncılık, Ankara 2005.
- TOKUR, Behlül, *Kişisel Gelişim (NLP)- Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, AÜ Sos. Bil. Enst.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2006.
- ULUĞ, Feyzi, *Okulda Başarı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.
- YAVUZER, Haluk, *Doğum Öncesinden Ergenlik Sonuna Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Kur'an-ı Kerîm*, (Haz.: ALTUNTAŞ, Halil-ŞAHİN, Muzaffer), DİB. Yay., Ankara 2003.
- YILMAZ, Hasan-SÜNBÜL, Murat, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Mikro Yayınları, Konya 2000.
- YÜKSELMİŞ, Münir-ÖZDEMİR, İbrahim, *Çevre Sorunları ve İslam*, DİB. Yay., Ankara 1997.
- ZAHİT, Hüseyin, *Anneciğim Bana Allah'ı Anlatır mısın*, Rehber Yayınları, İzmir 2006.

b- İnternet Kaynakları

- "Atatürk ve Din", www.konakmuftulugu.gov.tr (19.03.2007)
- Atatürk, M. Kemal, "Söylev", frm.ekshi.net (19.03.2007)
- ÇAPAN, Ergün, "Kur'an'ın Evrenselliği ve Tarihselci Bir Yaklaşım", www.yeniümit.com (16.03.2007)
- "Ergenlik", egitim.milliyet.com (17.03.2007)
- HULUSİ, Ahmet, "Hz. Muhammed'in Mucizevi Tespiti", www.ahmedhulusi.org (08.03.2007)
- "İbadetin Faydaları", www.diyamet.gov.tr (17.03.2007)
- "Kütüb-i Sitte", kemter@kemter.cjb.net, www.mucahid.net
- KARLIAĞA, Bekir, "Söyleşi", www.diyamet.gov.tr (16.03.2007)
- KAYAŞ, Gülay, "Suç ve Çocuk Eğitimi", www.turkhukusitesi.com (15.03.2007)
- "Kutsal Kitap", egitek.meb.gov.tr (15.03.2007)

- MİLLER, Garry, “The Amazing Quran”, (Çev.: DEMİR, Süleyman), Yeni Dünya Dergisi, Nisan, 2002. www.yenidunyadergisi.com (05.03.2007)
- ORUÇ, Mehmet, “Kainatın Efendisi Hz. Muhammed”, www.bizimsahife.com (03.03.2007)
- *Sahih-i Buhari*, www.muhammadis.org
- *Toprak Erozyonu*, www.ormuh.org.tr/dergi/20054sy. (13.03.2007)
- *Türkiye’de İnanç Tablosu*, www.bydigi.com (18.03.2007)
- ULUDAĞ, Süleyman, *İnsan: Manevi Varlık*, Yeni Dünya Dergisi, Temmuz, 2002. www.yenidunyadergisi.com (05.03.2007)
- YAHYA, Harun, *Atatürk’ün Vatan ve Millet Sevgisi*, www.bookglobal.net (20.03.2007)
- YAVUZ, Hilmi, *Duanın Antropolojisi*, arsiv.zaman.com.tr/2001.(08.03.2007)
- YETİK, Abdülbaki, *Mümin ve Dua*, www.mizgin.net (05.03.2007)
- www.TercümeGazete.com (05.03.2007)
- www.eğitim.aku.edu.tr/yapısalci.pdf (05.03.2007)
- www.psikoloji.gen.tr (07.03.2007)
- www.fikirbul.com (10.03.2007)
- www.aygazete.com (05.03.2007)

EK-1. İlköğretim DKAB. Programı Konuları

4. Sınıf Üniteler

Ünite I. Din Ve Ahlâk Hakkında Neler Biliyorum?

1. Günlük Konuşmalarımızda Din
 - 1.1. Bismillâhirrahmanirrahim
 - 1.2. Allah'a Şükür
 - 1.3. Günah, Sevap, Helâl ve Haram Kavramlarını Öğreniyorum
 - 1.4. Dilek ve Dualarımızda Dinî İfadeler
 - 1.5. Selâmlaşıyoruz
2. Evimizde, Çevremizde Bulunan Dinî Sembolleri Tanıyalım
3. Dînî Tanımını Öğrenelim
4. Dînî Öğrenmenin Önemi
5. “Din Güzel Ahlâktır”
 - 5.1. Ahlâklı ve Ahlâksız İfadeleri Üzerinde Düşünelim
 - 5.2. Güzel Söz Söyleyelim
 - 5.3. Güzel Davranışlarda Bulunalım
6. Peygamberimiz, Söz ve Davranışları ile En Güzel Örnektir
7. Sübhaneke Duasını Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite II. Temiz Olmalıyım

1. Bedenimi Temiz Tutarım
2. Elbiselerimi Temiz Tutarım
3. Çevremi Temiz Tutarım
4. Sağlığım İçin Temizlik Çok Önemlidir
5. Dînîm Temiz Olmamı İstiyor: “Temizlik İmandandır”
6. Sözünde Durmak, Dürüst, Güvenilir Olmak da Temizliktir
7. Allah Temizlenenleri Sever
8. Temizliğin Önemi Üzerinde Konuşalım
9. Fatıha Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite III. Ben Ve Din

1. Ben Akıllı ve İnanan Bir Varlığım
2. Ben İnsanları Sever ve Saygı Duyarım
3. Din Dosdoğru Olmamı İster
4. Din İyi, Doğru ve Güzel Olanı Yapmamı İster
5. Din Çevremi Korumamı Öğütler
6. Çalışırım,Allah'ın Yardımına Güvenirim ve Başarıyorum

Ünite IV. Ailem Ve Din

1. Benim Bir Ailem Var
2. Ailem Bana Güven Veriyor
3. Anne-Babam Benim İyiliğimi İster
4. Dînîmiz, Anne-Babamıza İyi Davranmamızı Öğütüyor
5. Kardeşlerimle İyi Geçinirim
6. Ailemizde Birbirimize Saygı Gösterir, Yardım Ederiz
7. Ailemizde Birbirimizi Anlamalıyız

Ünite V. Yaratanı ve Yarattıklarını Sevelim

1. Sevmek ve Sevilmek Hepimizin İhtiyacıdır
2. Sevgi Allah'ın Bize Verdiği Bir Nimettir
3. Allah Yarattıklarını Sever
4. Evrendeki Her Şey Benim Gibi Özenle Yaratılmış
5. Allah, Çocukları Çok Sever
6. Kendimi Seviyorum, Yaratıcımı da Seviyorum
7. Yaratılmışları Sevmekle Allah'ı Sevmiş Olurum
8. Sevelim, Sevilelim: Sevgi Karşılıklıdır
9. Yaratmak ve Yaşatmak Sevgi İşidir
10. İhlâs Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite VI. Sevinç Ve Üzüntülerimizi Paylaşalım

1. Paylaşmak Bir İhtiyaç ve Erdemdir
2. Sevinçlerimizi Paylaşalım
 - 2.1. Bayramlar Sevinçli Günlerimizdir
 - 2.1.1. Dinî Bayramlarımız
 - 2.1.2. Millî Bayramlarımız
 - 2.2. Kandil Gecelerimizi Kutlarız
 - 2.3. Diğer Önemli Günlerimiz
 - 2.3.1. Cuma Günü Bütün Müslümanlar İçin Önemlidir
 - 2.3.2. Ramazan Ayını Sevinç ve Heyecanla Karşılarız
3. Üzüntülerimizi de Paylaşalım
 - 3.1. Hastaları Ziyaret Ederiz
 - 3.2. Geçmişlerimizi Anarız
 - 3.3. Zor Durumda Olanlara Yardım Ederiz

Ünite VII. Hz.Muhammed’i Tanıyalım

1. Hz. Muhammed’in Doğduğu Çevreyi Tanıyalım
2. Hz. Muhammed’in Aile Büyüklerini Tanıyalım
3. Hz. Muhammed’in Çocukluk ve Gençlik Yılları
 - 3.1. Çocukluk Hayatı
 - 3.2. Gençlik Hayatı
4. Hz. Muhammed’in Çocukluk ve Gençlik Yıllarındaki Erdemli Davranışlarını Öğrenelim
 - 4.1. Hz. Muhammed Aile Büyüklerini Sever ve Sayardı
 - 4.2. Hz. Muhammed Dürüst ve Güvenilirdi
 - 4.3. Hz. Muhammed Çalışmayı ve Yardımlaşmayı Severdi
 - 4.4. Hz. Muhammed Kötü Davranışlardan Kaçınırdı
 - 4.5. Hz. Muhammed Haksızlıklara Güzel Bir Tavrıyla Karşı Çıkardı
 - 4.6. Hz. Muhammed Arkadaşlarıyla İyi Geçinirdi
 - 4.7. Hz. Muhammed Doğayı ve Hayvanları Severdi
5. Kevser Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

5. Sınıf Üniteler

Ünite I. Allah'a İnanıyorum

- 1- Evrende Bir Düzen Vardır
- 2- Beni, Ailemi ve Her Şeyi Yaratan Allah'tır
- 3- Allah'ın Eşi ve Benzeri Yoktur
- 4- Allah Her Şeyi İşitir, Bilir ve Görür
- 5- Allah'ın Her Şeye Gücü Yeter
- 6- Allah Bizimle Beraberdır
- 7- "Kelime-i Tevhid" ve "Kelime-i Şehadet"i Öğreniyorum

Ünite II. Dua ediyorum

- 1- Duam Dileğimdir
- 2- Yüce Tanrı Beni İşitir ve Dualarımı Kabul Eder
- 3- Dua Etmem Sevgi ve Yakınlık Üretir
- 4- Her Zaman Dua Edebilirim
 - 4.1. Sevinçli Anlarımda Dua
 - 4.2. Üzüntülü Anlarımda Dua
- 5- Günlük Dualarım
- 6- Kuran'dan ve Peygamberimizden Dua Örnekleri
- 7- Tahiyat Duasını Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite III. İbadet Konusunda Bilgilenelim

- 1- İbadet Nedir?
- 2- İbadetlerle İlgili Kavramları Öğreniyoruz (Farz, Vacib, Sünnet)
- 3- Niçin İbadet Ediyoruz?
- 4- Her Zaman ve Her Yerde İbadet Edebiliriz
- 5- Camiyi Tanıyalım

6- Başlıca İbadetlerimiz

6.1. Namaz

6.2. Oruç

6.3. Hac

6.4. Zekât

7- Her Güzel İş (Amel-i Salih) İbadettir

8- Dürüst Çalışmak da İbadettir.

9- İbadetler Davranışlarımızı Güzelleştirir

10-Rabbena Dualarını Ezberleyelim ve Anlamalarını Öğrenelim

Ünite IV. Ramazan Ayı Ve Oruç

1- Ramazan Ayının Önemi

1.1. Kuran Ramazan Ayında İndirilmiştir

1.2. Ramazan Oruç Ayıdır

2- Oruç Nedir?

3- Ramazan Ayı ve Oruçla ilgili Kavramlar

3.1. Sahur, İmsak ve İftar

3.2. İftar Duası ve Anlamı

3.3. Mukabele

3.4. Teravih namazı

4- Oruç Tutarken Nelere Dikkat Etmeliyiz?

5- Orucu Bozan Durumlar

6- Oruç İbadetinin Kişiyeye ve Topluma Kazandırdıkları

6.1. Oruç İrademizi Güçlendirir

6.2. Oruç Davranışlarımızı Güzelleştirir

6.3. Oruç Toplumda Yardımlaşma ve Dayanışmayı Artırır

7- Ramazan Ayı Sonunda Bayram Yaparız

Ünite V. Toplumsal Görevlerimiz Ve Din

- 1- Yakınlarımı Sever, Sayar ve Yardımlarına Koşarım
- 2- Arkadaşlarımla İlişkilerim
 - 2.1. Arkadaşlarıma Saygılı ve Hakça Davranırım
 - 2.2. Arkadaşlarımla Fikirlerini Sabırla Dinlerim
 - 2.3. Arkadaşlarımla Paylaşmayı Severim
- 3- Toplumsal Mekânları Başkalarının da Kullandığını Biliyorum
 - 3.1. Okulumu Temiz ve Düzenli Tutarım
 - 3.2. Camimi Düzenli ve Temiz Tutarım
 - 3.3. Bütün İnsanlara Açık Olan Mekânları Temiz Tutarım
- 4- Toplumsal Hayatın Kurallarına Uyarım
 - 4.1. Toplumsal Hayatta İsteklerimi Kibar İfadelerle Belirtirim
 - 4.2. Büyüklerime Saygılı Davranırım
 - 4.3. Küçüklerime İyi Örnek Olurum ve Onları Korurum
 - 4.4. Gerekğinde Özür Dilemesini Bilirim
 - 4.5. Trafik Kurallarına Uyar Başkalarının Haklarını Çiğnemem
- 5- Komşularımızla İlişkilerim
 - 5.1. Çevremizde Başka Ailelerin de Yaşadıklarını Unutmam
 - 5.2. Gerekğinde Komşularımızın Yardımına Koşarım
- 6- Yoksulları ve Zayıfları Gözetir, Onlara Yardım Ederim
- 7- Özürlülere Sevgi ile Bakar, Sıkıntılarını Paylaşıyorum
- 8- Asr Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite VI. Peygamberleri Tanıyalım

- 1-Allah Mesajlarını İnsanlara Peygamberler Aracılığı İle Göndermiştir
- 2-Peygamberlerin Gönderilmesi Allah'ın İnsanlara Bir Yardımıdır

- 3-Peygamberlere Gelen Mesajlar Aynı Amaca Yöneliktir
- 4-Peygamberlerin İnsanlardan Seçilmesinin Nedenleri
- 5-Peygamberlerin Nitelikleri
 - 5.1.Doğru Olmak
 - 5.2.Güvenilir Olmak
 - 5.3.Akıllı ve Zeki Olmak
 - 5.4.Allah'tan Aldığı Mesajları Olduğu Gibi İnsanlara Bildirmek
- 6-Kuran'da Adı Geçen Peygamberler

Ünite VII. Hz.Muhammed Ve Aile Hayatı

- 1- Hz.Muhammed'in Ailesi İçindeki Örnek Davranışları
 - 1.1. Hz.Muhammed Aile Bireylerini Çok Severdi
 - 1.2. Hz.Muhammed Ev İşlerine Yardımcı Olurdu
 - 1.3. Hz.Muhammed Aile Bireyleriyle Şakalaşırđı
 - 1.4. Hz.Muhammed Aile Bireyleri Arasında Ayırım Yapmazdı
 - 1.5. Hz.Muhammed Aile Bireylerinin Görüşlerine Değer Verirdi
 - 1.6. Hz.Muhammed Akrabayı Ziyaret Ederdi
- 2- Hz.Muhammed'in Ailesinin Seçkin Özellikleri
 - 2.1. Hz.Muhammed'in Ailesinde Sevinçler ve Sıkıntılar Paylaşılırdı
 - 2.2. Hz.Muhammed'in Ailesinde Misafire Cömert Davranılırdı
 - 2.3. Hz.Muhammed'in Ailesinde İsrraftan Kaçınılırdı
 - 2.4. Hz.Muhammed'in Ailesinde Aile Bireyleri Birbirine Danışırđı
 - 2.5. Hz.Muhammed'in Ailesinde Komşuluk İlişkilerine Önem Verilirdi
 - 2.6. Hz.Muhammed'in Ailesinde Öksüzler ve Yoksullar Gözetilirdi
- 3- Salavat Dualarını Ezberleyelim ve Anlamalarını Öğrenelim

6. Sınıf Üniteler

Ünite I. Namaz Bir İbadettir

- 1- Namaz Nedir ve Niçin Kılınır?
- 2- Namazın İnsana Kazandırdıkları
 - 2.1. Namaz İnsanın Duygu Dünyasını Zenginleştirir
 - 2.2. Namaz İnsanın Davranışlarında Bilinçli Olmasını Sağlar
 - 2.3. Namaz Birlikte Yaşama ve Dayanışma Bilincini Geliştirir
 - 2.4. Namaz Temizliğe Alıştırır
 - 2.5. Namaz Zamanı İyi Kullanmayı Öğretir
- 3- Namazın Şartları
 - 3.1. Namaza Hazırlık Şartları
 - 3.1.1. Abdest, Boy Abdesti ve Teyemmüm
 - 3.1.2. Namaza Hazırlığın Diğer Şartları
 - 3.2. Namazın Kılınış Şartları
- 4- Namaza Çağrı: Ezan ve Kamet
- 5- Namazın Kılınışı
- 6- Namazı Bozan Durumlar
- 7- Cemaatle Namaz
- 8- Yolculukta Namaz
- 9- Namaz Türleri
 - 9.1. Günlük Namazlar (Beş Vakit Namaz)
 - 9.2. Cuma Namazı
 - 9.3. Teravih Namazı
 - 9.4. Bayram Namazı
 - 9.5. Cenaze Namazı
- 10- Fil Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite II. Paylaşalım, Yardımlaşalım: Zekât Ve Sadaka

- 1- İnsanın Paylaşma ve Yardımlaşma İhtiyacı
- 2- İslâmın Paylaşma ve Yardımlaşmaya Verdiği Önem
- 3- Paylaşma ve Yardımlaşma İbadeti Olarak Zekât
- 4- Zekâtı Kimler Verir?
- 5- Zekâtı Kimlere, Nasıl Vermeliyiz?

- 6- Zekât Nelerden Verilir?
- 7- Yardımlaşma ve Dayanışma Yolu Olarak Sadaka
- 8- Zekât ve Sadaka Verecek Duruma Gelmeye Çalışmalıyız
- 9- Yardımlaşma Kurumlarımız

Ünite III. Vatanımızı Ve Milletimizi Seviyoruz

1. Vatan ve Millet Kavramlarını Öğreniyoruz
- 2- Biz Vatanımızı ve Milletimizi Çok Severiz
- 3- Bu Vatanı Hepimiz Bir Milletiz
- 4- Manevî Değerlerimizi Koruyup Saygı Gösteririz
 - 4.1. Bayrağımıza ve İstiklâl Marşı'mıza Saygı Duyarız
 - 4.2. Gazilerimize Saygı Gösterir, Şehitlerimizi Rahmetle Anarız
 - 4.3. Askerlik Yapmak Vatan Borcumuzdur
- 5- “Yurtta Barış Dünyada Barış” Temel İlkemizdir

Ünite IV. Kötü Davranışlardan Kaçınalım

- 1- Dînîmizin Sakınmamızı İsteddiği Bazı Kötü Davranışlar
 - 1.1. Yalan Söylemek ve Hile Yapmak
 - 1.2. Gıybet ve İftira
 - 1.3. Hırsızlık
 - 1.4. Kıskançlık
 - 1.5. Alay Etmek
 - 1.6. Büyüklenmek (Kibir)
 - 1.7. Kötü Zanda Bulunmak
 - 1.8. Başkalarının Özel Hayatını Araştırmak
 - 1.9. Anne, Baba ve Büyüklere Saygısızlık
- 2- Dînîmizin Sakınmamızı İsteddiği Kötü Alışkanlıklar
 - 2.1. Alkollü İçki İçmek
 - 2.2. Uyuşturucu Kullanmak

2.3. Kumar Oynamak

- 3- Kötü Alışkanlıklar Nasıl Başlıyor?
- 4- Kötü Alışkanlık ve Davranışlardan Nasıl Korunalım?
- 5- Kötü Davranışlar Karşısında Duyarsız Kalmayalım
- 6- Başkalarına Zarar Vermek Kul Hakkı Yemektir
- 7- Felâk Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite V. Dostluk Ve Kardeşlik

1. Dostluk ve Kardeşlik Bir İhtiyaçtır
2. Dostluk ve Kardeşliğin Temeli Sevgidir
3. Dînîm Dostça ve Kardeşçe Yaşamamı Öğütler
4. Dostluk ve Kardeşlik Barışın Temelidir
5. İslâm, Sevgi ve Barış Dînîdir
7. Sevmeyi Başarmalı, Sevilmeyi Hak Etmeliyim
- 8- Nas Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite VI. Kutsal Kitapları Tanıyalım

- 1-Kutsal Kitap Ne Demektir?
- 2-Allah Niçin Vahiy Göndermiştir?
- 3-Dört Büyük Kutsal Kitap
 - 3.1.Tevrat
 - 3.2.Zebur
 - 3.3.İncil
 - 3.4.Kuran
- 4-Kutsal Kitaplara İman, İmanın Şartlarındandır
- 5-Kuran'ın Dinî Hayatımızdaki Yeri ve Önemi
 - 5.1.Dînîmizi Öğrenmek İçin Kutsal Kitabımıza Başvuralım
 - 5.2.Davranışlarımızda Kutsal Kitabımızdaki Öğütleri Dikkate Alalım
- 6- Kutsal Kitaplardan Öğütler

Ünite VII. Son Peygamber Hz. Muhammed

- 1-İslâm'ın Doğduğu Ortam
- 2-Hz. Muhammed'in Çağrısı: Mekke Dönemi
 - 2.1. İlk Vahiy: Yaratan Rabbinin Adıyla Oku!
 - 2.2. Yakın Çevreye Çağrı
 - 2.3. Çağrının Yaygınlaşması
 - 2.4. Hicret Olayı
- 3- Hz. Muhammed'in Çağrısı: Medine Dönemi
 - 3.1. Peygamberimizin Mescidi ve Sosyal İşlevi
 - 3.2. Eğitim ve Öğretim Etkinlikleri
 - 3.3. Toplumsal Barışın Kurulması
 - 3.4. Veda Hutbesi ve Hz. Muhammed'in Vefatı
- 4- Kuran'da Hz. Muhammed
 - 4.1.Hz. Muhammed'in İnsanî Yönü
 - 4.2.Hz. Muhammed'in Peygamberlik Yönü

7. Sınıf Üniteler

Ünite I. Kuran-ı Kerim'i Tanıyalım

- 1- Son İlahî Kitap Kuran-ı Kerim
- 2- Kuran-ı Kerim'in İndiriliş Süreci
- 3- Kuran-ı Kerim'in İç Düzeni
- 4- Kuran-ı Kerim'de Neler Bulabiliriz?
 - 4.1. Kuran, İnsan-Allah İlişkisi Konusunda Yol Gösterir
 - 4.2. Kuran, İnsanın İnsanla İlişkisi Konusunda Yol Gösterir
 - 4.3. Kuran, İnsanın Evrenle İlişkisi Konusunda Yol Gösterir
 - 4.4. Kuran, Allah-Evren İlişkisi Konusunda Yol Gösterir
- 5- Kuran-ı Kerim'in Temel Eğitici Nitelikleri
 - 5.1.Kuran İyiye ve Güzele Yönlendirir

- 5.2. Kuran Açıklar ve Aydınlatır
- 5.4. Kuran Öğüt Verir ve Hatırlatır
- 5.5. Kuran Hayatı Anlamlandırmamıza Yardım Eder

Ünite II. Din Güzel Ahlâktır

- 1.Dindar Olmak Güzel Ahlâklı Olmayı Gerektirir
- 2.Din Güzel Ahlâklı Olmama Nasıl Katkı Sağlar?
 - 2.1.Dînîm Benden Güvenilir İnsan Olmamı İster
 - 2.1.1.Üzerime Düşen Görevleri Yaparım
 - 2.1.2.Verdiğim Sözde Dururum
 - 2.1.3.Emanete İhanet Etmem
 - 2.1.4.Kötülüğe Yaklaşmam
 - 2.1.5.Hiçbir Konuda Doğruluktan Ayrılmam
 - 2.1.6.Kimsenin Arkasından Konuşmam
 - 2.1.7. Kıskançlıktan, Yalan ve İftiradan Kaçınırım
 - 2.1.8 Başkalarını Hor Görmem
 - 2.2.Dînîm, Kendîni Geliştiren Bir İnsan olmamı İster
 - 2.2.1. Allah, Öfkemizi Yenmemizi İster
 - 2.2.2. Allah, Hatasından Dönmek İsteyenlere Doğruyu Gösterir
 - 2.2.3. Zorluklarla Baş Etmesini Bilirim
 - 2.2.4. Davranışlarımda Doğru Bilgiye Dayanırım
 - 2.2.5. Görgü Kurallarına Uyarım
 - 2.2.6. Savurganlıktan Kaçınırım
- 3- Maun Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite III. Hac Ve Kurban

- 1- Hac İbadeti
 - 1.1.Hac Nedir ve Niçin Yapılır?
 - 1.2. Hac Kimlere Farzdır?
 - 1.3. Hac İle İlgili Kavramlar (İhram, Tavaf, Sa'y, Vakfe)
 - 1.5. Hac İle İlgili Mekânlar
 - 1.5.1. Kâbe

- 1.5.2. Safa ve Merve
- 1.5.3. Arafat Dağı
- 1.5.4. Müzdelife ve Mina
- 1.6. Hac Nasıl Yapılır?
- 1.7. Umre
- 1.8. Medine'yi ve Mescid-i Nebi'yi Ziyaret
- 1.9. Haccın İnsan Davranışları Üzerindeki Etkisi
- 2. Kurban İbadeti
 - 2.1. Dinlerde Kurban
 - 2.2. Hz. İbrahim ve Kurban
 - 2.3. Kurban Nasıl Kesilir?
 - 2.4. Kurban, Allah'a Yakınlaşmanın Bir Aracıdır
 - 2.5. Kurban, İnsanlar Arasında Dayanışmayı Sağlar

Ünite IV. Melekler Ve Diğer Görünmeyen Varlıklar

- 1-Varlıklar Âlemi
- 2-Melekler
 - 2.1. Meleklerin Özellikleri ve Görevleri
 - 2.2. Melekler İyiliğin ve Güzelliğin Sembolüdür
 - 2.3. Meleklerle İman, İmanın Şartlarındandır
 - 2.4. Meleklerle İman, Davranışların Güzelleşmesine Katkıda Bulunur
- 3-Cinler
 - 3.1. Kutsal Kitabımıza Göre Cinler
 - 3.2. Cinlerle İlgili Batıl İnançlar
 - 3.2.1. Ruh Çağırma
 - 3.2.2. Falcılık
 - 3.2.3. Sihir ve Büyü
- 4-Şeytan
 - 4.1. Şeytan Kötülüğün Simgesidir
 - 4.2. Şeytanın Kötülüğünden Korunma Konusunda Kuran'ın Öğütleri
 - 4.3. Satanizm: Şeytana Tapıcılık
- 5- Nasr Suresini Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite V. Ahiret İnancı

- 1.İnsanın Ölümsüzlük İsteği ve Ahiret İnancı
- 2.Kıyamet ve Yeniden Dirilme
- 3.İnsan Dünya Hayatında Yaptıklarının Karşılığını Görecektir
 - 3.1. Allah Güzel İşler Yapanları Ödüllendirecektir
 - 3.2. Allah Kötülük Yapanlara Karşılığını Verecektir
 - 3.3. Allah Adil, Merhametli ve Affedicidir
4. Ahiret Gününe İnanan Yararlı İşler Yapmalıdır
5. Kunut Dualarını Ezberleyelim ve Anlamalarını Öğrenelim

Ünite VI. Ailemiz

1. Aile Toplumun Temelidir
2. Aile İçindeki İlişkiler Sevgi, Saygı ve Yardımlaşma Üzerine Kurulur
3. Ailede Bireylerin Birbirlerine Karşı Görevleri Vardır
4. Aile Sorumluluklarımızı Yerine Getirmeliyiz
5. Çocuk Yetiştirmenin Sorumluluğu ve Aile Plânlaması
6. Aile İçi Sorunlarımızı Karşılıklı Anlayış İçinde Çözeriz

Ünite VII. Dinleri Tanıyalım

- 1-Din Evrensel Bir Gerçekliktir
- 2-Niçin Birden Çok Din Vardır?
- 3-Günümüzde Yaşayan Büyük Dinleri Tanıyalım
 - 4.1.Yahudilik
 - 4.2.Hıristiyanlık
 - 4.3.İslâm
 - 4.4.Hinduizm ve Budizm
- 5-Reenkarnasyon ve Ruh Göçü
- 6-Noel ve Yılbaşı
- 7-Misyonerlik
- 8-Başkalarının İnancılarına Saygı Gösterelim

Ünite I: Hz. Muhammed'in Örnek Ahlâkı

- 1-Hz. Muhammed Güzel Ahlâk Örneği Olarak Gönderilmiştir
- 2-Hz. Muhammed'in Örnek Ahlâkı
 - 2.1. Hz. Muhammed Güvenilir Bir İnsandı
 - 2.2. Hz. Muhammed Merhametliydi
 - 2.3. Hz. Muhammed İnsanlara Değer Verirdi
 - 2.4. Hz. Muhammed Cesaretliydi
 - 2.5. Hz. Muhammed Hakkı Gözetirdi
 - 2.6. Hz. Muhammed Sabırlıydı
 - 2.7. Hz. Muhammed Verdiği Sözde Dururdu
 - 2.7. Hz. Muhammed Hoşgörülüydü
 - 2.8. Hz. Muhammed Zamanı İyi Değerlendirirdi
 - 2.9. Hz. Muhammed Danışarak İş Yapardı

Ünite II. Kültürümüz Ve Din

- 1-Kültür ve Kültürün Öğeleri
- 2-Kültürün Ayrılmaz Öğesi Olarak Din
- 3-Dînîn Kültürümüz Üzerindeki Etkileri
 - 3.1. Dilimizdeki Dînî Motifler
 - 3.2. Edebiyatımızdaki Dinî Motifler
 - 3.3. Örf ve Âdetlerimizdeki Dinî Motifler
 - 3.4. Musikimizdeki Dinî Motifler
 - 3.5. Mimarîmizdeki Dinî Motifler
- 4-Kültürü Anlamada Dînî Doğru Anlamanın Rolü
- 5-Dinsel Bağnazlığın Zararları
- 6- Ayetel Kürsi' yi Ezberleyelim ve Anlamını Öğrenelim

Ünite III. Din, Akıl Ve Bilim

- 1-İnsan Düşünen Bir Varlıktır
- 2-Akıl Dinî Sorumluluğun Ön Şartıdır

- 3-Din, İnsanın Aklına ve Kalbine Hitap Eder
- 4-Kuran Aklımızı Kullanmamızı İster
- 5-Bilgi Olmadan Bilim Olmaz
- 6-Din ve Bilim İnsanın Anlam Arayışına Cevaptır
- 7-Din ve Bilim İnsanı Özgürleştirir
- 8-Bilgisiz Taklit Taassuba Götürür
- 9-İslâm, Bilimi Teşvik Eder

Ünite IV . Kaza Kader İnancı

- 1-Allah Her Şeyi Bir Ölçüye Göre Yaratmıştır
- 2-Evrenin Yasaları
 - 2.1.Fiziksel Yasalar
 - 2.2.Biyolojik Yasalar
 - 2.3.Toplumsal Yasalar
- 3- İnsanın Kaderi
- 4- İnsan İçin Ancak Çalıştığının Karşılığı Vardır
- 5- Her Şeyin Bir Sonu Vardır
- 6-İnsan Özgürlüğü Oranında Sorumludur

Ünite V. İnanç Ve Davranış İlişkisi

- 1-İman Nedir?
- 2-Salih Amel (İyi, Güzel İş) Nedir?
- 3-İnanç ve Davranış İlişkisi
- 4-İnanan İnsana Yakışan Davranışlar
 - 4.1.Dürüst Olmak
 - 4.2.Çalışmak ve Üretmek
 - 4.3.İnsanlara Yardımda Bulunmak
 - 4.4.Allah'a Şükretmek
 - 4.5. Sabırlı Olmak
 - 4.6. Allah'a Güvenmek (Tevekkül)

Ünite VI. Dindeki Anlayış Farklılıkları

- 1- Din ve Din Anlayışı Birbirinden Farklıdır
- 2- Din Anlayışındaki Farklılıklar Zenginliktir
- 3- Din Anlayışındaki Farklılıkların Sebepleri
 - 3.1.İnsanın Yapısı
 - 3.2.Siyaset
 - 3.3.Ortam ve Kültür
 - 3.4.Ekonomi
- 4- Din Anlayışındaki Farklılıklara Dayalı Oluşumlar
 - 4.1.Mezhepler
 - 4.2.Tarikatlar
 - 4.3.Cemaatler
- 5- Dinde Zorlama Yoktur
- 6- Lâiklik, Din ve Vicdan Özgürlüğünün Garantisidir

Ünite VII. Dinlerin Ve İslâm'ın Evrensel Öğütleri

- 1-Doğruluk
- 2-Temizlik
- 3-İyilik ve Yardımseverlik
- 4-Büyüklere Saygı, Küçüklere Sevgi Göstermek
- 5-Hayvanlara İyi Davranmak
- 6-Çevreyi Korumak
- 7-Zararlı Alışkanlıklardan Kaçınmak
- 8-Başkalarına Zarar Vermemek
 - 8.1.Öldürmemek
 - 8.2.Çalmamak
 - 8.3.Yalancı Şahitlik Yapmamak